

ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ

В.В. Говоруха, О.О. Ілюк

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО-
БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК
МВС УКРАЇНИ

*Рекомендовано Вченою Радою Військового інституту
внутрішніх військ МВС України як навчальний посібник
для курсантів всіх спеціальностей*

Харків - 2002

ББК 68.68

Г 57

Говоруха В.В., Іллюк О.О. Морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України: навч. посіб. – Х.: Військ. інститут ВВ МВС України, 2002. – 279 с.

Автори: **В. В. Говоруха**, кандидат наук з державного управління, генерал-майор;
О. О. Іллюк, старший викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін ВІ ВВ МВС України, полковник.

Рецензенти: **В. А. Друзь**, начальник кафедри прикладної психології Національного університету внутрішніх справ МВС України, професор, доктор біологічних наук, полковник міліції;
І. І. Ліпатов, начальник кафедри психології та педагогіки Харківського військового університету, кандидат психологічних наук, полковник.

Навчальний посібник підготовлений у відповідності з Концепцією виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України і програмою навчальної дисципліни “Методика виховної роботи”.

У відповідності з керівними документами, на основі існуючих поглядів та практичного досвіду у посібнику розглядається зміст морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військ у мирний і воєнний час. В додатках приводяться матеріали, необхідні командирам (начальникам) та їх заступникам з виховної роботи у повсякденній діяльності.

Навчальний посібник розрахований на офіцерів-слухачів курсів підвищення кваліфікації, курсантів 4 та 5 курсів всіх спеціальностей та тих хто здійснює керівництво і організацію морально-психологічного забезпечення дій військ.

Рекомендовано Вченою Радою Військового інституту внутрішніх військ МВС України як навчальний посібник.

Протокол №16 від 17 квітня 2000 р.

© Військовий інститут внутрішніх військ МВС України, 2002

З М І С Т

	Стор.
Вступ	6
Глава 1 Зміст морально-психологічного забезпечення дій військо- вих формувань.....	7
1.1 Суть і зміст морально-психологічного забезпечення дій військ.....	7
1.2 Психологічне забезпечення як складова морально-психологіч- ного забезпечення дій військ.....	21
1.3 Досвід морально-психологічного забезпечення дій військових формувань США та країн Західної Європи.....	32
Глава 2 Основи керівництва та організації морально-психологіч- ного забезпечення дій військ.....	49
2.1 Алгоритм керівництва, організації та основ управління мораль- но-психологічним забезпеченням дій військ.....	49
2.2 Обов'язки посадових осіб щодо морально-психологічного за- безпечення службово-бойових завдань.....	60
2.3 Соціально-психологічні передумови готовності особового складу до дій.....	66
Глава 3 Зміст морально-психологічного забезпечення службово- бойових завдань.....	74
3.1 Напрямки, завдання та вимоги до морально-психологічного за- безпечення дій військ.....	74
3.2 Морально-психологічне забезпечення виконання повсякденних службово-бойових завдань.....	82
3.3 Морально-психологічне забезпечення виконання службово- бойових завдань у надзвичайних умовах.....	124
Глава 4 Попередження девіантної поведінки людей при виконанні службово-бойових завдань та здійснення психологічної ре- абілітації військовослужбовців.....	151
4.1 Методика дій по відношенню до людей з психічними розлада- ми в ході виконання службово-бойових завдань.....	151
4.2 Особливості взаємодії з людиною, що знаходиться в передсуї- цидальному стані під час несення служби.....	155
4.3 Психологічна реабілітація військовослужбовців що застосували зброю.....	158
Глава 5 Психологічні основи формування бойової активності вій- ськовослужбовців.....	164
5.1 Завдання морально-психологічного забезпечення в бойових умовах.....	164
5.2 Особливості дій військовослужбовців з початком війни.....	166
5.3 Психологічні основи активних бойових дій.....	170

Глава 6 Морально-психологічне забезпечення дій військ в бойових умовах.....	175
6.1 Морально-психологічне забезпечення дій військ в обороні	175
6.2 Морально-психологічне забезпечення дій військ в наступі.....	186
6.3 Суть інформаційної боротьби та її значення для успішного виконання службово-бойових завдань	196
Висновки.....	204
Література.....	206
Додатки:.....	208
1. Методика узагальнення суспільно-політичної обстановки в регіоні дислокації та виконання завдань.....	208
2. Вказівки командира ПВВ р морально-психологічного забезпечення маршу.....	210
3. Пропозиції командирів ПВВ з морально-психологічного забезпечення маршу в район бойових дій.....	211
4. Пропозиції командирів ПВВ з морально-психологічного забезпечення спеціальної операції по ліквідації злочинних груп.....	212
5. Попереднє розпорядження з морально-психологічного забезпечення дій частин У ТрК ВВ з територіальної оборони	213
6. Попереднє розпорядження з морально-психологічного забезпечення дій У ТрК ВВ по ліквідації наслідків пожежі.....	215
7. Історико-географічна та соціально-політична характеристика Запорізької області	216
8. Висновки із оцінки суспільно-політичної обстановки в районі майбутніх дій.....	218
9. Рішення заступника командира ПВВ з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення маршу в район зосередження.....	219
10. План морально-психологічного забезпечення маршу ВОРез У ТрК ВВ від м. Донецьк до м. Роздільно, Одеської області.....	220
11. План морально-психологічного забезпечення розташування ПВВ на місці в районі зосередження.....	223
12. План морально-психологічного забезпечення дій ПВВ в наступі	226
13. План морально-психологічного забезпечення дій ПВВ в обороні	229
14. План морально-психологічного забезпечення дій ВОРез ВІ ВВ МВС в спеціальній операції щодо ліквідації озброєних злочинних груп.....	232
15. План морально-психологічного забезпечення охорони ПВВ Запорізької атомної електростанції.....	234
16. Розпорядження про морально-психологічне забезпечення маршу ВОРез ВІ ВВ МВС в район зосередження для проведення спеціальної операції.....	237

17. Розпорядження про морально-психологічне забезпечення дій ВОРез ПВВ у спеціальній операції щодо ліквідації озброєних злочинних груп.....	239
18. Розпорядження про морально-психологічне забезпечення дій У ТрК ВВ по територіальній обороні.....	241
19. Донесення про морально-психологічне забезпечення маршу і рятувальних робіт ВОРез ПВВ.....	243
20. Донесення про морально-психологічне забезпечення дій ПВВ в районі зосередження.....	244
21. Донесення про морально-психологічне забезпечення дій ПВВ за сигналом “Туман-3”.....	246
22. Формалізовані матеріали щодо морально-психологічного забезпечення дій ПВВ.....	247
23. Рішення заступника командира з’єднання (частини) з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення дій в бойових умовах.....	248
24. Соціально-демографічна характеристика особового складу ПВВ	250
25. Розрахунок часу щодо організації морально-психологічного забезпечення дій військ.....	251
26. Довідка-доповідь про соціально-політичну обстановку в районі дій та морально-психологічний стан особового складу.....	252
27. Варіанти можливих психологічних ситуацій під час несення бойової служби.....	254
28. Методика виявлення військовослужбовців із підвищеним ризиком суїцидальної поведінки.....	258
29. Психологічний опитувальник (вартовий) для експрес-оцінки готовності військовослужбовця до несення бойової служби.....	260
30. План інструктажу активу, який заступає у внутрішню варту.....	263
31. Обов’язки активу варті.....	265
32. Тематика бесід про внутрішні війська і бойову службу.....	268
33. Солдатські приказки про службу.....	270
34. Особистий рахунок виконання службово-бойових завдань.....	271
35. Екран результатів службово-бойової діяльності роти.....	272
36. План морально-психологічного забезпечення служби з охорони громадського порядку	273
37. План морально-психологічного забезпечення бойової служби внутрішньої варті	275
38. Пам’ятка військовослужбовцю з охорони громадського порядку	277
39. Пам’ятка солдату, який заступає на службу чатовим.....	279

Вступ

Будь-який вид військової діяльності в своїй основі має одночасно матеріальну і духовну сторони. Збройне протистояння - це зіткнення не тільки фізичних, а й духовних та моральних сил ворогуючих сторін. І той, хто має моральну перевагу, в більшій мірі, при рівності інших умов, може розраховувати на перемогу.

Історія війн і збройних конфліктів знає чимало прикладів, коли результат бою вирішувала не перевага в живій силі чи техніці, а морально-психологічна готовність особового складу. З розвитком засобів, форм і методів збройної боротьби роль морально-психологічного фактора постійно зростає. Тому, цілком очевидно, що зміцнення духовних, морально-психологічних підвалин збройних формувань України висувається в число пріоритетних напрямків воєнної політики держави. Підтвердженням цього є затвердження Президентом України в указі № 981/98 від 4 вересня 1998 року Концепції виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України в якій морально-психологічне забезпечення бойової готовності, службово-бойових та навчальних завдань розглядається як одна із складових виховної роботи. Успішне вирішення значних і відповідальних завдань, які покладені на внутрішні війська МВС України Президентом, Верховною Радою та Урядом України в значній мірі залежить від їх морально-психологічного забезпечення.

Спираючись на досягнення вітчизняної та зарубіжної військової науки, передовий досвід військ і органів виховної роботи у цьому навчальному посібнику визначається суть і зміст морально-психологічного забезпечення та його складових, розкривається досвід морально-психологічної підготовки в іноземних арміях. Особливу увагу зосереджено на розкритті змісту і послідовності роботи командирів та їх заступників з виховної роботи щодо керівництва та організації морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань. В додатках автори прагнули у відповідності з концепцією виховної роботи, статутами бойової служби внутрішніх військ МВС України на основі досвіду військ розглянути завдання, напрямки, форми, методи і особливості морально-психологічного забезпечення дій внутрішніх військ у мирний та воєнний час.

Глава 1

Зміст морально-психологічного забезпечення дій військових формувань

1.1 Суть і зміст морально - психологічного забезпечення дій військ

Морально-психологічне забезпечення дій військ має мету забезпечити стійке, постійне і адекватне функціонування свідомості і психіки військово-вослужбовців, дій військових колективів в умовах, що змінюються, які пов'язані з підготовкою і виконанням службово-бойових завдань у мирний і воєнний часи.

Ефективне здійснення морально-психологічного забезпечення дій військ у сучасних умовах може бути успішним на основі досягнень військової науки, психології, психофізіології, педагогіки, соціології, правознавства, теорії інформатизації та інших досягнень народознавства. Для удосконалення морально-психологічного забезпечення важливо також враховувати конструктивний досвід, накопичений не тільки у вітчизняній, але й у багатовіковій світовій практиці.

Підтвердження цьому ми знаходимо в описах військових походів і справ великих полководців Олександра Македонського, О.В. Суворова, Наполеона, М.І. Кутузова та інших. Цьому питанню відводили першочергове значення такі державні діячі, як Юлій Цезар, Богдан Хмельницький, Петро I та інші. Даному питанню приділено велику увагу в працях М.І. Драгоманова, Д.А. Мілютіна, К. Клаузевіца та інших військових теоретиків.

Чимало прикладів морально-психологічної підготовки воїнів, військово-патріотичного виховання молоді на Україні-Русі залишилося в історичній пам'яті українського народу.

В XI-XII столітті на Русі у школах “навчання грамоті” крім розумового розвитку формувалися військові, фізичні навички і вміння, моральні якості. Одним з головних завдань виховання була підготовка молодого покоління до захисту рідної землі. У найдавнішому рукописному творі Іларіона “Слово про закон і благодать” (написаний між 1037-1050 рр.) питання виховання патріотизму є одним із найголовніших. Величезне значення для військово-патріотичного виховання молоді Русі мало “Повчання” Володимира Мономаха, де особлива увага приділялася роз'ясненню необхідності фізичної, військової підготовки молодих людей, формуванню у них любові до Батьківщини та готовності її захищати.

Багаточисельні приклади морально-психологічної підготовки козаків до походів, у тому числі морських, можна знайти в архівних та опублікованих працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Так, при вступі до запорізького товариства (козаки, які мешкали на Дніпрі за порогами – запорожці або низові), кожний новак мав проголосити ось таку клятву: “Хто хотів би за християнську віру потрапити на палю,

хто хотів би бути четвертованим, колесованим, хто хотів би прийняти всілякі муки – вступай до наших лав. Не треба смерті боятися, вмирати все одне один раз”.

Морські походи на козацьких човнах-чайках вимагали від екіпажу великого психічного та фізичного напруження, тому перед походом проводили суворий відбір, і козаків, неспроможних витримати службу на чайці, не брали. З метою привчити до труднощів служби в морські походи брали щоразу певну кількість молодих людей, які вправлялися в козакування. У звиканні до мореплавства не останню роль відігравало плавання на Дніпрі і спроби долати пороги.

Під час походу зусилля цілого екіпажу і флотилії у виконанні бойового завдання спиралися на взаємозалежність, і козаки перемагали на морі саме завдяки колективним зусиллям. Ця колективність виникала з взаємної довіри, пошани, приязні, фаховості, спільного досвіду і підтримки в боротьбі, а також з суворою дисципліною. Звідси й за кожен прояв неслухняності безумовно карали, а того, хто вживав алкоголь, наприклад, просто викидали за борт. Крім цього екіпажеві чайки притаманна була однодумність відносно здійснюваного завдання, взаємопорозуміння, звички гармонійного колективного діяння і високий рівень організованості.

Найважливішою складовою системи виховання дітей у період козаччини було оволодіння юнаками основами військової справи. Батько загартовував дітей фізично і психологічно, готував їх до випробувань, з якими вони могли зустрітись у майбутньому. Вивчали військове мистецтво вони серед козаків у Запоріжжі чи у паланках.

Цікавою була психологічна підготовка козаків. Вони вчили самі і навчали молодь методів психологічної саморегуляції. Так, наприклад, вони володіли спеціальними дихальними вправами подібно до індійських йогів. Багато козаків володіли секретами екстрасенсорики, вони вмели знімати у себе біль.

Термін “психологічна війна” не був відомий сучасникам Богдана Хмельницького. Проте принципи її застосування український гетьман усвідомлював пречудово, поза як наполягав у своїх універсалах створювати для ворога настрої приреченості, постійної напруги і невпевненості у власних силах, бо вважав, що, коли ляхи будуть мати щоденно перед очима ворогів, будуть бачити, як здобуваються і самим пострахом займаються міста, аж тоді ляхи зненавидять війну, повернуть волю козакам, аби мати спокій.

Безліч прикладів морально-психологічної підготовки воїнів, врахування людського фактору, духовності у керівництві військами надає багатотисячолітню сумісну воєнну історію українського і російського народів.

Герой Сінопа і оборони Севастополя П.С.Нахімов вважав, що матрос є головним двигуном на кораблі, він зобов’язував добре вивчати індивідуальні якості матросів, для того, щоб знати, як на кого впливати, навчати їх, формувати сміливість і героїство. У вихованні морських якостей головним він вважав морські походи. Йому належить думка: “В морі – дома”.

М.І. Драгомиров (1830-1905 роки) (з 1889 року командував військами Київського військового округу, а з 1898 – був київським, подільським та волинським генерал-губернатором) в “Очерках австро-итало-французской войны 1859 года” (1860 рік) стверджував, що однією із основних причин перемог і поразок є моральні устрої армії та її начальників, а тому моральній підготовці військ повинно приділятися першочергова увага.

М.І. Драгомиров вважав, що в основі військового навчання повинен бути покладений принцип: “Війська повинні навчатися в мирний час тільки тому, що їм належить робити у воєнний”.

Згідно його поглядів, військове виховання повинне формувати наступні якості: відданість Батьківщини; дисциплінованість, яка доведена до рівня “скоріше загину, але наказ виконаю”; віру в непорушність (святість) наказу; здібність виявляти ініціативу; готовність переносити труднощі військового життя; прагнення до взаємодопомоги; гордість за належність до своєї військової частини. Під час навчання і виховання Драгомиров рекомендував формувати у офіцерів і солдат готовність до самопожертвування: “В бою тільки той б’є, хто не боїться загинути...”

Значна роль у формуванні моральної, бойової і психологічної готовності воїнів до захисту Батьківщини завжди належала релігії. В Російській імперії до 1917 року православна церква, військове духовенство накопили значний досвід виховання військовослужбовців у дусі патріотизму, вірності військовому обов’язку, готовності битися за свою Вітчизну.

Православні генерали і полковники складали 85% від загальної кількості, серед нижніх чинів православних було 75%. За станом на 1898 рік в армії було 439 воєнних священиків і 335 полкових і гарнізонних храмів, напередодні 1917 року у військах нараховувалось біля 5000 священиків.

Під час Російсько-Японської війни в Харбінському військовому шпиталі Г. Шумковим було відкрито відділення для лікування “бойового шоку” у солдат та офіцерів, які не мали поранень, були, начебто психічно здоровими, але виявлялися небоєздатними. Раніше таких людей карали за зраду, а тепер лікували у шпиталі і після одужання повертали на фронт. Причини втрати боєздатності Шумков бачив у виснаженні боєм або у сильному душевному потрясінні. Кількість таких випадків становила 2-3 солдата на 1000.

Значний досвід укріплення морального духу і психологічної стійкості особового складу армії і флоту був накопичений у радянський період вітчизняної історії. За роки Радянської влади в Збройних Силах склалася система формування у особового складу морально-політичних, бойових і психологічних якостей, необхідних для досягнення перемоги у бою. Її ідеологічну основу складали марксизм-ленінізм, класовий підхід, ленінські положення про захист соціалістичної Вітчизни, партійне керівництво військовим будівництвом.

В роки Великої Вітчизняної війни в діючій армії був накопичений багатий арсенал різноманітних методів, форм і засобів виховання у особово-

го складу високого морального духу, психічної стійкості і бойової активності: індивідуальне і групове спілкування командирів і політпрацівників з підлеглими, усна і наочна агітація, радіо, газети і журнали, бойові листки, рукописні листівки-блискавки та інше. Велика увага приділялася пропаганді бойового досвіду, популяризації героїчних вчинків особового складу, психологічній підготовці.

Досвід морально-психологічного загартування набувався в частинах і з'єднаннях обмеженого контингенту радянських військ на території Демократичної Республіки Афганістан в 1979-1989 роках.

В сучасних умовах проблема морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військ набуває все більш гострий характер. Успішне її рішення в значній мірі залежить від уміння командирів, штабів, виховних структур враховувати рекомендації науки та спиратись на вітчизняний і закордонний досвід. На цій основі в рамках нормативних вимог надається можливість творчо здійснювати цей вид забезпечення.

Значення морально-психологічного забезпечення носить конкретний характер. Так, психогенні втрати армії США під час війни в Кореї і В'єтнамі склали 24...28% від чисельності особового складу, який безпосередньо брав участь у бойових діях.

Враховуючи цей досвід, в даний час у всіх арміях НАТО розроблена і функціонує система морально-психологічної підготовки. В рамках національних збройних сил ці функції у ведучих капіталістичних державах виконують:

управління громадських відносин і інформації – у збройних формуваннях США;

центр внутрішнього керівництва – в бундесвері Німеччини;

головне управління по зв'язках з громадськістю – в армії Великобританії;

служба інформації та громадських відносин – у збройних силах Франції.

Вони забезпечують надійне функціонування національних військових формувань та зниження бойових можливостей вірогідного супротивника.

Ця діяльність суворо регламентована. Так, у бундесвері вона здійснюється за вимогами бойових статутів видів збройних сил та статутів “Бойова підготовка військ”, “Управління військами в бою”, “Психологічна оборона”, директив та інструкцій Генерального інспектора бундесверу “Вказівки щодо ведення психологічної оборони”, “Про сумісну роботу з військовими священиками”.

Аналіз цих документів підтверджує висновок про неослабну увагу до проблем морального духу військ. Так, у діючому статуті сухопутних військ Німеччини підкреслюється: “Служба у військах у мирний час і воєнний час пред'являє високі вимоги до моральних і духовних якостей військовослужбовців. Навіть в епоху високорозвиненої техніки, головна роль належить людині”.

Подібне твердження ми зустрічаємо і в американських статутах. Так, в Польовому статуті армії США називаються **три основні фактори, які визначають бойову могутність армії**. Американці вважають, що перш за все “вона залежить від особового складу: солдат з рішучим і твердим характером, які перемагають тільки тому, що не можуть змиритися з поразкою. Другою складовою воєнної могутності статут називає зброю і бойову техніку, достатню для виконання бойових завдань, і третьою складовою - логічні, зрозумілі і раціональні принципи бойових дій”.

Призначення і необхідність морально-психологічного забезпечення дій військ свідчить аналіз воєнного конфлікту у Чечні, дій миротворчих сил в Абхазії, Таджикистані, Югославії, інших “гарячих районах”.

Необхідно постійно враховувати, що на характер морально-психологічного забезпечення дій військ впливають наступні фактори:

загальні - фактори макросередовища: військово-політична обстановка у світі і на “театрі” бойових дій, загальнополітична і економічна ситуація в державі, відношення суспільства до армії та інші;

часткові - фактори мікросередовища і бойової ситуації: укомплектованість, бойова злагоженість і професіоналізм, особливості бойових дій, фактори бою та інші;

одиничні - індивідуально-психологічні і особисто-професійні особливості військовослужбовців, характеристики військових колективів.

Сукупність цих факторів, з одного боку, безпосередньо чи опосередковано впливає на психіку військовослужбовця, психологію колективу, визначаючи міру їх внутрішньої готовності до виконання службово-бойових завдань. З іншого боку, вони впливають на зміст морально-психологічного забезпечення, види засобів і способів його організації.

Таким чином, ми бачимо, що метою морально-психологічного забезпечення виступає морально-психологічний стан особового складу.

Морально-психологічне забезпечення дій військ - це комплекс узгоджених за цілями, часом, послідовністю, силами та засобами заходів, що здійснюються командирами, штабами, органами виховної роботи, службами для досягнення високого морального духу особового складу, який забезпечує успішне виконання службово-бойових завдань в умовах мирного і воєнного часу.

Актуальність проблеми забезпечення високого морального духу військ в значній мірі обумовлюється змінами, які відбуваються у світосприйнятних установах військовослужбовців, в розумінні змісту обов'язку перед Батьківщиною, честі і патріотизму, військово-професійної компетентності та іншого.

Морально-психологічне забезпечення здійснюється поряд з іншими видами забезпечення діяльності військ (бойовим, технічним та тилловим) має й свої особливості. До них належать: самостійність; охоплення всіх сфер повсякденної і бойової діяльності військ; здійснення в мирний і во-

енний час; вплив на особовий склад всіх протидіючих сторін; взаємозв'язок з іншими видами забезпечення.

Морально-психологічне забезпечення це принципово новий, комплексний вид забезпечення, який інтегрує основні види і способи організованого впливу на свідомість і психіку військовослужбовців при проведенні заходів, спрямованих на підтримку бойової і мобілізаційної готовності в процесі виконання службово-бойових завдань у мирний і воєнний час.

Морально-психологічне забезпечення здійснюється на стратегічному, оперативному і оперативно-тактичному рівнях.

На державному рівні морально-психологічне забезпечення являє собою комплекс узгоджених заходів, що проводяться державним та військовим керівництвом країни, всіма органами військового управління, посадовими особами з метою досягнення необхідного морально-психологічного стану особового складу збройних формувань і населення країни. На цьому рівні воно охоплює політичні, економічні і військові об'єкти і здійснюється усіма державними і військовими органами, командирами, штабами, органами виховної роботи з активним використанням засобів масової інформації, досягнень науки, літератури, мистецтва тощо для впливу на свідомість і поведінку людей.

На військовому рівні морально-психологічне забезпечення - це єдиний нерозривний процес формування і підтримання у військовослужбовців високого морально-психологічного стану, розвитку інших морально-психологічних і бойових якостей, які необхідні для успішного виконання покладених завдань у мирний час і ведення бойових дій по захисту державних інтересів в умовах сучасної війни.

На цьому рівні морально-психологічне забезпечення організовується і здійснюється командирами, штабами, структурами виховної роботи.

Важливо розуміти, що логіка створення сучасної моделі морально-психологічного забезпечення виходить з основної загальної мети - досягнення перемоги в бою. Цю мету ставить перед собою і ворог. Тому, за рівних умов досягти перемоги можна тільки за рахунок морально-психологічної переваги, а вона визначається морально-психологічним станом особового складу.

Морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України базується на принципах:

патріотичної спрямованості;

спадкоємності;

наукового підходу до проблематики морально-психологічного забезпечення;

взаємозалежності змісту, форм і методів морально-психологічного забезпечення від завдань, покладених на внутрішні війська, суспільно-політичних і економічних умов їх виконання, вікових, індивідуальних, психофізичних особливостей особового складу;

використання досвіду інших армій світу та новітніх досягнень науки, особливо психології, соціології, психофізіології тощо;

визнання особистості військовослужбовця як мети, результату і показника ефективності морально-психологічного забезпечення;

формування особистісних властивостей та якостей при опорі на мотиваційну сферу людини;

взаємозв'язку соціально-психологічної діагностики, консультації і корекції поведінки військовослужбовців;

розвитку у військовослужбовців позитивної мотивації до служби, виконання вимог військової присяги та службових обов'язків;

стимулювання соціально-ціннісних потреб, в першу чергу бойової активності та стійкості військовослужбовців і військових колективів;

забезпечення активності, безперервності, системності і конкретності заходів морально-психологічного забезпечення.

Основними напрямками морально-психологічного забезпечення є:

мобілізація військовослужбовців на виконання конкретних бойових завдань, формування свідомого ставлення до них, прогнозування динаміки морально-психологічного забезпечення військ, збереження його стійкості і керованості;

досягнення високої бойової активності особового складу військ, його спроможності витримувати нервово-психологічні навантаження і зберігати боєдатність в умовах дій психотравматичних факторів сучасного бою;

зрив психологічних операцій противника, прогнозування та профілактика негативного інформаційно-психологічного впливу;

організація комплексного захисту психологічних (психофізіологічних) властивостей військовослужбовців, реабілітація психотравмованих.

Засадами морально-психологічного забезпечення є:

об'єктивна оцінка воєнно-стратегічної ситуації, рівня морально-психологічного стану особового складу військ, урахування оперативної обстановки, форм бойового застосування, умов виконання покладених завдань;

спрямованість на виконання конкретних бойових завдань, формування необхідного морально-психологічного стану військ;

тісний і нерозривний зв'язок з іншими видами забезпечення військ;

безперервність керованого впливу на свідомість і поведінку військовослужбовців, їх психологічний стан;

диференційований підхід, визначення змісту, форм та способів реалізації морально-психологічних заходів з урахуванням національних, етичних, культурних, мовних, релігійних та інших особливостей військовослужбовців.

До числа основних завдань морально-психологічного забезпечення належать:

вивчення, оцінка і прогнозування морально-психологічного забезпечення особового складу в ході бойових дій;

доведення і роз'яснення воєнно-політичної і морально-психологічної обстановки, що склалася, заходів керівництва країни, внутрішніх військ МВС України з підготовки і ведення бойових дій;

формування необхідного рівня морально-психологічної готовності і здатності успішно виконувати службово-бойові завдання, а також впевненості в своїх командирах, в правильності їх рішень і дій, в бойових товаришах, у власній силі, бойовій техніці та озброєнні;

забезпечення і реалізація правових і соціальних гарантій військовослужбовців, передбачених законами і правовими актами воєнного часу, підтримка і взаємодія з органами державної влади з метою розв'язання соціальних проблем військовослужбовців і членів їх сімей, забезпечення військ всім необхідним для виконання службово-бойових завдань;

проведення заходів на протидію інформаційно-психологічному впливу супротивника, попередження дезінформації і деморалізації особового складу;

організація інформаційно-пропагандистської роботи, забезпечення військ технічними засобами виховання, поліграфії, їх своєчасний ремонт і відновлення;

надання медичної і психологічної допомоги військовослужбовцям, їх реабілітація.

Зміст і завдання морально-психологічного забезпечення в бойовій обстановці визначаються і уточнюються відповідно до законодавства України, законів воєнного часу, рішень Верховного Головнокомандувача, наказів і директив органів військового управління, обстановки, що склалася, наявності часу, сил та засобів.

Зміст морально-психологічного забезпечення військ значною мірою визначається метою, яка формується з урахуванням внутрішньої сторони морально-психологічного стану особового складу, військових колективів, що тісно пов'язує взаємообумовлені духовно-моральні і соціально-психологічні компоненти конкретної людини, військового колективу. Духовно-моральні, соціально-психологічні компоненти морально-психологічного забезпечення - це дві сторони єдиного процесу формування і підтримання у військовослужбовців високого морального духу, високої психологічної готовності, моральних і психологічних якостей, що забезпечують успішне виконання поставлених завдань.

Такий підхід закономірний, бо у цих сторін діяльності єдиний об'єкт впливу - військовослужбовець, його свідомість і психіка, і єдина загальна мета - активно впливаючи на свідомість, психіку, мораль і почуття військовослужбовців, виховати, сформувати, підготувати свідомих, вольових, сміливих, рішучих, психічно надійних захисників Батьківщини.

Духовно-моральний компонент орієнтований на формування світогляду військовослужбовців, вплив на їх свідомість, переконання, норми і принципи, які визначають і регулюють їх поведінку при виконанні службово-бойових завдань. Мова йде, перш за все, про формування і розвиток

таких основоположних якостей як, любов до Батьківщини і постійна готовність зі зброєю в руках виступити на її захист, вірність військовому обов'язку, Бойовому Прапору частини.

Всі ці якості формуються системою морально-психологічного забезпечення, що, як було вже сказано, являє собою сукупність функціонально пов'язаних сил і засобів, технологій і методик впливу на свідомість і поведінку військовослужбовців, захист їх психологічних (психофізіологічних) властивостей, реабілітації психотравмованих.

Морально-психологічне забезпечення має чітку структуру. **Основними його складовими є:**

- інформаційно-пропагандистське забезпечення;
- психологічне забезпечення;
- військово-соціальна робота;
- культурно-виховна робота;
- інформаційно-психологічна протидія.

Інформаційно-пропагандистське забезпечення - це система цілеспрямованих заходів щодо формування стійкого і керованого морально-психологічного стану на підставі оперативного інформування особового складу про зміст воєнно-політичної та бойової обстановки, покладені на війська завдання та умови їх виконання.

Основні завдання інформаційно-пропагандистського забезпечення:

- мобілізація військовослужбовців на самовіддане і професійне виконання поставлених бойових завдань;
- збір, аналіз та роз'яснення воєнно-політичної і оперативно-тактичної обстановки в районах дислокації військ та їх бойового застосування;
- формування в особового складу свідомого ставлення до виконання свого військового і громадського обов'язку;
- збір, узагальнення, пропаганда та розповсюдження передового досвіду ведення бойових дій.

Психологічне забезпечення - це комплекс заходів на підтримання та відновлення в особового складу психологічних якостей, які забезпечують високу психологічну стійкість військовослужбовців, готовність виконувати бойові завдання за будь-яких умов.

Загальна спрямованість психологічного забезпечення передбачає підготовку військовослужбовців до війни в цілому, озброєння їх військово-психологічними знаннями, виховання психологічної готовності до ведення сучасних бойових дій.

Конкретні завдання морально-психологічного забезпечення підпорядковані підготовці військовослужбовців до виконання завдань безпосереднього призначення, які вирішуються у ході виконання поставлених завдань, що потребують великого емоційно-психологічного напруження і подолання негативних психологічних наслідків впливу обстановки.

Головним завданням є формування функціональної надійності психіки військовослужбовців, досягнення її стійкості.

Цікаві в цьому плані спостереження спеціалістів НАТО. Серед важливих психогенних, психофізіологічних якостей, що визначають поведінку військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань, вони вважають: ступінь духовної і фізичної перевтоми; наслідки стресу; наявність почуття страху і рівень мотивації; бойовий дух. Під час підготовки і ведення бойових дій особлива увага звертається на психологічне забезпечення діяльності офіцерського складу особливо командирів підрозділів, частин і з'єднань. У ході тренувань і гартування мають вироблятися і закріплюватися не лише психомоторні навички керування технікою і зброєю, але, насамперед, й вербальна активність, мислення, увага, здатність тримати у пам'яті весь комплекс проблем, що відображає динаміку бою, операції, передбачати і прогнозувати її розвиток.

Військово-соціальна робота призначена для забезпечення соціально-правового захисту діяльності внутрішніх військ МВС України передбаченого Конституцією, законодавством України, створення сприятливих умов для ефективних дій військовослужбовців в ході виконання службово-бойових завдань.

Військово-соціальна робота під час виконання службово-бойових завдань повинна охоплювати наступне коло питань:

створення соціальних і правових умов для повного виконання військовослужбовцями своїх функціональних обов'язків, дотримання і реалізація всіх правових і соціальних гарантій, передбачених Конституцією і законодавством України;

організація і здійснення взаємодії всіх категорій військовослужбовців, службовців і членів їх сімей, здійснення оперативної соціальної і правової консультації і допомоги;

роз'яснення особовому складу законів, прав і обов'язків військовослужбовців у мирний і воєнний час, формування почуття особистої відповідальності за виконання (невиконання) законів, правових актів воєнного часу, в тому числі і міжнародних, а також вимог військової присяги, статутів, наказів і розпоряджень командирів (начальників);

зміцнення єдиноначальності, організованості, правопорядку і військової дисципліни, особливо під час виконання службово-бойових завдань.

Призначення культурно-виховної роботи - відновити моральні, психічні та фізичні сили особового складу, мобілізувати його на виконання службово-бойових завдань, задовольнити духовні потреби військовослужбовців.

Культурно-виховна робота по суті близька до виховання у людини моралі, високої духовності. Тому на неї покладаються:

формування загальної і військово-професійної культури військовослужбовців, а також сприяння в їх підготовці до бойових дій;

формування у військових колективах статутних взаємовідносин військовослужбовців;

організація духовно-змістовного дозвілля, відпочинку, культурного обслуговування всіх категорій особового складу, відновлення психофізіологічного ресурсу військовослужбовців, здійснення з цією метою взаємодії з закладами і органами культури з урахуванням обстановки і завдань, що виконуються.

Інформаційно-психологічна протидія - це комплекс заходів прогнозування, профілактики та зриву інформаційно-психологічного впливу противника, нейтралізація його намагань дезінформувати та деморалізувати особовий склад наших військ, дезорганізувати його бойову діяльність. Морально-психологічне протиборство сьогодні набуває дедалі більшого значення. Воно є одним з найбільш ефективних і безкровних способів досягнення політичних, економічних і військових цілей ще до застосування військової сили. Нехтування питаннями інформаційної війни сьогодні неприпустиме, ухилитись від інформаційно-психологічного впливу противника неможливо. В арміях найбільш розвинутих країн світу триває постійний пошук найбільш перспективних засобів, форм і методів впливу на свідомість та психіку військ і населення противника.

Досвід збройних конфліктів, навчань свідчить, що основними завданнями інформаційно-психологічної протидії є:

аналіз морально-психологічної обстановки (соціально-політичної, релігійно-етнічної, конфліктогенної, криміногенної) в регіонах дислокації та виконання службово-бойових завдань (додаток 1);

збір, аналіз і узагальнення відомостей про можливості потенційного противника (учасника конфлікту) здійснювати інформаційно-психологічний вплив на наші війська;

прогнозування ймовірного характеру й можливих наслідків психологічних операцій, інформаційно-психологічного впливу противника на особовий склад і протидія йому та іншим видам впливу на свідомість і психіку військовослужбовців;

зрив (ослаблення) психологічних операцій противника, знищення його сил і засобів, нейтралізація негативних наслідків впливу на психіку і дії особового складу;

розробка теоретично-методологічних і практичних основ інформаційно-психологічного протиборства та здійснення інформаційно-психологічних операцій;

проведення заходів щодо підтримання високої пильності, ведення контролю за використанням засобів зв'язку;

організація роботи з воїнами, схильними піддаватися навіюванню, попередження розповсюдження пліток, чуток і дезінформації.

Увага до цієї складової морально-психологічного забезпечення є достатньо обґрунтованою, без її врахування неможливо всебічно впливати на свідомість і психіку людини, психологію військових колективів, як основи морально-психологічного стану особового складу внутрішніх військ МВС України.

Специфічними складовими морально-психологічного забезпечення дій внутрішніх військ є:

спеціальні соціологічні дослідження;

організація забезпечення військ технічними засобами виховання та поліграфії;

здійснення кадрового забезпечення органів виховної роботи.

Не менш важливою сукупністю завдань в системі морально-психологічного забезпечення є група завдань морально-психологічного впливу на війська противника. Їх реалізація передбачається, в основному, силами спеціальних органів та підрозділів внутрішніх військ. Вплив організовується і проводиться з метою підриву морального духу військовослужбовців противника, їх деморалізації, зниження боєздатності.

Серед завдань морально-психологічного забезпечення важливу роль відіграє прийняття своєчасних і дієвих заходів щодо нарощування потенціалу моральних, психологічних і фізичних сил особового складу військ. Мова йде про створення умов морально-психологічної реабілітації, організацію відпочинку і дозвілля, безперервне забезпечення особового складу всім необхідним для життєдіяльності та виконання службових завдань.

Морально-психологічним забезпеченням тією чи іншою мірою повинні займатися офіцери, прапорщики і сержанти, які мають пряме відношення до навчання і виховання військовослужбовців.

Диригентом, методичним, інтегральним і плануючим елементом у цьому процесі виступають органи виховної роботи. Вони навчають командирів і їх заступників з виховної роботи, інших посадових осіб практиці підготовки і проведення відповідних заходів, надають їм методичну та організаційну допомогу, вивчають, узагальнюють і запроваджують передовий досвід; беруть активну участь у підготовці і підбитті підсумків, застосуванні засобів заохочення, готують пропозиції командирам (начальникам) щодо морально-психологічного забезпечення майбутніх дій та усунення недоліків у цьому важливому виді забезпечення життєдіяльності підрозділів, частин і з'єднань як у мирний, так і воєнний час.

Крім цього, органи виховної роботи:

планують заходи морально-психологічного забезпечення виконання тих чи інших завдань у відповідності до розпорядження командирів (начальників) та організують виконання цих планів;

контролюють своєчасність і якість проведення відповідних заходів, морально-психологічний стан особового складу, проводять роботу щодо розв'язання існуючих проблем;

віддають розпорядження щодо морально-психологічного забезпечення дій військ;

готують питання для розгляду, обговорення на нарадах, зборах офіцерів з актуальних проблем морально-психологічного забезпечення життєдіяльності військ;

постійно вивчають, аналізують та прогнозують суспільно-політичну обстановку в регіонах (військово-політичну обстановку у воєнний час), морально-психологічний стан у військах, їх можливий вплив на виконання військовими формуваннями поставлених завдань;

визначають оптимальні напрямки професійної та службової діяльності військовослужбовців строкової служби та за контрактом, забезпечують психологічну адаптацію молодого поповнення відповідно до військового фаху, індивідуальних нервово-психічних особливостей, проводять відповідну профілактику та корекцію роботи;

готують і проводять заходи з морально-психологічного забезпечення всіх видів занять з бойової і мобілізаційної підготовки, бойової служби;

виховують у військовослужбовців глибоке почуття любові до України, її народу, бойові якості, духовну та психологічну готовність зі зброєю в руках захищати Українську державу, здійснюють військово-фахову орієнтацію та військово-патріотичне виховання військовослужбовців;

роз'яснюють особовому складу Конституцію та закони України, постанови Верховної Ради і Уряду, укази і розпорядження Президента щодо внутрішньої та зовнішньої політики нашої держави, вимоги військової присяги, загальновійськових і бойових статутів, наказів Міністра внутрішніх справ, командуючого внутрішніми військами, необхідність дотримання заходів безпеки в ході бойової підготовки та службово-бойової діяльності, поставлені перед військами завдання, необхідність постійної готовності до захисту своєї Батьківщини;

добирають, розташовують і навчають актив підрозділів і частин, забезпечують їх авангардну роль у службі, бойовому вишколі та дотриманні дисципліни;

надають допомогу командирам і штабам в організації змагання на краще виконання завдань служби, нормативів в ході занять з бойової підготовки, а також за звання “кращий фахівець”, “кращий підрозділ”, “краща частина”;

підтримують і зміцнюють шефські зв'язки військових частин з трудовими колективами, ділові стосунки з органами державної влади і місцевого самоврядування, громадськими організаціями, культурно-освітніми закладами і релігійними конфесіями в інтересах морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військ тощо;

підтримують взаємодію з органами виховної роботи інших збройних формувань України, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Органи виховної роботи відповідають за стан морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань, оперативної та бойової підготовки, а також всієї життєдіяльності військ. Вони повинні робити все для того, щоб зміст морально-психологічного забезпечення відповідав умовам часу, керівних документів і був тісно пов'язаний із завданнями, які виконують війська.

Ефективність морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військ оцінюється з використанням критеріальної бази. Аналіз результатів досліджень дозволяє зробити висновок про виділення двох найважливіших критеріїв:

критерій оптимальності організації морально-психологічного забезпечення;

критерій дієвості морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності в реальних умовах.

Критерій оптимальності організації морально-психологічного забезпечення, як конкретного виду діяльності передбачає оцінку морально-психологічного стану за конкретними показниками:

діагностична підготовленість - уміння посадових осіб аналізувати морально-психологічне забезпечення, використовуючи діагностичні методи, підготовленість вивчати людей, обстановку, успішність рішення завдань, що виконуються;

прогностичні здібності - підготовленість виробляти своєчасні і обґрунтовані варіанти рішень, вміння бачити наслідки бойових та інших дій під час виконання службово-бойових завдань;

проектно-конструкторська підготовленість - уміння завчасно і оперативно планувати морально-психологічне забезпечення, виробляти оптимальні варіанти дій в залежності від особливостей завдань, що вирішуються, і характеру розвитку ситуації;

організаторсько-комунікативна компетентність - здібність реалізовувати рішення, підбирати, готувати, розставляти кадри, керувати їх діями у здійсненні морально-психологічного забезпечення у будь-яких умовах обстановки;

аналітично-оціночна здібність - вміння об'єктивно і всебічно аналізувати організацію, стан і дієвість морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності, використовуючи систему критеріїв і показників.

Критерій дієвості морально-психологічного забезпечення передбачає оцінку його впливу на результати службово-бойової діяльності, дає можливість оцінити:

успішність виконання бойових і спеціальних завдань;

відповідність морально-психологічного стану особового складу на індивідуальному і груповому рівні завданням і вимогам, які виконуються у різних умовах обстановки;

відповідність спрямованості мотиваційно-ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, традицій, норм поведінки, морально-психологічної атмосфери в колективі завданням військової служби;

воєнно-професійну компетентність, яка характеризує сформованість воєнної культури, готовності, підготовленості військовослужбовців, їх психологічної стійкості на рівні завдань, які вирішуються в напружених умовах.

Використання даних критеріїв оцінки морально-психологічного забезпечення дозволяє виявити його дійсну відповідність інтересам успішного рішення службово-бойових завдань в напружених умовах. При цьому слід відмітити, що професіоналізм в організації морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань передбачає оволодіння найбільш прийнятною теорією і адекватною їй практикою здійснення морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності.

Таким чином, морально-психологічне забезпечення, яке проводиться на основі законодавства України, указів і розпоряджень Президента України, вимог Міністра внутрішніх справ України і командуючого внутрішніми військами МВС України з врахуванням специфіки діяльності військ призване забезпечити готовність і здібність особового складу успішно виконувати службово-бойові завдання в мирний і воєнний час.

1.2 Психологічне забезпечення як складова морально-психологічного забезпечення дій військ

Досвід бойових дій другої половини ХХ ст., а також результати прогнозування характеру можливих бойових дій вказують на те, що в сучасній війні на військовослужбовців будуть впливати великі психологічні подразники, які створять практично безперервний ланцюг непередбачених гострих і сильних стресових ситуацій, небувалих труднощів. Наприклад, стан надзвичайної внутрішньої напруги, страх за своє життя можуть мати свої наслідки: скованість психічної діяльності, порушення координації рухів і дії, неадекватність оцінки інформації про обстановку, зниження швидкості і точності реакцій, погіршення пам'яті, уваги, мислення та інше.

В сучасних умовах проблема морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військ набуває більш гострого характеру, і успішне її рішення в значній мірі буде залежати від уміння командирів, штабів і виховних структур враховувати рекомендації науки і спиратись на вітчизняний та іноземний досвід.

Як показує аналіз дій наших збройних формувань, армій інших держав, досвід війн і військових конфліктів сучасності, значення морально-психологічного забезпечення носить не абстрактний, а конкретний характер і визначається в певних результатах.

Так, дослідження американських вчених показали, що в період другої світової війни кількість психічних розладів у солдат зросла в порівнянні з першою світовою війною на 300%.

Загальна кількість звільнених від служби у зв'язку з психічними розладами перевищувала кількість прибуваючих на поновлення.

Висновки зарубіжних спеціалістів свідчать, що із всіх солдат, які безпосередньо брали участь у бойових діях, 38% мали різні психічні розлади. Через це тільки в американській армії було виведено із строю 504 тис. військовослужбовців, а близько 1 млн.500 тисяч мали різні психічні порушення, які не дозволяли їм певний час брати участь у бойових діях.

Втрата емоційно-вольової стійкості перед уявною небезпекою може призвести до реальної поразки. Цей психологічний стан - основна причина розгубленості, і попередити його можливо тільки після сформування у військовослужбовців постійної внутрішньої психологічної готовності до виконання службово-бойових завдань у будь-який час.

Службово-бойова діяльність, що здійснюється в екстремальній ситуації, пов'язана з небезпекою для життя, можливістю поранення, контузії, каліцтва. Під час виконання службово-бойових завдань порушується ритм харчування, сну, відпочинку, фізичних і нервово-психічних навантажень. Все це, природно, впливає на психічний стан, протікання і проявлення психічних процесів, властивостей і якостей особистості.

В цілому службово-бойова обстановка може визначити два основних стани людини. Перший - активний, енергійний психологічний стан військовослужбовців, який супроводжується бойовим піднесенням, зібраністю, мобілізацією фізичних і психічних сил, що сприяє успішному виконанню бойового завдання. Другий - негативний стан, який затрудняє виконання службово-бойових завдань, виражається в тривозі, невпевненості, пригніченні, апатії та іншому. Все це веде до психічної напруги, перевтоми, страху, паніки, втрати здібності діяти в бойовій обстановці. Для усунення негативних наслідків впливу бойової обстановки повинно здійснюватись психологічне забезпечення. Відповідно, **під час виконання службово-бойових завдань за допомогою психологічного забезпечення мають бути досягнуті:**

своєчасна психодіагностика, психокорекція, надання оперативної психологічної допомоги, забезпечення психічної реабілітації військовослужбовців, що отримали психологічні травми, повернення їх до строю, а також проведення практичних заходів щодо зменшення бойових та психологічних втрат;

підтримання високої психологічної активності військовослужбовців, усунення негативних психологічних наслідків через втрати, невдачі, події, аварії та вплив інших факторів бойової обстановки, що потребує відновлення психічної рівноваги, стійкості особового складу;

оперативна ліквідація зайвого психічного навантаження та перевтоми військовослужбовців, створення умов для раціонального використання короткострокового відпочинку, нервово-емоційного й психічного розвантаження, проведення антистресових заходів;

адаптація військовослужбовців до бойової обстановки (фізична, психічна, інтелектуальна та емоційно-вольова здібність долати реальні перешкоди і напругу, які були викликані дією таких факторів, як відповідальність, небезпека, раптовість, новизна, невизначеність, дефіцит часу, нестача або надлишок інформації, високий темп дій та інше).

Службово-бойова діяльність військ вимагає проведення психологічного забезпечення військ, яке є важливим компонентом морально-психологічного забезпечення дій частин і підрозділів.

Психологічне забезпечення включає:

прогнозування та оцінку морально-психологічного стану особового складу військ;

психологічну підготовку військовослужбовців до виконання завдань бойової служби (бойових дій);

психологічне супроводження виконання завдань бойової служби (бою);

психологічну допомогу особовому складу, який отримав бойові психічні травми;

соціально-психологічну реабілітацію та реадaptaцію військовослужбовців.

Вихідним положенням, яке забезпечує прогнозування та оцінку морально-психологічного стану особового складу військ є - **моральний дух** особового складу, що розглядається як внутрішня сила людини, що спонукає до дій і визначає її поведінку.

Основою морального духу є:

вікове прагнення українського народу до незалежності і державний лад;

характер службово-бойової діяльності військ спрямований на захист прав і свобод громадян України;

справедливий і визвольний характер війни по захисту своєї Батьківщини.

Структура морального духу:

духовно-моральні компоненти;

соціально-психологічні компоненти.

Духовно-моральні компоненти - це сукупність національних та державницьких ідей, почуттів, якими проникнуті військовослужбовці і які визначають їх відношення до інтересів Батьківщини, українського народу державного ладу, політики держави, а під час війни визначають відношення до її цілей.

Духовно-моральні компоненти включають:

політичну свідомість і ідейні переконання;

рівень розуміння цілей і службово-бойових завдань;

готовність захищати незалежну українську державу;

впевненість в успішному виконанні поставлених службово-бойових завдань.

Духовно-моральним компонентам належить ведуча роль в структурі морального духу.

Соціально-психологічні компоненти - це складний комплекс уявлень і вражень, які сформувались у військовослужбовців в процесі їх повсякденної діяльності як в мирний так і воєнний час.

Соціально-психологічний компонент включає:

громадську думку;

настрій;

почуття;
традиції;
звички.

Соціально-психологічні компоненти здійснюють значний вплив на стан морального духу військ і в залежності від спрямованості зміцнюють чи послаблюють його.

Духовно-моральні і соціально-психологічні компоненти – це два взаємообумовлені і нерозривні елементи морального духу військовослужбовців і військових колективів.

Перш за все тому, що вони обидва є показниками свідомого і підсвідомого факторів морального духу і по-друге, вони обидва мають єдину матеріальну основу - конкретну людину, по-третє - вплив на них здійснюється з єдиною загальною метою: сформувати, виховати, підготувати свідомих, сміливих, рішучих, психічно надійних захисників Батьківщини.

Критерієм оцінки морального духу, чи його духовно-моральних і соціально-психологічних компонентів є морально-психологічний стан.

Морально-психологічний стан - це сукупність політичних і моральних ідей, почуттів якими проникнуті військовослужбовці, які виражають їх відношення до інтересів Батьківщини, народу, державного ладу, політики держави, і які забезпечують стійкість соціальної взаємодії військовослужбовців як в мирний так і воєнний час.

Існує дві групи факторів які впливають на морально-психологічний стан.

Фактори які зміцнюють морально-психологічний стан:

цілі, причини війни;
високий рівень морально-психологічного стану всього народу;
відношення військовослужбовців до службово-бойових завдань;
територія на якій доводиться виконувати службово-бойові завдання;
хід виконання службово-бойових завдань (бою, битви).

Фактори які знижують морально-психологічний стан військ:

здача столиці чи важливих адміністративних центрів противнику;
безвідповідальне керівництво і погане управління військами;
поспішні і постійні відступи військ;
великі втрати в живій силі та техніці;
надзвичайна перевага особового складу;
погане матеріально-технічне забезпечення.

Під час виконання службово-бойових завдань, особливо на полі бою, морально-психологічний стан перетворюється із ідеального в матеріальний.

Морально-психологічний стан особового складу і військових колективів явище динамічне, рухливе. Особливо, воно змінюється в бойових умовах при застосуванні зброї масового знищення.

Для вивчення морально-психологічного стану військовослужбовців використовуються методи:

- спостереження;
- аналіз результатів службово-бойової діяльності;
- вивчення документів;
- індивідуальні бесіди;
- узагальнення характеристик та інші.

Оцінка морально-психологічного стану особового складу під час виконання службово-бойових завдань (в бойових умовах) включає:

систематизацію факторів, що впливають на морально-психологічний стан;

- математичну обробку отриманих результатів;
- графічне відображення змін морально-психологічного стану.

Чинниками і критеріями оцінки морально-психологічного стану (згідно Методики Г.А. Давидова) є три групи факторів:

Перша група

1. Ступінь інформованості (СІ) особового складу про завдання, які виконуються, і способи їх виконання, авторитетність та єдність дій командного і виховного складу :

- а) знають все, авторитетні та єдині в своїх діях командири та виховники - 100%;
- б) знають частково, авторитетні але не єдині в своїх діях командири та виховники - більше 50%;
- в) не знають, не авторитетні командири та виховники - менше 50%.

2. Рівень навченості (РН) особового складу :

- а) по повному курсу навчання - 100%;
- б) по скороченому курсу - більше 50%;
- в) не навчені - менше 50%.

3. Наявність бойового досвіду (БД):

- а) значний бойовий досвід - 100%;
- б) участь в ряді боїв - більше 50%;
- в) не обстріляні - менше 50%.

Друга група

1. Наявність органів управління (ОУ) та ефективність їх функціонування:

- а) діють постійно - 100%;
- б) частково порушена - більше 50%;
- в) повністю втрачена - менше 50%.

2. Успішність бойових дій (УБД):

- а) повна поразка ворога - 100%;
- б) примушення ворога до оборони - більше 50%;
- в) відхід наших військ - менше 50%.

3. Фізіологічний стан (ФС) особового складу (своєчасність і достатність відпочинку, виснаженість, втома):

- а) сон 7-8 годин на добу і регулярний відпочинок - 100%;
- б) сон уривками, немає часу для відпочинку - більше 50%;
- в) більше доби без сну і відпочинку - менше 50%.

Третя група

1. Укомплектованість (У) особового складу частин та підрозділів:

- а) повна чи приблизна - 100%;
- б) укомплектованість 50% та більше;
- в) укомплектованість - менше 50%.

2. Озброєння (О) частин та підрозділів, наявність боєприпасів, інженерне обладнання позицій:

- а) повний боєкомплект, повністю обладнані позиції в інженерному відношенні - 100%;
- б) 1/2 боєкомплекту і на 50% обладнані інженерні позиції - більше 50%;
- в) менше 1/2 боєкомплекту, менше ніж на 50% обладнані інженерні позиції - менше 50%.

3. Матеріально-технічне та інші види забезпечення (МТЗ):

- а) безперервне всіма видами - 100%;
- б) тільки боєприпасами - більше 50%;
- в) відсутнє матеріально-технічне забезпечення - менше 50%.

Рівень морально-психологічного стану у відсотках:

$$\begin{aligned}
 (\text{РМПС}\%) = & 1/3 : \left(\frac{\text{СІ} + \text{РН} + \text{БД}}{3} * 1 \right) + \left(\frac{\text{ОУ} + \text{УБД} + \text{ФС}}{3} * 0,9 \right) + \\
 & + \left(\frac{\text{У} + \text{О} + \text{МТЗ}}{3} * 1,1 \right) * \text{КБЗ}
 \end{aligned}$$

КБЗ - коефіцієнт бойової злагоженості.

КБЗ = 1, якщо всі військові колективи повністю згуртовані в бойовій обстановці.

КБЗ = 3/5, 4/5, 5/6, 6/7 та ін., якщо колективи ще не згуртовані, але згуртовуються.

КБЗ = 0, якщо особовий склад охоплений панікою.

Якщо в системі координат на осі Y розмістити рівень морально-психологічного стану, а на осі X інтервали часу, то можна графічно визначити тенденцію підвищення чи зниження морально-психологічного стану особового складу своїх частин (підрозділів) і військ противника.

Рівень морально-психологічного стану оцінюється як:

- високий;
- не стійкий;
- низький (деморалізованість військ).

Необхідно вживати дієві заходи для підвищення рівня інформованості командирів та офіцерів-виховників про соціально-психологічні явища у військових колективах.

Вони повинні уміти:

своєчасно виявляти соціально-психологічні явища, в тому числі і негативні;

науково вивчати морально-психологічний стан своїх військ і військ противника;

правильно визначати міри щодо зміцнення морально-психологічного стану свого особового складу;

аналізувати результати психологічних операцій проти військ та населення противника;

нейтралізувати негативні соціально-психологічні явища;

передбачити зміни морально-психологічного стану в період підготовки до виконання службово-бойових завдань.

Умови зміцнення морально-психологічного стану особового складу:

підвищення ідейного гарту і військово-політичної інформованості особового складу, (ідейна зрілість втілюється в переконаннях, бажанні і вмінні відстоювати ці переконання перед ким завгодно і де завгодно);

досягнення єдності волі, моральної стійкості військовослужбовців на основі їх соціальної активності і бойової згуртованості;

зміцнення організованості військових частин та підрозділів.

Психологічна підготовка представляє собою систему заходів щодо формування розвитку у особового складу емоційно-вольової стійкості, здатності протистояти дії психотравмуючих факторів, непохитної волі до перемоги, рішучості і наполегливості у досягненні мети бойового завдання за будь-яких умов.

Психологічна підготовка повинна сприяти підвищенню психологічної підготовленості особового складу - формування свідомого відношення до небезпеки, випробувань і труднощів, з якими військовослужбовці стикаються під час виконання службово-бойових завдань і тренування психіки щодо їх подолання. Психологічна підготовка повинна забезпечити військовослужбовцю владу і самоконтроль над собою та обстановкою в умовах сильного нервово-психічного напруження. Розуміння сутності того, що відбувається під час виконання службово-бойових завдань, прагнення оволодіти собою і зберегти волю до перемоги повинні бути підкріплені знаннями, навичками, уміннями, в тому числі і спеціальними.

Таким чином, психологічна підготовка покликана забезпечити:

озброєння військовослужбовців теоретичними знаннями про особливості і механізми впливу бойової обстановки на їх свідомість, психіку і поведінку;

практичні заняття і тренування щодо підготовки психіки військовослужбовців до складних умов;

формування постійної готовності до виконання службово-бойових завдань, уміння подолати страх і паніку;

стійкість навичок володіння зброєю і бойовою технікою, виконання військовослужбовцями функціональних обов'язків;

психологічний аналіз виконання кожного службово-бойового завдання;

психологічне моделювання сучасного бою на навчаннях, заняттях з бойової підготовки, вплив внутрішніх умов, їх максимальне наближення до бойових (міра ризику, небезпеки, втрат, труднощів, напруги та інше);

психологічний аналіз функціонування системи "людина - колектив - бойова машина", визначення відповідності техніки і озброєння людським можливостям та інше.

Упровадження елементів психологічного тренування військовослужбовців у систему інших занять, ці проблеми вирішити неможливо. Дослідження свідчать, що необхідний самостійний вид підготовки військовослужбовців - психологічна підготовка.

Метою психологічної підготовки є формування психологічної стійкості військовослужбовців.

До основних завдань психологічної підготовки належить:

функціональний розвиток психіки;

формування емоційно-вольової стійкості;

формування особистості воїна;

підготовка командирів до управління психологічним станом у підрозділі, частині.

Досвід тренувань і командно-штабних навчань показує, що психологічну підготовку доцільно вести за такими напрямками:

вивчення і аналіз морально-психологічного стану у військових колективах, тенденцій його подальшого розвитку при підготовці і виконанні службово-бойових завдань, а також відпрацювання пропозицій і рекомендацій щодо керування соціально-психологічними процесами в інтересах підтримання боєздатності, зміцнення військової дисципліни, організованості і порядку серед особового складу;

виявлення чинників, що впливають на психіку військовослужбовців і психологічний стан військових колективів, які діють у період підготовки і виконання службово-бойових завдань, та допомога особовому складу в адаптації до напружених умов;

забезпечення оптимального соціально-психологічного режиму життєдіяльності на основі закономірностей функціонування психіки і переобігу психічних процесів під час зростання напруженості, а також сприяння підвищенню психофізіологічної стійкості військовослужбовців;

проведення заходів із психологічної реабілітації військовослужбовців, надання їм психологічної підтримки, а також сприяння військовослужбовцям при подоланні будь-яких труднощів у складних умовах.

Психологічна підготовка умовно поділяється:

а) за цілями:

підготовка до військової служби;
 підготовка до роботи на бойовій техніці;
 підготовка за видами бойової діяльності;
 підготовка до дій за умов застосування засобів масового ураження;
 інші напрямки;

б) за об'єктами:

підготовка окремих військовослужбовців;
 підготовка підрозділів;
 підготовка командного складу;
 підготовка рядового складу;
 підготовка за військовим фахом (водії, зв'язківці, стрільці та інші);

в) за часом (етапи):

попередня підготовка;
 психологічне супроводження;

г) за обсягом завдань, що вирішуються:

загальна підготовка;
 спеціальна підготовка;
 цільова підготовка.

Загальна, спеціальна та цільова підготовки проводяться постійно, але найбільш інтенсивно - під час підготовки до виконання спеціальних завдань, участі у бойових діях.

Загальна психологічна підготовка організовується з метою розвитку специфічних військово-професійних якостей.

Цільова психологічна підготовка проводиться в інтересах адаптації психіки воїна до умов виконання конкретного бойового завдання.

Загальна спрямованість психологічної підготовки передбачає підготовку військовослужбовців до війни в цілому, озброєння їх воєнно-психологічними знаннями, вихованням психологічної готовності до ведення сучасних бойових дій.

Конкретні завдання психологічної підготовки передбачають забезпечення готовності військовослужбовців до виконання завдань безпосереднього призначення, які вирішуються в ході виховання службово-бойових завдань, в конкретних бойових небезпечних ситуаціях, які вимагають великої емоційно-психологічної напруги і подолання негативних психологічних наслідків впливу службово-бойової обстановки. Тут суттєвим фактором виступають особливості різних військових спеціальностей, відповідність яким досягається спеціальними тренуваннями і гартуванням психофізіологічних функцій військовослужбовців.

Цікавими є спостереження спеціалістів НАТО. Серед найважливіших психофізіологічних якостей, які визначають поведінку військовослужбовців під час бойових дій, вони називають: ступінь духовної і фізичної перевтоми; вплив стресу; наявність почуття страху; рівень мотивації; бойо-

вий дух. Яскраво виражені особливості має психологічна підготовка офіцерського складу, особливо командирів підрозділів, частин і з'єднань під час підготовки і виконання службово-бойових завдань.

Офіцери повинні тренувати і гартувати не тільки психомоторні навички управління технікою і зброєю, а й, в першу чергу ті психічні процеси, якості і утворення, які приймають участь в прийнятті рішення: мовна активність, мислення, увага, здібність тримати в пам'яті весь комплекс проблем, які відбивають динаміку виконання службово-бойових завдань, передбачати і прогнозувати її розвиток та інше. Характерною особливістю цієї роботи є те, що вимагається формування свідомості і психіки не тільки у окремих військовослужбовців, а й одночасно здійснення активного впливу на психологію військового колективу - формування активної колективної думки, бойового настрою, установки на успішне виконання поставлених завдань і соціально-ціннісні традиції.

Психологічне супроводження виконання завдань бойової служби (бою) як комплекс специфічних заходів щодо підтримання високої бойової активності військовослужбовців, запобігання негативним індивідуальним та груповим психічним явищам передбачає:

безпосереднє вивчення та аналіз динаміки морально-психологічного стану бойового складу з'єднання (частини), прогнозування розвитку морально-психологічних процесів і на цих засадах підготовку пропозицій командирів для прийняття рішень;

підтримання і розвиток у військовослужбовців установок і настрою на безумовне виконання бойових завдань;

здійснення контролю за рівнем втомленості, психологічного пригнічення особового складу;

розрахунок можливих психологічних втрат (при діях в особливий період);

всестороннє забезпечення необхідних соціально-побутових умов життєдіяльності особового складу.

Слід пам'ятати, що бойова обстановка може супроводжуватись не тільки бойовим піднесенням, мобілізацією фізичних і психологічних сил військовослужбовців, але й їх тривогою, занепокоєнням, невпевненістю, апатією. Все це призводить до напруги, перевтоми, може спричинити страх і паніку, втрату боєздатності в бойовій обстановці.

Усунення негативних наслідків впливу обстановки в ході виконання службово-бойових завдань досягається:

оперативною ліквідацією психологічної напруги і перевтоми військовослужбовців, проведенням антистресових заходів;

адаптацією військовослужбовців до складної обстановки.

Психологічна допомога особовому складу, який отримав бойові психічні травми, включає:

надання військовослужбовцям першої психологічної допомоги;

поновлення психологічної стійкості особового складу деморалізованих або дезорганізованих підрозділів;

створення умов, що сприяють швидкому поверненню у підрозділи військовослужбовців, яким були завдані психічні травми.

Соціально-психологічна реабілітація та реадaptaція військовослужбовців здійснюється медичними працівниками на базі реабілітаційних центрів, що розгортаються в з'єднаннях та частинах військ в особливий період.

В збройних силах РФ створена і функціонує в мирний і воєнний час вертикаль надання психологічної допомоги. У видах збройних сил, військових округах, арміях, дивізіях існують штатні **центри психологічної допомоги**, які підпорядковані відповідним органам виховної роботи, в бригадах і полках – **пункти психологічної допомоги**, в батальйонах працюють психологи. В складі цих структур знаходяться психологи, психоневрологи (практичні психологи), психотерапевти.

При центральних (окружних) госпіталях створені та функціонують **кабінети медико-психологічної корекції** у складі 5 осіб (начальник, психоневролог, психіатр, психофізіолог, військовий психолог). Затверджена і діє “Інструкція щодо організації взаємодії центрів (пунктів) психологічної допомоги і реабілітації (кімнат психологічного розвантаження) органів виховної роботи та медичних органів”.

За досвідом організації морально-психологічного забезпечення операції в Чечні були задіяні наступні структури психологічної допомоги:

Центр психологічної допомоги Північно-Кавказького ВО;
чотири стаціонарних центри психологічної допомоги та реабілітації;
сім польових центрів психологічної допомоги та реабілітації;
шістнадцять полкових пунктів психологічної допомоги і реабілітації;
двісті двадцять груп психологічної підтримки підрозділів (позаштатних).

Всі центри (пункти) психологічної допомоги та реабілітації були забезпечені аудіо- та відеокасетами із записами реабілітаційних програм.

До основних шляхів психологічного забезпечення військовослужбовців належать:

- переконавання;
- психологічна консультація;
- психологічні вправи та тренування;
- метод аварійних ситуацій;
- метод стресових впливів;
- аутотренінг;
- вольова саморегуляція.

Зокрема, метод аварійних ситуацій - це система прийомів та засобів, які моделюють діяльність військового колективу в складних умовах. Метою цього методу є формування емоційно-вольової стійкості для роботи в аварійних (екстремальних) ситуаціях. Готовність особового складу до дій

за цих умов досягається складанням алгоритму дій військовослужбовців у найбільш типових критичних ситуаціях та їх практичних тренуваннях в умовах, наближених до реальних.

Метод стресових впливів - це комплекс прийомів та засобів, за допомогою яких створюється емоційна та фізична напруга різного ступеню з метою формування високих волевових якостей. Американський військовий психолог Р. Рігг до таких прийомів відносить:

- тривалі вибухи та інші звукові ефекти;
- виснажливі марші;
- проведення занять в умовах непогоди;
- тривалі практичні дії без відпочинку;
- оголошення тяжких “втрат” і виходячи з цього підвищення вимог до тих, хто залишився в строю;
- тиск командування, яке вимагає діяти і давати інформацію;
- постійні ускладнення обстановки.

“Треба привчити солдата до диявольської атмосфери вогню та смерті, добитись того, щоб він відчув себе серед вогню, диму та збентеження, як в надзвичайній обстановці, і діяв - стріляв, рухався, бився!”

До засобів психологічного забезпечення, що використовуються в повсякденній життєдіяльності з'єднань та частин військ, належать:

- бойове навчання;
- тренування в діях по приведенню в бойову готовність;
- спеціальна підготовка;
- гуманітарна підготовка;
- фізична підготовка;
- використання різноманітних тренажерів;
- використання учбових відеофільмів та інші.

1.3 Досвід морально-психологічного забезпечення дій військових формувань США та країн Західної Європи

Аналіз військових праць, доктринальних положень, вимог бойових статутів армій провідних країн світу дозволяє зробити висновок, що їхнє військово-політичне керівництво вважає підтримку високого морально-психологічного стану своїх збройних формувань однією з пріоритетних у сфері забезпечення національної безпеки.

У рамках комплексу заходів, які проводяться державним керівництвом західних країн з метою підтримки необхідного рівня бойової готовності і боєздатності власних військових формувань, особлива увага приділяється морально-психологічній підготовці особового складу, в якій важливе місце займає інформування залежно від особливостей тієї чи іншої держави.

Морально-психологічна підготовка здійснюється в ході всіх видів підготовки військ за спеціальними програмами, погоджується з завданнями, що стоять перед збройними формуваннями і спрямована на формуван-

ня у всіх категорій військовослужбовців необхідних якостей. Кінцевим результатом цього процесу є висока моральна і психологічна стійкість як окремого військовослужбовця, так і підрозділу, частини, збройних формувань в цілому.

Основними рисами системи морально-психологічної підготовки особового складу армій країн НАТО є:

існування відповідного апарату практично у всіх структурах збройних формувань;

розгалуженість і суворя підпорядкованість різних служб і органів;

наявність у розпорядженні органів керування морально-психологічною підготовкою могутньої матеріальної і фінансової бази в сполученні з численним висококваліфікованим кадровим складом;

чітко визначені ідейно-теоретичні і методологічні основи морально-психологічної підготовки;

високоякісне законодавче забезпечення;

цілеспрямованість і масштабність морально-психологічної підготовки;

комплексний підхід до завдань, що вирішуються;

нерозривна єдність процесу навчання і виховання;

добре організована практична діяльність.

Так, у збройних формуваннях США в основу роботи з особовим складом покладені ідеї американського способу життя, відданості національному прапору і президенту країни, дотримання традицій збройних сил, їхніх видів, родів військ і служб, об'єднань, з'єднань, частин і різних суспільних рухів і організацій.

Основними напрямками морально психологічної підготовки у збройних формуваннях країн НАТО є:

формування у військовослужбовців високих військово-професійних якостей;

розвиток позитивної мотивації до військової служби;

виховання вірності національним цінностям;

вироблення навичок виживання в полоні і підготовка до ведення тривалих бойових дій в екстремальних умовах;

проведення занять з фізичного виховання особового складу.

Основними завданнями морально-психологічної підготовки у ведучих країнах НАТО є:

впровадження у свідомість військовослужбовців переконань про демократичний характер своїх держав і їх інститутів, перевагу їхніх моральних цінностей над іншим світом, важливості збройних сил для захисту національних інтересів;

пропаганда ідей про наявність військової загрози;

формування образу ворога;

впровадження у свідомість військовослужбовців ідеї моральної обґрунтованості будь-яких дій у ході виконання службово-бойових завдань;

розвиток в особового складу здатності зберігати самовладання і почуття відповідальності в складних умовах, вміння протистояти негативному інформаційно-психологічному впливу;

соціальний захист прав і пільг всіх категорій військовослужбовців, включаючи військових пенсіонерів.

В американських збройних формуваннях відсутній єдиний орган, відповідальний за виховання військовослужбовців, і у командирів немає заступників з виховної роботи.

Головним суб'єктом виховання військовослужбовців в американських збройних формуваннях виступає **командир**, який у своїй роботі з особовим складом спирається **на спеціальний апарат, який складається із трьох основних служб:**

- по зв'язках з громадськістю;
- по особовому складу і тилу;
- військових священиків (капеланів).

Під керівництвом командира ці служби діють самостійно і в той же час винятково узгоджено, гнучко й ефективно. В залежності від обстановки і завдань командир формує найближчі і перспективні напрямки діяльності кожної служби, а також здійснює контроль за якістю виховної роботи з особовим складом. Цьому його навчають у військових коледжах, академіях і в процесі практичної роботи у військах. Більш того, як свідчить практика, командир, що не вміє ефективно їх використовувати не може розраховувати на подальше просування по службі.

Роль зазначених служб у вихованні американських військовослужбовців нерівнозначна. Лідируюче положення тут належить службі військових священиків. Доказом може служити той факт, що навіть самі капелани називають всі інші служби офісними, тим самим підкреслюючи, що вони реагують тільки тоді, коли людина до них звертається. Капелани ж приходять до людини самі. Для них відчинені всі сторони життєдіяльності військовослужбовця - від побуту до виконання бойових завдань.

Як уже відзначалося, капелани традиційно відіграють виняткову роль у системі виховання військовослужбовців. Не випадково видатний полководець другої світової війни Д. Ейзенхауер заявляв, що гарний військовий священик коштує більше, ніж вага його самого в золоті.

Керівництво США розглядає церкву як найважливіший інститут, що формує моральні принципи і норми поведінки, а також виховує особовий склад збройних формувань в дусі моральних цінностей, які домінують у суспільстві. **Релігійний вплив** спрямовується на формування у військовослужбовців таких якостей, як відповідальність, дисциплінованість, терпимість, фізична і духовна гармонія, високий моральний дух і самовідданість. Релігійний вплив дозволяє закріпити у свідомості особового складу стереотипи соціальної поведінки і автоматизму дій у вирішенні будь-яких завдань.

У статутах американських збройних сил відсутнє чітке визначення обов'язків капелана. Детальна їх регламентація заважала б виконанню його прямих обов'язків.

Основними напрямками роботи військових капеланів є:

надання допомоги військовослужбовцям у задоволенні їхніх духовних потреб;

проведення регулярних богослужінь;

підтримка згуртованості і морального духу особового складу;

розв'язання конфліктних ситуацій;

інформування командира про настрої його підлеглих;

запобігання самогубств;

профілактика алкоголізму і наркоманії;

відвідування хворих і поранених;

турбота про родини військовослужбовців та інше.

Командири всіх ступенів у роботі з особовим складом широко використовують рекомендації соціально-психологічної служби. Вона є у всіх видах збройних сил США (у кожній американській медичній роті є психолог, психіатр і соціолог, а також 6-8 їхніх помічників). У цілому в ній зайнято близько 8000 дипломованих військових і цивільних психологів і соціологів.

Соціально-психологічна служба покликана сприяти рішення наступних завдань:

навчання командирів і всього особового складу методам розпізнавання психічних порушень;

створення в підрозділах і частинах оптимального морально-психологічного клімату;

зміцнення військової дисципліни та інше.

Про ефективність її діяльності красномовно говорять такі дані: економія від профілактичної роботи фахівців цієї служби, спрямованої на запобігання аварій, порушень мір безпеки зі зброєю, самогубств, складає приблизно 11 млн. дол. на рік.

Пріоритетним напрямком морально-психологічної підготовки в збройних силах США виступає **формування і розвиток у військовослужбовців високих військово-професійних якостей**. Вимоги до них закріплені в системі показників військової кваліфікації, які розглядаються військовим командуванням як інструмент, що сприяє росту професійної майстерності військовослужбовців.

Під професіоналізмом в американських збройних силах, як правило, розуміють сукупність трьох елементів:

спеціальні знання - знання в основних областях людської діяльності і безпосередньо своєї спеціальності;

відповідальність - робота в контексті суспільства, визнання його цінностей і неухильне слідування їм у службі;

корпоративність - членство в професійній організації поряд з володінням спеціальними знаннями і прийняттям особливих зобов'язань стає критерієм професійного статусу, що відрізняє професіонала від любителя.

Як показує практика, **наріжним каменем високого професіоналізму військовослужбовців США є їх ґрунтовна гуманітарна підготовка**. На думку Міністерства оборони США, військові дисципліни в національних військово-навчальних закладах не повинні перевищувати 15% від загального обсягу навчальних годин. Вважається, що випускник військового коледжу повинен бути, в першу чергу, високоінтелектуальним, високоосвіченим офіцером, за багатьма параметрами переважаючим випускника будь-якого престижного цивільного університету. Такий офіцер здатний швидко засвоїти обрану військово-облікову спеціальність після прибуття у війська.

Тому, гуманітарним дисциплінам у військових навчальних закладах США приділяється до 50% навчального часу на першому курсі, до 30% - на другому, до 60% - на третьому і до 70% - на четвертому. Курсанти поглиблено вивчають політологію, основи економічної теорії, історію, психологію, правознавство, соціологію, світову культуру, основи військового керівництва, логіку, філософію, расову теорію, теорію лідерства, літературу, теологію, мистецтво, іноземні мови та інше.

Вивчення широкого кола питань суспільно-гуманітарної спрямованості передбачає і статус сержанта професійної армії. У навчальних підрозділах і спеціальних курсах на вивчення гуманітарних дисциплін для сержантів приділяється близько 80% навчального часу.

Найважливішим напрямком формування морального духу американських військовослужбовців є **виховання патріотизму**. Воно містить у собі наступні елементи:

виховання в особового складу почуття гордості за свою країну і її збройні сили;

формування у військовослужбовців прихильності ідеалам і цінностям американського способу життя, переконаності у винятковості соціально-економічних основ США;

виховання особового складу на історії і традиціях збройних сил;

формування у солдатів і офіцерів корпоративного духу;

широке рекламування військової служби.

У мотиваційній сфері патріотизм військовослужбовців займає ведуче місце.

Особливе значення в американських збройних формуваннях приділяється вихованню **полкового духу**. Кожне об'єднання і з'єднання американської армії має умовний знак. Він носить на рукаві повсякденного обмундирування. У ряді частин і з'єднань заведені різні талісмани (тварини, птахи, окремі предмети). Навколо них поширюються повір'я, ніби-то вони приносять успіх у бою. В одній з повітряно-десантних дивізій таким талісманом вважається живий орел. Його виніс є самим урочистим моментом

будь-якого параду. Усе це свідчить про добре продуману систему виховання патріотизму в збройних силах США.

Особлива увага у збройних формуваннях держав НАТО приділяється **інформаційно-виховній** роботі. Вона здійснюється за наступними напрямками:

формування поглядів і переконань військовослужбовців, що відповідають характеру державної військової політики;

забезпечення органів військового керівництва й офіцерського складу оперативною військово-політичною і службовою інформацією;

інформаційний вплив на свідомість і поведінку особового складу з метою формування спонукальних мотивів і духовних стимулів до виконання навчальних і бойових завдань;

задоволення культурних, релігійних та інформаційних потреб військовослужбовців;

реклама військової служби, створення і культивування позитивного іміджу збройних формувань у суспільній свідомості та інші.

Разом з тим в армії кожної окремої держави інформаційно-виховна робота має свою специфіку. Так, у збройних силах європейських країн, що входять до НАТО, вона спрямована насамперед на виховання у особового складу почуття атлантичної солідарності, у США має виражену спрямованість на американізацію свідомості і світогляду військовослужбовців.

Для інформаційно-виховної роботи в арміях іноземних державах характерні наступні особливості:

наявність у військах широко розгалуженої структури інформаційного апарату, що працює до батальйону включно;

висока насиченість висококваліфікованими спеціалістами з інформаційної роботи у всіх ланках;

високий професіоналізм фахівців з інформації;

могутнє інформаційно-методичне забезпечення діяльності командирів, щодо всебічного формування військовослужбовців;

інтенсивне використання релігійного впливу на військовослужбовців.

Для підтримки необхідного морально-психологічного стану особового складу військово керівництво закордонних країн активно використовує **продукцію засобів масової інформації**. Дуже цікавим є досвід створення на період бойових кампаній так званих репортерських пулів, тобто вузького кола довірених цивільних журналістів, які формують у громадськості вигідне уявлення про ті чи інші військові дії. Такі журналістські пули дозволяють не тільки інформувати, але й дезінформувати світову громадську думку в інтересах стратегічного маскування.

Як приклад можна привести інформаційні матеріали про війну в зоні Перської затоки в 1991 році, коли до створених журналістських команд, включалися офіцери по зв'язкам із громадськістю. Жоден матеріал, підготовлений у регіоні в період проведення операції не відправлявся без візи цих офіцерів. Перш за все, це стосувалось критики адміністрації президен-

та, труднощів дій у пустелі, роботи похоронних команд, випадків невдалого бомбометання та інше.

Тверда цензура у роботі засобів масової інформації була введена і союзниками США по антиіракській коаліції. У США, Великобританії, Франції вдалося створити навколо військовослужбовців, що воювали у Перській затоці, ореол патріотизму і військової слави.

Для формування і підтримки необхідного морально-психологічного стану у США широко застосовується розгалужена мережа радіо- і телевізійних станцій, а також сучасні канали зв'язку. Наприклад, система радіо- і телеінформування американських військ у Європі включає дев'ять радіостанцій і чотири телестудії.

На думку фахівців засобів масової інформації, короткий відеосюжет впливає на свідомість військовослужбовців набагато ефективніше, ніж довга стаття чи виступ. У зв'язку з цим у збройних формуваннях деяких держав створюються спеціальні підрозділи для підготовки військових радіо- і відеоматеріалів. Так, відділ аудіовізуальних засобів служби інформації і суспільних відносин збройних сил Франції за замовленням міністерства оборони самостійно чи з цивільними організаціями щорічно готує близько 30 фільмів, понад 20 відеомонтажів, 70 відеокліпів, кілька телерепортажів, 700 фоторепортажів і 12 тис. відеокасет з інформаційними і розважальними матеріалами. А в складі об'єднаних командувань збройних сил США для організації інформаційного забезпечення бойових дій передбачається розгортання оперативних центрів по зв'язкам із громадкістю.

Крім тіле- і радіозасобів військове керівництво США особливу увагу приділяє печатним матеріалам, які є чинником постійного і тривалого впливу на свідомість військовослужбовців. Відповідний апарат у збройних формуваннях відповідає за публікацію матеріалів у 2500 газетах, які видаються в країні, загальний тираж яких досягає 102 млн. екземплярів. Безпосередньо міністерство оборони США випускає понад 20 журналів, а види збройних сил - близько 80 найменувань.

Одним з ведучих напрямків виховної роботи в американських збройних силах є **морально-етичне виховання військовослужбовців**, що характеризується наступними особливостями.

По-перше, воно носить яскраво виражену релігійну спрямованість. Морально-етичне виховання особового складу здійснюється на таких загальних принципах релігії, як: не заподій людям болю тим, від чого тобі боляче самому; не роби для інших того, що ти сам не любиш; роби для людей те, що зробив би для самого себе та інше.

По-друге, морально-етичне виховання військовослужбовців ґрунтується на фундаментальних загальнолюдських цінностях з урахуванням специфіки військової професії, таких, як: честь, мужність, самовідданість, вірність військовому обов'язку та інше. Ці цінності закріплені у військовій присязі, етичному кодексі збройних сил США та інших нормативних документах.

Одним з основних напрямків морально-психологічної підготовки в американських збройних формуваннях виступає **організація здорового способу життя**.

З цією метою особлива увага приділяється реалізації програми профілактики алкоголізму і наркоманії. Вона складається з чотирьох частин:

медичного контролю (проведення медоглядів раз у три місяці, вибіркового урологічного тестів на кокаїн, маріхуану, опіум, амфетаміни, транквілізатори, алкоголь);

освітньої частини (військовослужбовці відвідують заняття, де їм говорять про шкоду алкоголю і наркотиків, про можливі наслідки їхнього вживання для здоров'я, працездатності організму);

реабілітації тих військовослужбовців, у яких є проблеми, пов'язані з алкоголізмом і наркоманією (у кожному з'єднанні існують консультаційні центри, у яких працюють цивільні психологи з науковими ступенями і званнями);

звільнення військовослужбовців зі збройних формувань (як правило, звільненню з армії підлягають ті військовослужбовці, що були помічені на службі при вживанні наркотиків і алкоголю більше двох разів).

Незважаючи на те, що військове командування і визнає можливим вживання алкоголю поза службою, особлива увага зосереджується на проведенні антиалкогольної пропаганди.

Винятково важливе місце в системі морально-психологічної підготовки військовослужбовців США приділяється **фізичному вихованню** особового складу. З цією метою із середини 80-х рр. в американських збройних силах здійснюється програма забезпечення відповідності фізичного розвитку військовослужбовців певним вимогам. Фізичний стан військовослужбовців визначається їхньою здатністю виконати визначений комплекс фізичних вправ за нормативами. Наприклад, для жінок, що навчаються в навчальному центрі сухопутних військ Форт-Беннінг, необхідно зробити 60 віджимань на руках за 2 хв. Перевірка фізичної підготовки військовослужбовців проводиться, як правило, раз у 6 місяців. Велика увага приділяється контролю ваги особового складу. Так, кількість жиру в тілі чоловіків не повинно перевищувати 24%, а у жінок - 32%.

У західноєвропейських країнах і США першочергова увага приділяється створенню ефективної **системи соціально-правового захисту військовослужбовців**, що надійно забезпечує їм рівні з іншими громадянами політичні права і соціальні гарантії з урахуванням специфіки військової служби.

Міністерство оборони США розробило спеціальні програми, що забезпечують реалізацію соціально-економічних прав військовослужбовців.

Їхніми основними цілями є:

підтримання високого морального духу військовослужбовців і членів їх родин, забезпечення високої ефективності їхньої діяльності, підвищення привабливості і престижності військової служби;

забезпечення і підтримання соціально-побутового статусу військовослужбовців і членів їхніх родин, на рівні, необхідному для фізичного й інтелектуального розвитку;

забезпечення зайнятості і підвищення освітнього рівня членів родин військовослужбовців;

створення умов для раціонального використання позаслужбового часу військовослужбовцями і членами їхніх родин;

підтримання сприятливих умов життя військовослужбовців і впровадження в їхню свідомість впевненості у завтрашньому дні та інші.

Вони доповнюються інформаційними програмами, покликаними формувати більш широку систему цінностей у рамках соціально-правової підготовки особового складу збройних формувань США.

Раз у чотири роки міністерство оборони США готує спеціальну доповідь про систему матеріального забезпечення військовослужбовців, у якій формулюються пропозиції і рекомендації щодо її удосконалення. За традицією ця доповідь стає основою для дебатів у конгресі з реформи відповідного законодавства.

За поглядами американського військового керівництва, чим краще матеріальна забезпеченість, тим вище морально-психологічний стан військовослужбовців. При цьому постійно збільшуються розміри основного місячного утримання. За офіційними даними, бюджетні асигнування на грошове утримання особового складу в перспективі зростуть і складуть у 2010 році 95 млрд. доларів (у 2000-му вони дорівнювали 69,4 млрд.).

В сучасних умовах велике значення приділяється родинам військовослужбовців. Постійна увага командування до цієї проблеми суттєво впливає на формування у військовослужбовців високого морально-психологічного стану і якості виконання службових обов'язків. Так, у ході війни в зоні Перської затоки (1991 р.) зусиллями військових відомств були прийняті міри для встановлення постійного контакту військовослужбовців з родинами, у тому числі пільгового чи безкоштовного телефонного зв'язку. Згодом самим бажаним для них стала так звана родинна година - час колективного перегляду відеоповідомлень з домівок (по 5 хв. на військовослужбовця).

Крім того, проводилась велика робота з родинами військовослужбовців, що знаходились в зоні Перської затоки й у місцях постійної дислокації.

По-перше, відзначалося, що більш активно стали діяти центри підтримки родин. Таких центрів в американських військах, що дислокуються в Європі, нараховується 126, у тому числі тільки у Німеччині - 83.

По-друге, значну допомогу родинам військовослужбовців надавала місцева влада і громадські організації Німеччини, що влаштовували благодійні вечори, екскурсії, знижували квартплату та вводили інші пільги.

Традиційно важливою складовою морально-психологічної підготовки вважається **психологічна підготовка** (психологічна робота), покликана

забезпечити стійкість особового складу до зовнішніх подразників. Вона здійснюється комплексно, інтенсивно і безупинно в умовах повсякденної діяльності, на навчаннях і в бойових умовах.

Вважаючи принцип реалізму в навчанні військ найбільш ефективним у плані підвищення емоційно-вольової стійкості особового складу, командування збройних формувань США готує військовослужбовців до дій у реальній бойовій обстановці.

Головними цілями психологічної підготовки командування вважає наступні:

вироблення психологічної стійкості військовослужбовців до впливів бойової обстановки;

формування психологічної згуртованості;

забезпечення необхідного стану в ході підготовки і ведення бойових дій;

зниження психогенних втрат;

проведення заходів щодо надання психологічної допомоги і проведення реабілітації.

До основних напрямків і способів психологічної підготовки особового складу закордонні експерти відносять:

моделювання реалістичного образу, тактики дій, бойових можливостей ймовірного противника;

підготовку військовослужбовців до дій у природно-географічних і погодно-кліматичних умовах регіону майбутніх бойових дій;

моделювання реалістичної багатомірної картини сучасного бою;

створення в процесі бойового навчання фізичних і психічних навантажень, характерних для сучасного бою;

згуртування військових підрозділів, формування в них відносин взаємодопомоги;

розширення можливостей військовослужбовців у плані подолання бойових стрес-факторів за рахунок освоєння прийомів психотехніки.

Особливе значення приділяється аналізу психологічних моментів бойових дій періоду другої світової війни, локальних війн і збройних конфліктів останніх років.

Так, відповідно досліджень німецького військового фахівця Е.Динтера, перебування особового складу на передньому краї в зіткненні з противником не повинно перевищувати 30-40 діб. Це пов'язано з тим, що, як свідчить досвід, після досягнення піка морально-психологічних можливостей (це відбувається через 20—25 діб) у військовослужбовців настає швидкий спад, пов'язаний з виснаженням духовних і фізичних сил. Встановлено також, що виражена активність в бою притаманна, як правило, не більш 20 відсоткам солдат. Активність і неактивність, на думку психологів бундесверу, визначається насамперед уродженими якостями людей. Тому вважається, що стереотипи майбутньої поведінки в бою істотно змінити в ході морально-психологічної підготовки

практично неможливо. Командир повинен їх знати і враховувати при постановці завдань.

Фахівці бундесверу прийшли до висновку, що найважливішими завданнями морально-психологічної підготовки особового складу до війни є:

забезпечення подолання страху і попередження паніки;

встановлення і зміцнення взаємовідносин між військовослужбовцями в невеликих групах (відділення, розрахунок, екіпаж, команда), що є головною основою бойового духу і психологічної стійкості військ;

досягнення безупинного і твердого керівництва.

Особлива увага приділяється заходам для подолання страху. Вважається, що страх - це уроджена властивість людини, пов'язана з підсвідомою сферою психіки. Цілком перебороти його неможливо, йому піддані в різній мірі всі військовослужбовці. Як показує досвід, в бойовій обстановці у 90 відсотків він має дуже виражені форми: блювота; порушення здатності регулювати функцію кишечника та інше, причому, 30 відсотків відчувають найбільший страх перед боєм, 35 відсотків – в ході бою, 16 відсотків - після нього. Завдання морально-психологічної підготовки полягає в тому, щоб забезпечити визначене звання психіки солдата до небезпеки, до умов, що викликають страх, а також дати рекомендації, як краще поводитися в таких умовах.

На думку психологів бундесверу, страх підсилюється острахом солдата опинитися в бою в моральній чи фізичній ізоляції від свого підрозділу (групи), дією непередбачених і незрозумілих явищ (відсутність інформації), побоюваннями одержати каліцтво чи важке поранення, фізичною слабкістю, психічними змінами, бездіяльністю та інше. Рівень страху багато в чому визначається морально-психологічним станом військовослужбовця, на який позитивно чи негативно впливає ряд всіляких факторів

На думку психологів бундесверу психологічна стійкість солдата в бою залежить від довіри військовослужбовців до керівництва, товаришів по службі, від власної духовної і фізичної готовності. Довіра ж залежить від рівня групової згуртованості, переконаності в необхідності і справедливості своїх дій, рівня навченості, фізичного стану і розвитку необхідних особистісних якостей. Велике значення, на думку психологів, має рівень релігійності: чим він вище, тим більше стійкості в бою.

Вважається, що підвищення морально-психологічної стійкості і бойових якостей в особового складу досягається, головним чином, шляхом підвищення фізичної готовності, рівня навченості, поліпшення керівництва, зміцнення групової згуртованості. У такій згуртованості військові психологи бачать найважливіший спосіб для підвищення психологічної стійкості і бойового духу військ в екстремальних умовах.

Наприклад, відносини у відділеннях, розрахунках, екіпажах командири підрозділів повинні розглядати не тільки з професійної, але й з психологічної точки зору, більше уваги приділяти психологічній сумісності чле-

нів екіпажів та інше. У своїх рекомендаціях вони спираються на досвід бойових дій на Близькому Сході, в ході яких найбільшу психологічну стійкість виявили гарматні розрахунки, екіпажі танків, які формувалися з військовослужбовців, що добре знали один одного: разом навчались, рідичів та інше.

Міжособисті відносини будуються на основі спільного перенесення труднощів, на взаємній допомозі, на розумінні солдатом того, що при виявленні боягузтва в бою він стане чужим у своїй групі, позбавиться моральної підтримки і неминуче загине.

Психологи бундесверу вважають, що боязнь опинитися в моральній ізоляції через боягузтво впливає на поведінку солдат у бою більше, ніж будь-які заклики і гасла, краще допомагає перебороти страх. Саме в цьому морально-психологічна цінність групової згуртованості.

Таким чином, група (розрахунок, екіпаж) виступає як фактор психологічної стійкості кожного її члена. Виходячи з цієї рекомендації, командування бундесверу в морально-психологічній підготовці велику увагу приділяє комплектуванню невеликих підрозділів, прагне не допускати виникнення в них конфліктів і позастатутних відносин. Для цієї мети служить, наприклад, практика формування відділень, взводів та інших підрозділів солдатами одного призову.

Формування в процесі морально-психологічної підготовки уміння переборювати страх і паніку, зміцнення групової згуртованості - є головними завданнями кожного командира. Від нього вимагається тверде і безупинне керівництво в будь-яких умовах обстановки на основі знання військової психології і педагогіки. Більшість психологів бундесверу вважають найважливішою умовою для цього здатність офіцера й унтер-офіцера показати особистий приклад в бою, наявність у них морально-бойових якостей, що подобаються підлеглим, уміння попереджувати психологічні стреси в підрозділі і швидко їх долати, якщо вони усе-таки виникнуть.

Центром "внутрішнього керівництва" бундесверу розроблений перелік таких якостей, що включає більш 30 позицій. Серед них велике значення приділяється волі, рішучості, почуттю відповідальності, здатності переносити високі психологічні і фізичні навантаження, розвитку почуття товариства, надійності, здатності швидко оцінити обстановку та інші.

В американських збройних формуваннях немаловажне значення надається вихованню в особового складу **полоностійкості**. З цією метою здійснюється планомірна підготовка військовослужбовців, спрямована на засвоєння правил поведінки в полоні у ворога. Ця робота будується насамперед на основі Кодексу поведіння військовополонених.

Кодекс поведіння військовополонених.

Стаття I. Я американський солдат. Я служу в збройних силах, що стоять на сторожі нашої країни і нашого способу життя. Я готовий віддати своє життя заради їхнього захисту.

Стаття II. Я ніколи не здамся в полон добровільно. Командуючи іншими, я ніколи не віддам своїм підлеглим наказу здатися в полон, поки в них є засоби до опору.

Стаття III. Якщо я буду захоплений у полон, я буду продовжувати чинити опір усіма доступними способами. Я зроблю все можливе для того, щоб утекти з полону і допомогти втекти іншим. Я не піду ні на яку угоду з ворогом заради свого звільнення і не прийму від нього ніяких особливих привілеїв.

Стаття IV. Якщо я стану військовополоненим, то я буду зберігати вірність своїм товаришам по полону. Я не дам ніякої інформації і не прийму участі ні в яких діях, що можуть заподіяти шкоду моїм товаришам. Якщо я виявлюся старший за званням, то я візьму на себе командування. Якщо ж ні, то я буду виконувати всі законні накази тих, хто старший мене за званням, і буду надавати їм усіляку підтримку.

Стаття V. На допиті, якщо я все-таки потраплю в полон, від мене вимагається назвати своє прізвище, військове звання, особистий номер і дату народження. Я буду ухилятися від відповіді на інші питання, наскільки в мене вистачить сил. Я не зроблю жодної усної чи письмової зрадницької заяви, стосовно моєї країни чи її союзників - яка може заподіяти шкоди їхній справі.

Стаття VI. Я ніколи не забуду про те, що я американський солдат, що несе відповідальність за свої дії і вірний принципам, що зробили мою країну вільною. Я завжди буду вірити в Бога і в Сполучені Штати Америки.

Велика увага приділяється роз'ясненню особовому складу відповідальності за порушення тієї чи іншої статті Кодексу.

Усе це свідчить про те, що морально-психологічна підготовка в збройних силах США носить яскраво виражений конкретний, практичний характер і націлена, насамперед, на підготовку військовослужбовців до ведення бойових дій.

Командний склад частин і підрозділів бундесверу зобов'язаний при організації морально-психологічної підготовки брати до уваги дані професійного відбору й рекомендації психологів. Це враховується, насамперед, на заняттях з бойової і фізичної підготовки, на військових змаганнях, навчаннях та маневрах, що рекомендується проводити в умовах значної психологічної й фізичної напруги, в обстановці, максимально наближеній до бойової.

Важливим завданням морально-психологічної підготовки вважається діяльність щодо **формування у військовослужбовців морально-психологічної готовності до подолання труднощів і небезпеки в бойовій обстановці**. Для цього командування бундесверу створює відповідні умови на заняттях і навчаннях. Це дає можливість завчасно випробувати багато труднощів, з якими військовослужбовці можуть зустрітися в бою. Практичні заняття, військові змагання, навчання насичуються елементами небезпеки і ризику. Останні повинні бути, як підкреслюється у вказівках з

бойової підготовки, у межах припустимого для мирного часу і забезпечувати реальне тренування психіки солдата.

На заняттях ця мета досягається:

подоланням складних перешкод в умовах реальної небезпеки для життя військовослужбовців (форсування танками глибокої річки по дну та інше);

наступом підрозділів безпосередньо за розривами снарядів своєї артилерії;

форсування водних перешкод (річок, озер) вплав зі зброєю і спорядженням, на підручних засобах;

обкатуванням особового складу танками і пересуванням його на танках з наступним спішуванням на ходу;

тривалою активною діяльністю військовослужбовців з використанням засобів захисту від ядерної і хімічної зброї противника;

здійсненням тривалих маршів пішки в складних погодних умовах і в нічний час (особливе значення приділяється переходам при низьких температурах повітря);

пересуванням по труднопрохідній місцевості: болота, лісові масиви, невисокі гори і та інше.

Найбільшої ефективності морально-психологічна підготовка досягає в ході навчань і маневрів. На навчаннях найбільше повно здійснюється моделювання обстановки і умов сучасного бою, створюються значні фізичні і психологічні навантаження на всі категорії особового складу. Труднощі і позбавлення, фізичні незручності, що породжують негативні емоції і стани, активний противник, обстановка бою дозволяють найкраще готувати особовий склад до війни в морально-психологічному відношенні.

Найбільш вдалимими моментами морально-психологічної підготовки американських військовослужбовців є:

її яскраво виражена соціальна, практична і профілактична спрямованість;

націленість виховних зусиль командування насамперед на створення умов для комфортного духовного і професійного функціонування особистості військовослужбовця;

гнучкий, ненав'язливий характер виховного впливу командирів і їх помічників на підлеглих з опорою на повагу їх особистої гідності;

орієнтація виховної діяльності всіх посадових осіб на індивідуальну роботу з кожним військовослужбовцем;

вміле використання військовим командуванням традицій і звичаїв американського способу життя, матеріальної зацікавленості;

широке залучення до виховної роботи з військовослужбовцями цивільних фахівців з різних галузей знання (психології, соціології, політології, літератури та інше);

використання у вихованні особового складу всього науково-технічного арсеналу, всіх засобів масової інформації, новітніх досягнень науки;

участь у вихованні військовослужбовців державних органів, громадських організацій, спеціальних науково-дослідних центрів, навчальних закладів, церкви.

Все це свідчить про те, що виховна діяльність командування, фахівців по роботі з особовим складом збройних формувань носить цілеспрямований, багатоплановий характер. Вона ефективно впливає на морально-психологічний стан американських військовослужбовців.

Як показує практика, сильними сторонами морального духу особового складу збройних формувань США є:

високий рівень особистої професійної підготовки більшості військовослужбовців і постійне прагнення до підвищення;

переконаність американських військовослужбовців у винятковості соціально-економічного ладу в їх державі, готовність до його захисту;

гордість військовослужбовців за належність до своєї країни і її збройних формувань;

прихильність традиціям збройних сил і своєї частини;

впевненість у своїй зброї, неперевершеності американської бойової техніки;

військовий практицизм, спритність, винахідливість, технічна культура, висока спортивність;

психологічна готовність до початку бойових дій.

Система морально-психологічної підготовки американських військовослужбовців знаходиться в постійному розвитку.

Основні тенденції розвитку системи морально-психологічної підготовки особового складу збройних формувань США:

Посилення практичної спрямованості виховного впливу на військовослужбовців. Командири всіх ступенів і їх помічники по роботі з особовим складом насамперед націлені на формування в підлеглих високих військово-професійних якостей. Ця робота в кожному виді збройних сил проводиться під визначеними девізами: "Будьте тим, ким ви можете бути" (сухопутні війська), "Гордість і професіоналізм" (ВМС), "Ціль над усе" (корпус морської піхоти) та інші.

Все зростає деідеологізація і гуманізація виховного процесу. Найбільш яскраво ця тенденція виявляється у відмовленні військового командування США від формування стереотипів образу ворога у свідомості своїх солдатів і офіцерів у міру змін, що відбуваються у світі, у визнанні американського військовослужбовця як особистості з усіма людськими потребами, у вихованні його на загальнолюдських цінностях.

Посилення профілактичної спрямованості виховної діяльності з подоланням негативних явищ у збройних формуваннях. У повсякденному виховному впливі командирів, військових капеланів та інших посадових осіб

особлива увага надається попередженню алкоголізму, наркоманії, самогубств та інших негативних явищ. До цієї роботи залучаються медики, психологи, юристи та інші фахівці.

Зміцнення матеріально-технічної бази виховної роботи з військовослужбовцями, цивільним персоналом збройних формувань і членами їхніх родин (постачання частин і підрозділів новітніми технічними засобами пропаганди, широке використання в телебаченні і радіомовленні каналів космічного зв'язку, збільшення обсягу випуску військово-періодичного друку та інше).

Посилення соціальної спрямованості виховної діяльності. Ця тенденція виявляється в тому, що в роботі з особовим складом військового командування США все більший акцент робить не на організації прямого виховного впливу (за допомогою слова), а на створенні таких умов життєдіяльності військовослужбовців, які б у максимальній мірі стимулювали сумлінне відношення до виконання своїх військово-професійних обов'язків (висока платня за військову працю, надання військовослужбовцям можливості за рахунок збройних формувань отримувати освіту, реальна турбота про їхні родини та інше).

Як бачимо, основна домінанта виховної діяльності у американських збройних формуваннях все більше переміщається в область поваги до особистості, визнання її цінностей. При цьому, розвиток особистості не тільки декларується, але й активно стимулюється шляхом раціонального сполучення зусиль командування, з одного боку, щодо підтримання морально-рольового статусу військовослужбовця в колективі, з іншого боку - по створенню матеріально-пільгових умов для його самовдосконалення.

Аналіз свідчить, що на відміну від американських збройних формувань морально-психологічна підготовка в арміях інших закордонних країн має деякі особливості.

Морально-психологічна підготовка в армії Німеччини реалізується на основі концепції "внутрішнього керівництва". Її психолого-педагогічний зміст полягає у формуванні у військовослужбовців досить міцної мотивації до якісного виконання поставлених завдань. Це забезпечується:

високою інтеграцією збройних формувань і кожного військовослужбовця в цивільне суспільство;

гарантіями поваги особистої гідності військовослужбовців і забезпечення гуманних відносин у підрозділах;

налагодженням системи забезпечення військовослужбовців всім необхідним, матеріальним і моральним стимулюванням, соціальним і правовим захистом;

знаннями посадових осіб в області психології і педагогіки.

Особливостями виховного процесу в німецькій армії є:

закріплення у свідомості військовослужбовців "комплексу провини" за злочини німецького фашизму в роки другої світової війни;

формування німецького військовослужбовця як носія гуманістичних ідей нової Німеччини, вільної від проявів тоталітаризму, країни розвине-ної демократії і гаранта мирного співжиття багатьох національностей у рамках єдиної німецької держави;

цілеспрямована робота з особовим складом щодо попередження рева-ншизму й інших антилюдських проявів;

розвиток ідей німецької пунктуальності, обов'язковості, надійності і високої культури праці.

Виховний процес в армії Англії спрямований на рішення наступ-них завдань:

не допустити поширення серед особового складу пацифістських на-строїв у зв'язку зі змінами, що відбуваються у світі;

переконати військовослужбовців у необхідності сильного ядерного потенціалу;

підсилити акцент на пропаганді світової ролі британських збройних сил, їхньої особливої місії у Західній Європі.

У загальному плані специфіка виховання англійських військово-службовців виявляється:

у формуванні в особового складу гордості за належність до збройних формувань Англії як світової морської держави і центру Великої співдру-жності націй, що зберігає багатовікові традиції;

у вихованні військового персоналу на ідеях монархізму, відданості королеві;

у посиленій пропаганді традицій військ колишньої колоніальної імпе-рії;

у схильності до звичних методів і форм виховання, хоча і впроваджу-ються прогресивні підходи до роботи з особовим складом, апробовані в інших країнах НАТО.

Особливостями системи виховання в армії Франції є:

в основі виховання військовослужбовців лежить ідея “Великої Фран-ції”, голизму (голизм - від імені Шарля де Голля);

формування у особового складу почуття особливої місії військовос-лужбовця - француза в рішенні проблем дружніх країн.

Таким чином, у сучасних арміях закордонних країн накопичений зна-чний досвід підготовки особового складу. Він може бути в певній мірі ви-користаний в управлінській діяльності і нашими командирами та вихов-ними структурами. Однак, при цьому не можна допустити його сліпого копіювання без врахування історичних, економічних, соціальних, націона-льних особливостей і традицій становлення і розвитку Українських зброй-них формувань.

Глава 2

Основи керівництва та організації морально-психологічного забезпечення дій військ

2.1 Алгоритм керівництва, організації та основ управління морально-психологічним забезпеченням дій військ

Обов'язки посадових осіб у здійсненні морально-психологічного забезпечення визначені в статутах, Концепції виховної роботи та інших керівних документах органів військового управління. Суб'єктами морально-психологічного забезпечення є органи військового управління, конкретні посадові особи на всіх ступенях вертикальної структури управління військами.

Загальні обов'язки всіх командирів (начальників) (ст. 58), обов'язки командира полку (ст. 66), обов'язки командира батальйону (ст. 101), обов'язки командира роти (ст. 111) визначені Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України зобов'язують відповідних командирів також відповідати і за виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан особового складу.

Тому закономірно Концепція виховної роботи в Збройних Силах та інших військових формуваннях України визначає, що командири (начальники) здійснюють і загальне керівництво виховною роботою. Безпосередніми організаторами виховної роботи і відповідальними за планування, методичне забезпечення, якість та ефективність її проведення, дієвість заходів щодо зміцнення військової дисципліни є органи виховної роботи.

Організаційною основою управління морально-психологічним забезпеченням виступає його стратегія, тактика і техніка використання сил, засобів і можливостей. Для здійснення морально-психологічного забезпечення відпрацьовуються найбільш доцільний порядок і правила - загальний алгоритм який включає:

- з'ясування задуму старшого начальника на здійснення морально-психологічного забезпечення;
- своєчасне, якісне і доцільне планування;
- постановку завдань підлеглим;
- організацію взаємодії в інтересах морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань;
- забезпечення технічними засобами виховання і поліграфії;
- доцільне розміщення і розподіл офіцерів виховної роботи за пунктами управління і напрямками, що визначають успіх підготовки і виконання завдань;
- контроль за проведенням заходів морально-психологічного забезпечення і надання допомоги підлеглим;
- аналіз результатів діяльності посадових осіб щодо морально-психологічного забезпечення, оцінка стану справ;

своєчасне інформування старших командирів (начальників) щодо проведення заходів морально-психологічного забезпечення, постановка проблемних питань.

Критерієм дієвості морально-психологічного забезпечення є якість виконання службово-бойових завдань.

Морально-психологічне забезпечення проводиться безупинно і тим активніше, чим складніша обстановка і повинно бути цілеспрямованим, конкретним, оперативним та гнучким.

При здійсненні морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань командири, офіцери виховних органів зобов'язані підтримувати тісні зв'язки з місцевими органами влади, правоохоронними органами, структурами по роботі з особовим складом органів внутрішніх справ МВС України, виховними органами Збройних Сил України, Прикордонних військ, інших збройних формувань України та адміністрацією об'єктів, що охороняються.

В період підготовки і виконання службово-бойових завдань керує морально-психологічним забезпеченням, як важливою складовою виховної роботи командир частини (підрозділу).

Керівна роль командира у морально-психологічному забезпеченні службово-бойової діяльності базується на основному принципі розбудови і керівництва збройними формуваннями України - принципі **єдиноначальності**.

Командир:

з отриманням бойового наказу чи бойового розпорядження орієнтує заступника з виховної роботи на майбутні дії;

дає вказівки щодо підготовки пропозицій їх морально-психологічного забезпечення;

у рішенні визначає основні завдання морально-психологічного забезпечення майбутніх дій;

дає вказівки про морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань;

затверджує рішення заступника командира з виховної роботи;

затверджує план морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань;

інструктує командирів і виховників;

контролює виконання поставлених завдань;

особисто проводить виховні заходи.

Після затвердження рішення старшим начальником, командир віддає вказівки з морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань (додаток 2).

Вказівки командира про морально-психологічне забезпечення дій включають:

на що спрямувати основні зусилля морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань;

завдання морально-психологічного забезпечення на кожному етапі дій військ;

особливості виховної роботи в основних елементах бойового порядку;

в якому підрозділі зосередити основні зусилля виховної роботи;

о котрій годині заступнику командира з виховної роботи доповісти рішення і план морально-психологічного забезпечення дій військ.

Організує морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань заступник командира з виховної роботи.

Порядок його роботи залежить від конкретної обстановки, отриманих завдань і наявного часу.

Після ознайомлення з бойовим наказом чи бойовим розпорядженням на майбутні дії заступник командира з виховної роботи, за вказівкою командира, подає пропозиції з морально-психологічного забезпечення дій військ (додатки 3,4) і віддає попереднє розпорядження з морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань (додатки 5,6).

Пропозиції до рішення командира щодо морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань включають:

мету і основні завдання виховної роботи, сили і засоби, які до цього залучаються;

в яких підрозділах чи елементах бойового порядку зосередити основні зусилля;

на що звернути основну увагу під час організації роз'яснювальної роботи;

що довести до особового складу в першу чергу;

категорії військовослужбовців, що потребують найбільшого морально-психологічного впливу;

які заходи впливу передбачити на протидіючі сили.

Попереднє розпорядження заступника командира частини (підрозділу) про морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань включає:

кому адресоване, назва, номер, місце КП, час, дата, карта (масштаб), рік видання;

висновки із оцінки протидіючих сил (стисло);

характер майбутніх дій та основна мета їх морально-психологічного забезпечення;

найважливіші заходи морально-психологічного забезпечення;

взаємодія зі структурами виховної роботи сусідніх частин (з'єднань);

порядок доповіді про виконану роботу і морально-психологічний стан військ та населення;

підпис.

Заступником командира з виховної роботи можуть розроблятися й інші документи.

Так, на командно-штабних тренуваннях з охорони Запорізької атомної електростанції у серпні 1992 року заступником начальника Військового інституту внутрішніх військ МВС України з виховної роботи була підготовлена історико-географічна та соціально-політична характеристика району майбутніх дій (додаток 7), а на командно-штабних тренуваннях з оборони в листопаді 1992 року за вказівкою командира Донецького з'єднання ВВ МВС України його заступник з виховної роботи підготував "Висновки із оцінки суспільно-політичної обстановки в районі майбутніх дій" (додаток 8), які знайшли відображення в рішенні командира.

Морально-психологічне забезпечення дій військ заступник командира частини (підрозділу) з виховної роботи організовує на основі рішення командира частини (підрозділу), його вказівок щодо морально-психологічного забезпечення дій військ і розпорядження заступника командира з'єднання (частини) з виховної роботи щодо морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань. Порядок цієї роботи залежить від конкретної обстановки, наявних сил, засобів та часу.

Організація морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності включає:

з'ясування рішення командира, його вказівок щодо морально-психологічного забезпечення дій військ, розпоряджень заступника командира з'єднання (частини) з виховної роботи щодо морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань;

оцінку обстановки виконання завдань, сил та засобів морально-психологічного забезпечення дій військ;

прийняття рішення про морально-психологічне забезпечення дій частини (підрозділу);

планування морально-психологічного забезпечення та доведення його до частин (підрозділів);

навчання та інструктування командирів, офіцерів-виховників, активу з методики проведення намічених заходів;

надання допомоги у здійсненні морально-психологічного забезпечення;

контроль за ходом підготовки та проведення запланованих заходів;

узагальнення та розповсюдження передового досвіду морально-психологічного забезпечення дій військ;

оцінку ефективності проведених заходів;

підведення підсумків морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань.

Під час з'ясування рішення командира, його вказівок про морально-психологічне забезпечення майбутніх дій, розпоряджень заступника командира з'єднання (частини) з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань, заступник командира частини (підрозділу) повинен зрозуміти:

завдання і бойовий порядок частини (підрозділу);

основні етапи підготовки і виконання завдань;
 підрозділи та категорії військовослужбовців, які потребують особливої уваги;

готовність до дій та час подання плануючих і звітних документів.

Оцінюючи обстановку виконання завдань та їх морально-психологічного забезпечення, заступник командира частини (підрозділу) з виховної роботи повинен вивчити:

соціально-політичне становище у державі, регіоні дислокації, районі виконання завдань;

сильні та слабкі сторони морально-психологічного стану протидіючих сил та сил, які їх підтримують;

морально-психологічний стан своїх підрозділів і взаємодіючих сил;

укомплектованість офіцерами-виховниками, наявність засобів морально-психологічного впливу.

Заступник командира частини (підрозділу) з виховної роботи приймає рішення на підставі з'ясування рішення командира, його вказівок щодо морально-психологічного забезпечення майбутніх дій, розпорядження заступника командира з'єднання (частини) щодо морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань, висновків з оцінки обстановки виконання поставлених завдань.

Рішення заступника командира частини (підрозділу) з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення дій військ (Додаток 9) включає:

головні завдання виховної роботи;

які сили і засоби виховної роботи застосувати;

розподіл офіцерів-виховників за підрозділами чи елементами бойового порядку;

в якому підрозділі зосередити основні зусилля виховної роботи;

заходи виховної роботи в основних елементах бойового порядку;

категорії військовослужбовців, які потребують особливої уваги;

заходи щодо підвищення морально-психологічного впливу на основних етапах дій військ ;

заходи щодо протидії психологічному впливу противника;

заходи впливу, спрямовані на протидіючу сторону;

налагодження зв'язку із взаємодіючими збройними формуваннями, місцевими органами влади, громадськими організаціями;

порядок заміни офіцерів-виховників, які вибули зі строю;

термін подання донесень про морально-психологічне забезпечення дій військ;

як здійснюється зв'язок;

своє місце у період підготовки і під час виконання завдань;

на кого покладається виконання обов'язків при виході зі строю.

Прийняте рішення про морально-психологічне забезпечення дій військ заступник командира з виховної роботи доповідає командирі, офо-

рмляє його у вигляді плану (додатки 10-15) і відображає на робочій карті та пояснювальній записці до неї.

План морально-психологічного забезпечення дій військ має три розділи:

перший - перед початком дій;

другий - під час дій військ;

третій - після завершення дій.

У плані передбачаються:

заходи щодо ідейно-патріотичного виховання та морально-психологічної підготовки особового складу до виконання завдань;

оперативне доведення і глибоке роз'яснення особовому складу покладених завдань і способів їх виконання.

План морально-психологічного забезпечення дій військ підписує заступник командира з виховної роботи і затверджує командир частини (підрозділу).

На робочій карті заступника командира з виховної роботи (графічній частині плану МПЗ) відображаються:

склад, угруповання противника, напрямки очікуваних ударів;

сили і засоби психологічних операцій противника, можливості його технічних засобів стосовно інформаційно-психологічного впливу на наші війська та населення;

зони стійкого прослуховування радіостанцій, прийому сигналів телецентрів противника (яка радіостанція (телецентр), на яких радіоточках);

дислокація і зони (райони) дій з'єднань і частин внутрішніх військ МВС України;

дислокація з'єднань і частин інших силових структур з якими здійснюється взаємодія;

бойове застосування сил і засобів психологічної боротьби старшого начальника з'єднання (частини);

розташування підпорядкованих сил і засобів психологічної боротьби;

інфраструктура виховної роботи, можливості її технічних засобів;

пункти психологічної реабілітації;

райони зосередження основних зусиль морально-психологічного забезпечення;

місцеві засоби масової інформації і їх можливості, лікувально-оздоровчі бази, військово-історичні пам'ятки, засоби культури, інша місцева інфраструктура, яка може бути використана в інтересах морально-психологічного забезпечення;

райони компактного проживання національних меншин та їх склад, райони підвищеної криміногенної і нестабільної соціально-політичної обстановки;

райони значного впливу окремих конфесій, політичних партій та громадських організацій;

потенційно-небезпечні об'єкти (АЕС, АТЕС, хімічні підприємства, сховища отруйних та радіоактивних речовин, нафто-, аміакопроводи, греблі та інші) та їх характеристика, райони відселення населення;

об'єкти виконання покарань (табори і приймальні пункти військово-полонених).

На карті можуть бути розташовані таблиці (схеми):

сили та засоби психологічних операцій противника;

сили та засоби психологічної боротьби;

перелік та характеристика найбільш впливових політичних партій, громадських рухів, конфесій регіону (району бойових дій);

схеми відновлення втрат офіцерів виховної роботи;

схема забезпечення військ технічними засобами виховання;

схема забезпечення військ періодичними виданнями.

Пояснювальна записка до робочої карти заступника командира з виховної роботи оформляється у формі **довідки-доповіді**, яка включає:

висновки з оцінки соціально-політичних та географічних умов дій військ;

дії противника та висновки з оцінки його морально-психологічного стану;

завдання частини (підрозділу);

основні завдання морально-психологічного забезпечення дій військ;

сили, що здійснюють морально-психологічне забезпечення в ротній, батальйонній, полковій ланках;

засоби виховної роботи, які залучаються до морально-психологічного забезпечення;

соціально-демографічна характеристика особового складу;

сили і засоби, які залучаються для ведення психологічних операцій;

проведені та заплановані виховні заходи;

висновки із оцінки морально-психологічного стану та військової дисципліни особового складу.

Основні пункти рішення заступника командира з виховної роботи та плану морально-психологічного забезпечення дій військ доводяться до підлеглих частин і підрозділів розпорядженням про морально-психологічне забезпечення дій військ (додатки 16,17,18).

Розпорядження заступника командира частини (підрозділу) з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення дій військ включає:

кому адресоване, назва, номер, місце КП, час, дата, карта (масштаб), рік видання;

коротке інформування про соціально-політичне становище, яке склалося навколо нашої держави, в Україні та в регіоні майбутніх дій;

висновки з оцінки дій противника і сил, які його підтримують;

що довести до особового складу негайно, а що вимагає глибокого роз'яснення;

на виконанні яких завдань виховної роботи зосередити особливу увагу;

вказівки щодо планування виховних заходів;

рекомендації щодо встановлення взаємодії з місцевими органами влади, взаємодіючими силами, яким не байдужі незалежність та територіальна цілісність України;

організаційні та виховні заходи у допоміжних підрозділах і тих, які комплектуються приписним складом;

заходи щодо вивчення морально-психологічного стану військовослужбовців, запобігання панічних настроїв та протидії спеціальним акціям противника;

виховні заходи з військовослужбовцями, призваними з районів майбутніх дій;

періодичність подання донесень про морально-психологічне забезпечення дій військ;

підпис.

Заступник командира частини (підрозділу) з виховної роботи встановленим порядком у визначений термін подає донесення про морально-психологічне забезпечення дій військ.

Донесення має бути коротким, чітким, обґрунтованим. Цифровий матеріал, факти і прізвища, які в ньому надаються, мають бути достовірними (додатки 19,20,21).

У донесенні про морально-психологічне забезпечення дій військ відображаються:

адреса, кому;

суспільно-політична обстановка, яка склалася в районі виконання завдань;

характер дії противника, його морально-психологічний стан;

завдання частини (підрозділу), оцінка морально-психологічного стану особового складу;

втрати техніки, загальні та психогенні втрати особового складу, а також втрати офіцерів-виховників, активу і порядок їх заміни;

інформація про мужні та рішучі дії особового складу;

проведені заходи морально-психологічного забезпечення та ті, які плануються в майбутньому;

укомплектованість військ кадрами виховної роботи;

проблемні питання, можливі шляхи вирішення;

пропозиції, прохання;

підпис.

Під час виконання службово-бойових завдань можуть також :

1. Оформляться:

довідка-доповідь із висновками оцінки соціально-політичної обстановки в районі дислокації, в зоні відповідальності та морально-психологічного стану особового складу;

розпорядження (вказівки) про уточнення завдань морально-психологічного забезпечення при різкій зміні обстановки;

розпорядження (вказівки) про морально-психологічне забезпечення ліквідації наслідків використання противником зброї масового ураження (відновлення боєздатності).

2. Вестись:

облік втрат офіцерів виховної роботи, психологічних втрат, технічних засобів виховання та культпросвітмайна;

журнал отриманих та відданих розпоряджень.

Практичний досвід та навички офіцерів структур виховної роботи щодо морально-психологічного забезпечення спеціальних операцій (бойових дій) формуються та накопичуються під час проведення спеціальних занять, навчань (тренувань).

Так у період підготовки і в ході навчань відділом (відділенням) виховної роботи можуть відпрацьовуватись:

висновки з аналізу воєнно-політичної та соціально-економічної обстановки;

соціально-політична й економічна характеристика району навчань (можливих бойових дій);

довідка про морально-психологічний стан своїх військ та військ умовного противника;

довідка про забезпеченість частин та підрозділів центральними і військовими періодичними виданнями, культурно-просвітницьким майном, технічними засобами виховання;

розподіл офіцерів виховної роботи за пунктами управління і робочими групами;

функціональні обов'язки посадових осіб;

документація чергового відділу (відділення) виховної роботи на командному пункті (схема зв'язку, журнал отриманих та переданих розпоряджень, журнал отриманої інформації із військ, робоча карта чергового, бойовий і чисельний склад структур виховної роботи, який виводиться на навчання, таблиця єдиних сигналів оповіщення тощо);

донесення про бойовий та чисельний склад особового складу, техніки і озброєння, виведених на навчання;

донесення про проведені виховні заходи виховної роботи під час підготовки до навчання.

У підготовчий період у відділі (відділенні) виховної роботи необхідно:

1. Вивчати загальну обстановку, основні завдання, мету навчання (тренування).

2. Готувати та направляти підпорядкованим структурам виховної роботи розпорядження про організацію роботи на підготовчий період і за обстановкою.

3. Розробляти плани-завдання офіцерам відділу (відділення) виховної роботи в з'єднаннях та частинах під час підготовки до навчання. Затверджувати особисті плани роботи офіцерів відділу (відділення) виховної роботи.

4. З офіцерами відділу (відділення) виховної роботи проводити інструктивно-методичні заняття, під час яких:

доводяться вимоги керівних документів щодо організації морально-психологічного забезпечення;

опрацьовується методика планування та здійснення заходів морально-психологічного забезпечення спеціальних операцій (бойових дій);

приймаються замітки щодо знання вимог керівних документів з бойової готовності.

5. Читати лекції (довідки) для офіцерів відповідних органів управління стосовно організації морально-психологічного забезпечення операцій (бойових дій).

6. Розробляти методику організації виховної роботи з особовим складом, який залишився у пунктах постійної дислокації на час проведення навчання.

7. Організовувати перевірку готовності структур виховної роботи до навчання. Перевіряти виконання ними заходів на підготовчий період.

8. Аналізувати донесення, які надійшли зі структур виховної роботи (заступників командирів з виховної роботи) про бойовий та чисельний склад, який виводиться на навчання, і проведені заходи виховної роботи під час підготовки до них.

9. Перевіряти:

наявність формалізованих документів, їх відповідність завданням навчання (спеціальні операції бойових дій);

знання офіцерами виховної роботи функціональних обов'язків і наявність особистих планів роботи за етапами навчань;

екіпіровку офіцерів виховної роботи для роботи у польових умовах;

стан, укомплектованість і готовність до роботи автоклубів, технічних засобів виховання, похідної наочної агітації;

наявність інформаційно-довідкових матеріалів.

Досвід свідчить, що командир з'єднання (частини, підрозділу) та його заступник з виховної роботи, здійснюючи морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань в залежності від обстановки, наявного часу, можуть готувати і оформляти, як зазначалось вище, багато різноманітних документів, але **обов'язковими** є наступні:

1. Пропозиції заступника командира з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань.

2. Попереднє розпорядження заступника командира з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення дій.

3. Основні завдання морально-психологічного забезпечення у рішенні командира.

4. Вказівки командира про морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань.

5. Рішення заступника командира з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення дій.

6. План морально-психологічного забезпечення дій військ.

7. Робоча карта заступника командира з виховної роботи (графічна частина плану МПЗ).

8. Довідка-доповідь заступника командира з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення дій військ (додаток до робочої карти заступника командира з виховної роботи).

9. Розпорядження заступника командира з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення дій.

10. Донесення про морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань військ.

При здійсненні маршу в район зосередження, виконання службово-бойових завдань заступником командира з виховної роботи обов'язково складається план морально-психологічного забезпечення.

Морально-психологічне забезпечення дій військ проводиться безперервно, цілеспрямовано і тим активніше, чим складніша й напруженіша ситуація.

Досвід дій з'єднань, частин та підрозділів внутрішніх військ МВС України у підтриманні режиму надзвичайного стану в особливому районі на кордоні з Молдовою, у наданні допомоги прикордонним військам, участь в охороні громадського порядку, ліквідації наслідків стихійного лиха та інше свідчить про те, що виховними структурами витрачається багато часу на підготовку документів морально-психологічного забезпечення поставлених завдань.

Тому, важливим напрямком для економії часу і посилення виховного впливу на особовий склад є підготовка формалізованих документів забезпечення дій частин та підрозділів.

Так, на кінець 1992 року, розпорядженням командира Донецького з'єднання внутрішніх військ МВС України в управлінні з'єднання та всіх підлеглих частинах були оформлені уніфіковані формалізовані документи морально-психологічного забезпечення дій з'єднань і частин, які для зручності користування були надруковані на 30 стандартних аркушах паперу із ватману і розміщені в склейці під загальною назвою "Формалізовані матеріали щодо морально-психологічного забезпечення дій ПВВ" (додаток 22).

Склейка "**Матеріали морально-психологічного забезпечення дій частини (з'єднання)**" включала наступні формалізовані документи:

1. Рішення заступника командира з'єднання (частини) з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення дій в бойових умовах (додаток 23).

2. Оцінку соціально-політичних умов виконання поставлених завдань.

3. Бойовий розрахунок особового складу, техніки, озброєння.

4. Соціально-політичну та географічну характеристику району дій.
5. Соціально - демографічну характеристику особового складу (додаток 24).
6. Стан військової дисципліни.
7. Наявність технічних засобів.
8. Розрахунок часу щодо організації морально-психологічного забезпечення дій військ (додаток 25).
9. Розподіл офіцерів-виховників по підрозділах та елементах бойового порядку.
10. Плани морально-психологічного забезпечення дій з'єднання (частини) на оборону, марш та інше.
11. Довідку-доповідь про соціально-політичну обстановку в районі дій та морально-психологічний стан особового складу (додаток 26).
12. Адміністративну карту України.

Для морально-психологічного забезпечення дій військ за межами постійної дислокації в частинах та підрозділах, як правило, готуються комплекти засобів морально-психологічного забезпечення частин та пересувні інформаційні центри підрозділів.

В період виконання завдань в особливому районі Одеської області на кордоні з Молдовою весною 1992 року, **комплект засобів виховного забезпечення дій 11 полку внутрішніх військ МВС України включав:**

Державний Прапор України, Державний Герб України;
пересувні інформаційні центри підрозділів;
формалізовані бланки стінних газет, бойових аркушів, “блискавок”;
набори різних кольорів туші, гуаші, креслярських приладів;
чисті аркуші ватману і паперу для письма;
комплекти настільних ігор;
бібліотечку літератури військово-патріотичного спрямування;
політичну карту світу і адміністративну карту України;
пересувний комплект наочної агітації, гасла;
телевізори;
радіоприймачі.

Такими чином, необхідно зробити висновок, що основи морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань мають чітку, науково обґрунтовану систему керівництва та організації, а врахування досвіду навчань (тренувань) морально-психологічного забезпечення дій частин і підрозділів є важливою умовою успішного застосування військ.

2.2 Обов'язки посадових осіб щодо морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань

Керівництво та організація морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України в мирний і воєнний час є одним з головних обов'язків усіх командирів (начальників) і їх заступників з виховної роботи.

Командуючий військами, командири частин (підрозділів) відповідають за виховання, військову дисципліну та морально-психологічний стан особового складу. Вони ставлять конкретні завдання з виховної роботи на певний період бойової служби та на час виконання кожного конкретного завдання.

Заступник командира з'єднання (частини) з виховної роботи організовує морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань. Він повинен:

- постійно знати обстановку, поставлені завдання і результати їх виконання, реальний стан справ у підпорядкованих частинах та підрозділах;
- розробляти та запроваджувати в життя заходи виховної роботи;
- своєчасно ставити завдання виконавцям;
- розвивати активність громадськості;
- брати участь у роботі з профілактики правопорушень серед особового складу;

- зміцнювати військову дисципліну і згуртовувати військові колективи;
- стверджувати пріоритетність високоморальних, гуманних норм у взаєминах військовослужбовців;

- навчати офіцерів формам і методам виховної роботи, оперативно реагувати на зміни в обстановці;

- здійснювати пошук і впроваджувати найбільш ефективні способи впливу на особовий склад для вирішення службово-бойових завдань.

Статут бойової служби внутрішніх військ визначає, що командир підрозділу і його заступник з виховної роботи повинні:

- своєчасно доводити до особового складу обстановку, роз'яснювати поставлені завдання, накази та розпорядження;

- старанно відбирати і розподіляти особовий склад за вартами, військовими нарядами, змінами та постами з урахуванням ділових й моральних якостей, досвіду служби, індивідуальних якостей та психологічної сумісності військовослужбовців;

- вивчати і аналізувати морально-психологічний клімат у підрозділі, вартах, військових нарядах;

- постійно виховувати у військовослужбовців, які призначаються у варти та військові наряди, високу пильність і відповідальність за доручену справу, вивчати і впроваджувати позитивний досвід у практику бойової служби;

- забезпечувати вивчення і засвоєння військовослужбовцями статутних правил несення бойової служби, грамотну експлуатацію технічних засобів охорони та зв'язку;

- проводити роботу з особовим складом щодо ствердження пріоритетності високогуманних норм поведінки у взаєминах між військовослужбовцями під час несення бойової служби;

- особисто вести виховну роботу у вартах і військових нарядах, залучати до участі в ній офіцерів, прапорщиків підрозділу, навчати їх формам та

методам вивчення настрою особового складу, морально-психологічної підготовки військовослужбовців, мобілізації їх на подолання труднощів, безконфліктного спілкування в колективі, вмілих та рішучих дій під час несення бойової служби, повною мірою використовувати заходи заохочення осіб, які відзначилися;

виявляти постійну турботу про екіпіровку, харчування та відпочинок (сон), збереження здоров'я особового складу варт та військових нарядів.

Основними обов'язками заступника командира частини (з'єднання) з виховної роботи щодо морально-психологічного забезпечення виконання завдань бойової служби є:

а) вивчення морально-психологічної обстановки під час виконання завдань бойової служби та її впливу на особовий склад варт;

б) особиста участь у підготовці та інструктуванні особового складу планових та особливих варт, а також варт по охороні особливо важливих об'єктів. Організація виховної роботи в цих вартах;

в) підготовка та інструктування посадових осіб, призначених для перевірки планових, особливих варт, варт по охороні особливо важливих об'єктів. Особиста постановка завдання на перевірку організації виховної роботи, вивчення морально-психологічного стану особового складу варт;

г) надання допомоги командирам рот та їх заступникам з виховної роботи у підведенні підсумків бойової служби. Особиста участь у підведенні підсумків несення служби плановими, особливими, судовими вартами, вартами по охороні важливих державних об'єктів;

д) морально-психологічне забезпечення виконання завдань патрульно-постової служби. Воно включає:

вивчення морально-психологічної обстановки на маршрутах патрулювання та її вплив на особовий склад військових нарядів;

особисту участь у підборі, підготовці та інструктажі, розподілі за маршрутами патрулювання особового складу військових нарядів;

перевірку несення служби військовими нарядами з охорони громадського порядку;

особисту участь у підведенні підсумків виконання завдань патрульно-постової служби;

підтримання тісних стосунків з місцевими органами влади у районах виконання завдань патрульно-постової служби.

Організуюючи роботу щодо морально-психологічного забезпечення виконання службово-бойових завдань, заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи повинен брати до уваги:

морально-психологічну обстановку під час виконання поставленого завдання та її вплив на особовий склад варт (військового наряду);

тривалість виконання службово-бойового завдання та відрив від місця дислокації частини (підрозділу);

рівень морально-психологічної та бойової підготовки особового складу, призначеного для виконання завдання;

морально-психологічний клімат у підрозділі, від якого призначається варта (військовий наряд).

Наприкінці року заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи організує роботу щодо морально-психологічного забезпечення виконання завдань бойової та патрульно-постової служби. Ця робота відображається у планах основних заходів з'єднання (частини) на рік (півріччя), окрім того - в планах виховної роботи на період виконання завдань бойової та патрульно-постової служби.

Вся робота поділяється на три етапи:

Перший етап.

Полягає у вивченні індивідуальних та морально-психологічних якостей молодих солдат і підборі командирів для комплектування підрозділів, що виконують завдання бойової та патрульно-постової служби, а також в аналізі ходу психологічної адаптації до умов військової служби.

Тривалість цього етапу - не менше одного місяця.

На цьому етапі заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи організує роботу офіцерів, прапорщиків, сержантів, медичних працівників щодо вивчення індивідуальних морально-психологічних якостей молодих солдат, стану їхнього здоров'я з метою визначення військовослужбовців групи ризику.

Заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи зобов'язаний по можливості обмежити комплектування підрозділів виконуючих завдання бойової та патрульно-постової служби, військовослужбовцями з групи ризику і спільно зі штабом організувати роботу по недопущенню до служби таких військовослужбовців.

Другий етап.

Допідготовка військовослужбовців, які за своїми індивідуально-психологічними якостями можуть бути допущені до виконання завдань бойової та патрульно-постової служби.

Тривалість цього етапу - від закінчення учбового збору молодого поповнення протягом шести тижнів.

На цьому етапі заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи організує роботу командирів, фахівців виховної роботи, медичних працівників на поглиблене вивчення індивідуально-психологічних якостей військовослужбовців, аналізує її результати, затверджує групу ризику. Деякі з цієї групи направляються для поглибленого медичного обстеження, інші перебувають під динамічним спостереженням командирів, заступників з виховної роботи, сержантів, лікарів.

Особливу увагу заступник командира частини (з'єднання) звертає на недопущення формалізму в роботі з групою ризику. Інакше окремі військовослужбовці цієї категорії спроможні дестабілізувати морально-психологічний клімат всього колективу, не кажучи вже про варту чи військовий наряд.

Третій етап.

Включає в себе три періоди:

безпосередній підбір військовослужбовців для несення бойової та патрульно-постової служби;

морально-психологічне забезпечення бойової та патрульно-постової служби;

підбиття підсумків виконання завдань бойової та патрульно-постової служби, організація відпочинку особового складу.

Тривалість етапу - від закінчення першого місяця служби до звільнення в запас.

У період підбору військовослужбовців для виконання завдань бойової та патрульно-постової служби заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи:

організовує роботу щодо вивчення психологічного стану особового складу, який заступає на бойову та патрульно-постову службу;

надає допомогу офіцерам підрозділів по визначенню та корегуванню складу варт, військових нарядів, психологічної сумісності військовослужбовців різних періодів служби;

організовує роботу щодо проведення психологічної підготовки особового складу до служби у вартах та військових нарядах.

Заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи особисто організовує роботу по виключенню можливості заступання на бойову та патрульно-постову службу хворих військовослужбовців, з групи ризику, психічно неврівноважених; військовослужбовців, які знаходяться поміж собою у конфлікті; тих, хто отримав негативні вісті з дому.

В ході теоретичної підготовки особового складу до виконання завдань бойової та патрульно-постової служби фахівці виховної роботи (від роти до частини) під керівництвом заступника командира частини (з'єднання) з виховної роботи проводять рольові ігри та розбір психологічних ситуацій, тести на нервово-психічну стійкість.

В день, коли військовослужбовці заступають на бойову службу медичними працівниками частини проводиться персональний огляд кожного з них.

В ході практичної підготовки до виконання завдань бойової та патрульно-постової служби заступник командира частини з виховної роботи зобов'язаний організувати роботу по контролю за матеріальним забезпеченням та за відпочинком військовослужбовців.

Організація морально-психологічного несення бойової та патрульно-постової служби включає:

забезпечення суворого дотримання режиму проведення розводу варт та військових нарядів;

забезпечення начальником варті, військового наряду якісного керівництва виконання завдань бойової служби та служби з охорони громадського порядку.

Заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи, офіцери відділу (групи) виховної роботи зобов'язані бути присутніми на розводі. Вони перевіряють знання обов'язків особовим складом варт, військових нарядів; оглядають зовнішній вигляд, виявляють військовослужбовців зі скаргами на самопочуття, перевіряють готовність активу варти до організації виховної роботи з особовим складом варт.

Заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи серед профілактичних заходів повинен:

організувати роботу зі штабом частини щодо переміщення військовослужбовців з одних постів на інші, зі складу одних військових нарядів до інших;

періодично міняти повністю склад змін у вартах, військових нарядах та нарядах патрулювання з урахуванням психологічної сумісності військовослужбовців;

організовувати надання індивідуальних завдань начальнику варти та військового наряду, індивідуальних доручень особовому складу варт, військових нарядів;

систематично міняти графіки доповідей з постів, маршрути патрулювання, систему перевірки варт та військових нарядів.

Організація підведення підсумків виконання завдань бойової та патрульно-постової служби.

Проведення цієї роботи повинно організовуватись після служби і тільки після прибуття у підрозділ та здачі зброї особовим складом.

Заступник командира частини (з'єднання) з виховної роботи зі штабом, офіцерами виховних структур організує роботу об'єктивного визначення недоліків, їх причин; визначає позитивні сторони виконання завдань бойової та патрульно-постової служби і заохочує особовий склад варт; визначає військовослужбовців, які виконали 50-100-150 варт, військових нарядів з оцінкою відмінно. Забезпечує, щоб ця робота проводилась гласно в присутності всього особового складу варт, військових нарядів.

Підведення підсумків виконання завдань бойової та патрульно-постової служби необхідно організувати періодично. На підведенні підсумків визначити кращих військовослужбовців за фахом і заохотити їх.

Стан морально-психологічного забезпечення виконання завдань бойової та патрульно-постової служби розглядається:

щоквартально - на нарадах командування частин (з'єднань) та нарадах відділення (групи) виховної роботи;

щомісячно - в дні професійної підготовки заступників командирів рот з виховної роботи;

на учбово-методичних зборах з офіцерами частини (з'єднання), з начальниками варт.

Таким чином, необхідно зробити висновок, що знання і успішне виконання обов'язків посадовими особами щодо керівництва та організації мо-

рально-психологічного забезпечення є важливою умовою успішного виконання поставлених завдань перед внутрішніми військами МВС України.

2.3 Соціально-психологічні передумови готовності особового складу до дій

Бойова готовність має багато складових. Матеріальними її передумовами, перш за все, виступають сучасна бойова техніка і зброя. Але вони досягають необхідного стану не самі по собі, а лише при сумлінному відношенні особового складу і його кваліфікованих дій. Тому, головна роль у бойовій готовності належить якісному стану готовності самих військовослужбовців.

Для офіцерів-виховників бойова готовність виступає, головним чином, як готовність військовослужбовців і військових колективів у будь-який час і у будь-якій обстановці виконати поставлені завдання. Тому, вони повинні чітко уявляти із чого складається готовність військовослужбовців, щоб цілеспрямовано організувати виховну роботу.

Готовність військовослужбовців до виконання службово-бойових завдань виражає їх підготовленість, вона включає:

широкі суспільні мотиви, пов'язані з усвідомленням завдань які стоять перед військами і, перш за все, їх ідейні переконання, розуміння відповідальності, почуття обов'язку;

риса характеру, які виражають бойову активність, самовідданість, пильність, високу емоційно-вольову стійкість, дисциплінованість;

військово-професійні якості, навички, уміння, військову майстерність у цілому;

професійно-важливі особливості пізнавальних (сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення, мова) і емоційно-вольових психічних процесів.

Всі ці якості разом забезпечують тривалу готовність чи підготовленість військовослужбовця. Тривала готовність виступає базовою психологічною передумовою ефективності дій військовослужбовця під час виконання службово-бойових завдань.

Однак, реалізація можливостей, закладених в тривалій готовності, залежить від станів, які виникали під час попередньої діяльності. **Психологічні стани** характеризують рівні функціональної активності психіки людини. Вони складають внутрішні можливості активізації військовослужбовця відповідно до конкретної ситуації. **Ступінь мобілізації військовослужбовця для виконання конкретного завдання складає його психологічну готовність чи ситуаційну готовність (стан).**

Ситуаційна готовність - це цілісна характеристика стану військовослужбовця, його внутрішня налаштованість на певну поведінку, мобілізованість сил на активні і цілеспрямовані дії. Вона є вираженням сукупності мотиваційних інтелектуальних, емоційних і вольових сторін психіки людини у їх відповідності до зовнішніх умов і майбутніх завдань.

Ситуаційна готовність включає:

мотивацію діяльності, яка виходить із змісту поставленого завдання і конкретної обстановки. Позитивними ситуаційними мотивами виступають почуття ненависті до ворога, честі, товариської солідарності, приклад товаришів і командирів, прагнення успішно виконати поставлене завдання;

пізнавальну активність, яка впливає із розуміння завдання і правильної оцінки його значення, досвіду, знань засобів і способів досягнення мети, прогнозування вірогідних змін в обстановці;

емоційні переживання: стани впевненості, натхнення, бойового збудження, почуття обов'язку, відповідальності;

зосередження на виконанні поставленого завдання, здібність керувати собою в конкретній ситуації, подолання сумніву, страху, напруги, вміння мобілізувати свої сили, впевненість в успіху.

Усі види готовності, як підготовленість так і її стани, виступають в єдності. Стан готовності забезпечує високу ефективність діяльності військовослужбовця під час виконання конкретного завдання, в даній ситуації і лише при наявності відповідного рівня підготовленості. Реалізація наявних можливостей, зосереджених у підготовленості, залежить від стану готовності у відповідній ситуації.

Очевидно, що чим складніше і відповідальніше майбутнє завдання, тим більш високий рівень стану готовності повинен бути досягнутий до початку його виконання, тим повніше повинні бути заздалегідь приведені до дії внутрішні можливості військовослужбовців.

Повна готовність військовослужбовця характеризується:

перевагою морально-психологічних мотивів;

прагненням негайно приступити до дій і вести їх активно, рішуче і сміливо;

впевненістю у перемозі, своїй зброї, начальниках, підлеглих, товаришів;

достатньо емоційною активністю, мобілізованістю пізнавальних і сенсомоторних процесів;

високою захищеністю відносно до несприятливих зовнішніх і внутрішніх впливів.

Ступінь підготовленості і мобілізованості можливостей військовослужбовців безпосередньо впливає на рівень бойової готовності частин і підрозділів.

Поряд з індивідуальною існує і **колективна готовність** до активних дій, причому, колективна готовність ґрунтується на однаковому сприйнятті і уяві всіма військовослужбовцями поставленого завдання, їх бойовій злагодженості, узгодженні в діях, взаєморозумінні, довірі, загальному настрою на безумовне виконання завдання.

На готовність колективу і зокрема кожного військовослужбовця здійснюють вплив соціально-психологічні явища, які виникають в процесі взаємодії колективної думки, колективного настрою, взаємовідносин та тра-

дицій. Тому, заступнику командира частини (підрозділу) з виховної роботи необхідно, в інтересах зміцнення бойової готовності, турбуватися про створення у військових колективах доброго морально-психологічного клімату, розвивати в них чітке ставлення до військової дружби і товариства, взаємної вимогливості, зміцнювати настрій бадьорості, впевненості, злагожденості і узгодження в діях. Мобілізація особового складу на виконання службово-бойових завдань передбачає створення психологічної атмосфери, націленої на бойову активність та пильність.

Головне, в чому розкривається **готовність колективу** - це його цілеспрямованість, направленість інтелектуальних, емоційних і вольових сил, бойової злагожденості на чітке і повне виконання поставленого службово-бойового завдання.

Виходячи з психологічної структури готовності військовослужбовців і військових колективів, можна виділити **психологічні сторони, які вимагають особливої уваги заступника командира частини (підрозділу) з виховної роботи щодо підтримання високої готовності частини (підрозділу):**

формування особистих передумов готовності до виконання службово-бойових завдань (тривалої готовності);

мобілізація військовослужбовців і військових колективів на виконання поставленого службово-бойового завдання (формування ситуаційної готовності);

підтримання високого рівня стану готовності особового складу в процесі виконання службово-бойового завдання.

З метою забезпечення психологічної готовності особового складу частини, підрозділу, військового наряду, необхідно формувати і підтримувати у військовослужбовців настанову на можливість раптового і негайного початку бойової діяльності. Це забезпечується формуючим впливом на думки, настрої, спрямування військовослужбовців засобом чіткої постановки завдань, продуманої організації служби, ефективної роботи командирів, офіцерів-виховників, активністю громадських організацій і активу, проведенням виховної роботи.

Підвищенню психологічної готовності сприяє постійне удосконалення в частині, підрозділі критеріїв оцінки бойової готовності, служби і навчання, пред'явлення командирам і офіцерам-виховникам підвищених вимог до підготовки військовослужбовців, боротьба зі спрощеннями в проведенні організаційних та виховних заходів. Зміст виховної роботи дозволяє створювати у всіх військових колективах таку морально-психологічну атмосферу, при якій всі зразки високої пильності, готовності військовослужбовців викликають схвалення, стають предметом професійної гордості. З цією метою заступник командира частини (підрозділу) з виховної роботи добивається того, щоб прагнення до підтримання бойової готовності і високої пильності пронизувало всю виховну роботу.

Формуванню у військовослужбовців готовності сприяє наближення умов навчання до реальних, створення на заняттях напруженої ситуації. Для цього практикують:

- збільшення темпів діяльності;
- рішення завдань при відсутності необхідної інформації і наявності перешкод в умовах ризику;
- застосування вправ для швидкої оцінки обстановки, цілей;
- постановку завдань, які вимагають самостійного вибору способу їх рішення;
- створення ситуацій, які ведуть до часткових невдач і які вимагають в моральному відношенні підвищення активності;
- створення ситуацій, які вимагають негайного переходу до самостійних дій;
- організацію змагальної обстановки;
- складання моделі майбутньої діяльності з урахуванням її зовнішніх і внутрішніх умов.

Офіцеру-виховнику необхідно врахувати психологічні труднощі в роботі по підтриманню психологічної готовності у військовослужбовців.

На стан психологічної готовності може негативно впливати:

- неправильна суб'єктивна оцінка можливості початку бойових дій, виникнення надзвичайних ситуацій, звикання до очікуваних подій;
- ослаблення критичності в оцінці особистої підготовленості;
- недооцінка агресивності і можливостей противника (злочинця);
- переоцінка своїх сил;
- перебільшення особистих успіхів, небажання говорити про недоліки.

Також, певні труднощі можуть виникнути завдяки розслаблюючим умовам мирного життя і служби: коли питома вага подій, які характеризують реальну небезпеку, порівняно невелика, переважне значення можуть отримати у свідомості людей повсякденні турботи про звільнення, відпустку, просування по службі та інше.

Офіцеру-виховнику необхідно знати закономірності стимулювання у військовослужбовців готовності до виконання конкретного службово-бойового завдання. У військовослужбовців перш за все активізується мотивація даного завдання. Домінування такого мотиву спонукає військовослужбовця проявляти активність у виконанні поставленого завдання.

Стимулюванню готовності служить виховання у військовослужбовців відповідального відношення до своїх обов'язків. Це досягається:

- роз'ясненням змісту завдання;
- ознайомленням з обстановкою майбутніх дій;
- організацією необхідних вправ і тренувань;
- активізацією настрою на успішні дії.

На початку виконання завдань психологічну готовність, що склалась, необхідно підтримувати тому, що обстановка, як правило, ускладнюється, з'являються нові труднощі і перепони, які треба долати.

Підтримання стану готовності в ході виконання службово-бойового завдання здійснюється:

- постановкою нових завдань, визначення нових цілей;
- заохоченням тих, хто відзначився;
- підтриманням тих, хто потрапив в скрутне становище;
- збудженням спонукальних мотивів;
- соціально-психологічною підтримкою та іншим.

Таким чином, бойова готовність особового складу частини (підрозділу) забезпечується психологічною готовністю кожного військовослужбовця і військових колективів до негайних активних і рішучих дій. Вона забезпечується змістовним морально-психологічним забезпеченням. Його ефективність залежить від того, на скільки правильно офіцери-виховники враховують соціально-психологічні сторони в цій роботі.

Діяльність командирів, виховних органів щодо морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань досягне більших результатів, якщо буде здійснюватись з урахуванням психологічних закономірностей, що проявляються в службі військовослужбовців, які несуть службу.

В залежності від різних причин і на різних етапах всіх видів служби ефективність діяльності особового складу піддається змінам.

Під ефективністю діяльності розуміється якісна і кількісна характеристика результатів військової праці. Поряд з поняттям “ефективність діяльності” часто використовують і такі поняття, як “працездатність” і “дієздатність”.

Коли мова йде про **працездатність**, то, як правило, мається на увазі фізіологічний стан організму (м'язів, органів нервової системи), його забезпеченість енергією, яка може реалізуватись в конкретних результатах військової діяльності.

Під дієздатністю розуміється стан психіки людини, який дозволяє йому реалізувати працездатність в ефективності діяльності.

Витрачання енергії в ході діяльності сприяє виникненню фізіологічного стану, який називається **втома**.

Втома - це психологічний стан, який перешкоджає успішній реалізації працездатності в конкретних результатах діяльності.

В роботі заступника командира частини (підрозділу) з виховної роботи слід враховувати, що ефективність діяльності людини не постійна. Коливання працездатності військової праці спостерігається у особового складу в залежності від фази діяльності, пори року, часу доби, біологічного ритму, погодних умов, кліматичного поясу та іншого.

Велике значення для офіцерів-виховників має знання динаміки ефективності діяльності військовослужбовців на різних етапах служби (рис. 1).

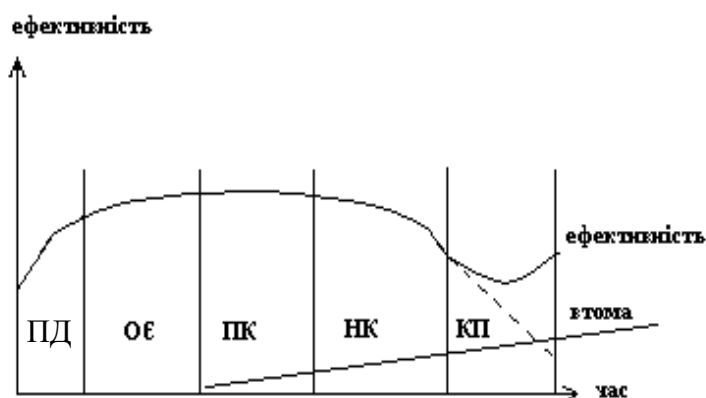

Рис. 1 Ефективність діяльності на різних етапах служби.

Початковий етап служби, який отримав назву **період початкової діяльності** (ПД), характеризується поступовим збільшенням ефективності праці, звиканням до обстановки, перебудовою психіки на робочий ритм. На цьому етапі, особливо в початковий його період, можливі значні коливання (до 40 %) продуктивності праці, точності робочих операцій і якості роботи військовослужбовця. Це виникає тому, що рівень працездатності може не співпадати зі станом психіки, не підготовленою до виконання конкретних дій.

Загальна тривалість періоду початкової діяльності коливається від 10-15 хвилин до півгодини та в значній мірі залежить від індивідуальних особливостей військовослужбовців, сфер їх діяльності.

Період оптимальної ефективності (ОЕ) діяльності характеризується високою і стійкою продуктивністю праці, відсутністю помилок під час виконання робочих операцій, позитивними емоціями і повною відсутністю ознак втоми. Енергетичні витрати організму встигають повністю відновитися. Тривалість періоду оптимальної ефективності залежить від умов проживання, стану здоров'я воїнів, повноцінності відпочинку, режиму харчування, сприятливої атмосфери в колективі, наявності позитивних емоцій.

Разом з етапом повної компенсації (ПК), перехід в який відбувається часто непомітно, період ОЕ складає основну частину робочого циклу (не менше 50% часу). Відмінною особливістю періоду повної компенсації є поява перших ознак втоми, котрі повністю компенсуються зусиллям волі, відповідним настроєм військовослужбовця на якісне виконання поставлених завдань. Об'єктивно про появу цих явищ свідчить прискорення пульсу, дихання, поява напруги, підвищення артеріального тиску.

Людина відчуває в цей час приємне почуття в м'язах, задоволення від якісно виконаної розумової і фізичної роботи, і тільки в окремих проміжках часу помічає необхідність більш повного зосередження уваги на операціях, що виконуються. Продуктивність праці залишається високою.

Більш виражено ознаки втоми проявляються на етапі **нестійкої компенсації** (НК), в ході якої військовослужбовцю вже складніше зусиллям волі підтримувати високий рівень продуктивності праці, точно і своєчасно

реагувати на зміни обстановки на посту, біля оперативного пульта. В цей період все виразніше проявляється почуття втоми, яка супроводжується значними змінами фізичних показників.

На етапі прогресивного зниження ефективності службово-бойової діяльності (на мал.1 він показаний пунктирною лінією), в ході якого відмічається швидке наростання втоми, різке збільшення кількості помилкових дій, відбуваються значні зрушення у функціональному стані організму. Подальше виконання службових обов'язків пов'язано з різким погіршенням показників, бо організм виходить за межу звичної фізіологічної норми.

В той же час це не є свідомим використанням всіх можливостей організму для продовження діяльності. Так, наприклад, широко відомо, що навіть в стані крайньої втоми, у деяких випадках, за 20-30 хвилин до закінчення зміни у військовослужбовців спостерігається короткочасне підвищення ефективності служби, так званий **“кінцевий порив”**(КП). Таке короткочасне підвищення дієздатності пов'язане з покращенням настрою військовослужбовця і мобілізацією ресурсів, що залишилися, при усвідомленні наближення моменту завершення зміни.

На продуктивність праці здійснює вплив **добовий ритм життєдіяльності людини:**

підвищена фізична і психологічна активність людини в денний час;
пониження - в нічні години. (рис. 2).

Як правило, за добу можна зафіксувати два часові відрізки з підвищеною і один з пониженою продуктивністю праці

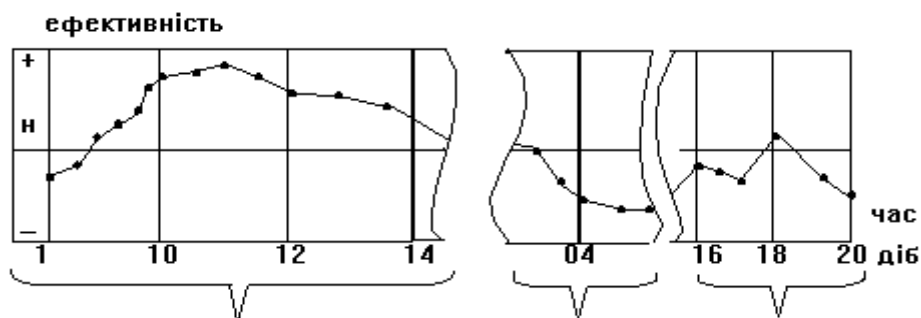

Рис.2 Добова динаміка ефективності діяльності вартівця.

Деякі автори пояснюють це поділом людей на дві категорії. Одна із них (**“жайворонки”**) - має кращу працездатність в першій половині дня, а інша (**“сови”**) - ввечері. **“Жайворонки”** рано прокидаються, бадьоро почувають себе в ранкові години, але відчувають сонливість ввечері. **“Сови”** ж важче прокидаються ранком, але активні і бадьорі увечері.

Зміна ефективності діяльності військовослужбовців в залежності від часу доби не є постійною. Робота заступника командира частини (підрозділу) з виховної роботи щодо формування у кожного військовослужбовця стійких мотивів для досягнення високих показників дозволяє значно підвищити дієздатність військовослужбовця.

Поряд з добовими змінами ефективності діяльності особового складу існують і **тижневі зміни**, для яких характерне підвищення ефективності в понеділок, підтримання високого її рівня приблизно до п'ятниці і зниження до кінця тижня.

Широко відомо також, що погіршення погодних умов в певній мірі визначає зниження продуктивності праці.

Вказуючи на деякий вплив перерахованих факторів, слід підкреслити, що найважливішою умовою підтримання високої ефективності діяльності особового складу під час виконання службово-бойових завдань є формування і активізація у військовослужбовців мотивів, суспільно-вагомих цілей і розуміння необхідності дотримання вимог статутів та інструкцій.

Морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань здійснюється з урахуванням:

- соціально-психологічних факторів ефективності;
- оптимізації умов життєдіяльності у місцях несення служби;
- урахування фізіологічних факторів.

До психологічних передумов відносяться: мотиви, настанови, цілі, настрої, інтереси, стани, психологічна атмосфера в колективі, думки, взаємовідносини і багато іншого.

До умов життєдіяльності відносяться фізичні, естетичні та гігієнічні умови і перш за все температура, атмосфера, шуми, освітлення, погода, побут, естетичний комфорт та інше.

В групу фізіологічного фактору входять: стан здоров'я, харчування, відпочинок, навантаження, вікові особливості, режим праці та інше.

Глава 3

Зміст морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань

3.1 Напрямки, завдання та вимоги до морально-психологічного забезпечення дій військ

Концепція виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України визначає, що **морально-психологічне забезпечення дій військ** - це складова виховної роботи, змістом якої є цілеспрямована діяльність командирів, виховних структур, громадських організацій, активу на підтримання постійної бойової готовності органів управління, з'єднань, частин та підрозділів, установ і закладів, реалізацію духовного і професійного потенціалу особового складу під час виконання службово-бойових завдань.

Керівними документами щодо морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань є:

Конституція України;

Закон “Про внутрішні війська МВС України”, інші закони України з військових питань та боротьби зі злочинністю, нормативно-правові акти Верховної Ради, Президента та постанови Кабінету Міністрів України;

Статут бойової служби внутрішніх військ;

Статут патрульно-постової служби міліції України;

накази і директиви міністра внутрішніх справ та командуючого внутрішніми військами.

Бойова служба - один із основних напрямків діяльності внутрішніх військ МВС України, який передбачає безперервне (вдень і вночі) виконання службово-бойових завдань, покладених на війська нормативно-правовими актами України, зі зброєю та набоями, за будь-яких обставин та погоди.

Патрульно-постова служба - це діяльність спеціальних військових нарядів внутрішніх військ МВС України з охорони громадського порядку, безпеки і боротьби з правопорушеннями на вулицях, площах, в парках, на транспортних магістралях, в портах, аеропортах та інших громадських місцях, а також при проведенні масових заходів, ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха.

Вся службово-бойова діяльність особового складу внутрішніх військ МВС України характеризується рядом особливостей.

Найважливіша із них полягає в тому, що **виконання поставлених завдань носить яскраво виражений бойовий характер**. В ній нерідко виникають критичні ситуації, коли військовослужбовці зустрічаються з реальною небезпекою. При виконанні службово-бойових завдань їм надається право застосовувати в необхідних випадках зброю.

Службова діяльність у внутрішніх військах характеризується також підвищеним рівнем морального, психологічного та фізичного навантаження на особовий склад. Військовослужбовці значну частину свого службового часу знаходяться на бойових постах, у вартах і в нарядах, службу несуть безперервно вдень і вночі, у будь-яку погоду.

Службово-бойові завдання нерідко виконуються на значній відстані від місць постійної дислокації, невеликими за чисельністю військовими нарядами, коли відсутній безпосередній контакт з командирами, а іноді і зв'язок. В цих умовах вирішального значення набуває високий рівень дисциплінованості, організованості особового складу, вміння кожного військовослужбовця приймати в складних ситуаціях єдине правильне рішення.

Військовослужбовці внутрішніх військ часто несуть службу в присутності громадян. Це зобов'язує їх бути тактовними, ввічливими, мати зразковий зовнішній вигляд, стройову виправку, діяти згідно статуту, неухильно дотримуватися вимог законів України.

Військовослужбовцям внутрішніх військ доводиться вступати в контакт з правопорушниками. Деякі із них намагаються увійти у довіру, схилити до порушень правил служби. Ці та інші умови підвищують значення суворого дотримання законності, стійкості і непідкупності кожного військовослужбовця.

Характерною особливістю виконання службово-бойових завдань є широке використання сучасної техніки та озброєння. Це в значній мірі впливає на зміст ратної праці і на тактику дій особового складу.

Завданнями морально-психологічного забезпечення в частинах, підрозділах, вартах і військових нарядах є:

виховання у військовослужбовців відданості своїй державі, її народу, вірності військовій присязі та військовому обов'язку;

роз'яснення особовому складу державної важливості завдань, покладених на війська, виховання високої особистої відповідальності за їх виконання;

своєчасне доведення до особового складу рішень вищих державних органів, роз'яснення наказів міністра внутрішніх справ, командуючого військами, командирів та мобілізація його на виконання поставлених завдань;

здійснення заходів професійного, психологічного, підбору військовослужбовців і розподіл їх за підрозділами, вартами, військовими нарядами;

забезпечення соціального і правового захисту, адаптація військовослужбовців відповідно до їх спеціальностей, індивідуальних і психологічних особливостей та умов служби;

виховання офіцерів у дусі високої відповідальності за організацію та несення бойової служби, постійне керівництво частинами, підрозділами, вартами та військовими нарядами за будь-яких умов;

зміцнення військової дисципліни, згуртування військових колективів, утвердження пріоритетності високоморальних, гуманних норм у взаєминах військовослужбовців;

формування у особового складу високої пильності та службової активності, мужності, сміливості, чесності і непідкупності, дружби та військового братства, почуття святості варті, поста і недоторканості чатового;

підтримання творчої ініціативи, раціоналізаторства та винахідництва особового складу в удосконаленні служби, оволодінні технічними знаннями, підвищенні професійності;

виховання у військовослужбовців твердої впевненості в надійності та ефективності зброї, спеціальної техніки, почуття відповідальності за їх стан і збереження; неухильне дотримання заходів безпеки під час виконання службово-бойових завдань, використання зброї та техніки;

інформування військовослужбовців про суспільно-політичне становище в Україні, в районі виконання завдань бойової служби;

пропаганда та впровадження передового досвіду бойової служби, навчання і виховання особового складу;

постійна турбота про своєчасне і повне задоволення матеріально-побутових потреб і культурних запитів військовослужбовців, виховання у особового складу дбайливого ставлення до державного майна, непримиримого відношення до безгосподарності та марнотратства.

Вимоги до морально-психологічного забезпечення дій частин та підрозділів внутрішніх військ МВС України :

1. Зв'язок з життям.
2. Цілеспрямованість.
3. Конкретність.
4. Комплексний підхід.
5. Безперервність.
6. Оперативність.
7. Правдивість.
8. Переконливість.
9. Гнучкість.
10. Дохідливість.

Зв'язок з життям передбачає, що наріжним каменем всього виховного процесу повинна бути ідея розбудови незалежної Української держави, удосконалення і зміцнення внутрішніх військ МВС України, як гаранта конституційного ладу та територіальної цілісності нашої Батьківщини.

Цілеспрямованість означає сувору направленість виховної роботи, кожного заходу на досягнення певних цілей, на вирішення головних, основних завдань.

Конкретність виховної роботи передбачає відповідність її змісту вимогам Президента України, наказам і директивам Командуючого внутрішніх військ МВС України, завданням, які виконують частини і підрозділи з урахуванням обстановки.

Комплексний підхід забезпечує єдність ідейно-патріотичного, військового, морального та інших напрямків виховної роботи, умілого застосування різних форм, методів і засобів виховання, залучення до його проведення всіх командирів, начальників, виховних структур, громадських організацій, активу.

Безперервність означає, що виховна робота повинна проводитись постійно, активно, за будь-яких обставин, з використанням всього арсеналу форм, засобів і методів, тому, що виконання службово-бойових завдань і підготовка до них носить характер безперервності. Вона не може припинятись за будь-якої обстановки.

Оперативність передбачає своєчасне реагування на всі зміни, які відбуваються у зовнішній і внутрішній обстановці, на нові завдання, поставлені перед частинами і підрозділами, події які відбуваються у державі і військових колективах.

Правдивість означає те, що виховна робота повинна бути заснованою на правді, містити в собі правду, вимагати неухильності від проблемних питань.

Переконливість вимагає проведення виховної роботи так, щоб примусити в чомусь переконатись, оперування простими, достовірними, точними категоріями і аргументами.

Гнучкість передбачає вмиле застосування і своєчасний перехід від одних форм, методів виховної роботи до інших, при зміні обстановки, постійний пошук оптимального варіанту вирішення виховних і організаційних завдань.

Дохідливість передбачає композиційну чіткість змісту, виразність і яскравість мови, достатню мотивованість і стислість, доступність розумінню матеріалів виховної роботи.

Виконання цих вимог досягається:

своєчасним ставленням командирами та офіцерами-виховниками завдань щодо морально-психологічного забезпечення військовослужбовців, їх інструктуванням про його зміст, форми та методи;

глибоким знанням заступниками командирів з виховної роботи поставлених завдань, наказів та розпоряджень командирів (начальників), своєчасним реагуванням на зміни в обстановці;

комплексним підходом до організації всієї справи виховання особового складу з урахуванням різних груп та категорій військовослужбовців;

цілеспрямованою організаційною та виховною діяльністю командирів (начальників), офіцерів-виховників, громадських організацій з військовослужбовцями безпосередньо в підрозділах, вартах, військових нарядах, тісним зв'язком з особовим складом, активним ідейним впливом на кожного військовослужбовця;

підтриманням безперервного зв'язку і обміном взаємною інформацією між виховними органами, штабами та військовим тилом, розробкою та здійсненням ними спільних заходів, спрямованими на всебічну

підготовку сил та засобів до дій, тісною взаємодією з місцевими органами влади, виховними структурами інших силових відомств;

знанням командирами (начальниками), виховниками (заступниками командирів з виховної роботи), активом особливостей, форм і методів виховної роботи та вмільм застосуванням їх під час виконання різних завдань;

всебічним зміцненням та підвищенням активності громадських організацій, цілеспрямованою розстановкою активу на важливіші ділянки, забезпеченням їх особистого прикладу у виконанні завдань та військової дисципліни, залученням до активної виховної роботи;

підбором і підготовкою в кожному підрозділі активу, спроможного зі знанням справи та ініціативно вести виховну роботу у вартах і військових нарядах, словом та особистим прикладом мобілізувати військовослужбовців на зразкове виконання завдань, повсякденним керівництвом роботою активу та наданням йому практичної допомоги;

організацією безперервного інформування про обставини; оперативним і принципним реагуванням на недоліки в діяльності військ;

своєчасним і повним забезпеченням підрозділів, варт, військових нарядів газетами, журналами, літературою, технічними засобами виховання, наочною агітацією, культурно-освітнім майном;

особистим прикладом високої відповідальності, ідейної стійкості, мужності і самовідданості командирів (начальників) офіцерів-виховників, кожного офіцера під час виконання завдань, їх повсякденним виховним впливом на підлеглих, контролем за організацією і проведенням виховної роботи в підрозділах, вартах та військових нарядах;

узагальненням, розповсюдженням і впровадженням передового досвіду морально-психологічного забезпечення дій військ, заохоченням військовослужбовців за розумну ініціативу та старанність.

Особливими завданнями морально-психологічного забезпечення в різних організаційних структурах внутрішніх військ МВС України є:

в частинах по охороні і обороні важливих державних об'єктів - роз'яснення народногосподарського та оборонного значення об'єктів, державної важливості служби щодо їх охорони; виховання у військовослужбовців пильності, стійкості, мужності та рішучості під час дій щодо усунення наслідків аварій, вибухів, пожеж на об'єктах та іншого стихійного лиха;

у підрозділах, що здійснюють конвоювання - роз'яснення особовому складу важливості бойової служби; виховання у військовослужбовців високої відповідальності за надійну охорону засуджених, суворого дотримання статутних вимог; розвиток у особового складу вміння переносити підвищене морально-психологічне навантаження, протидіяти злочинам та негативному впливу засуджених; попередження неправомірних дій військовослужбовців щодо засуджених, їх родичів; підтримання тісної взаємодії з адміністрацією в інтересах спільного виконання поставлених завдань;

в частинах спеціального призначення - роз'яснення військовослужбовцям призначення цієї частини як військових оперативних резервів, необхідності підтримання їх у постійній бойовій готовності для дії в складних умовах; виховання особового складу у дусі високої особистої відповідальності за успішне виконання поставлених завдань, витримки, такту і культури поведінки під час несення бойової служби; забезпечення тісної взаємодії з місцевими органами внутрішніх справ, державною адміністрацією, громадськими органами, які беруть участь в охороні громадського порядку;

у військових частинах з охорони та оборони важливих державних об'єктів та АЕС - роз'яснення народногосподарського та оборонного значення об'єктів і вантажів, державної важливості служби з їх охорони; виховання у військовослужбовців стійкості, мужності та рішучості під час дій щодо усунення наслідків аварій, вибухів, пожеж на об'єктах;

в апаратах управління - виховання в офіцерів високої відповідальності за доручену справу, організованості та культури; розвиток у кожного офіцера творчої ініціативи в оволодінні науковим стилем в керуванні військами, в узагальненні даних обстановки і внесенні пропозицій за своїм напрямком діяльності; прищеплення офіцерам високої відповідальності за якість їх праці, ефективність допомоги, яку вони надають військовим частинам та підрозділам; забезпечення постійної турботи про створення особовому складу підрозділів нормального службового навантаження та умов для навчання, виховання і відпочинку, всебічного забезпечення його усіма видами постачання; виховання у офіцерів високої принциповості в оцінці недоліків;

у підрозділах КПП - мобілізація військовослужбовців на вдосконалення службової майстерності, вмілу і чітку перевірку перепусток, ретельний догляд транспортних засобів, недопущення проникнення сторонніх осіб на територію об'єктів, що охороняється, заборонених зв'язків з робітниками охороняемого об'єкта, прищеплення особовому складу навичок професійного спостереження, витримки, такту та культури поведінки на бойовій службі;

у підрозділах охорони спеціальних вантажів - підвищення відповідальності офіцерів, прапорщиків і сержантів за правильне керівництво бойовою службою, навчання та виховання підлеглих в умовах відриву від військової частини, підготовка особового складу до зразкового виконання завдань під час безперервної багатоденної бойової служби у складних дорожньо-транспортних та кліматичних умовах, забезпечення зразкової поведінки військовослужбовців та вжиття заходів особистої безпеки у період пересування на транспорті;

у підрозділах спеціальної охорони - виховання у військовослужбовців особистої відповідальності за виконання завдань бойової служби, постійної пильності, ініціативи у підвищенні службової майстерності; форму-

вання високих морально-психологічних якостей, самодисципліни та культури поведінки під час виконання службових обов'язків;

у підрозділах забезпечення та обслуговування - виховання у військовослужбовців високої відповідальності за виконання завдань, покладених на підрозділи, дбайливого ставлення до матеріальних засобів та військового майна; мобілізація особового складу на досягнення високої якості технічного обслуговування, експлуатації, ремонту, зберігання зброї, техніки, зв'язку, транспорту та іншого майна; попередження дорожніх пригод, постійна турбота про створення особовому складу необхідних умов для виконання господарських робіт та вжиття заходів безпеки;

у комендатурах та бюро перепусток - прищеплення офіцерам та прапорщикам високої особистої відповідальності за виконання пропускнуго режиму на об'єктах, що охороняються, запобігання забороненим зв'язкам з робітниками об'єктів, що охороняються; виховання принципості, чесності, культури під час виконання службових обов'язків і виявлення постійного піклування про підвищення професійної майстерності військовослужбовців, особливо підрозділів КПП, забезпечення активної участі офіцерів у підготовці особового складу до виконання службово-бойових завдань.

Велику увагу потрібно приділяти і виконанню особливих завдань морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань по захисту конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни насильницьким шляхом:

виховання внутрішньої переконаності в необхідності демократичного розвитку нашої держави;

роз'яснення особовому складу правових основ дій військ;

морально-психологічне забезпечення активних і рішучих дій;

роз'яснення необхідності постійної бойової готовності до дій в умовах складних обставин, у відриві від місць постійної дислокації.

Для підтримання режиму надзвичайного стану в порядку, передбаченого законодавством України:

доведення і роз'яснення військовослужбовцям рішення про введення надзвичайного стану і обставин, які його викликали;

цілеспрямоване виховання особового складу щодо суворого дотримання вимог закону України "Про надзвичайний стан", Статуту бойової служби внутрішніх військ МВС України;

мобілізація військовослужбовців на зразкове виконання поставлених завдань, виховання у них високої пильності, активності і рішучості в припиненні правопорушень.

Під час ліквідації пожеж, наслідків вибухів та аварії, катастроф та стихійного лиха:

виховання вміння стійко переносити труднощі при виконанні поставлених завдань;

своєчасне надання допомоги громадянам, які постраждали;

забезпечення суворого дотримання мір безпеки, своєчасного і правильного застосування засобів особистого і колективного захисту;
виховання дружби, військового товариства, взаємовиручки і взаємодопомоги.

Для охорони і оборони найбільш важливих державних об'єктів:

проведення цілеспрямованих виховних заходів щодо ефективного бойового злагодження частин і підрозділів;

роз'яснення державної важливості завдань з охорони і оборони важливих державних об'єктів;

виховання у особового складу високої пильності, здібності розпізнавати і протистояти діям та хитрощам порушників;

забезпечення вмілих дій при подіях на об'єктах, що охороняються при ускладненні обстановки.

Під час виконання завдань територіальної оборони:

роз'яснення особовому складу справедливого характеру бойових дій з нашого боку на захист рідної держави;

доведення до військовослужбовців мір Президента, Уряду, Верховної Ради України щодо відбиття нападу;

виховання у особового складу ненависті до ворога;

виховання у підлеглих стійкості, мужності, наступального пориву і внутрішнього переконання в нашу перемогу.

Для охорони дипломатичних і консульських представництв іноземних держав на території України:

виховання у особового складу пильності, непідкупності вміння зберігати державну та військову таємницю;

роз'яснення військовослужбовцям державного значення завдань з охорони дипломатичних і консульських представництв іноземних держав;

прищеплення військовослужбовцям високої культури поведінки, ввічливості і поважного відношення до іноземних громадян.

Для охорони громадського порядку:

роз'яснення особовому складу указів Президента України, постанов Уряду України щодо зміцнення законності і правопорядку, охорони власності, прав і законних інтересів громадян, викорінення злочинності в державі;

мобілізація військовослужбовців на зразкове виконання завдань щодо охорони громадського порядку, виховання у них рішучості в припиненні правопорушень;

роз'яснення особовому складу необхідності тісної службової взаємодії з співробітниками органів внутрішніх справ;

прищеплення військовослужбовцям культури поведінки, ввічливості, поважного відношення до громадян.

Для конвоювання (планове, зустрічне, наскрізне, особливе, судове, ешелонне):

мобілізація особового складу на вмилі і рішучі дії при ускладненні обстановки;

роз'яснення військовослужбовцям наслідків порушення законів та вимог статутів;

доведення до особового складу мір безпеки на транспорті;

роз'яснення правомірності і особливостей застосування зброї, спеціальних засобів.

Із вищезазначеного ми робимо висновок, що чинником мобілізації особового складу на успішне виконання поставлених завдань є морально-психологічне забезпечення, яке проводиться у відповідності з Конституцією України, указами Президента України, наказами Міністра внутрішніх справ України, командуючого внутрішніми військами МВС України.

3.2 Морально-психологічне забезпечення виконання повсякденних службово-бойових завдань

Військовослужбовці внутрішніх військ разом з особовим складом органів Міністерства внутрішніх справ надійно охороняють життя та особисту гідність громадян, їх конституційні права і свободи від злочинних посягань та інших антигромадських дій.

Охорона та оборона важливих державних об'єктів, охорона дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території України, участь в охороні громадського порядку, супроводження спеціальних вантажів, здійснення пропускового режиму на об'єктах, що охороняються, конвоювання заарештованих і засуджених, охорона підсудних під час судового процесу, несення вартової служби, служба добових нарядів виконуються постійно.

Морально-психологічне забезпечення цих завдань носить безперервний характер, його умовно можна поділити:

на заходи, що проводяться з усім особовим складом частин і підрозділів;

на заходи, що проводяться з військовослужбовцями, які безпосередньо несуть службу у вартах і військових нарядах.

Заходи щодо морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань з усім особовим складом визначаються планами виховної роботи на місяць, чи перспективними планами. Це єдині виховні дні командування, тематичні вечори, усні журнали, вікторини, лекції, доповіді, бесіди, обмін досвідом та інше.

Змістом цих та інших форм виховної роботи може бути: роз'яснення військовослужбовцям державного значення службових завдань, виховання відповідальності за їх виконання, гордості за службу у внутрішніх військах МВС України, історичні і визвольні традиції українського народу, формування у військовослужбовців високих морально-психологічних якостей, пильність і безумовне виконання Конституції України, зміцнення єдиноначальності і свідомої військової дисципліни, шляхи надійного за-

стосування озброєння і техніки, змагання, раціоналізація та винахідництво, передовий досвід, економія та бережливість.

Надійними помічниками і опорою командирів, виховників у вирішенні службово-бойових завдань є **громадські організації**: офіцерські збори, ради військових колективів, ради прапорщиків, жіночі ради та інші.

В інтересах підвищення бойової готовності, зразкового виконання поставлених завдань широко використовується **гуманітарна підготовка**. Кожна тема тісно пов'язується з рішенням службово-бойових завдань, життям частини, підрозділу і направлена на виховання у військовослужбовців свідомого почуття військового обов'язку, активної життєвої позиції.

Важливу роль у морально-психологічному забезпеченні службово-бойових завдань відіграє **наочна агітація**.

Дієвим засобом виховання особового складу є наочна агітація вартового приміщення. Ефективність її впливу досягається вмільм оформленням і доцільністю розміщення кожного стенду, кожного плакату та інших матеріалів.

Особливо цілеспрямовано проводиться **робота з начальниками варт і військових нарядів**. Їх підбір проводиться із числа офіцерів, прапорщиків, сержантів і найбільш досвідчених солдат. Відібрані кандидати після проходження учбово-методичних зборів і здачі заліків, віддаються наказом командира військової частини.

Командири підрозділів і їх заступники з виховної роботи зобов'язані робити все для того, щоб наполегливо підвищувати ефективність виховної роботи з начальниками варт (військових нарядів), розвивати в них почуття особистої відповідальності за зразкове виконання бойової служби, систематично вимагати і впроваджувати передовий досвід організації служби у вартах.

Виховна робота з начальниками варт, військових нарядів організується диференційно. В ній використовуються такі форми, як інструктування, бесіди, обмін досвідом організації бойової служби в різних вартах та військових нарядах, проведення занять з тактики внутрішніх військ, вивчення оглядів, проводяться заняття з військової психології.

Особлива увага зосереджується на роз'ясненні начальникам варт (військових нарядів) методичних рекомендацій психофізіологічного стану особового складу при несенні бойової служби.

У створенні необхідних умов для успішного виконання службово-бойових завдань важлива роль належить молодшим спеціалістам тилу. До їх діяльності пред'являються підвищені вимоги:

досягнення високого рівня матеріально-технічного забезпечення в складних умовах обстановки;

оволодіння прийомами і способами постачання частин та підрозділів, особливо в діях у відриві від місць постійної дислокації.

Дії військовослужбовців цих підрозділів мають свої особливості, які слід враховувати в організації виховної роботи.

Особовий склад підрозділів забезпечення та обслуговування виконує свої завдання постійно, в будь-яких умовах службово-оперативної обстановки, на значній відстані від своїх частин та підрозділів, невеликими групами, якими керують солдати чи сержанти і поодинці. В кожному підрозділі служить велика кількість спеціалістів, які значно відрізняються один від одного своєю діяльністю.

Важлива роль у проведенні виховної роботи в даних підрозділах належить заступникам командирів частин з тилу та начальникам служб, для яких виховання людей є статутним обов'язком. Їх практичний досвід, знання обстановки, завдань тилового забезпечення допомагають успішно вести виховну роботу зі спеціалістами тилу. Заступники командирів частин з виховної роботи систематично інструктують їх про завдання, особливості, форми та методи виховної роботи, що сприяє залученню до роботи з військовослужбовцями тилу великого загону офіцерів, посилення їх впливу на виконання поставлених перед особовим складом завдань.

Тому, командири підрозділів і їх заступники з виховної роботи підтримують з заступниками командирів частин з тилу та начальниками служб тісний зв'язок у питаннях навчання та виховання військовослужбовців підлеглих їм служб, інформують командирів та заступників командирів частин з виховної роботи про їх участь у цій роботі.

Успішне виконання поставлених завдань потребує цілеспрямованої виховної роботи з водіями.

Це одна з найбільш багаточисельних категорій військовослужбовців. На них лягає основне навантаження у перевезенні особового складу до місць виконання службово-бойових завдань, підвозу всіх матеріально-технічних засобів до підрозділу, варті та військового наряду.

Вони виконують свої завдання за будь-яких погодних умов, вдень та вночі, часто в умовах бездоріжжя. Від чіткої їх роботи у великій мірі залежить своєчасність забезпечення підрозділів, варт та військових нарядів всім необхідним для служби.

Під час проведення виховної роботи з водіями враховується, що в автомобільних підрозділах масові заходи можливо проводити лише в період підготовки до рейсів та після їх закінчення. В процесі роботи цієї категорії військовослужбовців основним видом виховної діяльності є індивідуальна виховна робота або виховна робота з невеликими групами водіїв. Тому, для проведення виховної роботи з ними використовуються всі можливості, які є в наявності.

Велике значення надається роз'ясненню водіям значення завдань, пов'язаних з перевезенням особового складу у варті та військові наряди, з підвозом пального, готової їжі, евакуацією хворих.

У роботі з **військовослужбовцями-зв'язківцями** слід враховувати те, що від них залежить термін встановлення, якість обслуговування та ремонт засобів зв'язку, а відповідно - підвищення бойової готовності підрозділів, варт та військових нарядів.

Завданнями виховної роботи з цією категорією військовослужбовців є:
роз'яснення досягнень науки та техніки, ролі людини і техніки, активного застосування зв'язку у військах;

глибоке роз'яснення військовослужбовцям вимог статутів, наказів, інструкцій щодо обладнання, налагодження, експлуатації та збереження засобів зв'язку, охорони та оповіщення;

мобілізація спеціалістів на подальше удосконалення своїх технічних знань, вивчення основ радіоелектроніки, телебачення;

морально-психологічне забезпечення якісного проведення технічного обслуговування, підвищення класної кваліфікації, суворого дотримання правил техніки безпеки;

пропагування досвіду вмілої роботи кращих зв'язківців;

залучення спеціалістів до участі в пропаганді технічних знань, в розвитку раціоналізації та винахідництва серед особового складу підрозділів та частин.

Велика увага надається молодим солдатам в період їх адаптації і залучення до служби. Ця робота починається з дня прибуття їх у підрозділ і організується таким чином, щоб кожен молодий солдат був оточений увагою і турботою.

Підготовка молодих солдат до бойової служби може бути розділена на декілька етапів:

вивчення об'єктів, що охороняються, інженерно-технічних засобів і місцевості в районах несення бойової служби;

дії в навчальних вартах (військових нарядах), короткочасне стажування в ролі чатових;

самостійне несення бойової служби зі скороченням добового навантаження.

Після прибуття в підрозділ молоді солдати протягом 10-12 днів навчаються окремо від інших військовослужбовців за програмою, розробленою штабом частини. В цей період з ними детально вивчаються об'єкти, що охороняються та їх особливості, райони несення служби, особливі обов'язки чатових згідно табелю постів, порядок застосування зброї, встановлені інженерно-технічні засоби, засоби зв'язку та міри особистої безпеки.

Потім із числа молодих солдат створюються учбові варти, які очолюють командири підрозділів. До їх складу включаються попередньо підготовлені, найбільш досвідчені прапорщики та сержанти строкової служби.

З молодими солдатами на учбових об'єктах і на місцевості відпрацьовуються учбові питання:

зміна варт і чатових;

несення служби по охороні об'єктів різними способами;

дії в складних умовах і обставинах згідно бойового розрахунку;

розкриття хитрощів, які застосовують засуджені для здійснення втечі, попередження і припинення їх злочинних намірів;

дії в складі пошукових груп, тимчасових пошукових постів та інші питання;

варіанти можливих психологічних ситуацій під час несення бойової служби (додаток 27).

На цьому етапі особлива увага приділяється вивченню індивідуальних соціально-психологічних якостей молодих солдат, стану їх здоров'я з метою виявлення готовності до несення бойової служби та визначення військовослужбовців "групи ризику".

До якої відносяться особи які:

мають адаптаційно-астенічні розлади, перенесли тяжкі травми головного мозку, інфекційні та інтоксикаційні захворювання нервової системи, мають дефекти мови, компенсовані наслідки травматичних запалень нервової системи;

мають обтяжену спадкоємність, сімейні негаразди, тікали з дому, виховувались в неблагополучних сім'ях;

знаходяться весь час у пригніченому стані;

схильні до вживання алкоголю та наркотичних речовин;

допускали порушення поведінки кримінального характеру;

мають негативні показники за методиками вивчення особи "Акцентція характеру", "Прогноз" (4група НПС), "Суїцид" (додаток 28), "Вартовий" (додаток 29), "Соціометрія" (явні аутсайтери).

Жоден військовослужбовець, віднесений до "групи ризику", не повинен допускатись до бойової служби.

В цей період бажано використовувати наступні методи вивчення особистості:

індивідуальні бесіди;

встановлення зв'язку з батьками та РВК;

спостереження;

експеримент;

анкетування, тестування;

контакт-аналіз документів (характеристик, в тому числі медичної, документи з військкоматів, довідок, документів, носіїв інформації, у тому числі з особової справи військовослужбовця);

узагальнення думок інших осіб.

Для запобігання злочинам, подіям та дисциплінарним проступкам при виконанні службово-бойових завдань треба виключити:

вручення поштової кореспонденції (листів, телеграм) напередодні або в день заступання у варту;

заступання на пост в одній зміні військовослужбовців, які ставляться один до одного з неприязню;

прибирання вартового приміщення тільки молодими солдатами;

безконтрольне приймання їжі особовим складом варту;

покарання вартових в ході несення служби;

формальну перевірку несення вартової служби посадовими особами;

необ'єктивну оцінку несення служби вартою та вартовими при підведенні підсумків.

В умовах високої динаміки психологічних процесів, які проходять у військових колективах, таку роботу необхідно проводити постійно, використовуючи всі рекомендації військової психології.

Морально-психологічне забезпечення всіх видів службово-бойової діяльності здійснюється в три етапи:

перший етап - перед початком служби;

другий етап - під час несення служби;

третій етап - після завершення служби.

При організації морально-психологічного забезпечення поставлених завдань потрібно враховувати особливості всіх видів службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України.

Особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби з охорони та оборони важливих державних об'єктів.

Перед початком служби заступник командира роти з виховної роботи на основі розпорядження заступника командира полку (батальйону) з виховної роботи і прийнятого командиром підрозділу рішення, визначає зміст, форми і методи виховної роботи з особовим складом і розробляє для кожної варти план морально-психологічного забезпечення бойової служби, у якому вказує склад і розміщення активу, заходи і час їх проведення, виконавців. План підписується заступником командира з виховної роботи і затверджується командиром підрозділу.

Мета морально-психологічного забезпечення перед початком служби полягає в тому, щоб роз'яснити особовому складу майбутні завдання, мобілізувати його на зразкове несення служби по охороні дорученого поста, об'єкта.

У період підготовки варти до несення служби особовому складу роз'яснюється обстановка, характер, особливості несення служби, організується змагання на краще виконання обов'язків служби.

Форми і методи морально-психологічного забезпечення в цей період можуть бути найрізноманітніші, що залежить від конкретних умов обстановки, складу і завдання варти.

У числі заходів морально-психологічного забезпечення бойової служби передбачається:

підбір і призначення начальників варт, особового складу у варти на пости і зміни з урахуванням їх важливості, особистих якостей і службового досвіду кожного військовослужбовця. Цю роботу виконують командир підрозділу, його заступник з виховної роботи, командири взводів, при активній участі голови ради військового колективу;

підготовка всього особового складу варт до виконання майбутніх завдань бойової служби, вивчення і задоволення його потреб, роз'яснення військовослужбовцям особливостей служби;

проведення групових та індивідуальних бесід про події внутрішнього і міжнародного життя, обстановку на об'єктах, що охороняються, необхідність підвищення пильності, вмлі дії військовослужбовців на бойовій службі, вивчення статутів та інструкцій з питань бойової служби;

підбір і підготовка активу – агітаторів, редакторів бойових аркушів, їх інструктування, а також інструктування начальників варт щодо виконання плану морально-психологічного забезпечення бойової служби варті;

постановка завдань офіцерам, активу про особисту зразковість на службі і проведення виховної роботи з військовослужбовцями у варті;

організація змагання за краще виконання завдань служби;

проведення індивідуальної роботи з начальниками варт, іншими військовослужбовцями та особливо з молодими солдатами;

інструктування і перевірка готовності офіцерів підрозділу, що заступають на бойову службу, до здійснення заходів морально-психологічного забезпечення бойової служби варті;

забезпечення варт газетами, журналами, настільними іграми, бланками бойових аркушів.

Можуть також проводитися й такі заходи: збори особового складу, обмін досвідом несення бойової служби, вечори вшанування кращих фахівців служби та інші.

Інструктуючи актив, заступник командира підрозділу з виховної роботи нагадує про найважливіші політичні події в країні і за рубежом, про особливості обстановки, про позитивні приклади і недоліки, що мали місце на бойовій службі за минулу добу, цікавиться настроєм окремих військовослужбовців та всього особового складу і конкретно визначає, що зробити (провести) у варті кожному виконавцю, ставить завдання активу по наданню допомоги начальнику варті у виконанні плану морально-психологічного забезпечення бойової служби, в організації змагання між військовослужбовцями за зразкове виконання службових обов'язків, підтримання військової дисципліни і порядку у варті (додаток 30).

Окремо ставиться завдання з питань виховної роботи начальникам: їм вручаються плани виховної роботи чи доводяться виховні завдання, видаються у варті і військові наряди з охорони дипломатичних і консульських представництв іноземних держав газети, журнали, література, папки з відповідними пам'ятками, вирізками із газет, виписки із законів і наказів та інші матеріали. Вони отримують вказівки про організацію виконання плану виховної роботи і виховних завдань, надання допомоги активу в їх проведенні, як оперативно доводити до особового складу зміни в обстановці, забезпечити самостійне читання особовим складом газет і журналів, інформувати військовослужбовців про найбільш важливі події в Україні і за її межами, організовувати, за наявністю можливостей, перегляд телевізійних передач, своєчасно усно і через бойовий аркуш доводити до особового складу позитивні приклади в бойовій службі. Після повернення в підрозділ вони повинні дати об'єктивну оцінку несенню бойової

служби кожним військовослужбовцем, а також активом, доповісти про проведені виховні заходи, їх результати, стан військової дисципліни серед особового складу.

Крім того в період підготовки до бойової служби, начальник варті повинен:

прийняти участь в розподілі військовослужбовців за змінами та постами;

уточнити знання військовослужбовцями обстановки на об'єкті, що охороняється, поставленого перед вартою (військовим нарядом) бойового завдання, порядок його виконання, обов'язків усіх осіб наряду;

отримати у заступника командира роти з виховної роботи вказівки й пояснення щодо проведення виховних заходів, взяти підібрану літературу й посібники;

впевнитись, що кожен військовослужбовець може нести бойову службу, добре засвоїв своє завдання, а активіст - свої обов'язки і методику проведення доручених заходів; виявити військовослужбовців, які з тих чи інших поважних причин не можуть на даний момент нести службу та доповісти командирі роти;

потурбуватись, щоб всі підлеглі були одягнуті по сезону, вчасно нагодовані, мали нормальний відпочинок;

з прибуттям до варті перевірити наявність і стан наочної агітації, бібліотеки і справність культурно-просвітницького майна.

Начальник варті зобов'язаний спрямовувати роботу активу варті, надавати йому допомогу в підготовці і проведенні виховних заходів, особисто проводити індивідуальну виховну роботу, підводити підсумки роботи активу у варті, доповідати про проведені заходи заступнику командира роти з виховної роботи. (додаток 31)

Завершальним етапом підготовки особового складу до служби є військовий ритуал розводу. Тут особовий склад одержує додатковий моральний заряд, мобілізується на зразкове виконання службово-бойового завдання.

Мета морально-психологічного забезпечення служби на етапі несення бойової служби полягає в тому, щоб забезпечити високоякісне виконання вартою поставленого службово-бойового завдання. Морально-психологічне забезпечення бойової служби в цей період ведеться особливо активно, цілеспрямовано, безупинно, у тісному зв'язку із завданнями, що виконуються. Воно мобілізує особовий склад на дотримання законності, сприяє вихованню у військовослужбовців дисциплінованості, сміливості, самовідданості.

Всі виховні заходи щодо часу розподіляються протягом доби. Необхідність проведення тих чи інших з них залежить від конкретних умов обстановки, складу і завдань варті, тривалості несення бойової служби.

Найбільш розповсюдженими і дієвими формами є:

інформування про найважливіші події у країні та за рубежем, на теми пильності, про мужні і вмілі дії особового складу на бойовій службі;
 бесіди (групові та індивідуальні) (додатки 32, 33);
 доведення змін в обстановці;
 вивчення статутів Збройних Сил і Бойового статуту внутрішніх військ, проведення заліків щодо знання статутів;
 вивчення технічних та інженерно-технічних засобів охорони;
 вивчення карти світу, адміністративної карти України;
 повторення окремих тем занять з гуманітарної підготовки;
 колективне та індивідуальне читання й обговорення статей з газет і журналів, уривків з військової і художньої літератури;
 надання допомоги військовослужбовцям у вивченні обов'язків, розвитку їхньої уваги і пам'яті;
 перегляд телевізійних передач, слухання радіо;
 гра в шахи, шашки;
 випуск бойового аркушу.

Безпосередньо забезпечує виконання намічених планом заходів і несе відповідальність за стан морально-психологічного забезпечення бойового завдання **начальник варті. Він зобов'язаний:**

особисто проводити намічені планом заходи, надавати в цьому допомогу активу;

організувати прослуховування особовим складом останніх новин і перегляд телепередач, роз'яснити поточні події в державі і світі;

оперативно доводити до особового складу зміни в обстановці, відзначати вмілі дії військовослужбовців, у тактовній формі вказувати на наявні недоліки;

постійно підтримувати сприятливу моральну атмосферу у варті;
 рішуче припиняти випадки нестатутних взаємовідносин і конфліктних ситуацій, негайно доповідати про них по команді;

не допускати перевищення норм службового навантаження;
 допомагати молодим солдатам в оволодінні службовою майстерністю;

при виконанні бойового завдання спиратися на сержантів і актив;
 вивчати і знати настрій кожного військовослужбовця;

піклуватися про своєчасний відпочинок у встановлений час кожного вартового;

організувати харчування і піклуватися про збереження здоров'я особового складу;

бути прикладом для підлеглих і вимагати від них постійної бойової готовності, пильності, суворого дотримання законності, військової дисципліни, правил і мір безпеки на бойовій службі.

Начальники варт повинні враховувати, що протягом доби біологічна активність людини змінюється. В ранкові години (8-12) і у вечірній час (16-22 години) практично кожна людина відчуває себе добре і впевнено, а в середині дня (12-16 годин) і особливо вночі (2-8 години) спостерігається

спад працездатності. В нічний час з 1 до 3 години, навіть практично здорові люди відчувають сильний душевний дискомфорт (страх, апатію, пригніченість, навіть галюцинації) тому, при комплектуванні варті в ці години не доцільно ставити на пости солдат з нестійкою психікою. В ці зміни повинні йти свідомі, життєлюбиві люди.

Для підвищення тону психіки військовослужбовців, перед тим, як відправити в нічний час на пости:

доцільно звернутись до кожного солдата, проявити доброзичливість;
можна розповісти анекдот, веселу історію;

нагадати, що солдат іде на пости не відпочивати, а охороняти і обороняти;

дати можливість випити стакан чаю, перемотати онучі та інше.

Треба знати, що за тяжких обставин у невідготовлених військовослужбовців може виникнути страх - афективний психологічний стан, який викликається небезпечними для життя зовнішніми подразниками, він може порушувати психічну стійкість військовослужбовця, викликати негативні явища, знизити боєздатність.

По мірі інтенсивності страх переживається у вигляді: неспокою; хвилювання; тривоги; переляку; жаху.

Обов'язок начальника варті - не допустити страху. Страх швидше і легше виникає там, де люди діють пасивно. Важливо у випадку небезпеки спонукати підлеглих до активних дій, необхідно щоб солдат запам'ятав:

страх - наш товариш, він підказує нам, що можна, а що ні, не треба боятись його, він є сторож, людство вижило завдяки страху також;

страх при небезпеці, це природно, але не він повинен керувати солдатом, а солдат ним;

якщо вночі з'явиться страх, то треба зателефонувати у вартове приміщення з доповіддю, що все нормально;

страх легше не допустити ніж зупинити;

якщо треба зупинити страх або сильне хвилювання, то треба кінчиком язика декілька разів провести по піднебінню, а після цього спокійно, начебто збоку оцінити ситуацію.

Статут бойової служби внутрішніх військ МВС України вимагає, щоб у вартовому приміщенні дотримувалась тиша. Вона необхідна для того, щоб завжди можливо було почути сигнали з постів, команди і розпорядження начальника варті, дати можливість спокійно відпочити вартовим перед заступанням на пост. Зараз, коли у вартовому приміщенні є телевізори, начальник варті зобов'язаний особливо турбуватися про відпочинок чергової зміни. Ще нерідко зустрічаються факти, коли через цікаві передачі військовослужбовці йдуть на пости не встигаючи відпочити. Не треба допускати цього. Втома знижує пильність, якість несення вартової служби. Звідси і порушення.

Треба навчити солдат наступним речам:

справжня втома накопичується місяцями, а з іншим впорається воля;

на посту намагатись, щоб шия і плечі не були скуті, треба рухати ними, втома починається з них;

щоб менше втомлювались ноги перед заступанням у варту їх треба обмити холодною водою.

Комплекс активної саморегуляції допомагає зберегти необхідну бадьорість, позбавитись від напруги і скутості. Перш ніж приступити до саморегуляції, необхідно розслабити м'язи і дихання.

Для звільнення від нервової чи емоційної напруги начальники варт повинні рекомендувати військовослужбовцям:

розслаблювати м'язи і дихальний апарат;

активно переключати увагу на діяльність, яка виконується (наприклад, їжа, чистка обмундирування, прибирання приміщення);

позбавляйтесь від нав'язливих думок та напруги;

відключати увагу від подразників, які збуджують чи подавляють;

фіксувати увагу на позитивних, приємних речах.

Після повернення у вартове приміщення доцільно знімати зайве збудження жуванням їжі і ковтанням слини, фізичними вправами. В американській армії знайдено простий вихід - жувальна гумка.

Якщо дуже тягне до сну, а у вартовому приміщенні цього робити не можна, то рекомендується військовослужбовцям сидячи поставити ноги на носки і 2-3 хвилини робити рухи голінню вгору і вниз. Сон пройде, якщо встати і походити, вмитись, запалити цигарку, завести з ким-небудь розмову. Якщо на посту, то ні в якому разі не треба зупинятись, треба ходити та пильнувати, можна відновити в пам'яті і актуалізувати приємні емоції, створити у себе зорову уяву радісного спогаду минулого, цікавих зустрічей, пережитої насолоди, блаженства, щастя. Це призводить до формування впевненості в собі, бадьорості, твердості духу.

Застосування начальниками варт цих простих правил і вимог допоможе військовослужбовцям швидше адаптуватись до несення бойової служби і забезпечить постійне підтримання їх настороженості і пильності.

Важливим засобом морально-психологічного забезпечення бойової служби варт є **наочна агітація**. У кожному вартовому приміщенні рекомендується мати стенди з виписками із Конституції України, текстами Військової присяги, вимогами Міністра внутрішніх справ та командуючого внутрішніми військами, спеціальні стенди, що присвячені вмилім та мужнім діям військовослужбовців внутрішніх військ при виконанні службово-бойових завдань. Наочно оформлюється схема об'єкта, що охороняється, плакати та ілюстрації, що розповідають про хитрування, які можуть застосовувати порушники, гасла, що закликають до пильності і підвищення бойової готовності, збереження державної власності.

На видному місці у вартовому приміщенні вивішується план морально-психологічного забезпечення бойової служби, бойові аркуші, "блискавки". Крім того, у вартовому приміщенні оформлюються альбоми, тематичні папки з вирізками із газет та журналів, підшивки газети "Ратник" і жур-

налу внутрішніх військ “Честь і закон”. На подвір’ї вартового приміщення розташуються стенди і плакати про міри безпеки при поводженні зі зброєю та інженерно-технічними засобами охорони.

Після виконання бойового завдання у підрозділі підводяться підсумки служби на яких дається оцінка діям активу, а також кожного солдата, сержанта, прапорщика й офіцера, широко пропагуються зразки ратної праці, передового досвіду, виявляються причини недоліків у несенні служби, морально-психологічному забезпеченні. У проведенні цієї роботи беруть участь начальники варт, актив, командири взводів, заступник командира підрозділу з виховної роботи, командир підрозділу.

Начальник варту доповідає заступнику командира підрозділу з виховної роботи - про виконання плану морально-психологічного забезпечення бойової служби варту, про стан військової дисципліни серед особового складу і роботу активу. Аналізуючи службу, він показує позитивні приклади і недоліки, виставляє оцінки за несення служби кожному військовослужбовцю, відзначає роботу активу.

Командир підрозділу або з його доручення інший офіцер заслуховує доповідь начальника варту про виконання бойового завдання по охороні об’єкту, про стан військової дисципліни серед особового складу, приклади високої пильності військовослужбовців і недоліках, що мали місце на службі.

Після узагальнення результатів бойової служби, командир роти доводить їх до особового складу, розбирає приклади пильного несення служби, сміливих і рішучих дій солдат і сержантів, аналізує недоліки, що мали місце. Він повідомляє оцінки за несення служби варті, відділенню, взводу, відзначає роботу активу, заохочує військовослужбовців, що відзначилися.

Оцінку за виконання завдання бойової служби доцільно визначати, виходячи з таких критеріїв:

знання особовим складом обов’язків згідно зі статутом бойової служби;

дії згідно з бойовим розрахунком;

практичне несення бойової служби;

дотримання військової дисципліни та правопорядку;

збереження та утримання зброї, спеціальних засобів, технічних засобів оборони.

Вирішальне значення при цьому має оцінка за практичне несення бойової служби та дотримання військової дисципліни.

Загальні оцінки за несення бойової служби кожним військовослужбовцем визначає начальник варту на підведенні підсумків.

Оцінку начальнику варту виставляє командир підрозділу. Вона, як правило, не буває вищою за оцінку варту в цілому.

Не треба допускати знецінення відмінних оцінок та фактів не-об’єктивності і формалізму.

Командир підрозділу ретельно розглядає приклади вмілих дій чатових, патрульних, варт і військових нарядів, оголошує заохочення за відмінне несення служби, розбирає допущені недоліки. Якщо дозволяє час, при підведенні підсумків служби практикується обмін досвідом солдат, сержантів і прапорщиків, які вміло діяли під час виконання службових завдань, а активістів - у проведенні виховної роботи.

Після підведення підсумків бойової служби командири та офіцери-виховники, громадські організації використовують різноманітні форми виховної роботи щодо підвищення у особового складу високої відповідальності за подальше удосконалення службово-бойової діяльності.

В ротах оформляється стенд “Майстри бойової служби”, де відображається передовий досвід несення служби, кращі за військовими професіями, а також військовослужбовців, що виконали бойові завдання з оцінкою “відмінно”.

Дієвою формою мобілізації особового складу на високу якість бойової служби є вшанування військовослужбовців за 50, 100, 150, службово-бойових завдань виконаних на “відмінно”.

Підсумкам несення служби присвячуються інформування і бесіди з особовим складом. В них яскраво пропагуються вмілі дії, мужні вчинки чатових, патрульних, критикуються недоліки. Підсумки несення служби розглядаються на нарадах з начальниками варт і військових нарядів, активом підрозділу, де організується обмін думками з питань забезпечення пильності, суворого дотримання Законів України. При цьому аналізуються форми виховної роботи, умови забезпечення успіху в службово-бойовій діяльності.

Важливим завданням командирів і офіцерів виховників є узагальнення і розповсюдження передового досвіду виконання службово-бойових завдань, кращих варт і військових нарядів, приклади мужніх і вмілих дій чатових, патрульних. Солдати, сержанти, прапорщики і офіцери, які відзначилися у виконанні службово-бойових завдань, пропагуються в наочній агітації. За підсумками виконання службово-бойових завдань випускаються стінні, радіо, сатиричні і фотогазети, бойові аркуші і ”блискавки”.

Закріпилась практика ведення особистих рахунків виконання службово-бойових завдань (Додаток 36). Вони ведуться в підрозділах і зберігаються зі службовими картками.

В підрозділах обладнуються стенди “Екран результатів службово-бойової діяльності роти” (Додаток 37), де поряд з щоденними оцінками висвітлюються результати службово-бойової діяльності кожного військовослужбовця за весь період служби у внутрішніх військах МВС України. Ці результати знаходять відображення в службових характеристиках під час звільнення військовослужбовців в запас.

Повідомлення про героїчні вчинки військовослужбовців заступники командирів з виховної роботи надсилають до редакції газети внутрішніх

військ МВС України “Ратник”, місцевих засобів масової інформації та за місцем призову військовослужбовця.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи перевіряє виконання плану морально-психологічного забезпечення бойової служби, заслуховує доповідь начальника варти, агітаторів і редактора бойового аркушу про проведену роботу і її результати, про морально-психологічний стан і військову дисципліну серед особового складу, приклади пильного несення бойової служби і недоліки.

Таким чином, морально-психологічне забезпечення бойової служби варт з охорони та оборони важливих державних об’єктів - це безперервний процес спільної діяльності командирів, їх заступників з виховної роботи, громадських організацій, активу направлений на зразкове виконання завдань бойової служби, підвищення пильності, бойової готовності.

Особливості морально-психологічного забезпечення при здійсненні пропускнуго режиму на об’єктах, що охороняються.

Успіх служби на КПП залежить від особистих якостей військовослужбовців, їхніх знань, умінь, навичок і здібностей, високих моральних і психологічних якостей. Для служби підбираються досвідчені, бездоганно дисципліновані і пильні військовослужбовці з підвищеною увагою і пам’яттю, що пройшли спеціальну підготовку.

З ними планується та проводиться комплекс виховних заходів. При цьому особлива увага зосереджується на:

- високій професійній підготовці;
- кваліфікованій і чіткій перевірці перепусток;
- ретельній перевірці транспортних засобів;
- попередженні незаконного проникнення осіб на територію об’єкта (з об’єкта);
- виключенні фактів неслужбових зв’язків з працівниками об’єкта;
- вихованні високої культури несення служби.

Важливе місце в роботі займає роз’яснення значення контрольно-перепускної служби в охороні об’єктів, хитрувань, які можуть застосувати порушники перепускного режиму, необхідності суворого дотримання законності.

У більшості військових частин постійним правилом став ретельний підбір, підготовка і виховання молодих військовослужбовців для несення служби на КПП. З приходом поповнення в підрозділ організується зустріч офіцерів і сержантів роти з командирами і офіцерами-виховниками, що працювали на навчальних зборах, які дають характеристику поповненню, що прибуло в підрозділ, висловлюють свої пропозиції про практичне використання на бойовій службі кожного військовослужбовця.

Велика увага приділяється навчанню і вихованню воїнів у період стажування. Поряд з ознайомленням їх із практикою несення бойової служби на КПП організується вивчення службової документації, проводиться ці-

леспрямована виховна робота по роз'ясненню молодим воїнам важливості державних об'єктів, що охороняються підрозділом.

У підрозділах регулярно проводяться зустрічі з ветеранами військ і частини, запрошуються працівники режимних органів, суду і прокуратури.

До проведення виховних заходів також залучаються керівники об'єктів. Вони беруть активну участь у вихованні військовослужбовців, що несуть службу на КПШ в дусі високої пильності, суворого дотримання законності, чесності і непідкупності, дисциплінованості.

Особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби варт по супроводженню спеціальних вантажів.

Бойова служба по супроводженню спеціальних вантажів виконується у відриві варт від військових частин і підрозділів. Це надає складу варті більшої самостійності і вимагає від нього високої відповідальності за точне виконання бойового завдання.

Так, начальник варті протягом декількох діб опиняється без допомоги і впливу старших командирів. Від того, наскільки вмів він підготовлений до самостійного виконання своїх обов'язків, прийняття оптимальних і доцільних рішень при ускладненні обстановки на шляху проїзду, від його умінь правильно організувати бойову службу, мобілізувати актив і весь особовий склад варті на якісне виконання бойової служби, залежить підсумок служби варті.

Характер бойової служби нерідко ускладнюють природні умови, що змінюються за час перебування варті на шляху руху, не завжди задовільні побутові умови у вагоні, автомашині, літаку, труднощі, що пов'язані з готуванням їжі та інше. Але й у цих умовах варті зобов'язана забезпечити надійну охорону й оборону спеціальних вантажів на шляху руху, зберегти в суворій таємниці мету руху на тому чи іншому виді транспорту, характер вантажу, пункти відправлення і призначення, причому несення служби повинно бути організовано так, щоб не привертати уваги сторонніх осіб.

Виховати військовослужбовців пильними, стійкими, мужніми, здатними перенести труднощі не тільки в звичайних, але й в умовах складної обстановки, покликане морально-психологічне забезпечення бойової служби.

Морально-психологічне забезпечення бойової служби варт планується на весь період несення бойової служби. Особливістю плану морально-психологічного забезпечення бойової служби по охороні спеціальних вантажів є те, що він складається, як правило, на декілька діб. Усі заплановані заходи суворо погоджуються з планом бойової служби, розкладом занять.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи на основі розпоряджень старшого за посадою офіцера з виховної роботи і прийнятого командиром підрозділу рішення з урахуванням особливостей маршруту визначає зміст, форми і методи виховної роботи з особовим складом, складає план морально-психологічного забезпечення бойової служби варті, інструктує начальника варті, актив про час, зміст, форми і методи виховної

роботи, забезпечує варту художньою та навчальною літературою, посібниками з гуманітарної підготовки, матеріалами наочної агітації.

Морально-психологічне забезпечення бойової служби здійснюють начальник і актив варті. Відповідно до плану вони проводять заняття з гуманітарної підготовки, групові й індивідуальні бесіди, регулярно (кожної доби) підводять підсумки несення служби. У варті організується читання рекомендованої літератури, газет, журналів, прослуховування радіопередач та інше. Слухати останні новини по радіо одночасно весь склад варті не може, тому активісти коротко записують їхній зміст для ознайомлення тих, що не були присутні.

Свіжі газети і журнали на шляху руху начальник варті закупає на зупинках.

Основним засобом морально-психологічного забезпечення на шляху руху є індивідуальна робота.

Після прибуття в пункт призначення і здачі спеціального вантажу начальник варті організує і проводить з особовим складом заходи, відповідно до плану. Основними формами морально-психологічного забезпечення в цей період є заняття з гуманітарної підготовки, групові бесіди, колективне прослуховування радіопередач, читання й обговорення періодичної преси і художньої літератури.

На зворотному шляху руху робота спрямована на самостійне вивчення рекомендованих матеріалів.

Після повернення варті в підрозділ заступник командира з виховної роботи спілкується з начальником варті, агітатором, редактором бойового аркушу, уточнює повноту виконання плану і дієвість проведених заходів, виконання обов'язків активом, виявляє позитивні приклади в несенні служби і морально-психологічному забезпечення бойового завдання.

При підбитті підсумків несення служби начальник варті доповідає про результати виконання бойового завдання. Тут же може перевірятись знання особовим складом вивченого матеріалу з бойової і гуманітарній підготовки відповідно до розкладу занять і плану морально-психологічного забезпечення бойової служби. Після цього командир підрозділу підбиває підсумки виконання бойового завдання, дає оцінку варті, роботі активу, заохочує гідних. Перевірені заступником командира роти бойові аркуші і "блискавки" вивішуються для ознайомлення особового складу підрозділу. Підсумки виконання завдань служби відображаються в наочній агітації.

Складність завдань по охороні важливих державних об'єктів і супроводження спеціальних вантажів, обумовлює необхідність безупинного, цілеспрямованого морально-психологічного забезпечення завдань бойової служби варт. Основна його мета - мобілізувати воїнів на свідоме, бездоганне виконання службових обов'язків.

Особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території України.

Зміст морально-психологічного забезпечення виконання завдань бойової служби в оперативних змінах визначається:

прийнятим рішенням на бойову службу; характером завдань, що виконуються;

особливостями обстановки;

рівнем підготовки особового складу;

морально-психологічним станом військовослужбовців;

рівнем матеріально-технічного і медичного забезпечення оперативних змін.

Морально-психологічне забезпечення бойової служби організується на весь період виконання поставленого бойового завдання. **Його метою є забезпечення:**

високої бойової готовності та пильності особового складу;

зразкового несення бойової служби військовослужбовцями;

дотримання особовим складом законності і військової дисципліни.

Морально-психологічне забезпечення виконання завдань бойової служби в оперативних змінах здійснюється під час підготовки до служби, під час її несення та після завершення. Всі особи, які залучаються до організації проведення і заходів морально-психологічного забезпечення виконання завдань бойової служби в оперативних змінах, у встановлений розпорядком дня час отримують від заступника командира підрозділу з виховної роботи ретельний інструктаж. На інструктажі вони повинні усвідомити обстановку та особливості бойової служби, найважливіші події в державі, події, що відбуваються або будуть відбуватися у період виконання оперативною зміною бойової служби, план виховної роботи. У ході інструктажу особлива увага приділяється пропаганді прикладів високої пильності, стійкості, героїзму та невідступності військовослужбовців.

Підкреслюється роль старшого оперативної зміни в успішному виконанні бойового завдання.

Під час підготовки оперативної зміни до бойової служби особовому складу роз'яснюється обстановка, характер, особливості службово-бойового завдання та порядок його виконання, необхідність високої бойової готовності, військової дисципліни, суворого дотримання законності, заходів безпеки у відповідних умовах, звертається увага на збереження зброї та боєприпасів, спеціальних засобів і техніки.

Для оперативних змін у складі 10 осіб і більше, а також, призначених на добу, заступник командира підрозділу з виховної роботи розробляє план морально-психологічного забезпечення бойової служби, у якому визначає, які заходи, з ким, коли і хто повинен провести.

Військовослужбовцям зі складу оперативних змін чисельністю менше 10 осіб, які несуть бойову службу менше доби, заступник командира

підрозділу з виховної роботи під час інструктажу дає конкретні індивідуальні завдання.

Командир підрозділу в період підготовки до бойової служби повинен: довести рішення до своїх заступників, командирів підрозділів, поставити завдання заступникам командирів рот з виховної роботи на організацію морально-психологічного забезпечення бойової служби в оперативних змінах;

заслухати думку заступника командира роти з виховної роботи щодо морально-психологічних якостей, взаємин та настрою особового складу, який заступатиме на бойову службу;

організувати вивчення особовим складом особистих обов'язків, дій за бойовим розрахунком, заходів безпеки;

поставити завдання спеціально призначеним офіцерам і прапорщикам на перевірку і проведення виховної роботи з особовим складом оперативних змін;

провести інструктаж старших оперативних змін;

віддати наказ особовому складу оперативних змін на виконання бойового завдання.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи в період підготовки до бойової служби:

вносить пропозиції командирі підрозділу щодо розстановки старших оперативних змін, а також особового складу по постах;

проводить інструктаж старших оперативних змін про час, порядок, зміст, форми і методи виховної роботи;

проводить інструктаж активу щодо проведення заходів морально-психологічного забезпечення бойової служби;

проводить індивідуальні бесіди з військовослужбовцями, які раніше мали порушення військової дисципліни під час несення бойової служби;

перевіряє готовність офіцерів, прапорщиків, призначених для контролю за службою, до перевірки та проведення заходів морально-психологічного забезпечення бойової служби оперативними змінами.

У період підготовки до служби з особовим складом оперативних змін: проводяться бесіди про найважливіші події у житті держави, військ, частини, підрозділу та за межами України;

вивчаються обов'язки осіб оперативних змін за табелем поста;

організовується обмін досвідом виконання службово-бойових завдань та проведення заходів морально-психологічного забезпечення бойової служби оперативними змінами.

Важливо переконати кожного військовослужбовця у необхідності високої пильності та дисципліни на бойовій службі.

Особлива увага приділяється доведенню заходів безпеки під час дій зі зброєю і технічними засобами охорони, при пересуванні на транспорті.

Роз'яснюється характер та особливості бойової служби, необхідність високої бойової готовності, військової дисципліни, пильності, суворого дотримання законності.

Підкреслюється важливість якісного відпрацювання кожним військовослужбовцем порядку несення бойової служби, особливостей взаємодії у різних ситуаціях.

Організується вивчення прикладів мужніх та умілих дій.

При підборі старших оперативних змін, активу та кожного військовослужбовця звертається увага на наявність досвіду служби з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав, фізичний розвиток, володіння прийомами самозахисту, практичні навички для рішучих дій, знання розташування приміщень, входів та виходів з них на випадок евакуації персоналу;

Під час несення бойової служби заступник командира підрозділу з виховної роботи, інші посадові особи спрямовують свою роботу на успішне виконання бойового завдання.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи повинен щодня аналізувати якість виконання особовим складом своїх обов'язків і вимог військової дисципліни на службі, доповідати командирові підрозділу про військовослужбовців, які відзначилися, вживати заходів щодо усунення недоліків, робити висновки і вносити пропозиції щодо поліпшення виховної роботи.

Індивідуальна виховна робота в оперативних змінах проводиться з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожного військовослужбовця. Всіма формами індивідуальної виховної роботи у військовослужбовців виховується висока відповідальність за доручену справу, дисциплінованість та пильність.

Під час несення служби командир взводу та старші оперативних змін, його помічники повинні систематично здійснювати контроль за якістю виконання обов'язків кожним військовослужбовцем, удосконалювати їх уміння і навички у швидких, злагоджених діях за командами і сигналами технічних засобів.

Старший оперативної зміни зосереджує увагу на підтриманні сприятливого морально-психологічного клімату у військовому колективі.

Спираючись на актив, начальник оперативної зміни зобов'язаний постійно підтримувати у службовому приміщенні і місцях несення бойової служби статутний порядок, військову дисципліну і слідкувати за зразковим зовнішнім виглядом військовослужбовців.

З особовим складом проводяться бесіди та інформування про умілі дії під час виконання завдань бойової служби, військовослужбовцям роз'яснюється державне значення служби з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав на території України. Звертається увага на охорону та забезпечення конституційних прав і свобод громадян України, вживання всіх заходів щодо захисту приміщень

представництва від будь-якого вторгнення або заподіяння збитків, попередження будь-якого порушення спокою персоналу представництва або образи їх гідності.

Морально-психологічне забезпечення після виконання бойового завдання.

Старші оперативних змін доповідають командирі підрозділу про виконання поставлених завдань. Оцінка виконання службово-бойового завдання складається з оцінок за практичне несення бойової служби, знання обов'язків, дотримання дисципліни, утримання інженерно-технічних засобів та зброї.

Особливе значення при цьому мають оцінки за практичне несення бойової служби та дотримання військової дисципліни.

Індивідуальна оцінка старшому оперативній зміні виставляється така ж як і оперативній зміні. В окремих випадках вона може бути завищена або занижена залежно від його особистого ставлення до бойової служби.

Результати бойової служби військовослужбовців оперативних змін висвітлюються різноманітними формами виховної роботи, у стінних газетах, наочній агітації.

Організується обмін досвідом військовослужбовців про умілі дії під час несення бойової служби.

З військовослужбовцями, які допустили порушення правил несення бойової служби і вимог військової дисципліни, проводиться відповідна виховна робота.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи:

організовує роботу щодо об'єктивного визначення недоліків та їх причин;

відзначає позитивні сторони виконання завдань бойової служби оперативними змінами;

організовує заохочення особового складу.

Особливості морально-психологічного забезпечення служби військових нарядів з охорони громадського порядку під час проведення масових заходів.

Перед початком служби до проведення заходів морально-психологічного забезпечення бойової служби залучаються офіцери та актив підрозділу. Їх мета: досягти глибокого розуміння всіма військовослужбовцями державної важливості і значення служби, роз'яснити поставлене бойове завдання, морально, психологічно і фізично підготувати особовий склад до служби.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи безпосередньо інструктує виконавців за планами морально-психологічного забезпечення бойової служби (якщо військовий наряд великий за чисельністю і є умови для проведення групових заходів виховної роботи); дає індивідуальні завдання активу по роботі в нечисельних військових нарядах; організує роз'яснення особовому складу особливостей виконання майбутніх за-

вдань, правил поведінки і взаємин с громадянами; ставить завдання активу, роз'яснює їхню роль при несенні служби.

В період підготовки до служби з особовим складом можуть проводитись:

інформування про найважливіші події внутрішнього і зовнішньополітичного життя;

обмін досвідом несення служби та проведення виховних заходів;

загальні збори особового складу;

засідання Рад військових колективів;

інструктажі начальників військових нарядів, активу про час, форми і методи морально-психологічного забезпечення у період руху на транспорті та несення служби;

бесіди з офіцерами, що заступають у військовий наряд, про їхні завдання та особистий приклад на службі;

різноманітні культурно-просвітницькі заходи.

Під час проведення зазначених та інших заходів виховної роботи особлива увага зосереджується на:

пропаганді позитивного досвіду несення бойової служби військ, частини, підрозділу;

роз'ясненні військовослужбовцям обстановки, поставленого бойового завдання, прийомів і способів його виконання;

доведенні окремих положень загальновійськових статутів, Бойового статуту внутрішніх військ, інструкцій, нормативних документів, що регламентують охорону громадського порядку, а також функціональних обов'язків, правил поведінки з громадянами, питань дотримання законності;

роз'ясненні мір безпеки при русі на різних видах транспорту, поведженні зі зброєю.

Велика роль у морально-психологічному забезпеченні бойової служби у цей період належить командирі взводу. Він уважно вивчає обстановку, маршрути несення служби, обов'язки осіб військового наряду; підбирає і розташовує особовий склад військового наряду; вносить свої пропозиції заступнику командира підрозділу з виховної роботи про призначення активу, знайомиться з планом морально-психологічного забезпечення бойової служби, індивідуальними завданнями активу, усвідомлює свої завдання; проводить індивідуальні і групові бесіди.

Організуюючи роботу з підготовки до несення служби, командир і його заступник з виховної роботи особливу увагу приділяють комплектуванню військових нарядів, домагаючись того, щоб вони могли успішно діяти в самих складних обставинах, а кожен військовослужбовець виявляв пильність, духовну і фізичну стійкість. В основі підбору нарядів лежать індивідуальні якості військовослужбовців: досвід служби, моральна зрілість, фізичне загартування, стройовий вишкіл. Важливу роль тут відіграє і психологічна сумісність військовослужбовців у військовому наряді.

Морально-психологічне забезпечення служби з охорони громадського порядку передбачає також і організацію змагання на краще виконання обов'язків служби.

У змаганні використовуються міри морального та матеріального стимулювання кращих воїнів, передових військових нарядів: вручення їм перехідних призивів і вимпелів; нагородження військовослужбовців грамотами, коштовними подарунками; вручення листів-подяк, фотографій та іншого. Переможцям змагання присвячуються радіопередачі місцевого радіоузла, стінні газети, бойові аркуші, "блискавки".

Під час проведення масових заходів морально-психологічне забезпечення бойової служби має мету - забезпечити сумлінне виконання обов'язків усіма військовослужбовцями, добитися успішного виконання поставленого бойового завдання. У цей час командир підрозділу і його заступник з виховної роботи, допомагають начальникам військових нарядів і активу в проведенні виховних заходів, організують постійний збір даних про обстановку, приклади сумлінного відношення до служби, мужності, відваги і героїзму воїнів, роблять це надбанням усіх військовослужбовців, беруть особисту участь у виховній роботі і залучають до її проведення офіцерів частини (підрозділу), співробітників МВС і СБУ.

Заступник командира з виховної роботи особисто проводить заходи морально-психологічного забезпечення, навчає актив формам і методам роботи, перевіряє, як виконують свої обов'язки військовослужбовці, заслуховує доповіді начальників військових нарядів про виконання заходів виховної роботи, морально-психологічний стан особового складу.

Безпосередньо організовує морально-психологічне забезпечення і відповідає за його стан під час несення служби начальник військового наряду. Він особисто проводить намічені заходи, надає у цьому допомогу активу; роз'яснює особовому складу державну важливість бойового завдання; вчасно інформує військовослужбовців про зміни оперативної обстановки; нагадує їм про обов'язки і права при несенні служби, про необхідність високої пильності і суворе дотримання законності; про правильні взаємини з громадянами; проводить індивідуальну виховну роботу з військовослужбовцями, особливо молодими; пропагує приклади активних і вмілих дій.

Морально-психологічне забезпечення під час несення служби організовується з урахуванням обстановки, що складається в місцях несення служби.

У зв'язку з тим, що використання групових форм виховної роботи в період несення служби у військових нарядах, особливо у військових ланцюгах, нарядах на КПП, постах охорони порядку ускладнено, в основі її лежить активна індивідуальна виховна робота, особисте спілкування командирів, офіцерів-виховників та начальників військових нарядів з підлеглими.

У випадку ускладнення обстановки основне завдання командирів, їх заступників з виховної роботи, активу – забезпечити: рішучі, сміливі дії всіх військовослужбовців; особистий приклад офіцерів, прапорщиків і сержантів; точне виконання вимог статутів і наказів кожним військовослужбовцем; попередження порушень чинного законодавства.

Після завершення служби командир підрозділу і його заступник з виховної роботи, організуючі підведення підсумків служби, пропагують факти вмілих дій офіцерів, прапорщиків, сержантів і солдат; аналізують причини неправильних дій і порушень правил несення служби окремими військовослужбовцями; визначають міри, які необхідно здійснювати з метою підвищення якості служби з охорони громадського порядку при проведенні масових заходів; заохочують військовослужбовців, що відзначилися.

При підведенні підсумків широко використовуються міри морального і матеріального стимулювання. Кращим військовослужбовцям і військовим підрозділам вручаються перехідні призи і вимпели, грамоти і коштовні подарунки. Батькам військовослужбовців, що відзначилися можуть направлятися листи-подяки і фотографії.

Підсумки служби і морально-психологічного забезпечення дій підрозділів доцільно підбивати з запрошенням працівників МВС, що несли службу разом з військовослужбовцями.

Важливим завданням командира і його заступника з виховної роботи є узагальнення і розповсюдження передового досвіду несення служби з охорони громадського порядку. Це завдання вирішується на заняттях з гуманітарної підготовки, інформуваннях, у бесідах, під час семінарів активу й інших категорій військовослужбовців, а також засобами наочної агітації і стінного друку.

Таким чином, найважливішим засобом якісного виконання задач служби з охорони громадського порядку при проведенні масових заходів є морально-психологічне забезпечення. Організовує його заступник командира з виховної роботи. Зміст, форми і методи морально-психологічного забезпечення в кожному конкретному випадку визначаються, виходячи з особливостей служби, умов обстановки.

Особливості морально-психологічного забезпечення патрульно-постової служби.

При підготовці до служби морально-психологічне забезпечення має мету - ретельно підготувати кожного військовослужбовця до виконання обов'язків, визначених характером несення патрульно-постової служби, довести обстановку, що склалася, навчити діям у різних раптово виникаючих ситуаціях. У цей період заступник командира підрозділу з виховної роботи бере участь у підборі військовослужбовців на службу, розташовує актив по військових нарядах; інструктує начальників військових нарядів і актив з питань проведення виховних заходів; організує роз'яснення військовослужбовцям особливостей виконання правил поведінки і взаємин із

громадянами; забезпечує патрульні підрозділи свіжими газетами і журналами.

При підборі і розміщенні військовослужбовців по військових нарядах офіцери підрозділу враховують їхні моральні і ділові якості, досвід служби, психологічну сумісність, район і маршрут несення служби, характер майбутніх завдань. Молоді солдати, як правило, призначаються з досвідченими воїнами. На найбільш складні і відповідальні маршрути патрульні пари комплектуються з досвідчених воїнів, що мають високі морально-психологічні і фізичні якості. Дисципліновані військовослужбовці призначаються з тими, хто потребує допомоги, контролю. При цьому повинен суворо дотримуватися принцип комплектування військових нарядів військовослужбовцями з одного взводу, відділення.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи зобов'язаний всебічно знати своїх підлеглих, бути в курсі того, як кожен з них несе службу, у чому має труднощі, якої допомоги потребує, з яким настроєм і думками йде на виконання службового завдання.

Ефективність морально-психологічного забезпечення патрульно-постової служби багато в чому залежить від правильного його планування. Заступником командира підрозділу з виховної роботи складається план морально-психологічного забезпечення служби з охорони громадського порядку (додаток 3б) у військові наряди чисельністю більше десяти чоловік. Складання таких планів не повинно бути формальною справою, а виходити з доцільності і умов несення патрульно-постової служби. У військовий наряд чисельністю менше десяти чоловік військовослужбовцям на інструктажі даються конкретні індивідуальні завдання.

План морально-психологічного забезпечення патрульно-постової служби розробляється на основі рішення командира. Недоцільно в нього включати велику кількість заходів, не зважаючи на можливість їхньої ретельної підготовки і проведення.

Інструктуючи командирів патрульних підрозділів (чергових військових нарядів), начальників патрульних груп, агітаторів і редакторів бойових аркушів, заступник командира з виховної роботи доводить підсумки несення служби особовим складом військових нарядів за минулу добу; робить розбір проведених виховних заходів у військових нарядах; роз'яснює оперативну обстановку в районах майбутнього несення служби і поставлені перед військовими нарядами завдання; вказує час, форми і методи виховної роботи у військових нарядах під час несення служби, дає конкретні завдання щодо змісту запланованих заходів.

Важливим методом підвищення якості патрульно-постової служби є змагання за краще виконання службових обов'язків.

Етап підготовки до служби завершується розводом особового складу на службу. Цей військовий ритуал має величезний виховний вплив. Він підсилюється, якщо розвід проводиться під оркестр чи із використанням радіотехнічних засобів. Спрямований до свідомості і почуттів військовослу-

жбовців, розвід налаштовує особовий склад на зразкове виконання поставленого бойового завдання.

На етапі несення патрульно-постової служби морально-психологічне забезпечення проводиться найбільш активно. Воно спрямовується на якісне виконання завдань бойової служби, підтримання високої бойової готовності, пильності, військової дисципліни, дотримання чинного законодавства.

В його основі лежить особисте спілкування командирів, офіцерів виховної роботи, начальників військових нарядів, начальників патрульних груп, чергових військових нарядів з підлеглими, активний вплив активу на усіх військовослужбовців.

У цей період заступник командира підрозділу з виховної роботи особисто проводить виховну роботу з військовослужбовцями, практично навчає актив формам і методам роботи, перевіряє, як виконують свої обов'язки військовослужбовці, заслуховує доповіді начальників військових нарядів про здійснені заходи морально-психологічного забезпечення, морально-психологічний стан особового складу.

Чергові військових нарядів, начальники патрульних груп організовують виконання розпоряджень заступника командира з виховної роботи і плану морально-психологічного забезпечення бойової служби. В ході служби вони постійно роз'яснюють особовому складу державну важливість завдання, що виконується, вчасно доводять до військовослужбовців зміни в обстановці; нагадують їм про обов'язки і права при несенні служби, необхідність високої пильності і дотримання законності, про правильні взаємовідносини з громадянами; доводять приклади активних і вмілих дій.

Керуючи службою, чергові військових нарядів, начальники патрульних груп, начальники військових нарядів спираються на актив: агітаторів, редакторів бойових аркушів.

Агітатори проводять бесіди, читають і роз'яснюють матеріал з періодичної преси, інформують про події у світі і країні, на прикладах пильності і мужності мобілізують військовослужбовців на успішне рішення поставлених завдань. Сприятливі можливості у агітаторів для проведення виховних заходів є під час знаходження в автотранспорті по дорозі до місця несення служби, а також у РВВС (до виходу на службу і під час збору зі служби).

Редактори бойових аркушів збирають матеріали для випуску бойових аркушів і "блискавок" у підрозділі.

В ході несення служби офіцери підрозділу, активісти вимагають неухильного виконання вимог про ввічливе та уважне ставлення військовослужбовців до громадян. Вони роз'яснюють, що військовослужбовець на службі - представник державної влади, що він зобов'язаний бути обачливим, здійснюючи дані йому законом повноваження, об'єктивним при припиненні протиправних дій; він не може допускати порушень законності,

зловживання владою, обмеження прав громадян, в тому числі і затриманих.

Після завершення служби чергові військових нарядів (командири патрульних підрозділів), начальники патрульних груп і начальники військових нарядів разом з оперативним черговим РОВД при активній участі агітаторів, редакторів бойових аркушів роблять розбір несення служби військовими нарядами.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи заслуховує доповіді начальників військових нарядів, активу про здійснене морально-психологічне забезпечення, його результати, морально-психологічний стан і військову дисципліну особового складу.

У ході підведення підсумків несення служби особлива увага звертається на факти вмілих дій військовослужбовців; аналізуються порушення правил несення служби окремими військовослужбовцями, якщо вони допущені; визначаються міри, які необхідно здійснити з метою підвищення якості патрульно-постової служби; заохочуються воїни, що відзначилися.

Після повернення зі служби в підрозділ командир підрозділу узагальнює підсумки несення патрульно-постової служби, доводить їх до всього особового складу. Заступник командира з виховної роботи аналізує роботу активу військових нарядів, виконання плану морально-психологічного забезпечення служби, індивідуальних завдань, засобами усної і наочної агітації пропагує сміливі і рішучі дії на службі, приклади пильності.

Морально-психологічне забезпечення завдань патрульно-постової служби є однією з вирішальних умов успішного виконання поставлених завдань з охорони громадського порядку і потребує від командирів, офіцерів з виховної роботи творчого підходу, постійного його удосконалення.

Морально-психологічне забезпечення бойової служби з конвоювання засуджених (підсудних).

Воно організується і здійснюється з урахуванням **особливостей бойової служби.**

По-перше, варті з конвоювання засуджених та підсудних у більшості випадків нечисленні. Вони виконують поставлене завдання у відриві від підрозділу, найчастіше на великому віддаленні, що вимагає ретельного підбору військовослужбовців, які повинні мати високі морально-психологічні якості, високу професійну підготовку, тому що при ускладненні обстановки варта розраховує тільки на свої сили.

По-друге, охорона засуджених та підсудних здійснюється під час руху на транспортних засобах, що вимагає від складу варті особливих навичок, уміння діяти чітко, рішуче, злагоджено, з дотриманням правил руху і мір безпеки.

По-третє, варті виконують бойову службу на очах у місцевого населення. А в судовій установі - при безпосередньому контакті з цивільними особами, серед яких можуть бути співчуваючі підсудним, що ускладнює обстановку і умови несення служби вартою. Тому кожен військовослуж-

бовець повинен мати загострене почуття пильності, бути принциповим, дотримуватися законності, чемно поводитися з громадянами. Коректність і ввічливість у поводженні з громадянами - найперша умова, що дозволяє уникнути небажаних явищ.

По-четверте, служба варт виконується при безпосередньому контакті з засудженими (підсудними), котрі нерідко намагаються негативно вплинути на військовослужбовців.

По-п'яте, особовий склад варт має обмежені можливості в застосуванні зброї з припинення втечі засуджених і відбитті нападу на склад варті.

Усе це обумовлює особливості в організації морально-психологічного забезпечення служби. Його зміст, форми і методи визначаються з урахуванням часу, що відводиться для підготовки до служби, тривалості її несення, характеру поставленого завдання і умов його виконання.

Морально-психологічне забезпечення бойової служби у вартах з конвоювання засуджених та підсудних організує заступник командира підрозділу з виховної роботи на весь період виконання службово-бойового завдання. Він приділяє особливу увагу знанням військовослужбовцями обстановки, складу осіб, які знаходяться під охороною варті, особливо схильних до втечі; дохідливо і переконливо роз'яснює особовому складу завдання і способи його успішного виконання, необхідність високої пильності і суворого дотримання законності; роз'яснює хитрування засуджених, які вони можуть застосовувати з метою здійснення втечі; роз'яснює порядок і правила застосування зброї; постійно організує та підтримує взаємодію з представниками міністерств та відомств, які мають відношення до виконання службово-бойових завдань; систематично перевіряє стан несення служби і проведення виховних заходів; роз'яснює необхідність ретельної перевірки справності спецавтомобілів, вагонів, обладнання їх ІТЗО, що виключає можливість втечі осіб, які знаходяться під охороною, інструктує з мір безпеки при русі на транспорті; проявляє турботу про якісне харчування військовослужбовців; пропагує досвід військовослужбовців, які зразково несуть бойову службу.

Основою морально-психологічного забезпечення бойової служби варт з конвоювання засуджених (підсудних) є план морально-психологічного забезпечення бойової служби. План підписується заступником командира підрозділу з виховної роботи і затверджується командиром підрозділу.

У вартах і військових нарядах чисельністю менше 10 чоловік, а також у зустрічних і додаткових вартах військовослужбовцям даються на інструктажі індивідуальні завдання.

На етапі виконання бойового завдання вартами з конвоювання засуджених та підсудних виховну роботу, спираючись на актив, організовують їх начальники. Активну участь у ній, як у період підготовки до служби, так і в процесі її несення беруть офіцери штабу і відділень (груп) виховної роботи частини, що перевіряють варту.

З урахуванням особливостей і складності завдань, що виконуються вартою з конвоювання засуджених (підсудних), заступник командира роти з виховної роботи:

- бере участь у підборі, призначенні й інструктажі начальників варт;
  - підбирає і призначає у варти агітаторів, редакторів бойових аркушів, інструктує їх і начальників варт про час, порядок, зміст, форми і методи виховної роботи з особовим складом варти;
  - роз'яснює особовому складу варт поставлені завдання і способи їх кращого виконання, необхідність дотримання таємниці про зміст бойової служби;
  - організовує змагання у вартах за краще виконання службових обов'язків;
  - особисто проводить виховні заходи у вартах, забезпечує активну участь в їх проведенні офіцерів та активу роти;
  - піклується про матеріальне забезпечення служби, забезпечує варти бібліотечками, свіжими газетами і журналами, матеріалами наочної агітації;
  - перевіряє службу варт, виконання планів морально-психологічного забезпечення бойової служби та індивідуальних завдань, здійснює допомогу активу в проведенні намічених заходів;
  - особистим спілкуванням, а також через офіцерів і актив вивчає морально-психологічний стан особового складу варт;
  - вивчає й узагальнює передовий досвід, впроваджує його в практику бойової служби;
  - організовує на зборах особового складу обговорення роти питань про забезпечення високої якості бойової служби.
- Важливим елементом організації морально-психологічного забезпечення бойової служби варт з конвоювання засуджених (підсудних) є вибір форм і методів його здійснення. Від цього в значній мірі залежить дієвість проведених заходів і якість бойової служби.
- Також важливе значення мають:
- підбір, призначення й інструктаж активу, начальників варт про зміст, форми, методи, порядок і час проведення виховних заходів;
  - інформування, бесіди з питань міжнародного становища, внутрішньої і зовнішньої політики України, роз'яснення особовому складу обстановки і поставленого завдання, норм поведінки і взаємовідносин з місцевим населенням, необхідності суворого дотримання законності, підтримання постійної бойової готовності і високої пильності;
  - організація змагання на краще виконання обов'язків бойової служби;
  - визначення конкретних індивідуальних завдань і доручень активу щодо забезпечення особистої вірцевості у службі і дисципліні, надання допомоги товаришам в бойовій службі;
  - пропаганда вмілих і рішучих дій та героїчних вчинків військовослужбовців підрозділу, частини, внутрішніх військ;
  - вивчення хитрувань та злочинних дій засуджених (підсудних);

колективне та індивідуальне вивчення статутів, інструкцій, настанов;
 читання й обговорення газетних і журнальних статей;
 читання рекомендованої літератури з чергових тем занять з гуманітарної підготовки;
 прослуховування радіопередач;
 випуск бойових аркушів і “блискавок”, підготовка матеріалів для стінних та радіогазет;
 обмін досвідом несення бойової служби;
 підбиття підсумків виконання поставлених бойових завдань.

Особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби планових варт.

Морально-психологічне забезпечення бойової служби в планових вартях організовується і здійснюється за періодами: під час підготовки варті до виконання бойової задачі, під час прийому (здачі) засуджених (підсудних), під час руху, після прибуття в частину.

Заходи кожного періоду намічаються з урахуванням обстановки, в т.ч. оперативності, довжини, тривалості і характеру маршруту, виду транспорту, характеристики особового складу варті, пори року, тематики бойової і гуманітарної підготовки.

Особливістю є і те, що безпосередньо здійснюють командири частин (батальйонів) та їхні заступники інструктування начальників варт, їх помічників, перевірку готовності варт, віддачу наказу і підведення підсумків служби.

У період підготовки до служби увага зосереджується на питаннях роз'яснення характеру й особливостей маршруту проходження варті, службово-бойового завдання, необхідності високої бойової готовності, військової дисципліни, пильності, суворого дотримання законності і мір безпеки при здійсненні посадки і висадки засуджених (підсудних) на обмінних пунктах.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи напередодні виконання службово-бойового завдання складає план морально-психологічного забезпечення бойової служби варті і подає його на затвердження командиру роти. У плані по розділах вказуються заходи, які необхідно провести під час руху до місця призначення і на зворотному шляху, визначаються терміни й особи, що відповідальні за їх виконання.

Варті виділяється бібліотечка, газети і журнали. Перевіряється справність радіозасобів і джерел живлення до них.

Начальник варті забезпечується грошима по статті 31 кошторису внутрішніх військ МВС України для придбання газет на шляху руху в кіосках за нормою: 1 екземпляр газети на 10 осіб на добу. При цьому заступник командира з виховної роботи встановлює для кожної варті пункти придбання газет.

При русі до місця призначення з особовим складом варті проводиться робота з вивчення особливостей кожного обмінного пункту, необ-

хідності найвищої пильності при здачі і прийомі спецконтингенту від зустрічних варт, розповідається про досвід вмілих дій, проводяться бесіди і колективні читання матеріалів про історичні і бойові місця, про міста, пам'ятки культури на маршруті проходження варт.

Зміні, вільній від служби, доводяться останні новини, організовується прослуховування радіо, читання газет і журналів, інструкцій і пам'яток, навчальної літератури з тем бойової та гуманітарної підготовки.

Підсумки бойової служби і її морально-психологічного забезпечення підбиваються за кожну зміну і за добу, кожному військовослужбовцю виставляються оцінки.

У пункті відстою вагонів морально-психологічне забезпечення організовується, виходячи з наявності часу й обстановки. При наявності часу можуть проводитися заняття з гуманітарної підготовки, інформування, бесіди, слухання радіо, читання газет, а також заняття з бойової підготовки, але не залишаючи вагонів.

При русі на зворотному шляху основним завданням морально-психологічного забезпечення бойової служби є недопущення морально-бойового і психологічного розслаблення військовослужбовців, забезпечення високої бойової готовності, пильності і дисципліни особового складу варт. З особовим складом організовується підготовка до занять з бойової і гуманітарної підготовки, повторення пройдених тем, прослуховування радіо, проводяться читання свіжих газет і журналів; бесіди і читання матеріалів про історичні, бойові місця, пам'ятки культури на маршруті руху варт, можуть організовуватися ігри в шахи, шашки, вікторини.

Після прибуття в частину підсумки служби і морально-психологічного забезпечення бойової служби варт підводяться окремо. Ця робота проводиться командиром підрозділу і заступником командира з виховної роботи. У ній беруть участь офіцери штабу і відділення (групи) виховної роботи частини.

Про позитивні приклади в службі заступник командира роти з виховної роботи інформує весь особовий склад. Велику користь приносять випуски бойових аркушів і "блискавок", усні журнали на тему "Говорять майстри бойової служби".

Особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби зустрічних варт.

Бойові завдання зустрічні варт виконують на обмінних пунктах. Їх служба, незважаючи на короткочасність, вкрай напружена, вимагає від військовослужбовців чіткої організації, високої пильності, навченості, витримки, спритності, ініціативи і дотримання мір безпеки. Особовий склад часто діє в умовах мінливої обстановки, на очах у місцевого населення, відсутності необхідного обладнання ІТЗО та умов надійної охорони під час висадки-посадки спецконтингенту, при інтенсивному русі потягів, що відволікає вартових, ускладнює керування вартою. Застосування зброї у випадку втечі засуджених обмежене, і це підвищує психологічне наванта-

ження на військовослужбовців. На службу варту впливає і характеристика засуджених (підсудних), що знаходяться під вартою (стать, режим утримання, терміни засудження та інше).

Все це обумовлює особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби зустрічних варт. Воно здійснюється в три етапи: перед початком бойової служби, під час її несення і після завершення служби. Але тут, як ніде, головний акцент у проведенні заходів виховної роботи робиться на **період підготовки до бойової служби**. Велика увага при цьому приділяється підбору особового складу. У варту підбираються військовослужбовці, що добре знають характер служби, мають високу навченість і необхідні морально-психологічні якості, добре підготовлені у фізичному відношенні й вміють швидко реагувати на різкі зміни обстановки на обмінному пункті. Начальником варту призначається один з досвідчених офіцерів або прапорщиків.

Особлива увага в морально-психологічному забезпеченні бойової служби зосереджується на вихованні у кожного військовослужбовця високої відповідальності за виконання поставлених завдань, головне - не допустити втечі засуджених (підсудних), на роз'ясненні необхідності суворого дотримання законності, мір безпеки і правил застосування зброї та спеціальних засобів.

На інструкторсько-методичних заняттях звертається увага на важливість якісного несення служби, особливостей взаємодії в різних ситуаціях, вивчення прикладів вмілих дій.

В період несення служби основними заходами виховного впливу є особистий приклад начальника та активу варту, дружні поради та взаємодопомога.

Підсумки служби підводяться аналогічно, як і в інших вартах.

Особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби особливих варт та варт з конвоювання особливо небезпечних злочинців.

Ці варту виконують бойові завдання підвищеної відповідальності. Вони зобов'язані забезпечити повну ізоляцію злочинців, що конвоюються, від сторонніх громадян та інших осіб. З вартою можуть вирушати працівники органів внутрішніх справ, служби безпеки або прокуратури. Начальники варт підбираються і призначаються з числа найбільш підготовлених, досвідчених, дисциплінованих і рішучих офіцерів та прапорщиків.

Вся робота з вартами проводиться головним чином у **підрозділі в період підготовки до служби** і після її виконання. Особлива увага при морально-психологічному забезпеченні служби варт приділяється дотриманню законності, надійності охорони, збереженню таємниці про бойове завдання, збереженню документів на осіб, що конвоюються та недопущенню заборонених зв'язків з засудженими (підсудними).

В період виконання бойового завдання основними заходами морально-психологічного забезпечення бойової служби є:

особистий приклад і спілкування начальника варти та активу з особовим складом;

індивідуальні бесіди з військовослужбовцями працівників внутрішніх справ, служби безпеки і прокуратури з питань режиму утримання осіб, що конвоюються;

своєчасне доведення оперативної обстановки до особового складу, інформування його про останні новини.

При русі на зворотному шляху після здачі осіб, що конвоюються увага приділяється тому, щоб не допустити відставання військовослужбовців від потяга, розслаблення і безтурботності, забезпечити високу організованість і дисципліну, збереження зброї, боєприпасів і майна, а при відповідних умовах і підготовку до занять.

При підведенні підсумків бойової служби враховується інформація працівників органів внутрішніх справ, служби безпеки, суду і прокуратури, активу про якість несення служби, хід виконання поставленого бойового завдання.

Особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби варт, що охороняють підсудних у судових установах

Служба цих варт відрізняється низкою особливостей. Вона виконується в умовах складної обстановки. Судові процеси проходять у присутності громадян, серед яких можуть бути невикриті співучасники злочинів. Вони можуть сприяти втечі підсудних (нападу на особовий склад варт, осіб суду і прокуратури). У залі суду надзвичайно обмежені дії варти щодо запобігання подій. Застосування зброї дуже ускладнено, а часом просто неприпустимо. В цих умовах величезну роль відіграє моральна витримка, стійкість, сміливість і рішучість військовослужбовців, їх уміння діяти організовано, чітко, у постійній готовності прийти товаришу на допомогу.

Судові процеси іноді тривають декілька тижнів. У ході процесу особовий склад варти слухає суперечки сторін. Підсудні, як правило, прагнуть довести свою невинність, виникають ситуації коли допускаються провокаційні висловлювання. Все це може відкласти у свідомості окремих, недостатньо підготовлених військовослужбовців неправильне уявлення про мету і завдання правосуддя. Не можна допустити, щоб судові процеси будь-яким чином негативно впливали на особовий склад.

Певна частина судових процесів є закритими, на них розглядаються справи, що складають державну таємницю. У цьому випадку ніхто зі складу варти не має права нікому розповідати про почуте на суді.

Нарешті, родичі і знайомі підсудних можуть намагатися вручити їм передачу або заборонені предмети.

Усе це вимагає ретельної організації морально-психологічного забезпечення бойової служби в судових вартах. Його метою є забезпечення високої бойової готовності, пильності, дотримання законності, моральної стійкості, витримки та рішучості, чесності і непідкупності, уміння зберігати державну таємницю.

Для варті складається план морально-психологічного забезпечення бойової служби, який підписується заступником командира підрозділу з виховної роботи і затверджується командиром підрозділу.

Особлива увага морально-психологічного забезпечення даного виду бойової служби приділяється підбору складу варт. Вони повинні мати досвід служби у вартах з конвоювання в судовій установі, бути морально стійкими, дисциплінованими, невідкупними, вміти зберігати державну таємницю. Потрібно, щоб військовослужбовці, що входять до складу цих варт, були добре розвинені фізично, володіли прийомами рукопашного бою, мали охайний зовнішній вигляд, практичні навички для рішучих дій, добре знали розміщення приміщень, входів і виходів з них на випадок евакуації (переслідування) засуджених (підсудних).

У судовій установі для розміщення варті виділяється спеціальне приміщення. Це дозволяє організувати морально-психологічне забезпечення бойової служби подібно тому, як воно здійснюється у інших вартах. У цих приміщеннях оформлюється наочна агітація як у вартовому приміщенні.

Під час служби важливе значення має особисте спілкування командирів і їх заступників з виховної роботи з військовослужбовцями, забезпечення вірцевості сержантів і активу у виконанні завдань бойової служби.

В перервах роботи суду і після його засідань з особовим складом варті можуть проводитися:

- групові та індивідуальні бесіди;
- самостійне читання матеріалів з тем гуманітарної підготовки, газет, книг, журналів, слухання радіо;
- випуск бойового аркушу і "блискавок";
- зустрічі з суддею, прокурором, працівниками суду й прокуратури.

Формами організаційно-виховного впливу на особовий склад варті в період служби є особисте спілкування командирів і начальників з військовослужбовцями, забезпечення особистої вірцевості офіцерів, прапорщиків, сержантів, активу у виконанні завдань бойової служби.

Важливим моментом в організації служби варті у судовій установі є забезпечення особового складу якісним харчуванням. Командир роти і його заступник з виховної роботи повинні постійно стежити за тим, щоб у варту вчасно доставлялася гаряча їжа.

Підсумки служби і проведених виховних заходів підводяться як за зміну, так і за день. Якщо служба виконується декілька днів, то командиром і його заступником з виховної роботи здійснюється постановка задач кожного наступного дня.

Особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби варт, що здійснюють конвоювання підсудних на виїзних сесіях.

У цих вартах морально-психологічне забезпечення поставленого завдання організується так само, як і в судових вартах з урахуванням особливостей бойової служби. Складність і труднощі її полягають в тому, що завдання конвоювання виконуються у відриві від військової частини і на

великій відстані; у ході суду і під час перерв між засіданнями підсудні знаходяться найчастіше в непристосованих для охорони приміщеннях; судовий процес іноді проходить декілька днів. У рішенні цих завдань велика відповідальність покладається на начальника варти.

Виходячи з цього, особливості морально-психологічного забезпечення бойової служби варти полягають у наступному:

начальниками варт призначаються, як правило, найбільш підготовлені і досвідчені офіцери або прапорщики, з якими проводиться ретельне інструктування;

до складу варти підбираються морально стійкі, досвідчені і дисципліновані солдати і сержанти;

у ході підготовки варти особлива увага звертається на індивідуальну роботу з військовослужбовцями;

важливим заходом впливу на особовий склад варти є особисте спілкування з військовослужбовцями начальника варти та осіб, що перевіряють бойову службу;

підтримується тісний зв'язок з органами місцевої влади та міліцією;

організується щоденне придбання свіжих газет, прослуховування особовим складом радіо;

у варті організуються заняття з гуманітарної підготовки і вивчення літератури з тем бойової підготовки.

Протягом служби з особовим складом варти можуть проводитися:

індивідуальні бесіди;

самостійне вивчення статутів, інструкцій, настанов, рекомендованої літератури з чергової теми гуманітарної підготовки, читання газет і журналів;

випуск бойових аркушів і “блискавок”;

виконання індивідуальних завдань з підготовки матеріалів для стінної і радіогазет, що випускаються в підрозділі.

Після закінчення чергових засідань суду, крім перерахованих вище заходів, проводяться:

групові бесіди;

інформування;

зустрічі особового складу із суддею, прокурором;

підведення підсумків служби за день;

обмін досвідом несення служби;

читання й обговорення газетних і журнальних статей;

прослуховування останніх новин.

У вартах, які після закінчення чергового засідання суду здають підсудних під охорону в слідчий ізолятор або камеру тимчасового утримання, у вільний від служби час забезпечується культурний відпочинок особового складу. У цьому випадку організується перегляд телепередач, слухання радіо, змагання з настільних ігор та інші заходи. Звертається увага на збереження зброї, боєприпасів. Систематично організується їх перевірка.

Особлива увага приділяється питанням взаємовідносин з взаємодіючими органами, організації харчування і відпочинку особового складу.

В іншому морально-психологічне забезпечення бойової служби варт з конвоювання підсудних на виїзних сесіях здійснюється подібно тому, як і у вартах, що охороняють підсудних у судових установах.

Отже, бойова служба з конвоювання засуджених різноманітна, кожен її вид має свої особливості. Від врахування цих особливостей при організації морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань залежить її дієвість та ефективність.

Морально-психологічне забезпечення бойової служби внутрішніх варт.

Несення служби у внутрішніх вартах є школою удосконалення і перевірки рівня військової майстерності військовослужбовців і вимагає особливої пильності і стійкості, непохитної рішучості та ініціативи, готовності до сміливих і рішучих дій.

У зв'язку з відповідальним характером служби внутрішніх варт важливу роль в успішному її виконанні відіграє цілеспрямоване морально-психологічне забезпечення.

Для внутрішньої варті заступником командира підрозділу з виховної роботи завчасно розробляється план морально-психологічного забезпечення бойової служби внутрішньої варті (додаток 37). Він затверджується командиром підрозділу.

При підготовці внутрішніх варт до служби особлива увага звертається на виховання в кожного військовослужбовця глибокого розуміння важливості поставлених завдань, необхідності твердого знання і точного виконання статутних обов'язків, роз'яснення порядку застосування зброї вартовими на постах, дотримання мір безпеки при заряджанні і розряджанні зброї, особливих обов'язків вартових відповідно до табеля постам, необхідності суворого дотримання порядку прийому і зміни поста, мір протипожежної безпеки.

У період підготовки до служби командир підрозділу та його заступник з виховної роботи велику увагу приділяють підбору складу варті. Військовослужбовці до неї призначаються з одного відділення, взводу.

Розподіл за постами і змінами здійснюється з урахуванням морально-психологічних якостей, дисциплінованості кожного військовослужбовця, терміну служби, особливостей характеру, здоров'я і психічного стану, важливості об'єкта, що охороняється. У цій роботі активну участь беруть командири взводів, голови Рад військових колективів.

На постах з охорони Бойового Прапора службу несуть затверджені наказом командира частини військовослужбовці, як правило, кращі фахівці бойової служби. Охорону бойової техніки, складів з озброєнням, боеприпасами, паливомастильними матеріалами доручають найбільш підготовленим, дисциплінованим військовослужбовцям.

Командири підрозділів, їхні заступники з виховної роботи прагнуть до того, щоб молоді і найбільш досвідчені солдати рівномірно розподілялися по постах і змінам, щоб ті самі особи не призначалися тривалий час на ті самі пости. Ретельний індивідуальний підбір осіб варти дозволяє організувати пильне несення служби.

У час, передбачений розпорядком дня, заступник командира з виховної роботи інструктує начальника варти, агітаторів і редактора бойового аркушу з виконання плану морально-психологічного забезпечення бойової служби, дає їм конкретні доручення, забезпечує необхідною літературою, свіжими газетами і журналами, бланками бойових аркушів, “блискавок”.

У ході виконання бойового завдання морально-психологічне забезпечення служби спрямоване на зразкові дії вартових, чітке виконання ними своїх обов'язків, дотримання статутного порядку у вартовому приміщенні. З особовим складом варти проводяться групові й індивідуальні бесіди, особливо з військовослужбовцями, уперше призначеними у варту, про дотримання статутних вимог, обов'язків за табелем постів, про вмілі і рішучі дії вартових.

Організатором морально-психологічного забезпечення під час несення служби є начальник варти. У цій роботі він спирається на помічників начальника варти, розвідних і актив. Після повернення кожної зміни з постів він здійснює короткий розбір несення служби, відмічає приклади високої пильності вартових, звертає увагу військовослужбовців на неприпустимість найменших відхилень від порядку несення служби на постах. Із зміною вільною від служби проводяться заходи відповідно до плану.

При несенні служби у варті важливу виховну роль відіграє особистий приклад начальника варти, його помічників, розвідних, а також агітаторів та редактора бойового аркушу. Їхня точність у виконанні вимог статутів, дисциплінованість, доброзичливе і разом з тим вимогливе відношення до товаришів позитивно впливають на особовий склад варти.

Підмогою в морально-психологічному забезпеченні служби внутрішньої варти є наочна агітація. У вартовому приміщенні широко представляються матеріали, що розкривають статутні положення з організації і несення вартової служби, прав та обов'язків осіб варти.

Барвисто й виразно оформлюються тексти Військової присяги, вимоги міністра внутрішніх справ, командуючого внутрішніми військами, особливі обов'язки осіб варти з охорони Бойового Прапора військової частини. З метою виховання високої пильності, почуття святості поста у варті обладнуються стенди: “Пильність - наша зброя” і “Вартовий - особа недоторканна”. Особливе значення приділяється пропаганді в засобах наочної агітації подвигів чатових, бойових і службових традицій внутрішніх військ. Вся наочна агітація має бути тісно пов'язана з висвітленням успіхів воїнів частини (підрозділу) в несенні вартової служби. На спеціальному стенді розміщуються фотокартки військовослужбовців, що виявили пильність, мужність, відвагу на службі, з коротким описом їхніх дій. На видно-

му місці оформлюються обов'язки активу варти - агітатора, редактора бойового аркушу, вивіщується план морально-психологічного забезпечення бойової служби, бойовий аркуш, екран змагання на краще виконання обов'язків служби.

У вартовому приміщенні ведуться альбоми, тематичні папки з вирізками з газет і журналів, підшивки газети "Ратник" та журналу "Честь і закон", оформлюються плакати з дотримання мір безпеки при поводженні зі зброєю, про порядок її заряджання і розряджання, варіанти фізичних вправ для зняття втоми та інше.

Наочна агітація повинна мобілізувати військовослужбовців на успішне несення вартової служби.

Важливо вчасно забезпечити особовий склад варти їжею, питною водою, гарячим чаєм, створити нормальні умови для відпочинку, утримувати вартове приміщення в чистоті і порядку.

При підведенні підсумків служби морально-психологічне забезпечення допомагає дати оцінку діям начальника варти, кожного вартового, а також агітатора, редактора бойового аркушу, виявити причини недоліків у несенні служби, вивчити передовий досвід, зробити його надбанням всього особового складу. Після повернення особового складу варти в підрозділ командир роти і його заступник з виховної роботи заслуховують доповідь начальника варти, активістів про виконання бойового завдання, про проведену роботу з морально-психологічного забезпечення бойової служби, морально-психологічний стан особового складу. Командир робить розбір, у ході якого дає загальну оцінку несення служби, заохочує військовослужбовців, що відзначилися, аналізує недоліки. Заступник командира підрозділу з виховної роботи підводить підсумки виконання плану морально-психологічного забезпечення служби варти.

Результати служби варти відображаються у стінному друці і у наочній агітації, використовуються при проведенні занять з гуманітарної підготовки, бесід, інформувань. Організується обмін досвідом солдат і сержантів, що зразково виконували обов'язки служби у варті.

Особливості морально-психологічного забезпечення служби добових нарядів.

Морально-психологічне забезпечення служби добових нарядів здійснюється командирами, офіцерами-виховниками при активній участі громадських організацій частини і підрозділів. Вони покликані конкретно вникати в стан служби добового наряду, постійно здійснювати виховний вплив на всі її сторони. Дієвість морально-психологічного забезпечення служби добових нарядів залежить від того, наскільки командири, їх заступники з виховної роботи, актив опанували досвід проведення виховних заходів.

Вирішальне значення має морально-психологічне забезпечення на етапі підготовки до служби. Ним варто охопити всіх військовослужбовців, що заступають у добовий наряд. Всі вони виконують важливі функції і від

них, у значній мірі, залежить точне дотримання розпорядку дня, підтримання статутного порядку в частині, підрозділах, солдатських їдальнях, в автомобільному парку.

Для проведення виховних заходів з добовим нарядом підрозділу, нарядом автопарку, КПП плани морально-психологічного забезпечення служби не складаються, а призначеним до їх складу активістам на інструктажі даються індивідуальні завдання. Зміст індивідуальних завдань має різноманітний характер і містить у собі проведення бесід з визначених тем, додаткових занять, вивчення статутних обов'язків, читання і роз'яснення статей з газет і журналів, надання допомоги в оволодінні службовими обов'язками та інше. Визначаються вони з урахуванням особливостей військовослужбовців і конкретних завдань служби.

Важливим методом морально-психологічного забезпечення служби добових нарядів є особистий приклад чергових, їх помічників, активістів. Їхня висока відповідальність, ініціатива, зразкове виконання обов'язків спонукають особовий склад на бездоганне виконання обов'язків служби. Уміле застосування індивідуальних завдань дає можливість вплинути на особовий склад добового наряду в потрібному напрямку, застерегти від небажаних вчинків.

Формою роботи є контроль і перевірка виконання цих завдань, аналіз їх дієвості.

Велике значення для організації служби добового наряду має правильний підбір особового складу. У добовий наряд призначаються найбільш дисципліновані військовослужбовці, яким притаманні високі морально-психологічні якості, які здатні зразково виконувати обов'язки служби і підтримувати статутний порядок.

Молоді солдати і ті, що прибули з інших підрозділів, призначаються в добовий наряд після проведення з ними необхідної підготовки. Категорично забороняється призначати в наряд військовослужбовців з різних підрозділів, хворих, схильних до порушення вимог служби і військової дисципліни, віднесених до групи підвищеної психологічної уваги, тих що прибули з відпустки менш ніж п'ять діб по тому. Всі види добового наряду підбираються так, щоб до них входили активісти. При підборі і призначенні особового складу враховується думка голови Ради військового колективу. Несення служби добовим нарядом - справа відповідальна, тому військовослужбовці, що заступають в наряд, готуються так само ретельно, як і особовий склад варті.

З цією метою, крім підготовки, передбаченою статутом, проводяться і виховні заходи з урахуванням конкретних обов'язків, які повинні виконувати особи добового наряду. При цьому, увага зосереджується на забезпеченні надійної охорони військових містечок, озброєння і майна, суворого дотримання розпорядку дня, здійснення постійного контролю за особовим складом, дотримання правил пожежної безпеки, підтримання статутного

порядку, що виключає самовільні відлучки і нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями.

Успіх цього виду служби в значній мірі залежить від правильного розуміння черговим роти і днювальними свого місця і ролі в житті і діяльності підрозділу.

Інструктуючи активістів, що входять до складу добового наряду, заступник командира підрозділу з виховної роботи дає їм конкретні доручення, що сприяють успішному виконанню черговим і днювальними роти своїх обов'язків.

Особам добового наряду роз'яснюють, що зневажливе, недбале відношення до виконання обов'язків служби може призвести до тяжких наслідків: порушення розпорядку дня, розкрадання зброї і майна роти, зриву занять. Існує закономірність: чим чіткіше організована служба добового наряду, чим твердіше і наполегливіше провадяться в життя вимоги статутів, тим міцніше дисципліна, організованість, тим вище результати підрозділу.

Після закінчення служби здійснюється ретельний розбір, вказується на позитивні моменти і недоліки, які мали місце в ході служби добового наряду. Виставляються оцінки кожному військовослужбовцю в книгу прийому і здачі чергування, а також у накопичувальну відомість взводу. Прізвища військовослужбовців, що особливо відзначилися, оголошуються особовому складу і заносяться на стенд "Кращі фахівці служби".

Конкретно і цілеспрямовано повинно здійснюватися морально-психологічне забезпечення служби особового складу, що призначений на чергування в автопарки.

Морально-психологічне забезпечення служби наряду парку організовує заступник командира роти з виховної роботи. Він інструктує чергового про проведення заходів морально-психологічного забезпечення в період служби, дає індивідуальні завдання. Інструктування повинно мати цілеспрямований характер. Під час його проведення аналізуються результати служби за минулу добу, доводяться вимоги старших начальників, позитивні приклади і недоліки, поширюється передовий досвід. Проведена виховна робота підвищує почуття особистої відповідальності чергового і днювальних парку за виконання статутних обов'язків на службі, підтримання чистоти і порядку, організацію ремонту й обслуговування техніки, здійснення контролю за особовим складом, виходом і поверненням машин.

Активну участь у морально-психологічному забезпеченні служби наряду парку беруть офіцери, прапорщики підрозділу та автомобільної служби частини. При цьому, велике значення має забезпечення їх особистої взірцевості в дотриманні статутних вимог при роботі в парку і наданні практичної допомоги черговому і днювальним парку в підтриманні встановленого порядку.

Обсяг і важливість завдань, передбачених Статутом внутрішньої служби для контрольо-перепускного пункту, передбачає здійснення

заходів морально-психологічного забезпечення служби наряду КПП. Заступник командира роти з виховної роботи звертає увагу на те, щоб у цей наряд призначалися вимогливі, дисципліновані солдати, сержанти і прапорщики. Черговому КПП і його помічникам з числа ротного активу він дає індивідуальні завдання на проведення заходів морально-психологічного забезпечення в період служби. Найбільш доступними заходами морально-психологічного впливу в цьому виді наряду є індивідуальна бесіда, особистий приклад, надання практичної допомоги з метою успішного виконання поставленого завдання. Організуючи морально-психологічне забезпечення служби наряду контрольно-перепускного пункту, командир роти і заступник командира роти з виховної роботи звертають особливу увагу на тверде знання черговим і його помічниками службових обов'язків, суворе дотримання встановленого перепускного режиму.

Організуючи морально-психологічне забезпечення служби наряду їдальні, командир підрозділу і його заступник з виховної роботи особливу увагу звертають на те, щоб черговий і наряд їдальні усвідомили важливість поставленого завдання, забезпечили чистоту і порядок в їдальні, правильність отримання продуктів зі складу, якісну їхню обробку і повну закладку в казан. Особовому складу роз'яснюється необхідність дотримання правил особистої гігієни, мір безпеки, сумлінного відношення до миття посуду, своєчасного сервірування столів і роздачі їжі особовому складу.

Більш ретельно готуються і проводяться заходи морально-психологічного забезпечення служби добового наряду, що заступає для несення служби у вихідні і святкові дні. Головна увага тут звертається на особливий підбір осіб добового наряду, всебічну підготовку їх до служби, чітке виконання обов'язків, що забезпечить своєчасне доведення сигналів оповіщення, швидке приведення частини (підрозділу) в бойову готовність, здійснення посиленого контролю за виходом особового складу, транспортних засобів, видачею зброї і боєприпасів, проведення всього комплексу заходів, передбачених планами.

Відповідно до Статуту внутрішньої служби щодоби призначається черговий підрозділ на випадок посилення служби варт, термінового виклику при пожежі, скоєнні стихійного лиха чи інших обставинах.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи інструктує активістів про зміст, форми і методи виховної роботи в процесі чергування і дії під час надзвичайних обставин.

Особлива увага при цьому звертається на підтримання постійної бойової готовності чергового підрозділу, забезпечення збору особового складу за сигналами тривоги, чітких і злагоджених дій при вирішенні завдань, що виникають раптово, знання кожним військовослужбовцем конкретних обов'язків за бойовим розрахунком. З особовим складом чергового підрозділу проводяться заняття і заходи морально-психологічного забезпечення, що передбачені планом виховної роботи в роті.

У підрозділах готуються: спеціальні папки з розробленими обов'язками для агітаторів і редакторів бойових аркушів; пам'ятка про проведення заходів морально-психологічного забезпечення в різній обстановці; підбірка матеріалів про мужність військовослужбовців у період виконання складних завдань; бланки бойових аркушів і "блискавок".

Серед осіб добового наряду організовується змагання за краще виконання обов'язків служби. Форми і методи його аналогічні тим, що практикуються у вартах і військових нарядах. Конкретний зміст змагання визначається характером поставленого завдання і містить у собі: практичне несення служби з найвищою якістю; відмінне знання вимог статутів, інших нормативних документів, своїх обов'язків; швидкі і злагоджені дії по бойовому розрахунку; боротьбу за високий військовий порядок, культуру і зразковий зовнішній вигляд; дії за бойовим розрахунком.

Важливе місце в морально-психологічній підготовці особового складу до служби займає розвід добового наряду. Він проводиться у суворій відповідності до статуту, в урочистій обстановці. Періодично на розводі добового наряду присутні заступник командира частини з виховної роботи, офіцери відділення (групи) виховної роботи частини. Це піднімає авторитет військового ритуалу.

Морально-психологічне забезпечення служби добового наряду **в ході служби** покликане забезпечити сумлінне і уміле виконання своїх обов'язків усіма солдатами, сержантами, прапорщиками й офіцерами, попередити порушення військової дисципліни і служби.

Організовує і проводить заходи морально-психологічного забезпечення служби добового наряду заступник командира частини (підрозділу) з виховної роботи через відповідального офіцера частини (окремо дислокованого підрозділу), чергового частини і його помічника - з усім добовим нарядом; через чергових підрозділів, парку, їдальні, КПП, активістів - у своїх нарядах, відповідно до індивідуальних завдань.

Активну участь у здійсненні заходів морально-психологічного забезпечення беруть офіцери штабу, відділення (групи) виховної роботи, що здійснюють контроль за виконанням розпорядку дня і за службою добового наряду.

Командири, їх заступники з виховної роботи, заздалегідь планують, яку ділянку внутрішньої служби кожен з них контролює і який захід морально-психологічного забезпечення повинен провести з особовим складом кожен з них. Добрий результат дають невимушені бесіди, поради, як діяти в тому чи іншому випадку, допомога в подоланні труднощів. Офіцери виховної роботи частин, підрозділів у ході служби особисто спілкуються з військовослужбовцями, відзначають тих, хто суворо дотримується вимог статуту, попереджують порушення, мобілізують на відмінне виконання своїх обов'язків.

У ході служби добового наряду можуть проводитись: інформування про найважливіші події в країні та за кордоном; групові та індивідуальні

бесіди; читання статей з газет і журналів; повторення матеріалів тем гуманітарної підготовки; вивчення загальновійськових статутів; Статуту бойової служби внутрішніх військ; прослуховування радіо; надання допомоги в оволодінні службовою майстерністю та інше.

У зв'язку з тим, що добовий наряд виконує свої обов'язки розосереджено, основним засобом морально-психологічного забезпечення служби є індивідуальна виховна робота. Чергові частини, КПП, автопарку, їдальні, підрозділу, спираючись на актив підтримують дух змагання між особами підпорядкованого їм наряду за краще виконання обов'язків служби, організують взаємодопомогу, вимагають досягнення високих результатів у несенні служби. Морально-психологічне забезпечення служби добового наряду вимагає особливої оперативності, наполегливості, гнучкості. Жоден військовослужбовець у період служби не повинен залишатися без виховного впливу, без контролю і допомоги.

Питання морально-психологічного забезпечення служби добового наряду повинні включатися до планів особистої роботи офіцерів виховної роботи, систематично аналізуватися.

Після виконання поставленого завдання командир частини заслуховує доповідь чергового частини, відзначає позитивні моменти в його діях, вказує на недоліки. Чергові підрозділів, автопарку, їдальні, КПП та інші підводять підсумки несення служби особовим складом нарядів, відзначають недоліки, що мали місце, дають оцінку кожному військовослужбовцю, доповідають командирі підрозділу і його заступнику з виховної роботи про результати несення служби і морально-психологічний стан особового складу.

Черговий частини зобов'язаний оцінювати службу усіх видів добового наряду. Оцінки виставляються ним у книзі прийому і здачі чергувань і оголошуються при зміні. Це дисциплінує особовий склад, створює дух дійсного змагання в добовому наряді за краще виконання обов'язків служби, підвищує його авторитет і роль у підтриманні внутрішнього порядку.

Командир підрозділу з урахуванням оцінки чергового частини, особистих спостережень, доповідей осіб, що перевіряли службу, проводить розбір служби добового наряду, наряду їдальні, КПП, автопарку.

Заступник командира підрозділу з виховної роботи заслуховує повідомлення осіб, що призначалися для проведення заходів морально-психологічного забезпечення, активістів про проведену роботу, настрої й запити особового складу, здійснює розбір проведених заходів і підбиває підсумки морально-психологічного забезпечення.

Результати служби добового наряду відображаються у стінному друці та у наочній агітації, використовуються при проведенні занять з гуманітарної підготовки, бесід, інформувань. Організовується обмін досвідом солдат і сержантів, що зразково діють при несенні служби в добовому наряді, наряді парку, КПП та інших.

Таким чином, морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань, що виконуються постійно - це безперервний процес спільної діяльності командирів, офіцерів-виховників, громадських організацій, активу, начальників варт та військових нарядів, спрямований на зразкове виконання поставлених завдань, підвищення пильності і бойової готовності, суворе дотримання всіма військовослужбовцями законності. Воно організовується у відповідності з конкретною обстановкою і умовами, в яких особовий склад виконує службово-бойові завдання. Висока цілеспрямованість, безперервність, конкретність і тісний зв'язок з життям - неодмінна умова високої дієвості морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань.

3.3 Морально-психологічне забезпечення виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах

До службово-бойових завдань, які можуть виконуватись у надзвичайних умовах відносяться:

розшук і затримання озброєних злочинців та порушників, що проникли на об'єкт (з об'єкта);

відбиття нападу на об'єкт;

участь у ліквідації пожеж, наслідків вибуху та аварій;

знешкодження злочинців, які захопили заручників;

участь у системі територіальної оборони;

забезпечення військами карантинних заходів ;

участь у ліквідації наслідків застосування зброї масового враження;

підтримання режиму надзвичайного стану;

ліквідація диверсійно-розвідувальних груп;

та інші.

Морально-психологічне забезпечення дій військ у надзвичайних умовах спрямоване на підтримання у військовослужбовців високого морального духу, пильності, стійкості в подоланні труднощів, розвиток у них розумної ініціативи, сміливості, винахідливості і рішучості.

Особлива увага у морально-психологічному забезпеченні дій військ у надзвичайних умовах приділяється :

Під час дій щодо розшуку злочинців - на оперативне доведення до особового складу відомостей про злочинців, їх наміри та можливі способи хитрувань; своєчасне інформування особового складу про зміни обстановки; роз'яснення військовослужбовцям правил орієнтування і маскування, сигналів оповіщення та взаємного розпізнавання, порядку застосування зброї, дотримання мір безпеки; мобілізація на успішне виконання завдань спеціалістами служби собак, радіозв'язку, водіями, снайперами; робота з особовим складом, який діє в нічних умовах.

Під час залучення військ до ліквідації пожеж, вибухів та наслідків стихійного лиха - на роз'яснення особовому складу прийомів і способів рятування людей і матеріальних цінностей, надання допомоги потерпілим;

мобілізація військовослужбовців на активні рятувальні роботи, надійну охорону державного майна, підтримання громадського порядку у районі дій, пропагування мужніх вчинків військовослужбовців.

У діях військ для припинення масового порушення порядку у населеному пункті - на роз'яснення особовому складу соціальної небезпеки масових порушень громадського порядку, необхідності сміливих та рішучих дій для їх припинення, тісної взаємодії з працівниками органів внутрішніх справ, СБУ; ознайомлення військовослужбовців зі звичаями та традиціями місцевого населення, переконання їх в необхідності суворого дотримання законності; мобілізація військовослужбовців на забезпечення надійної охорони доручених об'єктів.

У забезпеченні військами карантинних заходів – глибокому роз'ясненню особовому складу необхідності суворого дотримання всіх протиепідемічних і санітарно-гігієнічних вимог; турботі про створення військовослужбовцям умов, які гарантують захист (запобігання) від епідемічних захворювань; ретельному підбору активу, особливо для несення служби на КПП і догляду за транспортом; підтриманню тісної взаємодії з місцевими органами влади.

Під час ліквідації диверсійно-розвідувальних груп :

доведенню до особового складу відомостей про озброєння, наміри та можливі способи дій противника;

забезпеченню тісного зв'язку з місцевими органами державної влади, внутрішніх справ, службою безпеки та населенням;

роз'ясненню особовому складу необхідності вмілого орієнтування на місцевості, маскування, порядку використання зброї та засобів безпеки, сигналів оповіщення та взаємного розпізнавання, особливо в нічних умовах;

наданню допомоги командирам підрозділів у забезпеченні чіткої взаємодії у всіх елементах бойового порядку, організації безпосереднього зв'язку між ними;

посиленню уваги командирів, виховних структур до дій спеціалістів службових собак, снайперів, зв'язківців, роз'ясненню їх ролі у виконанні поставлених завдань;

розвитку у військовослужбовців прагнення до розумної ініціативи, сміливості та рішучих дій під час захоплення або ліквідації противника.

Під час розшуку і затримання озброєних злочинців та порушників, що проникли на об'єкт (з об'єкта):

оперативному доведенню до особового складу відомостей про злочинців та порушників, їх наміри та можливі дії;

мобілізації військовослужбовців на негайні активні дії в умовах обмеженого часу;

своєчасному інформуванню особового складу про зміни в обстановці та у ході операції;

безпосередньому впливі на фахівців радіозв'язку, водіїв, снайперів, роз'ясненню їх ролі та конкретних завдань;

зосередженню уваги на роботі з особовим складом, що діє в нічних умовах;

підтриманню у військовослужбовців високого морального духу, стійкості у подоланні труднощів, розумної ініціативи, сміливості та рішучості у діях під час затримання або ліквідації злочинців.

Під час дій військ в умовах радіоактивного, хімічного та бактеріологічного ураження:

вихованню у військовослужбовців стійкості, мужності, витримки;

збереженню бойової готовності військових частин та підрозділів;

успішному виконанню завдань у тяжких умовах;

забезпеченню готовності військовослужбовців до негайних дій для ліквідації наслідків забруднення;

своєчасному виконанню заходів захисту особового складу.

Під час оборони об'єкта, що знаходиться під охороною:

підтримці в особового складу стійкості, мужності, високої бойової активності;

роз'ясненню військовослужбовцям бойових завдань, необхідності підтримання у військових частинах (підрозділах) високої організованості, пильності та дисципліни;

доведенню до військовослужбовців відомостей про противника, можливі напрямки його дій, звернення їх уваги на постійне спостереження за діями противника;

роз'ясненню способів дій своїх підрозділів та військових частин з урахуванням складу, озброєння і тактики дій противника;

посиленню роботи у підрозділах розвідки з метою виховання у особового складу активності, рішучості, пильності та скритності дій;

посиленню виховної роботи з особовим складом варт;

запобіганню і рішучому припиненню можливого негативного настрою серед військовослужбовців та співробітників об'єкта, викриття ворожих проявів і провокацій.

Особливості морально-психологічного забезпечення підтримання режиму надзвичайного стану.

Морально-психологічне забезпечення підтримання режиму надзвичайного стану здійснюється в три етапи: перед початком служби; під час несення служби; після завершення служби.

Перед початком служби морально-психологічне забезпечення дій військ повинно бути максимально оперативним, тому що, як правило, обмежене часом. В цей період воно має мету:

допомогти особовому складу усвідомити причини та необхідність введення режиму надзвичайного стану;

роз'яснити військовослужбовцям вимоги Закону України "Про надзвичайний стан" та накази командирів;

мобілізувати військовослужбовців на якісне виконання поставлених службово-бойових завдань.

У період підготовки до дій в режимі надзвичайного стану морально-психологічне забезпечення повинно бути максимально оперативним. Для чого слід в повній мірі використати можливості виховного впливу на особовий склад до виїзду (виходу) із частини, під час зупинок на марші.

Досвід свідчить, коли для виконання завдань у відриві від місць постійної дислокації залучаються підрозділи різних частин, командир з'єднання (частини) призначає офіцера-виховника, на якого покладається організація морально-психологічного забезпечення в частинах та підрозділах. Він зобов'язаний інструктувати командирів і офіцерів-виховників з питань керівництва та організації виховної роботи, забезпечувати проведення необхідних заходів, здійснювати контроль, надавати допомогу виховникам підрозділів.

Особлива увага приділяється морально-психологічному забезпеченню службово-бойових завдань безпосередньо в ротах і військових нарядах, у всіх елементах бойового порядку.

Заступником командира з виховної роботи розробляється план морально-психологічного забезпечення дій частини (підрозділу) у надзвичайних обставинах.

В плані повинні бути передбачені:

розподіл офіцерів-виховників за підрозділами чи елементами бойового порядку;

підбір та інструктування активу;

роз'яснення особовому складу особливостей обстановки, поставленого завдання, мети, характеру та способів майбутніх дій, накопиченого у військах досвіду при діях в аналогічних умовах, норм поведінки і взаємовідносин з місцевим населенням, необхідності суворого дотримання пильності, військової та службової таємниці, законності;

заходи громадських організацій щодо мобілізації особового складу на успішне виконання поставлених завдань;

організація інформування військовослужбовців про зміни в оперативній обстановці;

заходи щодо профілактики та припинення можливих провокаційних чуток і панічних настроїв в районі дій;

широке використання у проведенні виховних заходів пересувних інформаційних центрів, автоклубних машин та інших технічних засобів виховного впливу;

встановлення зв'язків і взаємодії з місцевими органами влади;

роз'яснювальна робота серед місцевого населення.

При підготовці до дій заздалегідь, особлива увага приділяється психологічній підготовці особового складу. У військовослужбовців виховуються стійкі державнозначимі мотиви, які проявляються у високій свідомості і пильності, глибокому розумінні свого обов'язку і відповідальності

щодо захисту інтересів України. В безпосередній підготовці до виконання службових завдань активізуються сформовані мотиви поведінки і необхідний психологічний стан, долаються негативні впливи.

В психологічну підготовку вносяться елементи напруги і раптовості, небезпеки і ризику, властиві умовам виконання службових завдань, проводяться тренування особового складу з варіантів припустимих дій. З цією метою на кожному занятті обстановка максимально ускладнюється, навчання проводяться переважно в полі, на об'єктах, із застосуванням імітаційних засобів, частіше комплексно, з виконанням скорочених нормативів і ускладнених учбових завдань. Підготовка занять проводиться в тісному зв'язку з патріотичним та військовим вихованням військовослужбовців.

Під час пересування військ морально-психологічне забезпечення спрямовується на забезпечення своєчасного прибуття частин (підрозділів) у призначений район, готовності до виконання поставлених завдань.

Під час підготовки і здійснення маршу особовому складу роз'яснюються характер маршруту, правила безпеки і заходи щодо забезпечення маршу, міри маскування, порядок руху і дій у різній обстановці. Особлива увага зосереджується на роботі з особовим складом підрозділів забезпечення руху, комендантської служби, підготовці водіїв до дій вночі та в інших умовах обмеженого бачення, суворому дотриманні дисципліни маршу і пильності.

Під час перевезення військ залізничним, морським (річним), повітряним транспортом, крім того, приділяється увага організованому проведенню завантаження і розвантаження, підбору, розстановці та інструктуванню посадових осіб добового наряду та активу.

Організація морально-психологічного забезпечення в ході виконання службово-бойових завдань залежить від обстановки, терміну їх виконання і навантаження на особовий склад.

З прибуттям в особливий район пріоритетними є наступні напрямки роботи:

- з'ясування обстановки, встановлення зв'язку з місцевими органами влади, правоохоронними органами, частинами збройних формувань України;

- участь у рекогносцируванні місцевості;

- визначення тимчасового пункту дислокації відділу (відділення, групи) з виховної роботи;

- вивчення національного складу, традицій, звичаїв населення в районі дій;

- збір, аналіз і узагальнення інформації про обстановку в регіоні;

- зустріч і розміщення підрозділів, що прибувають;

- уточнення складу і завдань активу, розподіл за елементами бойового порядку;

- доповідь про готовність до дій.

В ході виконання завдань:

постановка завдань щодо проведення виховної роботи в конкретній ситуації;

своєчасне доведення до виконавців змін і висновків із оперативної обстановки;

постійний обмін інформацією, яка поступає і її доведення до особового складу;

збір, аналіз, узагальнення і розповсюдження досвіду, пропагування прикладів мужності і героїзму військовослужбовців;

надання допомоги тиловим службам в організації розміщення, харчування, відпочинку особового складу;

придбання і регулярно постачання в підрозділи періодичних видань.

Коли терміново поставлені завдання (підтримання режиму надзвичайного стану, захист конституційного ладу та інші) виконуються протягом декількох місяців, то після стабілізації обстановки половина підрозділів частини може знаходитись в резерві, тобто в постійній готовності до негайних дій. З особовим складом цих підрозділів проводяться планові заняття. Друга половина підрозділів несе службу у вартах і військових нарядах. Зміст виховної роботи для цих підрозділів розкрито у другому розділі третьої глави.

Треба мати на увазі, що з прибуттям в особливий район, відношення особового складу до служби міняється в негативний бік пропорційно часу знаходження там, особливо коли служба носить одноманітний, буденний характер.

Перший тиждень характеризується загостренням обстановки і оперативним реагуванням особового складу на зміни в службі. В цей час проявляється непідробна цікавість до інформації, місцевого населення, завдань, які виконуються. Після чого спостерігається звикання до обстановки, служби, побуту. В цей час проявляється бажання познайомитись з дівчиною, слабне пильність, організованість, дисципліна.

Через три-чотири тижні притупляється гострота сприйняття службової обстановки. На перший план висуваються особисті переживання і мотиви. Все це негативно впливає на службу, дисципліну, підтримання бойової готовності.

Цю закономірність необхідно враховувати в процесі виховної роботи.

Велике значення для визначення змісту виховної роботи в ході виконання завдань у надзвичайних умовах може служити досвід дій частин внутрішніх військ МВС України, зокрема, Донецького з'єднання, в особливому районі на кордоні з Молдовою весною і влітку 1992 року.

Основні зусилля морально-психологічного забезпечення в цей період були спрямовані на роз'яснення особовому складу:

історичного значення для українського народу здобутої незалежності та необхідність її захисту;

державної важливості завдань з охорони державного кордону, охорони важливих об'єктів і громадського порядку, мети перебування військ у

регіоні, введення надзвичайного стану;

високої морально-психологічної готовності до дій в екстремальних умовах;

особливого значення вольових якостей, рішучості і сміливості, дисциплінованості, чіткої взаємодії і військового товариства, згуртованості;

необхідності суворого дотримання законності, конституційних прав громадян, попередження приводів для провокування антигромадських дій з боку хуліганських елементів;

правил поведінки, несення служби з урахуванням національних та соціально-етнічних особливостей місцевого населення.

У частинах і підрозділах поряд з такими традиційними формами виховної роботи, як інформування, бесіди, огляд центральних і місцевих газет, прослуховування і перегляд радіо- і телепередач, активно використовувалось проведення інформаційної години, наприклад, щодо роз'яснення військовослужбовцям “Обов’язків і прав під час виконання службово-бойових завдань”.

У тимчасових клубах і світлицях велись підшивки газет, були оформлені стенди “Новини дня”, на яких постійно відображались події в Україні та Молдові.

У підрозділах Луганського полку з особовим складом були проведені заняття з вивчення географічного, економічного, соціального положення Одеської області, прочитані лекції “Витоки української нації”, “Етапи боротьби українського народу за свою незалежність”.

На місцях тимчасового розташування рот були оформлені “Куточки правових знань”, де розкривались правові основи діяльності частин і підрозділів, відповідальність військовослужбовців за скоєння злочинів.

На будинках, в яких проживав особовий склад, були вивішені державні прапори.

Особливість виховних заходів у цей період полягала в тому, що вони проводились одночасно за двома напрямками - з особовим складом частин і у взаємодії з державними органами влади з місцевим населенням. При їх проведенні широко використовувалась місцева матеріальна база: кінотеатри, будинки культури, бази кінопрокату, преса та інші.

Місцевому населенню роз’яснювались причини введення надзвичайного стану, обов’язки і права особового складу, організовувались концерти художньої самодіяльності солдат, колективним господарствам надавалася допомога в проведенні польових та господарських робіт.

Тісний зв’язок з керівництвом органів державної влади, підприємств та колективних господарств забезпечив своєчасне і якісне вирішення всіх побутових та службових проблем, що виникали в частинах та підрозділах.

Найбільш дієвими формами виховної роботи в цей період виявились короткі і оперативні доведення обстановки, що склалася, досвіду, накопиченого під час служби, попередження порушень кордону, популяризація прикладів сміливих і рішучих дій військовослужбовців у складній обста-

новці, короткі за часом інструктування офіцерів, активу, безпосереднє спілкування командирів з військовослужбовцями в бойових порядках.

Велика увага приділялась вихованню у особового складу пильності, а також сміливих і рішучих дій в екстремальних ситуаціях, формуванню у солдат, сержантів, прапорщиків і офіцерів стійкого імунітету до антиукраїнської пропаганди, чуток, що розповсюджувалися, образливих випадів на адресу військовослужбовців.

Ні на день не припинялася робота щодо зміцнення дисципліни, організованості і порядку в підрозділах і частинах. Командири і офіцери-виховники застосовували багато нових форм роботи з людьми у вільний від служби час. В їх числі - короткі, але конкретно спрямовані збори військових колективів підрозділів, оперативне доведення уроків і висновків з усіх випадків притуплення пильності, пасивних та нерішучих дій.

У цей час командири і офіцери-виховники отримали, видані в друкарні військ, різноманітні агітаційно-пропагандистські матеріали. На заняттях з гуманітарної підготовки, в ході виховних заходів, на стендах з наочною агітацією ефективно використовувались: "Пам'ятка військовослужбовцю з охорони громадського порядку" (додаток 38), "Пам'ятка водіям машин щодо мір безпеки на марші", "Пам'ятка військовослужбовцю на марші", "Пам'ятка зв'язківцю", "Пам'ятка солдату, який заступає на службу чатовим" (додаток 39), витяг із закону України "Про міліцію", витяг із Кримінального кодексу України, витяг із Закону України "Про внутрішні війська МВС України".

Морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань в цих умовах носило конкретний і цілеспрямований характер, проводилось з врахуванням індивідуальних особливостей окремих військовослужбовців. Основна увага зосереджувалась на безпосередньому спілкуванні командирів з підлеглими на особистому прикладі офіцерів, прапорщиків, сержантів, активу.

З усіх фактів мужніх і рішучих дій, шляхетних вчинків військовослужбовців випускались "блискавки", про них повідомлялося у стінних, фото- і радіогазетах.

Морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань, яке здійснювалось як серед військовослужбовців, так і серед місцевого населення, високий рівень організації служби помітно вплинули на забезпечення встановленого режиму в особливому регіоні України на кордоні з Молдовою. Це значно сприяло авторитету військ, якісному виконанню важливих державних завдань.

По мірі поступової нормалізації загальної обстановки в районі діяльності набирала системного характеру гуманітарна підготовка, яка проводилась методом інформаційної години.

Тематика занять визначалась старшим органом структур виховної роботи. Теми охоплювали найбільш актуальні питання і були розраховані для обговорення на 10-12 днів, що дозволяло в цілому глибоко реагувати

на зміни оперативної обстановки і націлювати військовослужбовців на успішне вирішення поставлених завдань.

Частина тем гуманітарної підготовки спеціально орієнтувалась на розвиток у військовослужбовців глибокого розуміння важливості і необхідності виконання завдань, суворого дотримання при цьому вимог законів - правової основи службово-бойової діяльності.

Для підтримання у особового складу високої дієздатності в ході виконання завдань в екстремальних умовах важливим напрямком морально-психологічного забезпечення є зняття з військовослужбовців психологічної і фізичної втомленості, подолання стресового стану, викликаного загибеллю людей, тяжкими травмами, отриманими в результаті стихійного лиха чи аварій на об'єктах.

Здійснення морально-психологічного забезпечення дій військ в надзвичайних умовах вимагає врахування і досвіду, який накопичено в державах СНД і особливо в Російській Федерації.

Особливої уваги вимагає зміст морально-психологічного забезпечення контртерористичної операції в Республіці Дагестан у 1999 році.

Під час всієї операції на війська та населення здійснювався постійний інформаційно-психологічний вплив. Було використано все - телебачення, радіо, супутниковий зв'язок, міжнародна комп'ютерна мережа Інтернет.

Метою морально-психологічного забезпечення дій військ було підтримання у особового складу високого морально-психологічного стану, необхідного для успішного виконання бойових завдань у важкій соціально-політичній та інформаційно-психологічній обстановці, яка швидко змінювалась.

Морально-психологічне забезпечення дій військ планувалось та здійснювалось диференційовано, в залежності від призначення і характеру бойових завдань, які вирішували частини та підрозділи. При цьому враховувались особливості особового складу та ступінь його навченості діям у горах.

Офіцери та прапорщики внутрішніх військ, десантних підрозділів, які володіли бойовим досвідом обмінювались з іншими учасниками операції. У підрозділах спеціального призначення комплектувались спеціальні групи, відбір в які проводився за такими критеріями: високий професіоналізм, психологічна сумісність, бойовий досвід.

Особлива увага приділялась роботі з державними органами, громадськими та релігійними об'єднаннями, а також з населенням республіки та учасниками народного ополчення. При спільному виконанні завдань з частинами та підрозділами інших військових формувань Російської Федерації здійснювався обмін інформацією про морально-психологічну обстановку. Цілі морально-психологічного забезпечення дій військ досягались веденням узгодженої інформаційно-пропагандистської, психологічної, військово-соціальної та культурно-просвітницької роботи, комплексом мір із

захисту військ та населення від інформаційно-психологічного впливу противника.

Психологічна робота була спрямована на формування у особового складу психологічної стійкості та готовності до ведення бойових дій, зниження психогенних втрат. Але, все одно, після закінчення боїв 90% військовослужбовців страждали від невротичних порушень сну, у 60% відмічались неврози нав'язливого стану. Аналіз психогенних втрат серед учасників бойових дій показав, що більше 70% отримали бойові психічні травми, лікування яких потребувало цілого комплексу психореабілітаційних заходів.

Інформаційно-пропагандистські заходи щодо захисту військ та населення супроводжували всі етапи операції та проводились з метою:

підтримка авторитету всіх військових формувань;

інформування про повну згоду та взаєморозуміння місцевих органів влади, населення та силових структур, які беруть участь в операції;

формування громадської думки в підтримку дій об'єднаного угруповання військ;

демонстрація бажання не допустити від'єднання Дагестану від Росії;

забезпечення захисту в інформаційній сфері, в тому числі виявлення потенціальних загроз та вразливих точок у власній системі зв'язку, підтримання інформаційної безпеки;

нейтралізація діяльності ісламського інформаційного агентства "Кавказ-центр" та чеченсько-вакхабітської пропаганди шляхом попереднього висування та широкого розповсюдження у засобах масової інформації та комп'ютерних мережах правдивого освітлення фактів і подій, які виникають у регіоні;

подавлення волі бандитів до протистояння як на території Дагестану так і в Чечні;

інформування населення про заходи соціального та гуманітарного захисту, які мають бути прийняті урядом після закінчення бойових дій.

Ефективність морально-психологічного забезпечення багато в чому визначалась наявністю та якістю технічних засобів пропаганди. Для випуску друкованої продукції були задіяні: друкарня 49 ЦТС, поліграфічні заводи Північно-Кавказького ВО та Республіки Дагестан. В зонах невпевненого прийому телевізійного сигналу розгорталося прийомне устаткування супутникового телебачення.

Аналіз досвіду контртерористичної операції в Республіці Дагестан, внутрішніх збройних конфліктів в Абхазії, Південній Осетії, Чеченській Республіці дозволяє зробити наступні висновки.

По-перше, система морально-психологічного забезпечення повинна бути створена завчасно на всіх рівнях управління - від стратегічної до тактичної ланки.

По-друге, ефективного морально-психологічне забезпечення дій військ можна досягнути тільки при узгодженій роботі виховних структур всіх військових формувань та державних органів влади.

У Російській Федерації на цю тему проведено багато досліджень і опубліковано чимало матеріалів. Особливої уваги заслуговує методичний посібник, підготовлений авторським колективом “Психологическое обеспечение деятельности органов внутренних дел в экстремальных условиях”.

Після закінчення дій у надзвичайних обставинах заступник командира з виховної роботи зобов'язаний доповісти командирі про проведені виховні заходи, морально-психологічний стан і військову дисципліну особового складу, приклади героїзму, мужності і відваги військовослужбовців, свої висновки і пропозиції.

Заступник командира з'єднання (частини) з виховної роботи зобов'язаний організувати з офіцерами-виховниками та іншими офіцерами управління розбір проведеної виховної роботи, прикладів позитивних дій підрозділів, військових нарядів, визначити недоліки і заходи для їх усунення, спільно зі штабом оформити матеріали на заохочення військовослужбовців, що відзначилися.

Досвід дій частин і підрозділів Російської Федерації в екстремальних умовах свідчить, що після прибуття у постійний пункт дислокації особлива увага приділяється психологічній реабілітації.

На першому її етапі (перший і другий день після прибуття):
збирається максимум інформації про дії особового складу;
розробляється і доводиться до особового складу план реабілітаційних заходів, обґрунтовується його важливість і значення;
забезпечується можливість конфіденційного психологічного консультування;

ведеться активна роз'яснювальна робота про необхідність реабілітаційної роботи.

На другому етапі (протягом тижня після 10-ти денного відпочинку) проводиться діагностика психічного стану, з метою виявлення ознак гострих стресових розладів, здійснюється комплекс відновлювальних заходів, що включають:

зняття нервово-м'язової напруги шляхом використання фізіотерапії, піших прогулянок, аутотренінгу, різноманітної творчості і художньої самодіяльності;

активне включення тіла у процес відбудови шляхом використання великої кількості спортивних колективних ігор, різноманітних фізичних вправ, а також елементів тілесноорієнтованої терапії, різних видів масажу і самомасажу;

корекцію комунікативних навичок шляхом використання різних групових та індивідуальних психологічних вправ, проведення тренінгу соціально-психологічних навичок;

оптимізацію взаємодії військовослужбовців, розв'язання конфліктів, що виникли за час відрадження, шляхом проведення тренінгів групової взаємодії з активним включенням у них елементів професійної діяльності; індивідуальне психологічне консультування; сімейне консультування і сімейну терапію; консультативну і навчальну роботу з членами родин; організацію роботи фахівців різного профілю: лікарів, психотерапевтів, соціальних працівників, юристів та інше.

Таким чином, організовуючи морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань слід пам'ятати, що його неможливо втиснути в короткі плани на період їх виконання. Уся різноманітність форм, методів і засобів, які використовуються в інтересах виховання у військовослужбовців національної і державної свідомості, високих моральних, психологічних і бойових якостей набагато ширша.

Також помилкою було б зводити ефективність морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань до кількісних показників проведених заходів. Головним критерієм його ефективності є повнота і якість виконання всіх завдань, покладених на частини та підрозділи внутрішніх військ МВС України.

Особливості морально психологічного забезпечення дій пошукових нарядів.

Одним із завдань яке може бути раптово поставлене перед частинами і підрозділами військ, є розшук і затримання засуджених, злочинців, що втекли з-під охорони. Підрозділи військ виконують і завдання пошуковими нарядами. У залежності від характеру поставлених завдань вони поділяються на групи переслідування, пошукові пости, пошукові групи, заслони та засідки.

Підготовка особового складу до служби після отримання бойового завдання, проводиться у вкрай обмежений термін і часто при відсутності повних даних про обстановку. Пошукові наряди виконують поставлене завдання самостійно, взаємодіючи між собою та з органами внутрішніх справ.

Бойове завдання пошукові наряди виконують, як правило, дрібними групами, на значній відстані від підрозділів і частин, які їх вислали, в умовах обставин, які можуть різко змінюватись. В інтересах виконання поставленого завдання вони встановлюють зв'язки з місцевими органами влади.

При несенні бойової служби особовий склад пошукових груп піддається великим фізичним і морально-психологічним навантаженням, які пов'язані з гранично інтенсивними і напруженими діями, можливістю несподіваної зустрічі зі збройними злочинцями і необхідністю застосування зброї, а також нерідко з відсутністю нормального відпочинку, своєчасного прийому їжі та іншим.

Час несення служби пошуковими групами залежить від виконання бойового завдання чи особливого розпорядження старшого начальника.

Кожен вид пошукового наряду має свої специфічні особливості, які викликані його призначенням, способами і прийомами виконання бойового завдання та інше.

Характер служби пошукових нарядів, підвищені вимоги, які пред'являються до військовослужбовців, визначають особливості морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань. Його основна мета мобілізувати особовий склад на вмилі, швидкі і рішучі дії щодо розшуку і затримання засуджених, що втекли з-під охорони та інших злочинців.

Морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань пошукових нарядів покликане забезпечити:

глибоке розуміння особовим складом політики держави в області зміцнення законності і правопорядку;

якісний підбір військовослужбовців у пошукові наряди, всебічну підготовку до виконання покладених на них завдань;

виховання в особового складу бойової активності і таких морально-психологічних і бойових якостей, як висока свідомість, чесність, дисциплінованість, пильність, ініціатива, витривалість, товариська взаємодопомога, готовність діяти вмилі і рішуче в складних умовах;

сприяння і допомогу командирам у виробленні в особистого складу якостей, необхідних для вмілих пошукових дій;

формування у військовослужбовців уміння працювати з місцевим населенням з метою залучення до надання допомоги у веденні розшуку й отриманні правдивої інформації;

всіляке підвищення бойової готовності пошукових нарядів, бойової і службової майстерності, організованості і дисципліни, суворе дотримання законності, зразкове несення бойової служби кожним військовослужбовцем;

постійне роз'яснення особовому складу бойових завдань, обстановки, що склалася ;

своєчасну і правдиву інформацію;

повсякденну турботу про екіпірування, харчування і відпочинок особового складу, про своєчасне задоволення його потреб.

Здійснюють морально-психологічне забезпечення пошукових нарядів командири підрозділів, їхні заступники з виховної роботи і начальники пошукових нарядів. Вони повинні у будь-якій обстановці особисто проводити виховні заходи, повною мірою використовувати силу і вплив активу в рішенні завдань розшуку.

Морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань пошуковими нарядами організується як у процесі повсякденної діяльності, так і під час несення бойової служби. Однак, як і в інших військових нарядах, морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань проводиться і тут за етапами: перед початком служби, під час несення служби і після її завершення.

За підготовку особистого складу до дій у пошукових нарядах повну відповідальність несе командир роти. Він ставить конкретні завдання щодо морально-психологічного забезпечення підготовки особового складу до розшуку і на час виконання пошуковими нарядами отриманого завдання.

Будучи безпосереднім організатором морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань, заступник командира роти з виховної роботи відповідає за її стан та діяльність у рішенні завдань розшуку. Він розробляє заходи і наполегливо проводить їх у життя, визначає зміст, форми, методи і засоби морально-психологічного забезпечення дій пошукових нарядів, особисто бере участь у її проведенні; добивається участі в проведенні виховних заходів командирів взводів, відділень, начальників пошукових груп, активу роти.

Важлива роль у підготовці пошукових нарядів до служби належить командирі взводу. Всебічно знаючи своїх підлеглих, він надає допомогу командирі роти і його заступнику з виховної роботи в підборі військовослужбовців у пошукові групи, призначенні начальників і активу, проводить необхідні заходи з особовим складом, призначеним в наряди, у тому числі індивідуальну виховну роботу, особисто перевіряє готовність кожного військовослужбовця взводу до служби.

У період підготовки першорядне значення має підбір особового складу в пошукові наряди. До складу нарядів призначаються свідомі, фізично розвинуті, ініціативні і рішучі військовослужбовці, що пройшли відповідну підготовку.

При комплектуванні пошукових груп потрібно враховувати наступне:

- характер і особливості конкретного виду пошукового наряду;
- службовий досвід і знання тактики дій внутрішніх військ;
- громадську активність військовослужбовців;
- індивідуальні особливості військовослужбовців;
- морально-психологічну і фізичну підготовленість для виконання конкретного завдання пошукової служби;
- психологічну сумісність військовослужбовців, призначених в один пошуковий наряд.

Особливе значення має правильний підбір начальників і активу пошукових нарядів.

Не менше значення має підготовка особистого складу до пошукової служби. У роті вона здійснюється в основному в ході занять з тактики дій внутрішніх військ, а також на заняттях по інших предметах навчання. Саме тут проводиться основна робота щодо підготовки військовослужбовців до розшуку, створюється фундамент успішного виконання бойових завдань пошуковими нарядами.

Важливим є постійне роз'яснення військовослужбовцям обов'язків за бойовим розрахунком і мобілізація кожного з них на якісне тренування і відпрацювання завдань, передбачених планом дій при надзвичайних обставинах. Заступник командира підрозділу з виховної роботи викорис-

товує ці заходи для навчання офіцерів, прапорщиків, сержантів, активу та на практиці для проведення виховних заходів безпосередньо в пошукових нарядах.

Особливості виконання завдань розшуку вимагають самого серйозного підходу до морально-психологічної підготовки особового складу. Цьому сприяє:

глибоке роз'яснення військовослужбовцям соціальної небезпеки можливих дій злочинців, що знаходяться в розшуку;

створення на заняттях обстановки, максимально наближеної до реальної, що забезпечує морально-психологічну підготовку, активне фізичне загартування, формування навичок у застосуванні зброї та інших бойових якостей військовослужбовця;

вивчення даних про особливо небезпечних злочинців, що знаходяться під охороною, особливо під час тривалих судових процесів;

постійний показ військовослужбовцям прикладів вмілих дій, мужності і героїзму особового складу;

виховання у військовослужбовців готовності до кінця виконувати поставлене бойове завдання і надати допомогу товаришу;

постійна турбота про організацію харчування і відпочинок військовослужбовців, про збереження зброї, боєприпасів та документів;

своєчасне заохочення воїнів, що відзначилися за вмілі дії, сміливість і мужність.

Постійну допомогу командирам і офіцерам-виховникам у підготовці особистого складу до служби розшуку надають ради військових колективів підрозділів.

Важливим напрямком морально-психологічного забезпечення дій пошукових нарядів є виховання у військовослужбовців бойової активності, тобто ініціативного ведення розшуку, що виражається в постійному прагненні якнайкраще виконати свої обов'язки. Бойова активність залежить від готовності особового складу, а також від бойового настрою. Під впливом різноманітних діянь людина переживає безліч почуттів як позитивних, так і негативних. Для підтримання позитивного настрою і попередження негативних емоцій плануються і проводяться виховні заходи.

Незмінним інтересом у особового складу користуються вікторини, конкурси, змагання. До них включають самі різні питання, пов'язані зі службою розшуку: знання окремих статей Статуту внутрішніх військ, виконання різноманітних завдань, пов'язаних з конкретними діями пошукових груп, питання зі слідопитства щодо орієнтування на місцевості, подолання перешкод, розведення багаття при відсутності сірників, знання живильних властивостей різних рослин і готування з них їжі.

Досвід передових підрозділів щодо підготовки особового складу до пошукової служби доводиться через усну пропаганду та агітацію, стінний друк, наочну агітацію.

Потрібно значну увагу приділяти морально-психологічному забезпеченню перед безпосереднім виходом нарядів на бойову службу, тобто з моменту отримання повідомлення про втечу злочинця і до початку дій пошукових нарядів.

Особливе значення має боротьба за скорочення часу на підготовку до виходу пошукових нарядів на бойову службу.

Головною особливістю морально-психологічного забезпечення дій є проведення їх в максимально стиснутий термін, конкретно й оперативно.

Морально-психологічне забезпечення дій спрямовується на забезпечення чіткої організації чергової служби, розробку й удосконалювання засобів оповіщення, контролю і збору даних, своєчасне й оперативне роз'яснення особовому складу обстановки і конкретних завдань. Важливо, щоб у будь-який час кожен військовослужбовець знав "свій маневр", знав за яким сигналом, коли, що і як треба робити. У зв'язку з цим доцільно призначати актив пошукових нарядів і визначати йому завдання безпосередньо на кожному бойовому розрахунку, що проводиться в підрозділі. Це дозволить більш якісно і в самі короткі терміни підготуватися до здійснення морально-психологічного забезпечення бойової служби.

До виходу особового складу на виконання бойового завдання заступник командира роти з виховної роботи складає для кожного наряду плани морально-психологічного забезпечення дій (розробляє індивідуальні завдання) і вручає їх начальникам. У наступному він проводить інструктаж активу і видає йому папки з матеріалами для роботи

У папках мають бути наступні матеріали:

обов'язки активу щодо проведення виховних заходів в пошуковому наряді;

виписки з військових статутів, інструкцій та інших документів;

пам'ятки про дотримання військовослужбовцями законності, мір безпеки на бойовій службі та під час застосування зброї, взаємин з місцевим населенням, про хитрування, які можуть застосовуватись злочинцями, про порядок дій в лісі, населеному пункті та інші, пов'язані з конкретною обстановкою розшуку та умовами його проведення;

листівки з описом мужніх вчинків військовослужбовців;

газети, журнали чи статті з них;

бланки бойових аркушів, "блискавок", кольорові олівці та інші матеріали.

Обстановка не завжди дозволяє скласти план морально-психологічного забезпечення дій, всебічно проінструктувати актив. У цих умовах морально-психологічне забезпечення служби здійснюється оперативно на основі вказівок, даних напередодні та під час бойового розрахунку.

Однак, у всіх випадках заступник командира роти з виховної роботи повинен нагадати активу його обов'язки, звернути увагу на найбільш важливі питання, дати конкретні поради, забезпечити необхідними матеріалами для проведення виховних заходів.

В період несення бойової служби значення морально-психологічного забезпечення дій зростає. Його центром стають безпосередньо пошукові наряди, зміст і форми роботи набувають ще більш оперативний, цілеспрямований і конкретний характер. Як і в період підготовки, в процесі бойової служби виховні заходи проводять командири підрозділів, заступники командирів з виховної роботи. Однак значно зростає роль начальників і активу пошукових нарядів.

З виходом особового складу на виконання бойового завдання заступник командира підрозділу з виховної роботи керує виховною роботою в нарядах. При цьому, він повинен при цьому забезпечити контроль і практичну допомогу начальникам і активу нарядів у проведенні виховних заходів, особливо з тими, що знаходяться в складних умовах і на значній відстані від підрозділу, допомогти у встановленні необхідних зв'язків з місцевими органами.

Заступник командира з виховної роботи зобов'язаний організувати отримання необхідної інформації від пошукових нарядів і оперативно реагувати на неї, а також вчасно доводити до особового складу найважливіші події, що відбуваються в країні і за її межами, нові дані обстановки, приклади успішних дій, ініціативних і вміло проведених виховних заходів.

Організацію морально-психологічного забезпечення служби в цей період заступник командира роти з виховної роботи здійснює в основному через офіцерів і прапорщиків підрозділу, що направляються на перевірку бойової служби, через актив підрозділу, а також шляхом особистого спілкування з нарядами.

Після прибуття до пошукового наряду він з'ясовує обстановку, стан служби, які були проведені заходи, і на основі цього проводить виховні заходи, спрямовані на якісне виконання бойового завдання; додатково інструктує начальника й актив. При необхідності вносить зміни і доповнення в план морально-психологічного забезпечення дій, уточнює індивідуальні завдання.

Командирів взводів, що направляються до пошукових нарядів, заступник командира роти ретельно інструктує про проведення виховних заходів з особовим складом, вручає свіжі газети і журнали, листи від рідних, бланки бойових аркушів.

Після повернення до підрозділу командири взводів і активісти доповідають заступнику командира роти з виховної роботи про виконану роботу і морально-психологічний стан особового складу. Про виконання завдання, а також свої висновки і пропозиції ротний виховник доповідає своєму безпосередньому начальнику і заступнику командира батальйону з виховної роботи.

На бойовій службі безпосереднє забезпечення виконання плану (індивідуальних завдань) і відповідальність за стан морально-психологічного забезпечення бойової служби цілком покладається на начальника пошукового наряду. Він зобов'язаний особисто проводити намічені виховні захо-

ди, надавати допомогу активу, роз'яснювати поточні події, доводити зміни в обстановці, відзначати вмілі дії військовослужбовців і усувати виявлені недоліки. Начальник наряду зобов'язаний забезпечити сприятливу моральну атмосферу в колективі, рішуче припиняти випадки нестатутних взаємовідносин, вивчати і знати настрій підлеглих, вимагати від них постійної бойової готовності, зразкового виконання обов'язків за бойовим розрахунком, суворого дотримання законності, військової дисципліни і мір безпеки, виявляти турботу про відпочинок, харчування і збереження здоров'я, бути в усьому для них прикладом.

Керуючись вказівками, отриманими на інструктажі перед виходом на бойову службу та в ході служби, а також виходячи з конкретної обстановки, що складається, начальник наряду, спираючись на актив, повинен виявляти широку ініціативу і творчість у проведенні намічених заходів.

Основними заходами морально-психологічного забезпечення дій в пошукових нарядах в період несення бойової служби є:

- особистий приклад начальника пошукового наряду, активу;
- індивідуальні бесіди та індивідуальні доручення військовослужбовцям;

- організація дружньої взаємодопомоги, підтримка розумної ініціативи;
- регулярні бесіди про події в країні та за її межами, а також про роз'ясненню обстановки і конкретних завдань кожному військовослужбовцю, повідомлення про успішні дії військовослужбовців в інших нарядах;
- підведення підсумків служби за кожен минулу добу;
- особисте спілкування офіцерів підрозділу, старших командирів і начальників з військовослужбовцями.

При наявності певних умов у пошукових нарядах можуть проводитися інструктажі та наради активу, прослуховування останніх повідомлень по радіо, випуск бойових аркушів, "блискавок". Командири і офіцери-виховники при проведенні виховних заходів можуть використовувати фотоапарати, малогабаритні транзисторні радіоприймачі і магнітофони. Вони фотографують військовослужбовців, що відзначилися. У магнітофонних записах передають військовослужбовцям повідомлення про найважливіші події в країні і за її межами, звертання до особового складу командування і виховних органів, поздоровлення у зв'язку з ювілейними датами, подяки тим, хто відзначився у розшуку, заклики кращих пошукових нарядів (кращих військовослужбовців) до взаємодіючих нарядів та інше. Все це активізує дії особового складу, мобілізує їх на відмінне виконання бойового завдання.

У період несення бойової служби актив постійно нагадує військовослужбовцям про їхній обов'язок, поставлені завдання і відповідальність за їх виконання, словом і особистим прикладом мобілізують на подолання труднощів, пов'язаних з несенням бойової служби в пошуковому наряді, вселяють в них впевненість у досягненні мети.

Перелічені заходи можуть проводитись в залежності від обставин, реальних умов і можливостей у всіх пошукових нарядах.

Основним змістом виховних заходів у **групах переслідування** є мобілізація особового складу на переслідування злочинців, що втекли та їх затримки, на подолання величезних фізичних і морально-психологічних навантажень, пов'язаних з переслідуванням; забезпечення мір безпеки і взаємовиручки при зустрічі зі злочинцем, при подоланні в ході переслідування водних перешкод, боліт, буреломів, уміле використання службової собаки, підтримання постійної готовності до застосування зброї.

Морально-психологічне забезпечення **пошукових постів** служби зосереджується на забезпеченні постійного спостереження за окремими об'єктами, мобілізації особового складу на ретельному огляді прилягаючої місцевості, транспортних засобів і документів, на своєчасному виявленні і затримці злочинців; на наданні допомоги начальнику пошукової групи в підтриманні зв'язку з працівниками міліції, представниками місцевих органів влади, у використанні допомоги населення, особливо лісників, пастухів, мисливців, чергових на переїздах і переправах, шляхових ремонтників та інших, у виявленні і затриманні злочинців, що знаходяться у розшуку.

Воно спрямоване на розвиток бойової активності та ініціативи особового складу, мобілізацію кожного військовослужбовця на безупинне і наполегливе ведення пошуку, ретельний огляд місцевості і місцевих предметів, забезпечення взаємодії з дозорами, групами оточення, вогневого прикриття і захоплення, своєчасного застосування зброї і спеціальних засобів.

При проведенні виховних заходів у **дозорах** увага звертається на потайний і тактично грамотний рух по визначеному маршруту (напрямку), високу пильність, ретельну розвідку маршруту, огляд місцевості і своєчасну доповідь начальнику пошукової групи; на знання і правильне застосування сигналів впізнання, оповіщення, взаємодії.

У центрі виховних заходів **розшукових груп** повинен бути розвиток і підтримання у військовослужбовців ініціативи і винахідливості в зборі додаткових відомостей про злочинців, що знаходяться у розшуку, встановлення взаємодії з місцевими органами влади, організаціями і окремими особами в інтересах виконання поставленого завдання, забезпечення вмілого використання прав, наданих пошуковій групі, правильного збереження зброї і документів.

Всі форми виховної роботи, що застосовуються у **заслонах** спрямовані на своєчасне і потайне висування заслону в район бойової служби і надійне перекриття ймовірних напрямків і шляхів руху злочинців, що втекли та недопущення їхнього проникнення (прориву) через рубіж блокування, забезпечення безупинного спостереження, вмілого маскування, використання місцевості і технічних засобів блокування, постійної готовності кожного військовослужбовця до застосування зброї, затримання чи переслідування злочинців, що прорвалися через заслін. На постах спостереження, якщо вони виділяються від заслону, проводиться робота щодо підтриман-

ня високої пильності, спостережливості та уваги, по забезпеченню своєчасного виявлення злочинців, вказується на необхідність твердого знання сигналів впізнання і взаємодії та вмiлого їх застосування, своєчасно і чiтко доповідати про результати спостереження начальнику заслону.

Особливістю морально-психологічного забезпечення дій **засiдок** є виховання в особового складу витримки, стійкості, рішучості і кмітливості; попередження передчасного виявлення засідки, подолання морально-психологічних навантажень, викликаних постійним чеканням зустрічі зі злочинцем, тривалістю перебування у відриві від колективу, багатоденним обмеженням фізичної активності і відсутністю нормальних побутових умов; підтримання в особового складу готовності, що забезпечує негайний перехід до бойових дій.

Так, враховуючи особливості кожного пошукового наряду, застосовуючи різноманітні форми і методи виховної роботи в них, командири, офіцери-виховники, актив намагаються добитися успішного виконання поставлених завдань кожним пошуковим нарядом.

Форми і методи роботи з підведення підсумків служби пошукових нарядів аналогічні тим, що застосовуються у вартах та інших видах нарядів. Однак і тут є свої особливості. Як показує практика, з метою більш глибокого і повного підведення підсумків командиру підрозділу і його заступнику з виховної роботи, крім інформації від начальника й активу військового наряду, оцінки його дій старшим начальником, необхідно одержати дані від органів внутрішніх справ, разом з якими взаємодіяв особовий склад наряду.

Підведення підсумків бойової служби і проведених виховних заходів, виконання кожним воїном своїх обов'язків, як правило, проводиться з кожним нарядом окремо. У наступному за узагальненими даними можуть проводитися загальні збори особового складу, наради, на яких аналізуються підсумки несення служби, обговорюються питання подальшого покращення служби в пошукових нарядах. У підрозділі організується наочне оформлення досягнутих результатів, випуск стінних і фотогазет, листівок, заохочення та вшановування тих хто відзначився в розшуку, проводиться обмін досвідом роботи начальників нарядів, активу та інші заходи.

Особливістю є те, що для подання заохочень чи нагород збираються та оформлюються матеріали як на військовослужбовців, що відзначилися, так і на цивільних осіб, що надали допомогу і сприяли в розшуку і затриманні злочинців.

Як правило, у заключний період заступник командири підрозділу з виховної роботи за допомогою активу збирає і систематизує всі матеріали, які пов'язані з проведеним морально-психологічним забезпеченням служби пошукових нарядів: плани морально-психологічного забезпечення дій, бойові аркуші і "блискавки", листівки з описом позитивних прикладів, пам'ятки, фотографії, магнітофонні записи та інше. Також він оформлює

наочну агітацію в підрозділі, обновлює, доповнює і комплектує новими матеріалами папки активу.

Надалі все це використовується у підготовці військовослужбовців до пошукової служби, у повсякденній практичній роботі щодо виховання військовослужбовців.

Отже, морально-психологічне забезпечення дій пошукових нарядів є одним з найбільш складних ділянок діяльності командирів, офіцерів-виховників, активу підрозділів. Воно вимагає від них вдумливого підходу, всебічного обліку реальних умов, конкретної обстановки і специфічних особливостей пошукової служби, творчості, ініціативи і оперативності при його організації і проведенні.

Особливості морально-психологічного забезпечення спеціальної операції.

Спеціальна операція є найбільш складним видом тактичних дій частин і підрозділів внутрішніх військ. Її проведення висуває підвищені вимоги до бойової, тактико-спеціальної і морально-психологічної підготовки особового складу, тому що успіх спеціальної операції у значній мірі залежить від грамотних, сміливих і рішучих дій військовослужбовців при виконанні бойового завдання.

Спеціальні операції проводяться під час пошуку і затримання порушників у місцях охорони особливо важливих об'єктів, ліквідації збройних і групових втеч злочинців, ліквідації масових безладь засуджених, диверсійно-розвідувальних груп противника та в інших випадках. У залежності від цих цілей вони організуються разом з органами МВС і СБУ. Тому, кожна операція являє собою сукупність військових, оперативних і режимних заходів.

До операції залучаються військові оперативні резерви Міністра внутрішніх справ України, зведені загони та інші сили і засоби частин внутрішніх військ, органів міліції.

За узгодженням з відповідними органами до проведення спеціальної операції можуть залучатися підрозділи інших військових формувань.

Спеціальні операції можуть проходити у будь-яких умовах оперативної обстановки, розгортатися на значній території. Час їх проведення іноді складає декілька днів або місяців.

Важливими особливостями спеціальної операції є обмеженість часу на її підготовку та організацію, суперечливість даних про оперативну обстановку, напруженість бойової ситуації, складність керування підрозділами і військовими нарядами, що діють на значному віддаленні від штабів, вузлів зв'язку та один від одного.

Умовою успішного виконання бойового завдання є цілеспрямоване, безупинне морально-психологічне забезпечення дій частин, підрозділів та військових нарядів, яке здійснюється на всіх етапах спеціальної операції. Його зміст, форми і методи визначаються конкретними завданнями та особливістю обстановки. Морально-психологічне забезпечення дій частин,

підрозділів та військових нарядів, здійснюється заступником командира з виховної роботи.

У тих випадках, коли для проведення спеціальної операції залучаються підрозділи різних частин, старший командир призначає відповідального офіцера-виховника, на якого покладається організація морально-психологічного забезпечення дій частин та підрозділів, що беруть участь у спеціальній операції. Він зобов'язаний проінструктувати командирів та офіцерів-виховників з питань проведення виховних заходів, здійснювати контроль та надавати допомогу заступникам командирів підрозділів з виховної роботи.

Особлива увага повинна приділятися проведенню виховних заходів безпосередньо в ротах, військових нарядах, у всіх елементах бойового порядку. Тому, варто ретельно готувати заступників командирів підрозділів з виховної роботи та актив.

На період спеціальної операції розробляються плани морально-психологічного забезпечення дій частин, підрозділів та військових нарядів.

Частинам і підрозділам внутрішніх військ частіше всього доводиться брати участь у спеціальних операціях при пошуку, затримці чи ліквідації збройної або групової втечі злочинців.

У період підготовки морально-психологічне забезпечення повинно бути максимально оперативним тому, що цей період, як правило, гранично обмежений в часі і має такі цілі:

допомогти особовому складу глибоко усвідомити вимоги наказів командирів;

роз'яснити значення, конкретні завдання і особливості майбутньої спеціальної операції;

довести до військовослужбовців прикмети злочинців, що втекли;

забезпечити тверде засвоєння кожним військовослужбовцем своїх обов'язків в операції;

мобілізувати солдат, сержантів, прапорщиків і офіцерів на якісну підготовку зброї, на ініціативні і рішучі дії, підтримку високої пильності, дисципліни й організованості в ході спеціальної операції, встановлення правильних взаємовідносин з місцевим населенням.

Організатором проведення виховних заходів щодо мобілізації особового складу на успішне виконання завдань спеціальної операції виступає заступник керівника операції з виховної роботи. У цей період він:

готує пропозиції щодо МПЗ дій військ;

віддає попереднє розпорядження щодо МПЗ дій військ;

з'ясовує рішення командира, його вказівки щодо МПЗ дій військ;

оцінює обстановку виконання завдань, сил та засобів МПЗ дій військ;

готує рішення про МПЗ дій частини (підрозділу);

складає план МПЗ дій військ;

оформляє робочу карту щодо МПЗ дій військ;

готує додаток до робочої карти у формі довідки-доповіді про МПЗ дій військ;

відає розпорядження про МПЗ дій військ;

подає донесення про МПЗ дій військ;

навчає та інструктує командирів, офіцерів-виховників, актив методи проведення намічених заходів;

надає допомогу у проведенні виховної роботи;

здійснює контроль за ходом підготовки та проведенням запланованих виховних заходів;

узагальнює та розповсюджує передовий досвід МПЗ дій військ;

оцінює ефективність МПЗ службово - бойових завдань ;

підводить підсумки МПЗ дій військ.

Передбачається, зокрема, його участь у підборі складу військових нарядів, розміщення в них активу, робота з начальниками нарядів, проведення з особовим складом групових та індивідуальних бесід, організація взаємозв'язку з місцевими органами влади, громадськими організаціями і населенням.

Відповідно до цього здійснюється розміщення та інструктування офіцерів виховної роботи, активу про отримане завдання і способи його виконання, про форми і методи виховної роботи з особовим складом. При цьому, повинні бути повною мірою використані всі можливості для роботи з військовослужбовцями до виїзду з частини, на зупинках під час маршу, у пунктах збору, при виході підрозділів на рубежі блокування, у вихідне положення для пошуку, на місцях розташування військових нарядів.

У роботі з особовим складом широко використовуються приклади мужності і відваги, здійснені воїнами внутрішніх військ при несенні бойової служби, організуються виступи офіцерів, прапорщиків, оперативних працівників, що раніше брали участь у подібних операціях. Такі бесіди допомагають військовослужбовцям краще уявити обстановку, характер дій і свої завдання в майбутній операції.

Велика робота проводиться щодо завчасної психологічної підготовки військовослужбовців, особливо військовослужбовців пошукових груп, груп переслідування, інструкторів службово-пошукових собак, які в ході операції першими зустрічаються зі злочинцями, що втекли. У військовослужбовців виховуються стійкі суспільно значимі мотиви, що проявляються у високій свідомості і пильності, глибокому розумінні свого обов'язку і відповідальності за захист інтересів Батьківщини.

До психологічної підготовки додаються елементи напруженості і раптовості, небезпеки і ризику, властиві реальним умовам бойової служби, проводяться тренування особового складу за варіантами можливих дій. З цією метою на кожному занятті доцільно максимально ускладнювати обстановку, заняття організовувати переважно в полі, на об'єктах, із застосуванням імітаційних засобів, частіше проводити їх комплексними, з виконанням скорочених нормативів і ускладнених навчальних завдань. Підго-

товка занять повинна проходити в тісному взаємозв'язку з ідейно-патріотичним, правовим та військовим вихованням військовослужбовців.

В спеціальних операціях часто застосовується техніка, озброєння, технічні засоби. Широко використовується радіозв'язок. В ротах є снайперські гвинтівки, які дозволяють знешкоджувати збройних злочинців на значній відстані. У ряді випадків використовуються бронетранспортери і спеціальні засоби. Організація роботи з фахівцями, роз'яснення їхньої ролі і конкретних завдань є важливим обов'язком командирів та офіцерів виховної роботи. В їхньому полі зору повинні бути питання матеріально-технічного постачання підрозділів, організації медичного обслуговування та інші.

Основні зусилля органів виховної роботи в підготовчий період повинні спрямовуватись на забезпечення ретельної підготовки особового складу до операції, організованого здійснення маршру, своєчасного прибуття в район операції, мобілізацію військовослужбовців на успішне виконання поставленого завдання.

Морально-психологічне забезпечення дій у ході операції організовується виходячи з задуму і прийнятого командиром рішення, тривалості операції, обстановки, яка склалася, динаміки подій, що розвиваються.

Воно спрямоване на підтримання високого морального духу особового складу, стійкості в подоланні труднощів, високої пильності і бойової готовності, на розвиток у військовослужбовців прагнення до розумної ініціативи, сміливих і рішучих дій при затримці чи ліквідації злочинців.

В ході виконання бойового завдання важливе значення має підтримка у військовослужбовців стану бойової активності та патріотичного піднесення. Обов'язок командирів та офіцерів виховної роботи - викликати у військовослужбовців впевненість в успіх, твердо керувати особовим складом, вміло стимулювати бойовий настрій. Керівник операції зобов'язаний здійснювати заходи щодо попередження страху і особливо паніки, передбачати і запобігати можливості їхнього виникнення. Він повинен проявляти організованість, чіткість і твердість у всіх діях щодо керівництва підрозділами, захоплювати підлеглих особистим прикладом, підтримувати постійний зв'язок з підлеглими особливо вночі, коли погіршується зоровий зв'язок і військовослужбовці відчувають стомлення, інформувати їх про зміни в обстановці і про взаємодію військових нарядів.

Основною морально-психологічного забезпечення дій в ході операції є особисте спілкування командирів і офіцерів виховної роботи з підлеглими.

В залежності від умов і тривалості операції можуть використовуватися й інші форми та методи роботи з особовим складом.

У групах блокування звертається увага на правильне розміщення особового складу в заслонах, забезпечення швидкого і потайного заняття встановлених для них рубежів, організацію системи вогню, спостереження, дотримання мір маскування, високої пильності.

У засідки, секрети, на самі віддалені і відповідальні ділянки призначається актив та кращі воїни. Військовослужбовців першого року служби доцільно призначати в наряди разом з досвідченими солдатами і сержантами. Особливу увагу в роботі з особовим складом варто приділяти діям у нічних умовах. Уся робота в групах блокування повинна направлятися на виконання основного завдання служби заслонів - недопущення виходу злочинців із блокованого району, а у випадку спроби прориву - їхнє захоплення чи знищення.

Морально-психологічне забезпечення дій **пошукових груп** зосереджується на:

- забезпеченні активного, тактично грамотного пошуку злочинців;
- мобілізації солдат, сержантів і офіцерів на сміливі і рішучі дії при зустрічі зі злочинцями;
- особистому прикладі активу, офіцерів і сержантів;
- забезпеченні точного виконання кожним військовослужбовцем вимог статутів і наказів, надійної взаємодії і бойової співдружності між пошуковими групами;

встановленні правильних взаємовідносин з місцевим населенням, збереженні майна, турботі про відпочинок і харчування особового складу.

На рубежах вирівнювання особовий склад інформується про нові дані в оперативній обстановці, хитрування злочинців, про хід пошуку, позитивні і негативні приклади дій, отримує подальші завдання.

При виході пошукових груп до рубежу блокування приймаються запобіжні заходи для взаємного впізнавання з особовим складом заслонів. Заступник керівника операції з виховної роботи з урахуванням обстановки вносить корективи в розміщення активу.

Головне завдання морально-психологічного забезпечення дій підрозділів, що знаходяться в **резерві** - мобілізувати особовий склад на успішне виконання поставлених завдань в ході операції. При цьому основна увага активу зосереджується на тому, щоб ознайомити особовий склад з обстановкою, допомогти командирам у мобілізації військовослужбовців на швидке приведення зброї і спеціальних засобів у бойову готовність, провести з особовим складом бесіди про дотримання пильності і підтримку бойової готовності, роз'яснити особливості дій при проведенні спеціальної операції, організувати доставку і читку газет, прослуховування радіопередач та інше.

Важливим завданням морально-психологічного забезпечення дій в ході операції є оперативне доведення до особового складу прикладів мужності, відваги, розумної ініціативи, проявлених військовослужбовцями при виконанні бойового завдання. З цією метою організуються виступи командирів, офіцерів виховної роботи, активу, випуск і поширення бойових аркушів, "блискавок". В окремих випадках можуть бути використані наявні засоби радіозв'язку.

У великих і тривалих за часом операціях іноді практикуються виїзди багатотиражної газети для випуску спеціальних номерів пам'яток, "блискавок" та інше.

При діях у населених пунктах особовому складу роз'яснюються основи правових взаємовідносин з населенням і норми поведінки, необхідність суворого дотримання законності.

У завершальний період операції, особливо при наростанні бойових дій, пов'язаних з оточенням, захопленням чи знищенням злочинців, увага усіх офіцерів звертається на неприпустимість проявів неорганізованості, втрати керування підрозділами і військовими нарядами, на недопущення невинуватих втрат людей та інших надзвичайних подій.

Протягом всієї операції треба мати інформацію про морально-психологічний стан і військову дисципліну, хід виконання бойового завдання, проведені виховні заходи з особовим складом. Висновки з аналізу інформації, що надходить, повинні оперативно враховуватися в діяльності командирів, заходах органів виховної роботи.

Після завершення спеціальної операції морально-психологічне забезпечення має мету забезпечити організоване пересування особового складу до місця постійної дислокації, збереження зброї, бойової техніки і матеріальних цінностей, а також таємниці про проведення спеціальної операції.

Офіцер виховної роботи, що здійснював організацію морально-психологічного забезпечення спеціальної операції, зобов'язаний доповісти керівнику операції, його заступнику по військам, а також командирі і його заступнику з виховної роботи, що призначив його, про морально-психологічний стан і військову дисципліну особового складу, про проведені виховні заходи, приклади героїзму, мужності і відваги, проявлені військовослужбовцями, свої висновки і пропозиції.

Заступник командира з'єднання (частини) організовує аналіз проведених виховних заходів з офіцерами виховної роботи та іншими офіцерами.

У підрозділах підводяться підсумки з різними категоріями військовослужбовців та активом. До них доводяться приклади позитивних дій військовослужбовців, військових нарядів, визначаються основні недоліки і заходи щодо їхнього попередження. При необхідності можуть бути проведені збори військових колективів, які присвячені підсумкам виконання бойового завдання. Оформлюються матеріали на заохочення військовослужбовців, що відзначилися в ході спеціальної операції. Досвід морально-психологічного забезпечення спеціальної операції узагальнюється з метою його використання при виконанні аналогічних бойових завдань.

Частини внутрішніх військ повинні бути готові до участі в **боротьбі з десантними і диверсійно-розвідувальними групами противника** поблизу об'єктів, що охороняються (пунктів дислокації частин).

Дії диверсійно-розвідувальних груп противника можуть носити самий різноманітний характер із застосуванням рейдів, засідок, нальотів з метою

здійснення диверсій і терористичних актів, із широким використанням різних хитрувань. Диверсанти мають на озброєнні сучасну зброю для ведення бою і технічні засоби для здійснення диверсій, забезпечуються наборами різних фіктивних документів і засобами для виготовлення фальшивих паспортів, посвідчень, довідок та інше. Вони найчастіше виконують диверсії невеликими групами чисельністю від 5—10 до 30 чоловік, можуть з'являтися у формі військовослужбовців збройних формувань України, МВС, органів держбезпеки, міліції.

Найважливішою особливістю спеціальної операції є те, що частинам і підрозділам військ доведеться мати справу з дуже підступним, спеціально підготовленим і добре озброєним противником. Бойові дії будуть носити напружений, швидкоплинний, маневровий характер, розвиватися при відсутності суцільної чи чітко вираженої лінії бойового зіткнення з противником, протікати вдень і вночі, нерідко в дуже складній обстановці. Тому, боротьба з диверсійно-розвідувальними групами вимагає високої бойової навченості, моральної і психологічної підготовки особового складу. Військовослужбовці повинні добре знати прийоми і способи дій агентури, диверсантів і вміти з ними боротися. Це повинно враховуватися усіма командирами та офіцерами виховної роботи при організації морально-психологічного забезпечення бойового завдання на всіх етапах його виконання.

Особлива увага звертається на роз'яснення особовому складу даних про противника, підступних цілей, методів і прийомів його дій, на конкретні завдання при підготовці до операції, на марші, при занятті рубежів у бойовому порядку та під час бойових дій.

Треба виходити з того, щоб у всіх елементах бойового порядку, у заслонах, секретах, на постах спостереження груп блокування, в головних бокових дозорах, в ядрі пошукової групи та в інших нарядах були люди, здатні своїм особистим прикладом активно сприяти успішному виконанню бойового завдання. Підтримка високого наступального пориву, організованості і рішучості дій, мобілізація військовослужбовців на повне знищення противника повинні бути основним напрямком морально-психологічного забезпечення дій в ході операції.

Головне, щоб ця робота була високоідейною, цілеспрямованою, конкретною, безупинною і діючою.

Передумови успішного проведення спеціальних операцій, умілих дій частин і підрозділів повинні наполегливо формуватися в ході повсякденної бойової та гуманітарної підготовки особового складу, командирського навчання офіцерів і підготовки штабів. Необхідно накопичувати досвід і вдосконалювати навички командирів і офіцерів виховної роботи щодо керівництва та організації морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань у різних умовах оперативної і бойової обстановки.

Глава 4

Попередження девіантної поведінки людей при виконанні службово-бойових завдань та здійснення психологічної реабілітації військовослужбовців

4.1 Методика дій по відношенню до людей з психічними розладами в ході виконання службово-бойових завдань

У кризових політичних, економічних, геофізичних ситуаціях відбувається загострення психічних захворювань.

Важливо усвідомлювати, що більшість психічно хворих не є небезпечними, якщо правильно з ними поводитись. Імовірність нападу з боку душевнохворого невелика, навіть якщо він агресивний на словах. Відповідно до статистики, більше шансів зустрітися з насильством, коли ми маємо справу зі здоровою людиною.

Звичайно важко оцінити нетипові реакції, коли доводиться спілкуватися з людьми, що страждають психічними розладами.

Зовнішніми проявами цих розладів, що повинні насторожити, можуть: бути незвичайність поведінки та зовнішнього вигляду, незрозумілість висловлювань і емоційних реакцій.

1. Дивне, незвичайне поведінка:

вибукування гасел;

наполегливе звертання до навколишніх з дивними проханнями;

розмахування руками, навіть на самоті.

2. Зовнішній вигляд, невідповідний ситуації:

поява в громадських місцях у нижній білизні (піжамі, халаті);

використання елементів форменої атрибутики в якості прикрас повсякденного одягу;

поява в місцях масового скупчення людей у помпезному одязі (фрак, костюм полководця).

3. Незвичайні, дивні висловлювання:

явно невідповідні змісту ситуації;

розмова з самим собою;

звертання до відсутніх на даний час людей.

4. Незвичайність емоційних реакцій:

сміх не до місця;

підвищене порушення, що виявляється в міміці і жестах (блукаючий погляд, незвичайна жестикуляція);

песимістичний настрій, непевність, зневага до життєвих цінностей.

Фахівці виділяють дві категорії душевних захворювань: невротичні і психічні розлади.

Невротичні розлади - невроз, що виявляється у формі обтяжених, депресивних і нав'язливих станів, що обумовлюють неадекватні реакції на ситуацію.

Поводження навіть самих невротизованих особистостей навряд чи вимагає спеціального втручання.

Психічним захворюванням, з яким можна зустрітися найчастіше, є шизофренія. Саме це захворювання викликає ніяковість і почуття страху в навколишніх, може стати причиною аварій, дезорганізації суспільного порядку, тому втручання тут необхідне.

Найбільш яскравими симптомами, що звертають увагу, є марення і галюцинації.

Марення - помилкові переконання. Маревні стани дуже характерні для шизофренії, їхня наочність відразу впадає в очі. Часто змістом марення є ідеї великої власної значимості чи переслідування. Марення насправді виглядає не так наївно, скоріше хворий буде вважати себе товаришем президента, ніж самим президентом. Часто маревна система буває послідовна і логічна.

Особливо криміногенною є ідея маревного захисту у хворого. Наявність у висловлюваннях намірів (тим більше дій): запобігти уявній небезпеці шляхом протидії конкретній особі; боротися усіма своїми силами проти “сил зла”; помститись людям, що нібито заподіяли йому шкоду - вимагає невідкладного втручання.

Галюцинації - порушення психічного процесу сприйняття, що виявляються в зорових і слухових образах, що не існують у реальності.

Для шизофреніків характерні слухові галюцинації. Часто голоси загрожують хворому, кривдять його. Оскільки особистість хворого не цілком відривається від реальності, шизофренічні галюцинації хворі відносять до голосів, що виходять з реальних - радіо, телебачення чи поки не існуючих засобів зв'язку, які взяті з фантастичних романів.

Хворі, що страждають галюцинаційними порушеннями, як правило, менш соціально небезпечні, однак і в них може сформуватися установка на ті чи інші суспільно неприйнятні вчинки.

Дії, що рекомендуються, у відношенні психічно хворих людей:

1. Стримувати хворого до прибуття медичної допомоги, при необхідності доставити його в лікарню, особливо, коли людина є реально потенційно агресивна.

2. Якщо є можливість, треба спитати у родичів і близьких про минуле протікання хвороби та про її загострення.

3. Потрібно стежити за своїм станом. Ваш емоційний стан, відсутність страху від ексцентричної поведінки шизофреніка, спокій здійснюють позитивний вплив на хворого.

4. Потрібно видалити навколишніх, друзів чи родичів, якщо вони дратують хворого.

5. Постарайтесь вступити в контакт (бесіду) з душевнохворим. Розпитайте його про переживання, про голоси, які він чує, почуття.

6. При проведенні бесіди з душевнохворою людиною:

не заперечуйте марення, тому що це може викликати агресію, насиль-

ство стосовно Вас;

не йдіть на поводу у хворого, тому що можете опинитися в заплутаній ситуації (якщо Ви погодитесь з тим, наприклад, що через півгодини з'явиться начальник секретної служби і забере хворого з собою, то потім буде важко пояснити, чому він повинен піти з Вами в лікарню);

необхідно вибрати проміжний варіант - визнати реальність того, що відбувається з ним, але дати йому зрозуміти, що Ви вважаєте це лише його відчуттями. Можна спробувати виставити себе як прихильника хворого в тій боротьбі, що він, на його думку, веде. Можливий варіант висловлювання: “Звичайно, Ви дуже налякані, але поки я тут, Ви в безпеці”.

7. Заздалегідь оповіщайте хворого про намір зробити який-небудь рух і уникайте несподіваних дій, тому що він може неправильно зрозуміти Вашу поведінку і злякатися, що стане причиною агресії проти Вас.

8. Не повертайтеся до хворого спиною, необхідно постійно тримати його в полі зору.

Ці рекомендації не є вичерпними. У кожному конкретному випадку варто керуватися своїм досвідом, порадами фахівців у даній області, не втрачати самовладання.

Запропоновані рекомендації, можуть не тільки запобігти небажаному розвитку ситуації, але навіть і поліпшити її.

Під час виконання службово-бойових завдань важливо позитивно вирішувати проблеми формування і зміцнення міжособистих взаємовідносин. Процес “притирання” вимагає зміни деяких рис свого характеру, звичок, принципів, перегляду відношення до співслужбовців, більш спокійної та обміркованої оцінки людей. Тому корисними можуть бути **рекомендації щодо оптимізації взаємовідносин у військових колективах ВОРез та зведених загонів.**

Будьте доброзичливими у спілкуванні з людьми. Радійте і переживайте разом з ними успіхи і невдачі, неприємності і проблеми. Намагайтеся вислухати співрозмовника, дайте йому можливість виговоритися. Уміння слухати, співчувати, співпереживати налаштовує людей на відвертість, на більш теплі і довірливі відносини.

У розмові не забувайте про виявлення поваги до думки товариша і пам'ятайте, що людина відразу може не погодитись з Вашими висловлюваннями і залишитися при своїй думці навіть всупереч істині та логічним доказам. Уникайте категоричності у своїх судженнях. Краще наведіть факти, запитайте думку співрозмовника і підведіть його до того, щоб він сам визнав те, що мав намір заперечувати.

Якщо Ви помилилися, визнайте це відразу і беззастережно, до того, як про це стануть говорити інші. Позбавте їх цієї можливості, краще попередьте критику у свою адресу.

При спілкуванні з іншими людьми перше, що треба зробити, - це оцінити, у якому психічному стані знаходиться Ваш співрозмовник. Чи має

він вільний час чи ні, радісний чи сумний, дратівливий чи подавлений та інше.

Причини зміни самопочуття, настрою, загального емоційного фону, відношення до чого-небудь можуть бути різні, у тому числі ззовні самі не-образливі і незначні. Зміна настрою в ході бесіди можлива й у тому випадку, якщо Ви торкнулися “хворих пунктів” чи обговорюєте значимі для співрозмовника проблеми.

Знаючи емоційний стан товариша, Ви зможете припускати, прогнозувати характер відповідних реакцій у залежності від змісту Ваших суджень і висловлювань. Якщо у відповідь на свої дружні зауваження, пропозиції Ви отримуєте дратівливу, злісну відповідь, значить Ви “промахнулися”, виявилися неспроможними вірно оцінити його емоційний стан. І тут головне і саме важке - не переключитися на його емоційну хвилю, не відповісти грубо і поспішно, не організувати лайки. Постарайтеся, перш ніж емоції заволодіють Вами, поставити себе на місце Вашого товариша. Уявіть собі коло його проблем і пропозицій, гляньте на світ його очима. Може бути, Ви зрозумієте, що людина просто не могла відповісти чи вчинити інакше.

Подолавши свої хвилювання, спокійно будуйте тактику подальшого поведіння стосовно Вашого співрозмовника. Але варто пам'ятати, що успіх у відношеннях з людьми визначається співчутливим ставленням до їхньої точки зору і в тому числі тільки що висловленої. Виявляйте співчуття і розуміння до звичок, характеру, настрою людини, до її слабкостей і якостей, які персонально Вас не влаштовують. І тільки прийнявши її для себе такою, якою вона є, можна визначити характер своїх відносин з нею і послідовність виховної роботи.

Якщо Вам потрібно вказати на чий-небудь недоліки або зробити критичну заяву, не робіть це відразу, на початку своєї розмови чи виступу, інакше Ви відразу викличете, сформуєте в людини (чи групи осіб) свого роду емоційний бар'єр, через який вони Вас будуть бачити з позиції “протиборчої сторони”. Щоб уникнути цього, потрібно спочатку відзначити щонебудь позитивне у тих, кого Ви збираєтеся критикувати, наприклад, у поведінці, службових справах, особливостях взаємовідносин з навколишніми. Потім, зробивши відповідне застереження, перейти до констатації чітко установлених фактів, що підлягають обговоренню. І тільки після цього, при необхідності пред'являйте товаришам своє судження з приводу сказаного Вами.

Ви можете собі дозволити висловитися з приводу конкретних фактів про дану людину чи окремі її якості, про групу осіб та інше. Але треба завжди пам'ятати, що якщо Ви дійсно хочете щось змінити в людині - уникайте категоричних негативних оцінок як окремих якостей, так і особистості в цілому. А не то, Ви не тільки нанесете людині образу, але й викличете негативне відношення до себе.

При спілкуванні з іншими людьми, в умовах фіксованої системи відносин можуть складатися конфліктні взаємовідносини. Це веде до підви-

щення нервово-психічної напруги, накопиченню великого заряду негативних емоцій, що, в остаточному підсумку, позначається на стані соматичного (тілесного) і психічного здоров'я, на результатах службової діяльності. Емоційна напруга в конфлікті загострює почуття образи, незадоволення, необ'єктивності в оцінці себе і протилежної сторони.

У тих випадках, коли наші емоції не зачеплені, ми легко і вільно міркуємо, приймаємо найкращі рішення, даємо ради і дивуємося з приводу “непродуманих” вчинків інших. Але, загрузнувши в конфлікті, ми втрачаємо здатність керувати своїми емоціями, зменшуємо можливість логічного аналізу.

Розкладайте конфлікт “по полицках”, виділяйте значиме, принципове і другорядне, супутнє. Визначайте, у чому Ви можете піти на компроміс, прийнявши точку зору іншої сторони, що залишити без уваги. Скорочуйте до мінімуму претензії до товариша.

Поясніть поведінку Вашого “кривдника”, знайдіть не тільки собі, але і йому виправдання. Оцініть, чи здатний він на конструктивні рішення, які влаштовують Вас .

Спокійний, об'єктивний аналіз ситуації і застосування навичок психічної саморегуляції допоможуть успішно бороти психотравмуючі переживання та у повному обсязі виконувати всі службово-бойові завдання.

4.2 Особливості взаємодії з людиною, що знаходиться в передсуїцидальному стані під час несення служби

Основними завданнями при взаємодії з особами, що знаходяться в передсуїцидальному стані, є уміння розпізнати ступінь ризику суїцидального стану і нейтралізація несприятливого розвитку ситуації.

Зовнішні ознаки і поведінкові прояви суїцидента:

поводження (уповільнені рухи, особливо хода, мова, звуження кола спілкування, відгородженість від друзів і близьких);

самопочуття (поганий апетит, безсоння, ранній підйом);

настрій (часто подавлений, похмурий, відзначається байдужість до подій, що відбуваються і навколишніх людей).

Якщо в наявності є дані прояви, то необхідна більш заглиблена діагностика, бажано з залученням фахівця (психолога чи психіатра).

Психологічними характеристиками потенційного суїцидента є:

егоцентризм (повне занурення особистості в себе, що носить болісний характер переживань, страждань за себе);

аутоагресія (ступінь самознищення, самобичування доходить до крайності, у поведженні виявляються підозрілість, необґрунтовані обвинувачення, байдужо-спокійне і навіть позитивне відношення до нещастя, смерті друзів, близьких людей);

паранояльність (виявляється в моральному догматизмі, підвищеній дратівливості й уразливості, схильності до утворення надцінних ідей, слідування твердим стереотипам мислення, сприйняття, поведження);

ведучі мотиви поведінки (протест проти “всього і вся”, нігілізм чи заклик до співчуття у певних життєвих ситуаціях, особливо в емоційно нестійких, незрілих молодих людей, як правило, до 25-30 років. Для більш зрілих особистостей характерні трохи інші мотиви - уникнення душевних чи фізичних страждань, самопокарання і відмова, капітуляція перед обставинами, що склались);

песимістична установка особистості на можливість виходу з кризової ситуації (її складові: апатія, тривога, почуття провини, депресія).

Необхідно пам'ятати, що найбільш небезпечною з усіх характеристик предсуїцидального стану людини є песимістична установка особистості на можливість виходу з кризи, а найбільш вагомим компонентом такої установки є депресія.

Залучення фахівця для корекції такого стану - обов'язкове.

Однак, може виникнути ситуація, коли військовослужбовцю доведеться діяти при взаємодії з потенційним самовбивцем, тоді особливо важливо вміти не тільки оцінити ступінь суїцидального ризику, але й запобігти суїциду.

Найбільш загальними індикаторами ризику суїцидальної поведінки є або пригноблений, похмурий настрій, або стан надмірного збудження, роздратування.

Проявами вищого ступеню ризику є:

демонстративно-шантажний тип поведінки (зауваження чи погрози в розмові про самогубство, імітація і демонстрація суїцидальних дій);

попередні госпіталізації у зв'язку зі спробою суїцидального акта;

наявність зброї;

особистий план самогубства.

Дії військовослужбовця щодо нейтралізації ситуації спроби самогубства.

1. Неозброєний, але “активний” самогубець.

Послідовність дій:

потрібно уникнути спокуси відразу ж активно втрутитися в ситуацію, якщо тільки це не фаза безпосереднього суїцидального акту;

під час тривалих погроз, ніби-то не звертаючи особливої уваги на погрози потенційного самогубця, спробувати якнайбільше довідатися про його особистість, отримати від навколишніх, або від нього самого характеристику ситуації;

спробувати відмовити людину від її намірів;

якщо Ви виявилися свідком безпосереднього виконання суїцидального акту, то треба просто фізично запобігти спробі самогубства. Якщо людині перешкодили зробити суїцидальний акт шляхом фізичного втручання, то вона, швидше за все, Вам поступиться, тому, що пік рішучості швидко проходить.

2. Якщо потенційний самогубець озброєний.

Необхідно забезпечити безпеку собі і людям, що Вас оточують. Вивести всіх із небезпечної зони. Можна прямо запитати, чи заряджена зброя. Спробувати умовити відкласти зброю, хоча б на час бесіди.

Особливості ведення бесіди з людиною, що знаходиться в передсуїцидальному стані:

проявіть співпереживання, переконайте підопічного в тому, що Ви його розумієте. Ваша щирість і непідробленість почуттів може послабити рішучість людини покінчити з собою;

проблема полягає в тому, щоб розговорити людину. Не бійтеся, якщо вона стане вести дуже відверту розмову, навіть якщо ця розмова здається Вам небезпечною. Пам'ятайте, що нехай краще вона говорить про що завгодно, ніж би не мовчала: поки така людина говорить, про самогубство нехай навіть з болем, вона, швидше за все, не зробить цього. Навіть вираження негативних емоцій може поліпшити ситуацію;

однією зі складностей Вашого положення є необхідність збереження симпатії до підопічного в ситуації висловлювання ним несправедливих, твердих чи навіть жорстких, незрілих суджень;

не здумайте сказати: “Припини молоти нісенітницю!” Співпереживання можна виявити, наприклад, такими репліками: “Я розумію”, “Ясно” та іншими. Якщо необхідно уточнити – “Зрозуміло, що Ви маєте на увазі ...”, якщо Вам відповідають “ні” - зробіть ще спробу зрозуміти, що він хоче сказати;

міркування про те, що звичайно повинна почувати в даній ситуації людина, рідко кому допомагають;

можна запропонувати підійти до проблеми з інших позицій, але не переконуйте в чомусь нереальному. Якщо розмова піде про важкі моменти у Вашому житті, ведіть його в руслі того, що доля нікого не балує;

перехід до розмови про саму погрозу самогубства складний. Неможливо дати рекомендації на всі випадки, але краще діяти рішуче: скажіть, що Ваш підопічний має право сам розпоряджатися своєю долею. Так Ви зменшите ризик того, що підштовхнете його недотепним висловлюванням чи дією безпосередньо до акту суїциду;

змусьте людину замислитися над тим, що ще має бути, що ще не зроблено - як це не парадоксально, прийняти ще раз остаточне рішення: життя чи смерть і що тяжче, більш сміливіше. Підкреслюйте, що вибір цілком залежить від нього, але взяти на себе таку відповідальність дуже не просто;

необхідно відзначити, чим краще Ви зумієте зробити так, що потенційний самогубець виявиться один на один зі своїм наміром, і йому самому доведеться прийняти рішення при одночасно Вашому турботливому, але ненав'язливому відношенні до нього, тим скоріше самогубець засумнівається: “чи варто відмовлятися від шансу на життя”.

3. Запобігання “непомітного”, тихого самогубства.

про ознаки суїцидального поведіння було сказано вище (поведінка, мова, відповідні реакції, якість взаємин з навколишніми та інше), тому першим завданням є своєчасне виявлення їх і звертання за допомогою до фахівця;

до приходу фахівця потрібно доброзичливо, але наполегливо спробувати з'ясувати під час бесіди, чи не має дана людина таких намірів. Пам'ятайте, що розмова про самогубство ще нікого не зробила самогубцем!

ставте питання прямо - тоді можна одержати важливу інформацію про те, чи залишаються наміри про самогубство на рівні почуттів, чи вже обмірковуються конкретні шляхи їхньої реалізації;

намагайтеся, щоб суїцидент більше говорив, знаходьте і відзначаєте його успіхи, позитивні сторони його характеру при кожному зручному випадку, демонструйте йому свою зацікавленість і увагу;

до приходу фахівця постарайтеся не залишати його на одинці (або залишіться самі, якщо є час, або залишіть під доглядом родичів).

Статистичні дані про суїцидальні спроби і здійснені самогубства, дозволяють краще орієнтуватися в подібних ситуаціях:

чоловіки в три рази частіше ніж жінки закінчують життя самогубством;

спроби самогубства частіше роблять жінки;

шлюб зменшує ймовірність самогубств, розвід - підвищує;

близько 60% самогубств - результат хворобливої депресії;

економічно несприятливі ситуації в державі супроводжуються ростом числа самогубств;

у листопаді і квітні відбувається найбільша кількість самогубств;

більше самогубств відбувається у вихідні дні (тому, що особливо гостро відчувається самотність і ніхто не заважає).

Таким чином, треба зробити висновок, що у будь-якому випадку роль військовослужбовця зводиться до ролі "швидкої допомоги". Його завдання надати першу психологічну допомогу і передати суїцидента фахівцям-психіатрам.

4.3 Психологічна реабілітація військовослужбовців що застосували зброю

Підвищення ефективності охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю багато в чому залежить від психології застосування вогнепальної зброї.

Психологія використання зброї містить у собі наступні структурні елементи:

застосування зброї з метою протидії зухвалості і правовому свавіллю злочинців;

використання зброї з метою психологічного впливу (тиску) на громадян, які своєю поведінкою можуть спричинити негативні наслідки;

вивчення психологічних факторів, що впливають на ефективне застосування вогнепальної зброї військовослужбовцями.

Перспективним напрямком у дослідженні зазначеної проблеми є вивчення психологічної готовності застосувати зброю.

Психологічна готовність обумовлюється:

знанням своїх повноважень щодо застосування примусових заходів, тому числі права застосовувати вогнепальну зброю;

високим рівнем професійного навчання в навчальних закладах і за місцем служби;

наявністю твердих і глибоких знань бойової зброї і сформованих навичок і умінь по її використанню;

психологічною стійкістю правоохоронця до різних екстремальних ситуацій, що визначають його емоційний стан;

умінням миттєво (автоматично) усунути технічні затримки, що виникають під час стрільби (осічка, перекіс патрона та інше);

наявністю у військовослужбовців високорозвинених професійних психологічних якостей: гнучкості мислення, рішучості, почуття ризику, самоконтролю, спостережливості та інших.

Найважливішим психологічним елементом застосування зброї вважається здатність військовослужбовця швидко й об'єктивно оцінити оточуючу обстановку в умовах режиму надзвичайного стану чи, наприклад, у багатолюдному місці, транспорті та ін.

Екстремальна ситуація змушує мобілізувати всі резервні, захисні функції організму, що дозволяють прогнозувати можливі варіанти розвитку ситуації в момент застосування вогнепальної зброї.

У той же час, складні і небезпечні умови можуть дезорганізувати військовослужбовця при застосуванні зброї. У таких випадках можливі психологічні порушення, що виникають при протіканні процесів сприйняття і мислення. У сприйнятті це проявляється у вигляді звуження обсягу сприйняття і помилок (наприклад, психологічні ілюзії - спотворене, невірне сприйняття дійсності). В області мислення порушення пов'язані з психологічними процесами розуміння того, що відбувається, в імпульсивному висунанні пропозицій.

Однією з істотних характеристик проблеми застосування зброї є **дефіцит часу**. У психології поняття "дефіцит часу" вживається, як правило, у двох, в певному змісті крайніх, значеннях, як:

недостатній, обмежений час на виконання деякої діяльності (ліміт часу);

гостра нестача часу, що відповідає межі можливостей людини виконувати певні дії. Дефіцит часу застосування зброї пов'язаний в основному з екстремальними ситуаціями, в яких опинився військовослужбовець.

Передумовами виникнення дефіциту часу є об'єктивні і суб'єктивні характеристики.

Об'єктивні фактори - раптовість, короткочасність, складність і багатоепізодичність подій; дискомфортні зовнішні умови діяльності (віддаленість об'єкта, складні погодні умови, час доби та інші.).

До суб'єктивних передумов дефіциту часу відносяться: несприятливий функціональний стан, емоційна напруженість, непевність, перебільшення небезпеки та інші психологічні якості.

Актуальним напрямком у психології застосування зброї правоохоронцем є розробка і впровадження в практику психологічних прийомів (способів) впливу на правопорушника.

Психологічні дослідження показують, що уміння правоохоронця приймати правильні рішення (особливо в екстремальній обстановці) можна удосконалювати, якщо нарівні з фізичною, стрілецькою й іншою професійною підготовкою займатися вивченням психологічних аспектів конкретної обстановки (наприклад, надзвичайної, конфліктної та ін.) і навчанням правоохоронців мистецтву переконувати. Особливо необхідне правильне поведіння при зіткненнях з молодими людьми, чиї потенційно агресивні настрої часто ґрунтуються на попередніх конфліктах з правоохоронними органами. Правоохоронець повинен знаходити шляхи і способи рішення конфлікту, не вдаючись до застосування вогнепальної зброї. Одним з таких прийомів вважається *погроза застосування зброї на поразку*.

Зазначений спосіб впливу на правопорушника дозволяє негайно припинити протиправну поведінку громадян, усунути небезпеку, що виникла для суспільних відносин, які охороняються законом, без заподіяння правопорушнику матеріальної чи фізичної шкоди.

Особливого значення набуває проблема соціально-психологічної підтримки (реабілітації) правоохоронця після використання вогнепальної зброї з важкими наслідками. У осіб, що застосовували зброю, особливо на поразку, виникає специфічний емоційний стан надстресу, що викликає післятравматичну стресову реакцію, що сприяє появі почуттів туги, жалю, самотності, пригноблення та ін. Такі психологічні зриви здатні викликати суїцидалну поведінку, випадки проти керівництва, брутальність, конфлікт в родині, звільнення з військ. З метою попередження стресів і ліквідації їхніх наслідків необхідно активізувати створення психологічних лабораторій, кімнат (кабінетів) психологічної діагностики і розвантаження. Штатні психологи повинні допомогти військовослужбовцям, що попали в складну життєву ситуацію (професійну, сімейну та іншу), самотійно провести аналіз своєї поведінки і змінити сформований емоційний стан.

Психологічна реабілітація військовослужбовців, що застосували зброю на поразку.

Одним з методів відновлення працездатності військовослужбовця і його психологічної рівноваги є психологічний дебрифінг.

Даний метод сприяє розумінню причин, що викликали стрес, і усвідомленню дій, які потрібно почати для усунення цих причин. Він також

дозволяє вирішувати наступні завдання:

знижувати рівень емоційного сприйняття пережитого в результаті застосування зброї;

зменшувати рівень індивідуальної і групової психологічної напруги;

регулювати моральний і психологічний стан.

Психологічний дебрифінг являє собою групове обговорення ситуації, пов'язаної із застосуванням зброї. Він проводиться психологом.

Психолог, що проводить дебрифінг, є ведучим, в його обов'язки входить спрямовувати бесіду в потрібне русло.

Найбільш оптимальний час для проведення дебрифінга - дві доби після закінчення події.

Практика показує, що психологічний дебрифінг повинен проводитися з дотриманням наступних умов:

наявність окремої кімнати з ізоляцією від внутрішніх і зовнішніх шумових впливів;

кількість учасників повинна бути не більше десяти чоловік (оптимальна - 5-7 чоловік).

При кількості учасників більше 10, група розбивається на підгрупи. У кожної підгрупи - свій ведучий.

Психологічний дебрифінг здійснюється за методикою "круглий стіл" з використанням аудіо- і відеозаписів ситуацій і подій.

Перед проведенням дебрифінга доцільно провести експресдіагностику післястресового стану, що допоможе з'ясувати ситуацію в групі і визначити тактику роботи з окремими її членами.

У психологічному дебрифінгу прийнято виділяти три частини і сім чітко виражених фаз.

Частина I - знайомство з правилами психологічного дебрифінга, з'ясування ходу подій. Фази: 1) вступна, 2) факти.

Частина II - детальне обговорення симптомів і забезпечення почуття захищеності і підтримки. Фази: 3) думки, 4) реагування, 5) симптоми.

Частина III - мобілізація ресурсів, забезпечення інформацією і формування планів на майбутнє. Фази: 6) завершальна, 7) реадаптації.

Фази дебрифінга.

1. Вступна фаза.

Оптимальний час на вступну фазу - 15 хвилин. Протягом цього часу психолог знайомиться з групою, пояснює завдання психологічного дебрифінга і правила його проведення.

Правила психологічного дебрифінга:

учасник психологічного дебрифінга добровільно і без примусу повинен виразити своє відношення до події;

психологічний дебрифінг ні в якому разі не припускає критики і категоричних оцінок членами групи один одного;

група працює без перерви;

учасники можуть задавати будь-які питання один одному.

2. Фаза фактів.

На цій фазі кожен із присутніх коротко описує, що відбулося, і яка була тимчасова послідовність етапів. Психолог, що веде дебрифінг, повинен заохочувати факторологічні перехресні питання, що допомагають прояснити і відкоригувати об'єктивну картину фактів і подій, які є в розпорядженні членів групи. Це важливо, тому що кожна людина реконструює картину по-своєму. Це можуть бути просто невірні переживання подій чи наявність помилкових ключових уявлень про них. Почуття часу часто буває порушено. Так, учасник перестрілки, що продовжувалася 45 сек, відтворивши цей факт, повідомив, що подія тривала, по крайній мірі, 10 хвилин.

Тривалість фази фактів не є постійною. Але, чим довше тривав інцидент, тим довше повинна бути фаза фактів.

Знання про всі події і їхню послідовність створює сприйняття і розуміння того, що відбулося. Це одне з головних завдань дебрифінга - дати військовослужбовцям можливість більш об'єктивно побачити ситуацію, щоб блокувати тривогу і дискомфорт, викликані перекручуванням реальної картини того, що відбулося.

3. Фаза думок.

На фазі думок дебрифінг фокусується на процесах мислення і ухвалення рішення. Питання відкриваючі цю фазу, можуть бути, наприклад, типу: "Якими були Ваші перші думки, коли це трапилось?"

Людина часто чинить опір тому, щоб поділитися своїми першими думками, тому що вони, ці думки, здаються їй недоречними, химерними, що відбивають інтенсивне почуття страху. Перша думка може відбивати те, що згодом складає основу тривоги.

Потім варто запитати: "Що Ви робили під час інциденту? Чому Ви вирішили робити саме те, що робили?". Це, останнє, питання часто висвітлює прагнення захистити тих, до кого звертаються перші думки.

Наприкінці цієї фази можуть бути висловлені враження учасників події. Можуть бути задані наступні питання: "Ваші враження про те, що відбувалося навколо Вас, коли подія тільки почалась і в ході її розвитку? Що ви думали і почували?"

Ці обговорення почуттєвих вражень дозволяють надалі уникнути образів і думок, що можуть виявитися руйнівними після події. Ось приклад такого типу вражень: "Все, що я міг бачити тоді, - це був ствол пістолета". Зіставлення цих спогадів і обговорення робить руйнівний ефект для психіки не настільки великим.

4. Фаза реагування.

Питання про думки, враження і дії сприяють почуттєвому реагуванню. Фаза реагування, у якій досліджуються почуття, - часто найбільш тривала частина дебрифінга. Для того, щоб досягти успіху в цій фазі, психологу потрібно розповідати військовослужбовцям про свої переживання, навіть хворобливі. Це може позбавити руйнівного характеру почуття, які

вони переживають.

Потрібно з'ясувати, що було самою важкою подією, так як відповідь на це питання торкається переживань, які пов'язані з конфліктними почуттями, через які можуть виникнути труднощі. Психолог повинен спрямовувати бесіду так, щоб в процесі розповіді про свої почуття у членів групи створювалися відчуття схожості, спільності і природності психологічних реакцій.

Психолог повинен дозволити кожному брати участь у спілкуванні. Він повинен втручатися, якщо правила дебрифінга порушені чи має місце неконструктивна критика. Це особливо важливо мати на увазі, тому що один з головних терапевтичних процесів дебрифінга – моделювання стратегій, що визначають, як справлятися зі своїми емоційними проблемами та як допомогти іншим. Учасники повинні навчитися виражати почуття, знаючи, що це безпечно і розуміти, що вони мають право обговорити свої проблеми з іншими.

5. Фаза симптомів.

Під час фази симптомів деякі події, до яких в ході розповіді військовослужбовець чи вся група в цілому повертаються неодноразово, повинні бути обговорені більш детально. Учасники описують симптоми (емоційні, фізичні) і свій стан в цілому на момент, завершення даної ситуації чи всієї події.

6. Завершальна фаза.

У цій фазі узагальнюються реакції учасників. В ході аналізу психологічних і фізичних реакцій робиться натиск на пояснення тим, хто зібрався “нормальності їхніх реакцій на ненормальні події”. При цьому обґрунтовується суб'єктивна нормальність індивідуальної реакції кожного, що сприяє нормалізації психологічного стану членів групи.

7. Фаза реадптації.

У цій фазі обговорюється і планується майбутнє, намічаються стратегії подолання емоційних проблем. Група може прийняти рішення про необхідність наступного дебрифінга. Учасникам дебрифінга варто продумати, як вони будуть спілкуватися один з одним надалі.

Продовження дебрифінга.

Дебрифінг може бути повторений через два тижні, але не пізніше двох місяців. Повторна методика вже менш структурована, ніж перша, і її головне завдання - простежити процес “відновлення” в учасників. Тут може відбуватися виявлення військовослужбовців, що потребують більш інтенсивної психологічної допомоги.

Таким чином, потрібно зробити висновок, що застосування зброї травмуюче діє на психіку людини і вимагає психологічної реабілітації військовослужбовця, який її застосував.

Глава 5

Психологічні основи формування бойової активності військовослужбовців

5.1 Завдання морально-психологічного забезпечення в бойових умовах

Війна у всі часи була і залишається величезним випробуванням моральних, бойових та психологічних якостей військовослужбовців.

Збройне протиборство - це зіткнення не тільки фізичних, але й духовних, моральних сил ворожих сторін. І той, хто має морально-психологічну перевагу, може більшою мірою за рівних обставин розраховувати на перемогу.

Історія війн і збройних конфліктів знає чимало прикладів, коли результат бою вирішувала не перевага у живій силі і бойовій техніці, а морально-психологічна перевага військ.

Безпосереднє керівництво морально-психологічним забезпеченням дій частин та підрозділів здійснює командир, а організовує його заступник командира з виховної роботи.

Роль і місце командира, його заступника з виховної роботи, послідовність і зміст їх роботи у морально-психологічному забезпеченні дій військ в бойових умовах аналогічні виховній роботі під час виконання завдань частинами та підрозділами внутрішніх військ МВС України в мирний час і розкриті в першому розділі другої глави цього навчального посібника.

Сукупність заходів, які проводяться в бойовій обстановці і спрямовані на формування у військовослужбовців прагнення виконати бойове завдання, зміцнити їх психічну стійкість, попередити та подолати негативні психологічні явища, зміцнити військову дисципліну та підтримати твердий статутний порядок - складають зміст процесу морально-психологічного забезпечення бойових дій.

Першим і найголовнішим є **виховання військовослужбовців у дусі безмежної відданості Батьківщині, українському народу, формування ненависті до агресора.**

Воно починається задовго до бойових дій. Захистити свою державу, віддати за неї своє життя здатен тільки той, хто безмежно любить її, незважаючи на економічні та політичні негаразди. Батьківщину як і мати не вибирають. Тому, ідейно-патріотичне виховання є серцевиною всієї діяльності як в мирний, так і в воєнний час. Але у воєнний час воно здійснюється більш масштабно і наполегливо.

Важливим завданням є **роз'яснення військовослужбовцям причин, характеру та мети війни, міжнародного та внутрішнього стану в Україні, завдань внутрішніх військ МВС України, своєї частини.**

До основних завдань в бойових умовах відноситься **формування у військовослужбовців високих бойових та морально-психологічних якостей.**

У сучасному бою будуть застосовані найновіші види зброї, в тому числі: ядерна, нейтронна, високоточна та інші. Це надасть бойовим діям особливо рішучий, високоманевровий, напружений та швидкоплинний характер, що буде вимагати від особового складу великої напруги морально-психологічних та фізичних сил. Тільки ідейно загартовані, сильні духом люди здібні успішно вести бій у таких умовах.

Важливим завданням є **виховання у командирів всіх ланок високої відповідальності за організацію бойових дій, тверде і безперервне управління боєм та досягнення перемоги над противником.** З цією метою потрібно розвивати у офіцерів вольові якості, самостійність, вміння всебічно оцінювати обстановку, ефективно використовувати всю силу зброї та техніки, моральні і фізичні сили військовослужбовців, своєчасно заохочувати тих, хто відзначився, розповсюджувати досвід.

Важливим завданням є **психологічна підготовка особового складу до бойових дій, психологічне супроводження бою та надання психологічної допомоги військовослужбовцям, які отримали психічні травми.**

Характер сучасної війни вимагає від командирів, штабів та виховних структур проведення заходів щодо формування та розвитку у особового складу емоційно-вольової стійкості, здатності протистояти психологічним факторам бою, непохитної волі до перемоги, рішучості і наполегливості в досягненні мети бойового завдання за будь-яких умов.

Це досягається навчанням особового складу прийомам саморегуляції, психологічної корекції, вольової мобілізації, проведенням аутотренінгів, психологічним розвантаженням, активним відпочинком, фізичними вправами, бесідами психологів, інструктуванням, обміном досвідом.

Сучасні бойові дії підтверджують значення своєчасної і якісної **організації протидії інформаційно-психологічному впливу противника.** Досвід проведення операцій міжнаціональних збройних сил свідчить, що системна організація інформаційного впливу з застосуванням ультрасучасних технологій, засобів, прийомів психологічної обробки противником, дезінформаційні заходи засобів масової інформації та інше, здатні викликати психологічний шок у особового складу, почуття приреченості, безглуздість опору. Тому, з метою підтримки високого морально-психологічного стану військ, попередження і нейтралізації впливу противника на особовий склад, організується та проводиться протидія інформаційно-психологічному впливу противника.

Не менш важливим завданням є **здійснення психологічних операцій проти військ та населення противника.** Вони організовуються з метою підризу їх морального духу, деморалізації, зниження боєздатності і включають: всебічне цілеспрямоване вивчення військ противника з метою виявлення слабких сторін, визначення об'єктів і можливих результатів морально-психологічного впливу; розробку пропозицій з використання, засобів морально-психологічного впливу; забезпечення синхронізації та координації морально-психологічного впливу на противника з планом бойових

дій; використання сил і засобів морально-психологічного впливу для забезпечення заходів щодо введення противника в оману.

Серед завдань морально-психологічного забезпечення важливу роль має **прийняття своєчасних і дієвих заходів щодо відновлення моральних, психологічних і фізичних сил особового складу своїх військ**. Це досягається створенням умов для їх морально-психологічної реабілітації, організації відпочинку і дозвілля.

В ході бою виникає багато інших завдань, **таких як: забезпечення особового складу газетами, доставка листів та пошти, організація дозвілля**.

Суворі обставини війни вимагають **організації гідного поховання тих, хто загинув у боях за Батьківщину**, вшанування пам'яті героїв.

Таким чином, морально-психологічне забезпечення в бойовій обстановці спрямоване на підтримання постійної бойової готовності підрозділів, стійкої морально-психологічної переваги над ворогом, здібності особового складу вести вмілі і активні дії в умовах застосування ворогом всіх засобів збройної боротьби.

5.2 Особливості дій військовослужбовців з початком війни

Як показує досвід минулих війн, найбільш тяжким у психологічному відношенні є їх початковий період. Цей період пов'язаний з перебудовою думок, почуттів, мотивів, життєвих спрямувань і установок військовослужбовців.

Зміни, які відбуваються з початком війни у духовному житті обумовлюються соціальною, політичною, економічною обстановками і появою в якості головної - бойової діяльності. Для особового складу частини (підрозділу) ведучою стороною цього процесу вважають "бойову адаптацію".

Процес бойової адаптації включає:

відпрацювання на основі раніше сформованих поглядів і переконань у особового складу установок на беззастережне виконання бойових завдань;

розуміння суті, характеру і цілей війни;

предметне засвоєння кожним військовослужбовцем своїх громадських і посадових обов'язків;

придбання реальної уяви про війну і бій;

формування правильної оцінки реальної загрози і небезпеки;

придбання досвіду виконання своїх обов'язків.

При цьому, людям доводиться відмовлятися від деяких уявлень і думок. У особового складу формуються нові навички, оцінка обстановки, прийняття рішень і дій. Цей процес йде як на ідейному так і на психологічному рівні групової і індивідуальної свідомості.

Зміни психології військовослужбовців здійснюються не одразу. Термін цього процесу залежить від ідейної зрілості і військово-професійної підготовленості особового складу, змісту бойової діяльності, ефективності

морально-психологічного забезпечення, характеру дій противника, міри небезпеки, успіхів і невдач. Аналіз досвіду минулих війн показує, що цей процес може тягтись від декількох днів до декількох місяців.

Перебудова психіки може бути різною по глибині і змісту. Що у великій мірі залежить від інтенсивності мобілізаційної роботи. Передумови для швидкої перебудови настрою людей на “військовий лад” можуть формуватись ще в мирний час.

Вироблення у особового складу установок на можливість початку бойових дій досягається виховною роботою, створенням і підтриманням психологічної атмосфери пильності і бойової готовності, психологічною підготовкою військ.

В умовах реальної загрози нападу у людей існує спрощена уява про її можливий хід, чим створюються передумови швидкого психологічного включення у війну, що складає важливу умову забезпечення високої боєздатності, живучості військ до початку бойових дій.

Особовий склад частин і підрозділів, що піддався нападу в перші хвилини війни вступає в активні бойові дії. Військовослужбовці повинні проявити високі морально-психологічні якості, ефективно використовувати зброю і бойову техніку для нанесення агресору поразки.

Але офіцери-виховники повинні передбачити ймовірність і інших реакцій. Обмаль часу для психологічної перебудови до нових умов може викликати загострення і деяких пасивних реакцій, ослабити взаємодію, породити неузгодженість.

У сучасній війні особовий склад зустрінеться і з впливом всіх видів сучасної зброї. Наявність реальної небезпеки, раптовості, недостатньо ясної обстановки і обмеженого часу на прийняття рішень можуть викликати у певної частини особового складу різноманітні бойові реакції.

Від чого ж залежить характер перших реакцій?

На активність військовослужбовців будуть впливати наступні фактори:

- усвідомлення справедливих цілей війни;
- розуміння значення завдань, що виконуються;
- мобілізуючий вплив колективу і його підтримка;
- наказ, приклад, заклики командирів і офіцерів-виховників;
- інформація про успішні дії сусідів, хід завдань, що виконуються;
- індивідуальні особливості військовослужбовців, їх особисті якості, сформовані у мирний час;
- обстановка на полі бою;
- наміри і дії противника;
- фізичні умови і умови військового побуту та інше.

При наявності впевненості в перемозі і бойового настрою, у військовослужбовців актуалізуються соціально значущі мотиви, зміцнюється бойовий дух, з'являється здібність швидко оцінювати обстановку і приймати рішення, передбачати можливі її зміни, контролювати свої почуття, спря-

мовувати свою волю на подолання фізичних і психологічних труднощів не втрачаючи віру в себе, в своїх командирів і товаришів при невдачах.

При різкому переході від мирного життя до умов війни і активному включенні в бойові дії перебудова психіки особового складу до нових умов здійснюється швидкими темпами. Людина звикає до нових небезпечних умов тоді, коли повністю зосереджує свою увагу на виконанні поставленого бойового завдання.

Для прискорення адаптації військовослужбовців до бойових дій необхідно мати чітко поставлене завдання, бачити ініціативну діяльність командирів, офіцерів-виховників, їх неослабну увагу і контроль, стимулюючий вплив. Коли військовослужбовець розуміє, що командир здатний правильно розібратися в складній обстановці, впливати на хід бойових дій, а офіцер-виховник переконати у важливості, значимості дій, що виконуються, вселити впевненість у своїх силах і можливостях, зникають сумніви і неспокій та пов'язані з ними переживання.

Час, який передує бойовому зіткненню, дає можливість особовому складу під керівництвом офіцерів-виховників і активу краще з'ясувати суть завдання, шляхи досягнення перемоги, а також провести необхідні заходи щодо підвищення рівня морально-психологічного стану, пильності і бойової готовності. З другого боку, підвищення ідейної активності, інтенсивності обміну думками, з'ясування військовослужбовцями своїх завдань викликає глибоке моральне переживання, перш ніж сформується чітка установка у кожного на самовіддану і героїчну поведінку в бою.

Зміна звичного життя може викликати появу у деяких військовослужбовців напруги, наслідки якої можуть бути різноманітними. При позитивній напрузі у особового складу будуть активізуватися соціально-значущі ідейні прагнення, загострюватися національна свідомість, почуття патріотизму і гострої ненависті до ворога. Інерція мирних настроїв, відсутність віри в те, що війна стала реальністю, може породити у частини військовослужбовців негативний ефект напруги і пов'язані з ним пасивні думки і почуття.

Адаптація військовослужбовців до змін життєвих умов буде мати наступну послідовність.

На першому етапі - від моменту отримання інформації про початок бойових дій, який можна умовно назвати "орієнтованим", буде відбуватися перебудова свідомості військовослужбовців від мирних життєвих прагнень і планів до вимог військового часу. Усвідомлення того, що війна може стати реальністю в найближчий час, активізує значущі мотиви. Це дозволить кожному військовослужбовцю виробити певне відношення до війни, оцінити свої можливості щодо виконання майбутніх завдань.

На першому етапі командири, офіцери-виховники добиваються, щоб військовослужбовці були підготовлені до сприйняття нових обставин, незвичних подразників, на прикладах пов'язаних із застосуванням сучасної зброї і бойової техніки.

Подальша перебудова буде відбуватись у зв'язку з початком бойових дій. На цьому етапі активізується психіка, з'являється внутрішня зібраність, відбувається мобілізація волі, загострення моральних установок. Чекання зустрічі з реальним противником може протікати на фоні значної напруги. Найчастіше, як показує досвід минулої війни, вона буде породжувати впертість, колективізм, зростання довіри до командирів, дисциплінованість, нетерпимість до пасивності, безвідповідальності, прагнення чітко і швидко виконати свої функціональні обов'язки, не рахуючись з труднощами і часом.

Зустріч з суворою дійсністю, як правило, породжує підвищену соціальну активність особистості, активізує психологічні явища, які згуртовують військовий колектив, і збуджують здорову громадську думку.

Після отримання бойового завдання і до початку бойових дій відбувається подальша активізація військовослужбовців, з'являється бойове збудження. Цей стан в адаптації військовослужбовців до майбутніх бойових дій можна умовно назвати **“оптимальною мобілізацією”**. Для нього характерна актуалізація установок на конкретний вид бою. Суперечливість станів на цьому етапі може бути обумовлена тим, що у особового складу немає бойового досвіду, а сформована в мирний час бойова майстерність ще не перевірена в реальному бою.

При проведенні морально-психологічного забезпечення перед боєм заступник командира з виховної роботи повинен звернути особливу увагу на:

формування в усього особового складу налаштованості на активні бойові дії;

роз'яснення завдання і особливостей майбутньої бойової діяльності;

психологічну підготовку до бойових дій і досягнення перемоги в бою.

Завдяки проведенню з військовослужбовцями виховної роботи у 50 % військовослужбовців перед небезпечними діями зберігаються більш-менш нормальні фізіологічні і психологічні стани, хоча вони і напружені, але не відчують страху, коливань, сумнівів, невпевненості. Біля 20% військовослужбовців переживають сильне хвилювання і тривогу, 20% військовослужбовців переживають неупорядковану активність чи скутість, біля 10% відчують невпевненість і сильну напругу.

Найбільш помітні зміни відбуваються під час вступу військовослужбовця в перший бій і досягнення повної адаптації до бойових умов.

Вступ до бою - це перехід від стану готовності до стану активної бойової діяльності. Дії в умовах небезпеки, відсутності повноти даних про обстановку, при нанесенні противником несподіваних сильних ударів, а також під впливом втрат і руйнувань часто ставлять необстріляного військовослужбовця в скрутні умови, посилюючи його напругу. Передбачаючи все це, заступник командира з виховної роботи повинен заздалегідь закласти систему міжособистих контактів, забезпечити взаємний мобілізуючий

вплив військовослужбовців. Особлива роль в мобілізації належить особисто-тому прикладу офіцера-виховника, його вмінню надихнути військовослужбовців, вселити в них впевненість у свої сили, в перемозі над ворогом.

З накопиченням бойового досвіду у більшості військовослужбовців відбувається деяке зниження частоти психічних реакцій на бойові подразники. Але цей період, який умовно можна назвати періодом **“повної адаптації”** у кожного військовослужбовця може займати різний час від декількох днів до місяців. У підготовлених військовослужбовців повна адаптація проходить швидко. Повна бойова адаптація виражається в перебудові психічної діяльності військовослужбовців у відповідності з характером нових умов і бойових завдань.

Бойова адаптація складається з входження:

в бойову роботу на техніці зі зброєю;

в бойові умови (“звикання” до обстановки);

в бойову діяльність, що виражається в успішному рішенні бойових завдань.

Процес бойової адаптації підпорядкований як внутрішнім закономірностям, так і умовам, в яких вона протікає (вплив незвичайних, сильних і небезпечних подразників, які відбуваються з початку війни, події). На швидкість адаптації можуть впливати потрясіння і невдачі в перших бойових діях (розвиток подій в розріз з уявленнями, що сформувались, втрати, вимушена необхідність діяти не так, як передбачалось та інше). Труднощі входження в бойову обстановку значно зростають при недостатньому рівні психологічної підготовки, недостатньому формуванні бойової майстерності, низькому рівні бойової готовності.

Тому, командири та їх заступники з виховної роботи повинні цілеспрямовано проводити організаційні та виховні заходи для забезпечення бойової адаптації військовослужбовців.

5.3 Психологічні основи активних бойових дій

Найважливішим завданням заступників командирів з виховної роботи є мобілізація особового складу на активні бойові дії.

Вона здійснюється, перш за все, активізацією установки на рішучі дії щодо нанесення максимальних втрат ворогу і недопущення виникнення негативних настроїв.

Мобілізувати людей на виявлення бойової активності - це означає:

вселити в них впевненість у тому, що ворога можна успішно подолати засобами, які є в наявності;

вказати на слабкі місця в його тактиці і способах дій;

довести до військовослужбовців найбільш раціональні прийоми нанесення поразки противнику, показати результати бойового впливу на нього;

пропагувати досвід тих хто відзначився, чим викликати прагнення до наслідування;

пред'являти постійну і високу вимогливість до особового складу для забезпечення його активності.

Після отримання інформації про можливість початку бойових дій особлива увага приділяється роз'ясненню особовому складу міжнародної обстановки і воєнних приготувань, причин здійснення відмобілізування військ чи переводу їх під виглядом навчань до повної бойової готовності, розкриття дійсних цілей і характеру майбутніх бойових дій. Повнота уявлень про наміри і дії противника психологічно мобілізує особовий склад, дозволяє виробити у військовослужбовців тверді установки на перемогу в бойових діях.

Значне місце в роботі серед особового складу займе доведення до кожного солдата і офіцера змісту офіційних повідомлень, вказівок командування. Звернення Президента України і Уряду України, виступи командирів, офіцерів-виховників, представників державної влади будуть сприяти збудженню у особового складу безмежної любові до Батьківщини і ненависті до її ворогів, високої пильності і стійкої бойової готовності, забезпеченню організованості і порядку. У морально-психологічному забезпеченні також велика увага повинна приділятися протидії інформаційному впливу противника, роз'ясненню безпідставності різних чуток, викриттю причин їх виникнення і розповсюдження, публічному покаранню тих, хто піддався паніці.

Потрібно передбачити застосування більш енергійних мір впливу: сувору і постійну вимогливість щодо найкращого виконання кожним військовослужбовцем своїх обов'язків і бойових розпоряджень; прийняття категоричних настанов на рішучі дії (наприклад, "наказ - будь-якою ціною", "стояти на смерть" та інші) з перших хвилин бою; оголошення і роз'яснення законів військового часу, відповідальності за їх порушення; ретельний розбір дій особового складу фронтових частин з першого дня війни; неухильний контроль і вимогливість щодо підтримки пильності, збереження військової таємниці, несення бойової охорони, чергової служби; притягнення до відповідальності осіб, які допустили недостатнє чи не своєчасне виконання бойового наказу, проявили боягузтво, з оголошенням прийнятих мір усьому особовому складу; включення всіх військовослужбовців, особливо приписного складу, в активні дії щодо всебічної підготовки до бойових дій.

З отриманням бойового завдання мобілізованість особового складу повинна ще більше зрости. З цією метою організуються роз'яснення значення отриманого завдання, особливостей умов його виконання, можливих труднощів, з якими зустрінеться особовий склад в бою; підтримуються усі патріотичні почини, які сприяють найкращому веденню бойових дій, виявленню товариства і взаємодопомоги; активно ведеться пропаганда бойових успіхів військ, які б'ються з противником; проводяться заходи щодо припинення ворожої пропаганди, посилення ідейно-патріотичного впливу на військовослужбовців.

При організації виховної роботи в бойових умовах офіцерам-виховникам важливо помічати і враховувати ті труднощі, які можуть відбитися на їх діяльності. Вони можуть бути пов'язані з досягненням високого бойового настрою кожного військовослужбовця і підтриманням необхідної працездатності і дієздатності; забезпеченням бойової активності в боях; підтриманням стійкості бойового управління підрозділами; контролем за зміною обстановки і організацією бойових дій; забезпеченням взаємодії та інше. Особливе значення має попередження про дії противника в перші години боїв, надійність розпізнавання, оповіщення, робота зв'язку, боротьба з перешкодами, організація таємного управління військами.

Бойовий успіх залежить від того, на скільки командирам і офіцерам-виховникам вдалось змінити у відповідності зі своїм задумом бойову обстановку на свою користь, здійснити координацію зусиль бойових колективів, своєчасно забезпечити необхідну їм ідейну і психологічну орієнтацію, контролювати їх дії і стани, стимулювати мотивацію для успішного виконання завдання. Всебічно підтримуючи бойовий настрій підлеглих, їх індивідуальні і колективні установки на самовіддане виконання поставленого завдання командири, офіцери-виховники забезпечують ефективність бойової діяльності своїх підрозділів і частин.

Із всього різноманіття психічних явищ, впливаючи на які офіцер-виховник може керувати діяльністю військовослужбовців в бою, особливе значення мають їх цілі, мотиви і психічний стан, тому, що якраз це є безпосередньою спонукальною силою ініціативних дій і активної поведінки військовослужбовців. Тому в процесі керівництва командири і офіцери-виховники постійно роз'яснюють підлеглим військовослужбовцям поставлені завдання, значення їх виконання, вимоги військового обов'язку, нагадують про відповідальність, підтримують впевненість у перемозі. Це повністю стосується і управління групою поведінкою, коли здійснюється вплив на загальний настрій і установку, які забезпечують єдність і згуртованість військовослужбовців. І навпаки, зниження ефективності бойової діяльності, як правило, пов'язане з подоланням вузькоособистих установок, мотивів, негативних психологічних станів.

Зміст діяльності офіцера-виховника по управлінню морально-психологічним станом підлеглих у ході виконання завдання різний. Наприклад, на підготовчому етапі головним є формування у військовослужбовців готовності до бою. На етапі виконання - підтримання бойової активності особового складу, на заключному - відновлення боєздатності.

На зміст керівництва впливає і вид бойових дій. Так, під час підготовки до **наступу**, заступник командира частини (підрозділу) з виховної роботи турбується про посилення у особового складу мотивів, установок, які забезпечують поступальний порив, нездоланну рішучість розбити противника. На цю роботу (вона уточнюється і конкретизується) націлюється і актив. **У обороні** ж всебічно підтримується стійкість і енергійність, морально-психологічна готовність до ведення активних, у тому числі і наступа-

льних дій. **В передбаченні зустрічного бою** - офіцер-виховник підтримує у особового складу психологічну готовність до негайного розгортання в бойовий порядок, енергійного проведення маневру, здійснення зухвалих і рішучих дій. В критичних ситуаціях зустрічного бою всемірно підтримується у військах розумна ініціатива і винахідливість, непохитні прагнення до знищення ворога. **При відході військ**, коли в настроях людей може з'явитись невпевненість, а ворог має деякі психологічні переваги, для збереження боєздатності частини (підрозділу) першочергове значення має приклад стійкості, самовладання командирів і офіцерів-виховників.

Історія війн вчить, що самим небезпечним є недооцінка ворога. Тому, в бойовій обстановці командир, штаб, органи виховної роботи, плануючи майбутні бойові дії вивчають склад сил, бойове шикування, матеріально-технічне постачання ворога.

Його оцінка складається із соціально-демографічних даних, ідейних позицій, національно-психологічних особливостей особового складу, стану який обумовлений участю в бойових діях.

У конкретній обстановці командири і офіцери-виховники вивчають підрозділ противника який протистоїть, стан особового складу з метою:

визначення стійкості і здібності до опору чи активних дій;

знаходження слабких місць противника;

прогнозування його бойових реакцій, рішень і дій;

здійснення ефективного впливу на його морально-психологічний стан.

При вивченні морально-психологічного стану противника офіцер-виховник, перш за, все враховує його чисельний склад, бойовий досвід, нанесені в минулих боях втрати, успіхи і невдачі. В розрахунок береться наявність і стан бойової техніки, зброї, матеріально-технічного постачання і забезпечення. Не останню роль відіграє і характер керівництва, якість командного складу.

Сам процес вивчення противника передбачає: збір, накопичення і обробку різноманітної інформації про нього.

Якість цієї роботи залежить, перш за все, від застосування методів:

бесіди-опитування. Вони можуть проводитися з конкретними людьми, в безпосередньому контакті (полонені), а також шляхом аналізу листування, усних (прослуховування) чи письмових виступів (аналіз документів) та інше;

спостереження і збір фактів про поведінку, реакцію, стан окремих осіб і груп в різних ситуаціях і обставинах, дії в бою, поведінку в гарнізоні, взаємовідносини з місцевим населенням, відношення до газетної інформації, радіо, телебачення, кіно та інші;

аналіз і збір матеріалів (контакт-аналіз) службового листування, наказів, звітів, соціологічних опитувань та будь-яких інших відомостей;

аналіз матеріалів, які можуть бути отримані від сторонніх спостерігачів та із матеріалів, які містяться в інших джерелах.

У бойовій обстановці офіцер-виховник з метою протидії впливу противника роз'яснює військовослужбовцям суть, цілі, прийоми і способи ведення психологічної війни противником, знайомить зі способами проведення провокаційних акцій. Для зриву психологічних дій противника, які проводяться у бойових умовах приймаються попереджувальні міри, що перешкоджають розповсюдженню ворожої інформації.

Таким чином, бойових умовах постійно, всіма засобами виховної роботи активізується позитивна мотивація військовослужбовців, підтримується їх емоційно-вольова стійкість, мобілізуються знання, вміння і навички, підтримується стабільність їх психологічного стану. Враховується можливість виникнення негативних психологічних реакцій у випадку несподіваного переходу до бойових дій і засобами морально-психологічного забезпечення попереджується їх поява чи припиняється розвиток.

Глава 6

Морально-психологічне забезпечення дій військ в бойових умовах

6.1 Морально-психологічне забезпечення дій військ в обороні

В обороні морально-психологічне забезпечення дій військ спрямовується на виховання у особового складу стійкості, мужності, високої бойової активності, на мобілізацію його на створення в короткі строки стійкої оборони, здібної успішно протистояти ядерній та хімічній зброї, ударам авіації, а також танків і піхоти противника, на забезпечення постійної готовності частин (підрозділів) до проведення стрімких контратак і переходу до рішучого наступу.

З цією метою здійснюються:

роз'яснення особовому складу бойових завдань, характеру і особливостей бою в обороні, необхідності ведення стійкої і активної оборони, підтримання у підрозділах високої бойової готовності, пильності, організованості і дисципліни, інструктування бойового активу про завдання і особистий приклад в бою;

мобілізація особового складу на створення в короткий термін системи вогню, своєчасного інженерного обладнання району оборони, ефективного використання захисних властивостей місцевості, озброєння, бойової та іншої техніки, дотримання правил маскування, особливо вночі;

доведення до особового складу особливостей противника, вірогідні напрямки його наступу, зосередження уваги особового складу на веденні безперервного спостереження за противником;

посилення виховної роботи в підрозділах, які обороняють опорні пункти, райони, від яких залежить стійкість усієї оборони;

розвиток у особового складу підрозділів, які ведуть бій у смузі забезпечення (на передовій позиції), прагнення до стійких і маневрових дій;

мобілізація особового складу на відбиття атак противника, ефективне ведення вогню із усіх видів зброї з метою знищення його танків і живої сили,; забезпечення глибокого розуміння кожним військовослужбовцем того, що ніхто не має права залишати позиції, без наказу старшого командира (начальника);

посилення виховного впливу на підготовку особового складу другого ешелону (резерву) до рішучих контратак і знищення противника, який вклинився в оборону.

В період підготовки до бойових дій важливе місце займає виховання у офіцерів, прапорщиків, сержантів, державної та національної свідомості, патріотизму, глибокого розуміння єдиноначальності, підвищення особистої відповідальності командирів за виконання бойових завдань і формування у особового складу високих морально-психологічних якостей.

Велике значення має виховання військовослужбовців на історичних бойових традиціях українського народу, на прикладах мужності і героїзму в боротьбі проти своїх поневолювачів в часи Київської Русі, Галицько-

Волинського князівства, Запорозької Січі, держави Богдана Хмельницького, визвольного руху січових стрільців.

Перед початком бойових дій виховна робота ведеться з усіма категоріями особового складу. У роботі з командирами підрозділів використовуються різні форми і методи: лекції, семінари, наради, інструктажі, спеціальні завдання. З урахуванням характеру сучасного бою проводяться заходи, спрямовані на виховання у офіцерів підрозділів високих ідейних переконань, особистої вірцевості, сміливості, рішучості, ініціативи і самовідданості в справах.

В сучасному бою велика роль належить сержантському складу. Часто їм доводиться діяти самостійно, приймати рішення в складних бойових умовах. Особлива увага звертається на уміння вести індивідуальну виховну роботу з підлеглими, готовність замінити офіцерів, які вибули зі строю і взяти на себе керівництво боєм.

При проведенні виховних заходів з сержантами основні зусилля зосереджуються на розвиток у них свідомості, формування організаторських здібностей, впевненості у своїх силах, знаннях і можливостях, готовності до сміливих і рішучих дій у найскладніших умовах.

Велика робота проводиться з солдатським складом. Саме на плечі солдат лягають основні труднощі боротьби з ворогом. При цьому враховується, що очікування бою створює атмосферу великої психологічної напруги і переживань. Тому, дуже важливим є уміння командирів і офіцерів-виховників підрозділів допомогти солдатам подолати негативні емоції і почуття, надати впевненості в свої сили, віри в надійність нашої зброї і бойової техніки.

При підготовці до бойових дій командири, їх заступники з виховної роботи приділяють особливу увагу молодим солдатам. Вони проводять з новачками бесіди, розповідають про бойові традиції частин і підрозділів, знайомлять з бойовою обстановкою і військовим колективом, в якому вони будуть служити, вчитися і воювати. Все це дозволяє краще пізнати молодих воїнів, правильно розподілити їх за підрозділами. За наявності часу з молодими військовослужбовцями проводяться бесіди про бойовий шлях з'єднання, частин, їх героїв, організуються зустрічі з досвідченими військовослужбовцями. За допомогою старших молоді бійці швидше звикають до обстановки, входять у ритм бойового життя.

Заступник командира з виховної роботи на основі отриманого завдання та вказівок командира, організовуючи морально-психологічне забезпечення оборони, здійснює наступне:

з'ясовує вказівки командира та старшого начальника з виховної роботи щодо морально-психологічного забезпечення бойових дій;

оцінює обстановку, що склалась в державі, районі бойових дій, можливості сил та засобів морально-психологічного забезпечення дій військ;

надає пропозиції в рішення командира щодо морально-психологічного забезпечення дій військ;

віддає попередні розпорядження щодо морально-психологічного забезпечення майбутніх дій;

приймає рішення щодо морально-психологічного забезпечення дій військ;

оформлює робочу карту щодо морально-психологічного забезпечення дій військ;

готує додаток до робочої карти у формі довідки-доповіді;

віддає розпорядження щодо морально-психологічного забезпечення дій військ;

при необхідності, здійснює інструктування щодо проведення запланованих виховних заходів;

особисто бере участь у проведенні заходів щодо морально-психологічного забезпечення дій військ у частинах і підрозділах;

надає допомогу в проведенні виховних заходів;

контролює своєчасність і якість проведення виховних заходів;

оцінює ефективність проведених заходів;

підводить підсумки морально-психологічного забезпечення дій військ;

узагальнює та розповсюджує передовий досвід щодо морально-психологічного забезпечення дій військ в обороні.

Вій організовує:

широке роз'яснення особовому складу бойових завдань, характеру та особливостей оборонного бою;

соціально-психологічну підтримку бойової готовності підрозділів і пильності особового складу;

формування і підтримку системи мотивації поведінки особового складу;

доведення і роз'яснення військовослужбовцям даних про противника, про його слабкі та сильні сторони;

виховання у воїнів стійкості щодо утримання оборонних позицій і виконання наказів командирів (начальників);

взаємодію усіх сил і засобів виховної роботи;

заходи щодо зняття нервово-психологічної напруги, запобігання паніки, чуток тощо;

здійснення заходів первинної психологічної допомоги військовослужбовцям, які постраждали від стрес-факторів оборонного бою;

проведення заходів протидії психологічним операціям противника;

виховне забезпечення виконання норм міжнародного гуманітарного права, кодексу поведінки учасника бойових дій;

взаємодію з медичними закладами щодо евакуації поранених, поховання загиблих.

В обороні, як і в інших видах бойових дій, у заходах морально-психологічного забезпечення з особовим складом бере участь керівний склад частин. Командири, офіцери виховних структур, начальники служб, інженерно-технічний склад зустрічаються з особовим складом, проводять бесіди, інформування, впливають на нього як у моральному, так і в психологічному плані, зміцнюють віру щодо справедливого характеру бойових дій з нашого боку, підтримки нашої держави світовою спільнотою, формують мужність, безстрашність у боротьбі.

Для виховання у військовослужбовців стійкості та наполегливості використовуються різні форми та методи. Зокрема, бесіди, інформаційні години за темами: “Ні кроку назад!”, “Дисципліна та стійкість - запорука перемоги”, “Хто підриває дисципліну, той допомагає ворогу”, “Наполегливо захищати свої позиції” та інші. Велике мобілізуюче значення мають читання вголос для військовослужбовців наказів командування та звернень Військової Ради. Вони розраховані на почуття, свідомість і підсвідомість особового складу, допомагають формувати у військовослужбовців мужність, хоробрість, стійкість в обороні.

Під час проведення заходів звертають увагу на роботу в малих бойових групах, бойових розрахунках, екіпажах танків, бойових машин піхоти, зв'язку.

Суттєвий виховний ефект мають бесіди досвідчених військовослужбовців про способи та прийоми знищення броньованої техніки противника, про вражаючі якості нашої протитанкової зброї, про забезпечення стійкої оборони в ротних опірних пунктах. У роз'яснювальній роботі, перш за все, приділяється увага на розвиток бойової ініціативи, що спрямовується на уміле використання особливостей місцевості, організації протитанкових засідок, вогневих мішків, прихованих перешкод та мінних полів.

Для проведення інформаційно-виховної роботи у військах завжди застосовувались друковані видання, газети, пам'ятки, листівки, технічні засоби інформування, трансляція інформаційних програм, радіогазети, виступи кращих військовослужбовців у похідних клубах частин, випуски фотогазет, наочна агітація.

Морально-психологічне забезпечення бойових дій в обороні проводиться у нерозривному зв'язку з бойовою підготовкою. Роз'яснюючи завдання та особливості майбутніх оборонних бойових дій, командири, офіцери штабів, виховних органів водночас навчають підлеглих володіти зброєю, наполегливо тренують їх у подоланні різних перешкод, ретельно перевіряють забезпеченість особового складу зброєю, боєприпасами, продовольством, одягом та усім необхідним для бою.

Проведення заходів морально-психологічного забезпечення дій військ підвищує бойову активність особового складу в обороні, що дає безпосередньо бойовий ефект, а також зберігає бойовий настрій військ, зміцнює їх моральний і психологічний стан, дисципліну і порядок, впевненість у перемозі над ворогом. І навпаки, ніщо так не знижує моральний дух військ в

обороні, як пасивне очікування, неясність обстановки, відсутність наступальної перспективи, тому командири, офіцери виховних органів та штабів постійно спрямовують свою діяльність на пошук активних форм оборони, підкреслюють під час зустрічей із військовослужбовцями важливість ведення активної, стійкої оборони. Вони постійно нагадують підлеглим, що пасивність, уповільненість, розслабленість у діях військ, що обороняються, одразу ж використовуються противником. Тільки рішучі та активні дії можуть забезпечити міцність і стійкість оборони і підготовку умов для переходу в наступ.

Новітні види зброї та бойової техніки, весь характер сучасного бою розширюють умови та можливості для прояву бойової активності в обороні. Але ці можливості реалізуються не автоматично. Щоб втілити їх у життя, потрібна напружена, цілеспрямована діяльність командирів, штабів, органів виховної роботи.

Звичайно, одним тільки роз'ясненням бойову активність не можна сформувані: тут важливий особистий приклад командирів, офіцерів усіх ланок керівництва, їх організаційні здібності, пошук новітніх підходів до ведення оборонних бойових дій, безпосереднє проведення заходів активізації оборонного бою, навчання активним методам бойової підготовки сержантів та офіцерів ротної, батальйонної ланок управління.

Впевненість та активність військовослужбовців в обороні залежать від багатьох факторів, зокрема, від надійності оборонних споруд, інженерного обладнання. Ось чому під час проведення заходів морально-психологічного забезпечення дій військ приділяється велика увага вмілому використанню військовослужбовцями захисних умов місцевості, доброякісного обладнання позицій, вогневих точок, сховищ. У повсякденному спілкуванні з військовослужбовцями офіцери показують, яку шкоду може нанести легковажне ставлення до укріплення окопів, траншей, ходів сполучення; вони повинні заохочувати тих, хто найбільш старанно виконує ці роботи.

Вважається важливим аспектом діяльності органів виховної роботи під час оборонних бойових дій проведення занять із особовим складом з метою навчання військовослужбовців методам подолання психічних травм і бойового стресу, прийомам саморегуляції, вольової мобілізації, аутотренінгу, наданню екстреної лікарської та психологічної допомоги. Офіцери-виховники, здійснюючи морально-психологічне забезпечення дій військ, проводять заняття, тренування з питань надання психологічної допомоги військовослужбовцям у взаємодії з медичними працівниками.

У підрозділах організуються та проводяться систематичні огляди та обстеження особового складу з питань виявлення симптомів бойових психічних травм, здійснюються заходи їх запобігання та корекції. Окремо проводяться такі заходи, як зняття станів емоційно-психічних перевантажень під час очікування бойових дій у підрозділах розвідки, спостерігачів у частинах, які знаходяться у смузі забезпечення чи на передовій позиції. З

метою зміцнення морально-психологічного стану в підрозділах за участю командного складу проводяться інформаційні години за темами: “Героїчне минуле району бойових дій”, “Наш земляк Богдан Хмельницький”, “Кодекс поведінки учасника бойових дій”.

Офіцери органів виховної роботи встановлюють контакти і налагоджують сумісну роботу з місцевими державними органами влади, суспільними, культурно-освітніми організаціями з питань вивчення та аналізу морально-психологічних процесів серед населення у смузі оборони, соціально-політичної обстановки та умов виконання бойових задач, спільного використання засобів масової інформації, культурно-освітніх закладів для підвищення рівня морально-психологічного забезпечення дій своїх військ.

В умовах підготовки до бойових дій, з метою надання релігійної підтримки окремим військовослужбовцям, а також для проведення душпастирської роботи серед особового складу залучаються служителі церков. Вони проводять сповіді, обряди хрещення, проповіді для підняття бойового духу особового складу, освячення зброї та бойової техніки.

Враховуючи значний інформаційно-психологічний вплив противника на свідомість та почуття військовослужбовців із застосуванням листівок, радіо та інших можливостей, органи виховної роботи вживають заходи щодо нейтралізації та попередження ворожої пропаганди.

Широко роз'яснюються заходи України щодо усунення причин конфлікту в ООН, європейських міжнародних організаціях, роз'яснюється справедливий характер дій з нашого боку, разом з органами безпеки та військової контррозвідки припиняються розповсюдження брехливих чуток, вчинки, спрямовані на деморалізацію особового складу. За допомогою бойового активу, спостерігачів здійснюється виявлення точного знаходження гучномовних станцій та установок противника, організовується їх придушення артилерією. В частинах і підрозділах формуються команди (групи) збирання та знищення листівок противника, радіоприймачів з фіксованими частотами мовлення.

Соціально-правова робота з військовослужбовцями та членами їх сімей планується і проводиться з метою роз'яснення законодавчих актів воєнного часу, зміцнення єдиначальності, піклування про задоволення потреб і запитів особового складу, реалізацію прав і пільг військовослужбовців при пораненні чи загибелі.

В ході оборони головна мета морально-психологічного забезпечення дій військ - підтримувати і зміцнювати у особового складу впевненість у своїх силах, стійкість, мужність і бойову активність, пильність.

У цих умовах актуальне значення мають виховні заходи, які сприяють мобілізації військовослужбовців на своєчасне і якісне інженерне обладнання районів і позицій, суворе дотримання маскуванню.

З метою підтримання бойової активності військовослужбовців повсякденно розповсюджується інформація про бойові успіхи частин, героїчні подвиги військовослужбовців, узагальнюється досвід морально-

психологічного забезпечення дій військ. Здійснюється своєчасне інформування зверху вниз і знизу догори про хід бойових дій, положення підрозділів і частин, їх морально-психологічний стан.

Під час оборони міста морально-психологічне забезпечення дій військ спрямовується на виконання завдань щодо стійкого утримання опорних пунктів та районів оборони, створення ефективної системи вогню, виявлення стійкості, ініціативи, винахідливості при веденні бою в ізоляції від основних сил частин (підрозділів), посилення виховного впливу в екіпажах танків, бойових машин піхоти, гарматних і мінометних розрахунках.

Під час оборони в горах морально-психологічне забезпечення дій військ зосереджується на забезпеченні стійкого утримання перевалів, проходів, тунелів, вузлів доріг, командних висот, широких долин, ведення безперервної розвідки і спостереження; постійному виховному і бойовому інформуванні особового складу.

Під час оборони в лісі морально-психологічне забезпечення дій військ спрямовується на забезпечення надійного утримання районів, які перехоплюють найбільш вірогідні напрямки наступу противника (дороги, просіки, проходи на заболочених ділянках, галявини, вирубки, міжозер'я), ефективного використання вогневих засобів і бойової техніки для його знищення і проведення несподіваних і стрімких контратак.

У діях частин (підрозділів) в якості протидесантного резерву морально-психологічне забезпечення дій військ зосереджується на забезпеченні швидкого висунення в район висадки повітряного десанту противника, стрімких і рішучих дій особового складу для його знищення.

При виході з бою і відході морально-психологічне забезпечення дій військ спрямовується на забезпечення витримки, дисципліни і організованості особового складу, здібності підрозділів вести бій у відриві від головних сил частини (підрозділу), утримання рубежів, що займаються, швидких і потайних дій. Особлива увага надається виховній роботі в підрозділах, які прикривають вихід із бою головних сил частини (підрозділу).

У період заміни частин (підрозділів) морально-психологічне забезпечення дій військ спрямовується на забезпечення дотримання особовим складом встановленого режиму діяльності підрозділів, дисципліни маскування в районі оборони (опорному пункті) і під час виходу із нього, на підтримання бойової готовності підрозділів у період зміни, пильності і збереження особовим складом військової таємниці.

У діях в розвідувальному загоні і під час ведення розвідки боєм морально-психологічне забезпечення дій військ спрямовується на забезпечення безумовного виконання завдань у розвідці, отримання найбільш повних і правдивих відомостей про ворога, на виховання у кожного військовослужбовця ініціативи і винахідливості, здібності до рішучих дій, спостережливості, правдивості, вміння зберігати державну і військову таємницю.

У бою в оточенні і при виході з оточення морально-психологічне забезпечення дій військ спрямовується на підтримання високого морально-психологічного стану, стійкості і боєспроможності військ, прагнення активними діями сприяти виконанню бойового завдання. Особлива увага звертається на забезпечення витримки, ініціативи і рішучості офіцерів, особистого прикладу бойового активу, високої організованості і дисципліни військовослужбовців; на безперервну інформацію особового складу про обстановку, що склалася, припинення брехливих чуток і панічних настроїв; на економне використання боєприпасів, пального, продовольчих припасів та інших матеріальних засобів.

Особливу увагу треба приділяти морально-психологічне забезпечення дій військ в нічних умовах.

Нічні умови ніби розчленовують єдиний бойовий колектив на окремі групи, що призводить до загострення почуття самотності. Вночі інколи звужується мобілізуючий вплив позитивного прикладу командира, офіцера-виховника, товариша по підрозділу.

Ці та інші особливості бойових дій в умовах ночі створюють значні труднощі для військовослужбовців. Але треба пам'ятати, що нічний час сприяє здійсненню потаємних бойових дій, введення противника в оману, досягненню несподіванки. Ось чому необхідно прагнути використати нічний час для активних бойових дій, а при їх веденні, до досягнення рішучих результатів за рахунок використання вигідних психологічних умов. Нічний бій більш ніж будь-який вимагає попередньої підготовки його учасників, пошуків шляхів стійкого виховного впливу з урахуванням психологічних умов.

Сучасні бойові дії можуть вестись в умовах застосування противником зброї масового знищення.

Для цього необхідно знати специфічні реакції особового складу на вражаючі фактори зброї масового знищення.

Особливу силу має фактор новизни, незвичність ракетно-ядерної зброї, відсутність бойового досвіду дій під час її його застосування.

Відомо з досвіду минулих війн, що нова зброя сильно діє на психіку, послаблює увагу, мислення, викликаючи "літакобоязнь", "танкобоязнь", "мінобоязнь".

Другий сильний психологічний фактор - виключна бойова міць ракетно-ядерної зброї, труднощі захисту від неї, що загострює інстинкт самозбереження.

Вплив цих факторів може бути послаблений морально-психологічним забезпеченням службових та навчальних занять ще в мирний час.

В бойовій обстановці особливе значення набувають форми і методи виховної роботи, які спонукають військовослужбовців до прояву бойової активності, стійкості, ініціативи і самовідданості.

Важливі глибоке роз'яснення військовослужбовцям завдань та показ можливого характеру бойових дій в складних умовах.

Необхідно також турбуватися про забезпечення частин і підрозділів засобами індивідуального і колективного захисту, про вміння ними користуватися.

Військовослужбовцям важливо знати психологічну характеристику вражаючих факторів ядерного вибуху.

У військовослужбовців може виникнути: тривожне очікування симптомів променевої хвороби; думка про неминучість близької смерті від неї.

Психологічними особливостями застосування ядерної зброї є:

різке посилення (по інтенсивності і масовості) психічних явищ, які є типовими для бойових дій із застосуванням звичайних засобів ураження; виникнення нових психологічних явищ (гострі реактивні психози, тривожні очікування, постійна внутрішня напруга).

Необхідно переконати людей у тому, що бойова діяльність продовжується, командування на місці і здібне керувати військовою частиною (підрозділом).

Подолати розгубленість і оціпеніння, що виникли.

При появі паніки чи істеричної поведінки окремих осіб, охоплених гострими реактивними станами, необхідні рішучі міри щодо усунення чи ізоляції цих осіб.

Мобілізація людей на подальші активні дії.

Дуже важливо спочатку визначити психологічні втрати серед особового складу.

Для цього існує ряд методик, одна з них виходить з того, що приблизно 20% особового складу, що піддавався ракетно-ядерному удару, будуть готові негайно продовжувати бойові дії.

Для 60% особового складу буде необхідний деякий час (не більше 2-х годин) для повного відновлення боєздатності.

Біля 10% особового складу може втратити свою боєздатність на термін більше 2-х годин і ще 10% - більше 2-х діб. Окремі військовослужбовці цієї групи матимуть потребу в шпиталізації.

Виходячи з таких даних можна розрахувати динаміку відновлення боєздатності частини і визначити необхідні дії командирів, офіцерів-виховників, громадських організацій, активу.

Для активізації та упорядкування дій особового складу важливо:

призначити тимчасово виконуючих обов'язки офіцерів, прапорщиків, сержантів, замість тих, які вийшли зі строю;

чітко поставити завдання на подальші дії;

довести первинну інформацію про обстановку;

підбадьорити словом і прикладом;

здійснити обхід бойових позицій командирами, офіцерами-виховниками;

закликати до проявлення розумної ініціативи, самостійності і максимального використання можливостей.

Важливими передумовами успішного формування морально-психологічної готовності військовослужбовців до бою - це усунення формалізму, спрощення і послаблення в навчанні.

Спрощення створює невірне уявлення про сучасний бій, створює труднощі в оволодінні необхідними знаннями, уміннями, навичками, не привчає військовослужбовців долати граничні, фізичні навантаження, долати негативні психологічні стани.

Засоби імітації будуть ефективними лише тоді, коли з їх допомогою створюються дії основних факторів зброї і бойової техніки (звук пострілів, блискавка вогню, дим, створення ям).

Певну уяву про сучасний бій і психологічну готовність до нього можуть давати навчальні кінофільми.

Велике значення має знання психологічних особливостей керівництва особовим складом, подолання страху і паніки в умовах застосування противником сучасної зброї.

Страх - основна негативна реакція військовослужбовця в бойових умовах .

Страх як емоційне виявлення напруги - це стан тривоги і викликаного ним пригноблення чи збудження людини пов'язаного з усвідомленням небезпеки.

Страх впливає на секреторну систему людини. Гормональна речовина, яка в результаті цього з'являється у крові, веде до серйозних змін в серцево-судинній і дихальній діяльності, крім того, вони розщеплюють цукор, який є в людині, що веде до загального ослаблення організму.

Також страх впливає на психіку людини, на її розум, почуття, волю.

У стані страху людина розгублюється, страх паралізує волю.

Стан страху однієї людини може викликати страх у інших. Так, як правило, і виникає паніка у підрозділі.

Страх проявляється у різних ступенях та формах.

До емоційної реакції типу страху відноситься тривога, яка властива людині, що знаходиться в безпеці.

Тривога може вилитись в позитивну чи негативну реакцію:

може сковувати чи спонукати робочу енергію. Обов'язок офіцера-виховника спрямовувати її в позитивне русло;

якщо ж не керувати переживаннями військовослужбовців то тривога, що виникла, може перетворитися в переляк, боязнь. Це більш сильна емоційна реакція, яка має виражений елемент пригноблення.

У кого сильно розвинута воля, може самостійно подолати переляк, боязнь.

Переляк тих у кого слабка воля, може бути припинений впливом командира (голосна чітка команда, особистий приклад).

Неконтрольований переляк, боязнь можуть перерости в глибокий жах.

Цей стан надовго паралізує психіку людини, її нервові і психологічні процеси, робить людину непрацездатною.

У цьому стані людина втрачає навіть набуті навички.

Панічний жах одного, якщо його не ізолювати, може перерости в паніку підрозділу. Боротьба з панікою повинна починатися з усунення джерела її виникнення.

Від командира вимагається таке втручання в події, які стихійно розвиваються в охопленому панікою підрозділі, яке б своєю несподіваністю, силою відволікло увагу людей від джерела паніки і привернуло до командира.

Після оволодіння увагою людей її неможливо ні на секунду втрачати: слова, дії командира - все повинно бути мобілізовано на це.

Далі людей треба залучити до роботи, виконання якої буде відволікати їх і допоможе звільнитися від страху.

Причини виникнення страху.

Страх виникає перш за все там, де особовий склад: недостатньо підготовлений в морально-психологічному відношенні; не має стійких ідейних переконань; недостатньо згуртований у військовий колектив.

Пасивний стан бездіяльності – це умова для несподіваних дій противника.

Відсутність організації та порядку, послаблення керівництва, втрата управління.

Недовіра між людьми, погані взаємовідносини, відсутній авторитет у керівника.

Несподівані, раптові дії ворога з застосуванням незнайомих засобів, можливість застосування з його боку ядерної зброї.

Слабкі в моральному відношенні люди, які не вміють володіти технікою та зброєю, діяти в умовах сучасного бою - це ті джерела, де страх може виникнути в першу чергу, розповсюдитись і перетворитись в паніку підрозділу.

Попередженню виникнення страху чи припиненню його розповсюдження служать:

безперервна виховна робота, бойова та спеціальна підготовка, які озброюють людей високими ідейними та морально-психологічними якостями, військовою майстерністю та здібністю протистояти впливу небезпеки, гнітючої дії напруги - основний засіб боротьби з можливою появою страху;

постійна, своєчасна, змістовна інформація особового складу про обстановку, боротьба з чутками і підривною пропагандою противника;

постійна зайнятість особового складу виконанням службових завдань. Що відволікає людей від можливої появи думок про небезпеку, що може загрожувати, від переживання небезпеки;

організованість, безперервне керівництво, активні дії всього особового складу - все це не дозволяє зародитися страху у солдат;

контроль за поведінкою морально і психологічно нестійких людей, постійний вплив на них, а якщо треба і ізоляція;

розвиток взаємовідносин військового товариства в підрозділі, почуття взаємовиручки, постійна взаємна підтримка;

продумане керівництво і особистий вплив авторитетного командира-єдиноначальника, активу, наступальна за духом робота виховних органів, громадських організацій;

психологічна підготовка солдат до дій в таких умовах ще в мирний час.

при діях в обороні особливе значення має постійний контакт, почуття ліктя, індивідуальна робота з підлеглими, тісне спілкування з ними усіх командирів і офіцерів-виховників. Треба добитись того, щоб кожен військовослужбовець зрозумів, що від його хоробрості, рішучості і відданості залежить перемога.

Досвід свідчить, що найкращим рішенням завдань оборонного бою є організація та здійснення наступу на противника. Але за будь яких умов **після завершення бойових дій** в обороні підводяться підсумки дій частин і підрозділів, здійснюється нагородження тих, хто проявив мужність та героїзм. Узагальнюється та розповсюджується передовий досвід здійснення морально-психологічного забезпечення дій військ в бойових умовах. Для цього використовуються заходи усної пропаганди та агітації, стінний друк, наочна агітація та інше.

Таким чином, можна зробити висновок, що успішне ведення бойових дій в обороні у великій мірі залежить від людського фактору, що в свою чергу у повній мірі залежить від вмільої організації та проведення морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань.

6.2 Морально-психологічне забезпечення дій військ в наступі

Активні й рішучі наступальні бойові дії є основним способом досягнення мети бою. Наступ діє на психологію противника тим, що виявляє більш сильну волю. Треба пережити і відчувати всю скрутність становища того кого атакують, щоб зрозуміти, яку перевагу має наступ перед обороною.

Слід також пам'ятати, що в наступі є чимало факторів, які можуть дезорганізувати поведінку людей, викликати у них стресові стани. Щоб у цих умовах не згасав вогонь бойового запалу, важливо зберегти з військовослужбовцями безпосередній контакт, використати можливості виховного впливу на військовослужбовців і забезпечити безперервне виявлення бойового пориву. Також виправданим є прагнення офіцерів-виховників постійно тримати військовослужбовців у курсі справ, оперативно інформувати про героїчні вчинки, використовувати будь-який привід для посилення ненависті до ворога.

Складна, динамічна бойова обстановка, яка безперервно змінюється, велика напруга моральних, психологічних і фізичних сил особового складу в умовах наступу, потребують організації морально-психологічного забезпечення дій військ з метою здійснення безперервного виховного впливу.

ву на кожного військовослужбовця, підвищення наступального пориву. Воно організовується творчо і ведеться постійно на всіх етапах бою - на етапі підготовки до бойових дій, в ході бою та після його завершення.

У наступі основними завданнями морально-психологічного забезпечення є підтримання високого бойового і морально-психологічного стану, мобілізація особового складу на виконання поставлених завдань, ведення активних і стрімких бойових дій, утримання ініціативи, завдання противнику рішучої поразки.

З цією метою здійснюються :

роз'яснення особовому складу характеру і особливостей майбутнього бою, доведення бойових завдань, підтримання і розвиток високого наступального пориву, виховання у військовослужбовців твердої рішучості виконати бойовий наказ і поставлені завдання за будь-яких умов обстановки; посилення виховної роботи в частинах (підрозділах), які діють на головному напрямку, а також в тих, які виконують найбільш важливі завдання;

доведення до військовослужбовців необхідних відомостей про противника, його морально-психологічний стан, наміри, сильні і слабкі сторони оборони, озброєння і бойової техніки; виховання твердого переконання в розгромі противника;

робота з особовим складом щодо забезпечення таємної підготовки до наступу, збереження в таємниці заходів, що проводяться, дотримання усіх мір маскуванню і радіодисципліни;

виховні заходи для забезпечення чіткої і безперервної взаємодії між наступаючими частинами (підрозділами), роз'яснення особовому складу бойових можливостей взаємодіючих частин (підрозділів) різного призначення, встановлених сигналів і порядку дій, особливо вночі, значення взаємодопомоги в бою, своєчасного використання результатів вогневих ударів на противника;

цілеспрямована виховна робота для мобілізації особового складу на рішучі бойові дії і найбільш ефективного застосування вогневих засобів і бойової техніки для прориву оборони, стрімкого просування вперед, оточення і знищення противника; роз'яснення військовослужбовцям завдань, які виникають в ході бою;

забезпечення стрімких і вмілих дій військовослужбовців під час переслідування противника, який відходить; підтримання високої активності особового складу підрозділів розвідки, передових загонів, авангардів;

зосередження зусиль військовослужбовців, особливо механіків-водіїв (водіїв), на повному використанні можливостей бойової техніки і зброї, досягнення безперервності і високих темпів наступу.

Перед початком бойових дій виховна робота ведеться з усіма категоріями особового складу. В роботі використовуються різні форми і методи: лекції, семінари, наради, інструктажі, спеціальні заняття.

У виховній роботі з сержантами основні зусилля зосереджуються на розвитку у них свідомості, формування організаторських здібностей, впевненості у своїх силах, знаннях і можливостях, готовності до сміливих і рішучих дій у найскладніших умовах.

Велика робота проводиться з солдатським складом. Атака - суворе випробування всіх моральних, психологічних і фізичних можливостей особового складу. В ній основна атакуюча одиниця - солдат. Він перший потрапляє під вогонь ворога. Таким чином, солдат - центр уваги і турботи командирів і офіцерів-виховників.

Заступник командира частини (підрозділу) з виховної роботи після ознайомлення з бойовим завданням подає командирі пропозиції, віддає попередні розпорядження; на основі рішення командира, вказівок з морально-психологічного забезпечення, висновків із оцінки обстановки, наявних сил та засобів виховної роботи, приймає рішення щодо морально-психологічного забезпечення дій військ, складає план морально-психологічного забезпечення бойових дій, після затвердження яких командиром, віддає розпорядження про морально-психологічне забезпечення дій військ.

У цей період значна увага надається узгодженню дій виховних структур з роботою штабу, тилових органів і бойового забезпечення.

У ході індивідуальної виховної роботи, повідомлень про обстановку, читок газетних статей, бесід з'ясовуються настрої, думки і сподівання особового складу напередодні бою.

Психологічна підготовка включає наступні взаємопов'язані аспекти: формування у військовослужбовців постійної психологічної готовності до негайного ведення бою;

виховання високої емоційно-вольової стійкості до подолання тривалих нервово-психічних і фізичних навантажень, підготовка військовослужбовців до того, щоб вони в небезпечній ситуації стійко, мужньо і свідомо виконували бойові завдання.

Учасники бойових дій знають, що кожна людина перед лицем небезпеки відчуває страх. Але вплив інстинкту самозбереження на поведінку людей різний. Ідейно переконаний, добре навчений, досвідчений, дисциплінований військовослужбовець зможе побороти це негативне почуття і виконати бойове завдання навіть ціною свого життя. А безвільний, непідготовлений, фізично слабкий військовослужбовець в скрутну хвилину підведе командира, товаришів і себе.

В числі засобів, які допомагають подолати почуття страху, разом з високими морально-психологічними і бойовими якостями, необхідно назвати такі як: зайнятість військовослужбовця корисною справою, його обстріляність, бойова активність. В бойових умовах можна спостерігати, наприклад, як військовослужбовці, які наводили міст під вогнем противника, були менш стурбовані безпекою, ніж ті, що знаходились на березі і чекали переправу. Невизначеність і бездіяльність негативно впливають на

психіку солдата. Тому командири з метою відволікання від небезпеки організовують риття окопів, удосконалення ходів сполучення та інше.

За участю офіцерів виховних структур військовослужбовці оволодівають методами подолання психічних травм та бойового стресу, прийомами саморегуляції, вольової мобілізації, аутотренінгу, надання екстреної лікарської та психологічної допомоги.

З метою попередження і нейтралізації інформаційно-психологічного впливу противника на особовий склад:

визначаються морально-психологічні установки військовослужбовців і фактори обстановки, які можуть бути використані противником для інформаційно-психологічного впливу, організовується робота щодо усунення несприятливих факторів;

виявляються сили і засоби психологічних операцій противника, їх бойові можливості, порядок використання, характер і спрямованість інформаційного впливу, його мета і можливі наслідки;

розробляються пропозиції командирам щодо організації протидії інформаційно-психологічному впливу противника разом з органами управління державної влади, іншими силовими відомствами, засобами масової інформації, установами культури і творчими колективами, релігійними конфесіями.

У вирішенні завдань морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань важливе значення має соціально-правова робота, яка організовується у підрозділах з метою створення соціально-правової обстановки для успішного і ефективного виконання військовослужбовцями своїх функціональних обов'язків в умовах бойових дій.

Правова робота допомагає вирішувати завдання розвитку бойової згуртованості військових підрозділів на основі дружби, військового товариства, взаємодопомоги в умовах бою, зміцнення військової дисципліни, єдиначальності, безумовного виконання наказів командирів і начальників, досягнення високої організованості і виконавчої дисципліни особового складу. Особлива увага звертається на збереження військової та державної таємниці.

Основними завданнями правової роботи під час бойових дій є:

роз'яснення військовослужбовцям законодавчих та інших правових актів воєнного часу, забезпечення глибокого розуміння необхідності безумовного точного їх виконання;

всебічне зміцнення єдиначальності;

зміцнення правопорядку, організованості, дисципліни, дотримання принципу соціальної справедливості;

мобілізація внутрішніх сил військовослужбовців через мотивацію їх діяльності, турботу про задоволення потреб і інтересів;

проведення в життя встановлених законами прав і пільг тяжко поранених військовослужбовців, членів родин загиблих;

турбота щодо організації поховань воїнів, загиблих у боях;

підтримка взаємодії з органами державної влади та управління з метою ефективного вирішення соціальних проблем військовослужбовців і членів їх сімей, забезпечення військ усім необхідним для бойових дій;

вивчення і роз'яснення військовослужбовцям норм міжнародного гуманітарного права під час бойових дій, кодексу поведінки і відповідальності за їх порушення.

У виховній роботі необхідно враховувати можливість застосування ворогом ядерної зброї. На морально-психологічний стан особового складу впливає рівень знання вражаючих властивостей ядерної зброї, заходів захисту від неї, наявності індивідуальних засобів. Звертається увага на збереження в таємниці заходів, які проводяться, дотримання всіх заходів маскування, суворой дисципліни і організованості, беззаперечне підпорядкування командирам.

В період підготовки до наступу частини (підрозділи) можуть посилено тренуватись на спеціально обладнаній місцевості в подоланні оборони противника. Командири і офіцери-виховники добиваються того, щоб кожне заняття проходило з максимальною користю, організують виступи досвідчених військовослужбовців, зустрічі з героями боїв, роз'яснюють особливості майбутніх дій, тактику противника, можливі зони радіаційного забруднення, тощо.

Виховна робота ведеться з урахуванням професій військовослужбовців. Особлива увага звертається на роботу з розвідниками, хіміками-дозиметристами, зв'язківцями, військовослужбовцями інженерних підрозділів, механіками-водіями, навідниками та іншими.

Так, робота з військовослужбовцями-розвідниками має мету мобілізувати їх на самовіддане виконання бойових завдань, отримання найбільш повних і вірогідних даних про ворога, перш за все, про його засоби ядерного нападу, швидку передачу добутих відомостей командуванню, виховання у кожного розвідника спостережливості, ініціативи і винахідливості, здібності до зухвалих дій, військових хитрощів, уміння зберігати військову та державну таємниці.

У роботі з хіміками-дозиметристами нагадують про особливу відповідальність за правильне визначення рівня радіаційного забруднення місцевості, зброї і бойової техніки.

Увага військовослужбовців інженерних підрозділів звертається на сміливі і рішучі дії щодо забезпечення висунення військ, розмінування місцевості, форсування водних перепон і виконання інших завдань.

Виховна робота з військовослужбовцями-мотострільцями спрямована на те, щоб мобілізувати їх на швидкі і самовіддані дії, щодо подолання оборони противника і розвиток успіху, на підтримання тісної взаємодії.

З метою підвищення морального духу військовослужбовців використовуються, як масові форми, так і індивідуальна робота. Напередодні вирішального бою в підрозділи, як правило, поступає поповнення. Командирам і начальникам багато треба робити для того, щоб скоріше ввести вій-

ськовослужбовців, що прибули, в стрій, найбільш доцільно розподілити за підрозділами, допомогти освоїтись в обстановці. На необстріляних солдат велике враження справляють бесіди командирів і офіцерів-виховників, розповіді досвідчених військовослужбовців, їх впевненість в своїх силах.

Сильними засобами підвищення наступального пориву військовослужбовців можуть стати звернення Військової Ради внутрішніх військ МВС України. Вони доводяться до особового складу за дві-три години до початку наступу, а в деяких випадках - уже під час артилерійської підготовки. Офіцери-виховники зачитують текст звернення Військової Ради, роз'яснюють його значення, закликають військовослужбовців повністю виконати бойове завдання, разом з командирами, активом перевіряють готовність особового складу до бою і забезпеченість всім необхідним. Ці звернення і робота навколо них викликають великий моральний підйом у військовослужбовців, посилюють наступальний порив, прагнення розгромити ворога.

В умовах підготовки до бойових дій з метою надання релігійної підтримки залучаються служителі церкви.

Враховуючи значний інформаційно-психологічний вплив противника на свідомість і почуття військовослужбовців із застосуванням листівок, радіо та інших можливостей, органи виховної роботи вживають заходів щодо нейтралізації і попередження ворожої пропаганди.

До особового складу доводяться заходи України щодо усунення причин війни чи конфлікту у міжнародних організаціях, роз'яснюється справедливий характер дій з нашого боку, разом з органами безпеки та військової контррозвідки припиняється розповсюдження брехливих чуток, вчинків спрямованих на деморалізацію особового складу. Здійснюється виявлення точного знаходження гучномовних станцій та установок противника, організовується їх подавлення. В частинах і підрозділах формуються команди (групи) збирання та знищення листівок противника, радіоприймачів з фіксованими частотами мовлення.

В районі розміщення морально-психологічне забезпечення дій підрозділів спрямовується на підтримання постійної готовності особового складу і техніки до висунення, відбиття нападу повітряного і наземного противника, підвищення бойової і психологічної підготовки особового складу, забезпечення надійного захисту від зброї масового знищення, підтримання встановленого порядку і маскування. Посилення виховної роботи в розвідці, сторожовій і безпосередній охороні, в чергових частинах і підрозділах.

Морально-психологічне забезпечення дій підрозділів сторожової охорони спрямовується на виховання у особового складу високої пильності з метою виключення проникнення розвідки противника і його раптового нападу на частини (підрозділи), що охороняються, а також на забезпечення стійких і тривалих дій, для своєчасного розгортання і вступу в бій головних сил.

Морально-психологічне забезпечення дій підрозділів під час пересування спрямовується на:

своєчасне прибуття в зазначений район, готовність до розгортання у бойовий порядок і успішне ведення зустрічного бою;

роз'яснення особовому складу характеру маршрутів, особливостей соціально-політичної, релігійної, криміногенної обстановки у районах, через які пересуваються війська, мір безпеки, захисту від впливу авіації противника його високоточної зброї;

роз'яснення задач маршу, мобілізацію військовослужбовців, особливо водіїв, на якісну підготовку бойової техніки та озброєння до маршу;

чітке виконання дисципліни маршу і організованості, заходів маскування, сигналів управління;

підтримання постійної бойової готовності до можливого нападу противника, відбиття його ударів, до сміливих та рішучих дій щодо знищення противника у зустрічному бою;

прийняття необхідних заходів для своєчасного харчування і відпочинку особового складу під час маршу, збереження його моральних і фізичних сил;

проведення виховної роботи з особовим складом підрозділів протиповітряної оборони, розвідки, загону забезпечення руху, комендантської служби, підготовку механіків-водіїв до нічного маршу.

Під час перевезення військ залізничним, морським (річним), повітряним транспортом, приділяється увага організованому проведенню завантаження і розвантаження, підбору, розстановці і інструктуванню посадових осіб добового наряду і активу.

Морально-психологічне забезпечення дій підрозділів похідної охорони спрямовується на забезпечення сміливих і стрімких дій з метою пересування без перешкод колони що охороняється, рішучого знищення підрозділів розвідки і охорони противника, сковування його головних сил і нанесення їм втрат, створення головним силам полку (батальйону) вигідних умов для розгортання і вступу в бій.

Таким чином, в період підготовки до бойових дій ведеться напружене і цілеспрямоване морально-психологічне забезпечення. Якраз у цей період готуються і наступальний порив, і стійкість оборони, і майбутні героїчні подвиги.

В ході наступу морально-психологічне забезпечення дій військ спрямовується на підтримання і нарощування стійкої морально-психологічної переваги особового складу наших військ над противником, мобілізацію військовослужбовців на оволодіння і утримання ініціативи в бою, ведення активних і стрімких бойових дій, зразкове виконання поставлених завдань, на виховання у особового складу високого наступального духу, готовності беззаперечно виконати накази командирів (начальників) в найскладніших умовах.

Важливе завдання виховної роботи в наступі - підтримання і розвиток у командирів і офіцерів-виховників, інженерів і техніків високих вольових якостей, ініціативи, самостійності, здібності правильно оцінювати обстановку, без вагань приймати оптимальні рішення і наполегливо проводити їх в життя, підтримувати здібність особового складу вести активні, маневрові і рішучі бойові дії.

В бойових умовах необхідно постійно шукати нові форми підвищення бойової активності. Наприклад: в боях за великі міста, укріплення кращим військовослужбовцям можуть вручатись синьо-жовті прапори для вивішування на відвойованих у ворога об'єктах. При цьому командирам і офіцерам-виховникам необхідно вказувати, де їх необхідно встановити.

Це доручення військовослужбовцями сприймається як знак особливої довіри і честі. В нарощуванні наступального духу особового складу велику роль відіграють оперативна пропаганда героїчних подвигів особового складу, успіхи наших військ, нагородження військовослужбовців, які відзначилися в боях, орденами і медалями. Велике виховне значення має вручення нагород безпосередньо на полі бою. Про їх подвиги необхідно оперативно повідомляти в "блискавках", на сторінках військової газети, які б закликали всіх військовослужбовців брати приклад з героїв.

Офіцерам-виховникам необхідно заздалегідь забезпечувати актив бланками "блискавок" "Прочитай і передай іншому", які будуть використовуватись для оперативних повідомлень про військовослужбовців, що відзначились на полі бою. Виправдовують себе також пам'ятки. Простими словами, що проникнуті могутньою волею до перемоги, вони будуть закликати військовослужбовців нещадно нищити ворога.

Велике значення для нарощування наступального пориву має виховання у військовослужбовців ненависті до ворога. З цією метою повинні широко використовуватись матеріали газет, мітинги на місцях поховання загиблих військовослужбовців, розповіді і листи тих, хто пережив жах неволі.

Командири і офіцери-виховники в ході боїв повинні повсякденно роз'яснювати особовому складу військово-політичне становище в світі, конкретні бойові завдання, повідомляти відомості про ворога, його моральний стан, про слабкі і сильні сторони оборони ворога. З цією метою проводиться оперативне інформування особового складу, яке буде породжувати у наших військовослужбовців глибоке розуміння своєї ролі в наступі, підвищення відповідальності за виконання бойових завдань.

Важливу роль у підтриманні високого наступального пориву особового складу в ході атаки відіграє особистий приклад командирів і офіцерів-виховників. Окремим військовослужбовцям можуть даватись доручення першим піднятися в атаку, оголосити патріотичний заклик, наприклад, "За Батьківщину", "За Україну, вперед" та інші.

При бойових діях в глибині оборони противника морально-психологічне забезпечення дій підрозділів підпорядковується забезпеченню стрімкого наступу і завершенню розгрому ворога.

В ході відбиття контратак, увага військовослужбовців звертається на необхідність швидкого захоплення і закріплення вигідних рубежів, стрімкого удару по ворогу. І тут, як і під час атаки, активну роль відіграє особистий приклад командирів, офіцерів-виховників і активістів.

У зустрічному бою морально-психологічне забезпечення дій підрозділів спрямовується на підтримання в особового складу постійної готовності до здійснення стрімкого маневру, швидкого розгортання в бойовий порядок, випередження противника у відкритті вогню, нанесення несподіваних ударів у фланги і тил, розчленування угруповань противника і завдання йому поразки по частинах. Особлива увага приділяється активізації виховної роботи в розвідувальних підрозділах і органах розвідки, передових загонах і авангардах, оперативному доведенню до особового складу бойових завдань і мобілізації його на рішучі та ініціативні дії.

Під час наступу в горах морально-психологічне забезпечення дій підрозділів спрямовується на виховання у особового складу здібності мужньо долати труднощі, які викликані умовами гористої місцевості, тверде знання особливостей бойових дій у горах, забезпечення сміливих, ініціативних дій в обхідних загонах і тактичних повітряних десантах, у захопленні командних висот, перевалів і тунелів, на подолання ущелин і вміле застосування зброї.

Під час наступу в місті морально-психологічне забезпечення дій підрозділів спрямовується на забезпечення сміливих, зухвалих і рішучих дій особового складу під час захоплення найбільш важливих будинків, об'єктів і кварталів, в складі головних сил частин (з'єднань), а також в складі штурмових загонів (штурмових груп).

Під час форсування водних перепон морально-психологічне забезпечення дій підрозділів спрямовується на забезпечення високих темпів подолання водної перепони, рішуче знищення ворога, на стрімкий розвиток наступу на протилежному березі; особлива увага приділяється підвищенню бойової активності особового складу передових загонів, авангардів, тактичних повітряних десантів, інженерних підрозділів і комендантської служби; психологічній підготовці особового складу плаваючих засобів.

Під час дій тактичного повітряного десанту морально-психологічне забезпечення дій підрозділів зосереджується на роз'ясненні особовому складу особливостей бойового завдання, забезпеченні зухвалих і рішучих дій у тилу противника на знищення його засобів ядерного і хімічного нападу, наземних елементів розвідувально-ударних комплексів і пунктів управління, захопленні і надійному утриманні важливих рубежів, переправ, проходів і перевалів у горах, інших об'єктів до підходу своїх військ.

Під час дій у розвідувальному загоні морально-психологічне забезпечення дій підрозділів спрямовується на забезпечення безумовного вико-

нання підрозділами поставлених завдань, на своєчасне здобуття вірогідних відомостей про противника, виховання ініціативи й винахідливості, здібностей до зухвалих і стрімких дій, військових хитрощів, спостережливості, правдивості, уміння зберігати державну і військову таємницю.

Під час дій у складі морського десанту морально-психологічне забезпечення дій підрозділів спрямовується на забезпечення організованої посадки підрозділів на десантні кораблі, переходу десанту морем, зухвалих і сміливих дій у бою за висадження і виконання десантом завдань на березі, на підтримку взаємодії з екіпажем корабля. Особовому складу роз'яснюються правила поведінки на кораблях під час переходу морем, відбиття нападу повітряного і морського противника.

Після завершення бою морально-психологічне забезпечення дій підрозділів не закінчується. На цьому етапі можуть проводитися виховні заходи для забезпечення маршруту, пересування залізничним транспортом в пункти постійної дислокації.

З прибуттям в частину, накопичені матеріали здаються у відділення виховної роботи для узагальнення і розповсюдження передового досвіду.

Готуються подання для нагородження військовослужбовців орденами і медалями, видаються накази про заохочення частин і з'єднань. Відсилаються листи сім'ям загиблих і поранених.

Випускаються радіогазети, бойові аркуші і стінгазети, в яких пропагуються подвиги особового складу.

Підводяться підсумки виховної роботи в бойових умовах з командирами підрозділів, офіцерами-виховниками і активом.

В підрозділах проводяться загальні збори, засідання рад військових колективів для обговорення бойових дій особового складу і заходів щодо покращання бойової злагожденості, зміцнення військової дисципліни. Сприяють зміцненню морального клімату підрозділів вечори вшанування військовослужбовців, які відзначилися в боях.

З метою зняття психологічного навантаження проводяться концерти художньої самодіяльності, вечори відпочинку, різноманітні спортивні заходи.

В сучасних умовах до морально-психологічних та бойових якостей особового складу пред'являються виключно високі вимоги. Тільки сильні духом військовослужбовці, вірні ідеї державної незалежності України, які майстерно володіють зброєю, бойовою технікою, здібні отримати в бою перемогу над противником.

Таким чином, зростання ролі і значення морально-психологічного забезпечення в сучасному бою вимагає від командирів, виховних органів, громадських організацій достатніх навичок його організації, ведення на високому патріотичному рівні, цілеспрямовано, оперативно, безперервно, в тісному зв'язку з конкретними завданнями частин та підрозділів.

6.3 Суть інформаційної боротьби та її значення для успішного виконання службово-бойових завдань

Ще у далекому минулому найбільш талановиті полководці чітко розуміли, що боротися з ворогом необхідно не лише збройними засобами, але й шляхом впливу на його свідомість, волю, почуття та настрої. Тому, вони намагалися використовувати засоби психологічного впливу для послаблення морального духу і бойової могутності противника.

Яскравий приклад таких дій ми спостерігаємо у Богдана Хмельницького, коли завдяки вміло проведеній роботі, на бік повсталих перейшло декілька тисяч реєстрових козаків, яких послали на допомогу полякам, що в значній мірі сприяло перемозі українського війська в битвах під Жовтими Водами і Корсунем 6 і 26 травня 1648 року.

І сьогодні жодна країна не в стані захистити себе, використовуючи лише воєнно-технічні засоби.

Військові конфлікти останнього часу (Близький Схід, Афганістан, Югославія, Чечня й інші) показують, що силові акції мають реальний шанс на успіх тільки при досягненні переваги у інформаційній боротьбі.

На Північному Кавказі під час військового протистояння інформаційна війна велась активно як однією так і іншою сторонами.

Багатий досвід у здійсненні інформаційної боротьби мають країни НАТО, де діяльність у цій сфері є пріоритетною державною справою. Наприклад, в операціях США у Гренаді, Панамі, при ліквідації військової хунти в Гаїті, під час операцій в Перській затоці.

Інформаційна боротьба (війна) – якісно новий вид бойових дій, активна протидія в інформаційному просторі, яка включає наступні види спеціальної діяльності:

психологічні операції (організація морально-психологічного впливу на війська та населення противника у загрозливий та воєнний час);

електронна війна (комплекс цілеспрямованих дій з метою здобуття переваги в ефірі);

фізичне знищення (руйнування інформаційних систем та засобів, пунктів управління та зв'язку тощо);

заходи безпеки (збереження своєї інформаційної системи, розробка спеціальних заходів захисту, обробки та розповсюдження інформації);

інформаційна атака (масований інформаційний вплив із диференціацією на різні категорії військовослужбовців та верстви населення);

наукове передбачення (вигідне використання наявної ситуації на основі аналізу прогнозів та моделювання варіантів розвитку із застосуванням спеціальних прийомів та методів).

Психологічні операції – система спеціальних заходів для забезпечення морально-психологічної переваги над противником у військовій операції на оперативно-тактичному рівні шляхом координації заходів психологічної боротьби, проведенням акцій психологічної боротьби з метою верифікації ефективності використання нової або вдосконаленої аргументації та інформації психологічного впливу.

Психологічна боротьба – комплекс спеціальних заходів, спрямованих на підрив морально-бойового духу особового складу військ противника, з метою безумовного виконання бойових завдань та успіху на полі бою. Психологічна боротьба здійснюється на тактичному рівні і забезпечує здійснення морально-психологічного впливу на противника на полі бою.

Методи психологічної боротьби – типові прийоми реалізації завдань психологічного впливу на противника, до яких відносяться: роз'яснення, переконання, демонстрація, дезінформація, компрометація, дискредитація, провокація та деструкція психіки особового складу противника.

Форми психологічної боротьби – спосіб (порядок організації) вираження змісту морально-психологічного впливу на аудиторію, передачі інформації, з певним застосуванням засобів для її розповсюдження.

Засоби психологічної боротьби – це джерела та знаряддя впливу на свідомість, волю та почуття протидіючих сил.

Важливими засобами психологічної боротьби є: усна пропаганда, друкована пропаганда, наочна агітація, теле - та радіо пропаганда.

Більш ніж півстоліття тому американський розвідник Л.Фараго вказував на основні **принципи ведення пропаганди**:

вона повинна бути замаскованою, її не можна називати своїм іменем, інакше вона зазнає невдачі;

вона повинна ґрунтуватися на розвідувальній інформації, на знанні політичних, духовних, військових, економічних, побутових особливостей країн та народів, для яких вона призначена;

вона не повинна придумувати теми для обговорення, а виходити із питань та проблем, які є в наявності;

вона повинна бути гнучкою та динамічною, постійно пристосовуватися до подій дня і бути завжди готовою змінити свою інтерпретацію конкретного явища, щоб більш ефективно його використовувати в обстановці, яка змінюється;

не можна керувати пропагандою здалека (хоча директиви та інструкції можуть поступати з центру), конкретне опрацювання матеріалів повинно залишатися за людьми, які безпосередньо займаються її розповсюдженням;

необхідно використовувати всі існуючі можливості для розповсюдження пропаганди.

Аналіз організації та спрямованості пропагандистських акцій, які здійснюються у процесі проведення психологічної боротьби, дозволяє виділити загальні **правила**:

здійснення інформування по всіх можливих каналах, які досягають об'єктів психологічного впливу;

використання у пропагандистських акціях будь-яких аргументів, які можуть послужити досягненню цілей;

постійне співставлення й розповсюдження повідомлень із спотвореною, брехливою чи спеціальним чином підбраною інформацією, в тому числі у вигляді чуток;

диференційований підхід до об'єктів пропагандистських акцій за віковою, національною, професійною, релігійною та іншими ознаками;

зміна змісту пропагандистських матеріалів, способів та засобів їх подачі в залежності від обстановки: від непомітного й прихованого маніпуляційного впливу до прямих спонукальних закликів до активних дій;

постійне врахування психологічних особливостей і стану людей для того, щоб розширити аудиторію об'єктів впливу шляхом використання спеціальних прийомів та методів психологічного впливу;

використання громадян та інших осіб, які постійно проживають у країнах на які спрямований вплив, чи вихідців із них.

Вирішальну роль у роботі серед військ і населення противника відіграє **друкована пропаганда**: листівки, газети, брошури, буклети, журнали, книжки. Основу їх змісту складають офіційні документи нашої держави: звернення, заяви, комюніке, укази Президента України, накази, директиви командування, а також різноманітна правдива інформація про події, які відбуваються на фронті і в тилу воюючих держав.

В друкованих матеріалах можуть використовуватися трофейні документи противника, листи, заяви і звернення його солдат і офіцерів, прогресивних політичних діячів, представників демократичних партій і масових організацій, матеріали радіоперехоплень, характерні повідомлення преси, архівні документи і таке інше.

Головним видом друкованої інформації є листівки. Це найбільш оперативний, масовий друкований матеріал.

Листівки умовно поділяються на три основні види: загальнополітичні, інформаційні і оперативні.

Загальнополітична листівка є гранично лаконічний, але достатньо мотивований публіцистичний твір, який має чіткі висновки. Загальнополітичні листівки можуть бути текстовими, ілюстрованими чи поєднувати в собі ці обидві форми. Їх зміст викладається в документальній, публіцистичній чи художній формі у вигляді звернення, заяви, листа.

Інформаційна листівка (як варіант загальнополітичної) складається на основі конкретних повідомлень, викладених таким чином, щоб здійснити бажаний вплив на читача.

Оперативні листівки адресуються особовому складу частин противника, які безпосередньо протистоять, а іноді навіть конкретним солдатам, офіцерам і генералам. Зміст таких листівок будується на місцевому матеріалі, що вимагає особливого знання військ противника, настрою і взаємовідносин особового складу.

Різновидами оперативних листівок є звернення командування до конкретних частин, з'єднань чи груп противника, ультиматуми.

Для всіх листівок обов'язковою вимогою є правдивість. Листівка, оформлена на недостатньо достовірних матеріалах, може бути легко спростована противником, що підірве довір'я у солдат до нашої пропаганди.

Для максимальної ефективності листівка повинна бути написана дохідливою, яскравою мовою, бути композиційно чіткою, зовнішньо привабливою.

Наприклад, у ході підготовки і проведення операції “Буря в пустелі” з метою деморалізації військ противника тільки за перші три тижні бойових дій підрозділи психологічних операцій коаліції скинули за допомогою авіації на позиції іракських частин 15 мільйонів листівок. Листівки були прості за змістом і лаконічні. Текстова частина відрізнялась простими пропозиціями та зрозумілою мовою. Частина листівок готувалась у вигляді ілюстрацій, 25-динарних банкнотів, листівок-перепусток для здачі в полон. Серед усіх засобів психологічного впливу на війська Іраку листівки мали найбільший ефект. За своїми технічними якостями вони не зазнали шкоди ані від вологи, ані від сонця. Достатньо сказати про те, що 98% полонених іракців заявили, що читали американські листівки, 88% - повірили в їх зміст, 70% - здались у полон під впливом звернень, які в них містились.

Не випадково, що багато хто із спеціалістів оцінюють поразку іракських військ, в першу чергу, як поразку психологічну.

Все більше значення набуває радіо, а в деяких випадках і телебачення.

Як і під час в'єтнамської війни, для деморалізації іракської армії багатонаціональні сили розповсюдили 150 тис. транзисторних приймачів найпростіших конструкцій в протиударних упаковках, які мали тільки фіксовані частоти прийому радіопередач, які велись в інтересах багатонаціональних сил радіостанцією “Голос Америки”.

У складі підрозділів психологічних операцій знаходились експерти із знанням арабської мови, традицій, звичаїв, національно-психологічних особливостей населення Іраку, які брали участь у підготовці звукопрограм радіомовлення, телебачення, у розробці листівок та інших заходах психологічної боротьби.

Радіопропаганда є найбільш оперативним засобом впливу, тому що може негайно реагувати на кожен подію, охоплювати велику аудиторію. Її можна вести практично на будь-який район, який займає противник, на всі види його збройних сил, у будь-яку пору року і час доби. Правда, у цієї форми пропаганди є і недоліки.

По-перше, для прийому радіопередач необхідна відповідна апаратура. Причому, можливості прийому обмежені ще й спеціальними перешкодами, які створює противник.

По-друге, на відміну від листівок, радіопередачі неможливо взяти з собою, щоб потім перечитати, обдумати, показати товаришу.

В певній мірі ті ж позитивні якості і недоліки характерні і в усному звукомовленні. Усна пропаганда - ефективний засіб впливу на військовос-

лужбовців противника для безпосереднього зіткнення з ним, наприклад, під час боїв у населеному пункті чи в ході десантної операції. Її недоліки: обмеженість у дальності, залежність від погодних умов, легкість пеленгування гучномовних станцій противником і вразливість від його вогню.

Сучасна гучномовна техніка, яка створюється на основі досягнень електроніки, має значну дальність, стійкість, гнучкість і захищеність від протидії з боку противника.

В умовах, коли подальший розвиток отримали всі засоби масової інформації, можливості психологічних операцій значно розширились. Найновіша поліграфічна техніка дозволяє в короткий термін друкувати масовими тиражами яскраві листівки, а наявність ракетних, авіаційних, артилерійських і інших засобів - розповсюджувати цю продукцію на великі відстані.

Розвинені країни світу постійно вдосконалюють технічні можливості сил і засобів психологічних операцій. Супутникова система розповсюдження інформації, теле-, радіомовні комплекси повітряного базування "Commando Solo", галогенні ефекти, радіоприймачі з фіксованими частотами, "Інтернет" поповнили арсенал психологічної війни в останнє десятиріччя.

В теперішніх умовах теле- та радіопропаганда:

характеризується глобальним охопленням та швидкою інформаційною мобільністю;

розрахована на підготовлену до сприйняття інформації аудиторію;

майже не може бути заблокованою противником;

контролює та ретранслює 95-97 % загалу суспільно-політичної інформації.

Для успішного і об'єктивного ведення психологічних операцій серед військ і населення противника ефективними можуть бути такі форми як свідчення військовополонених, опитування цивільного населення звільнених районів, обробка трофейних матеріалів, радіоперехоплення, аналіз преси противника.

Психологічні операції здійснюються на стратегічному (в інтересах держави), оперативному і тактичному (в інтересах об'єднань, з'єднань і військових частин) рівнях. У США, Великобританії, ФРН, Франції вони давно стали одним із дієвих засобів досягнення національних цілей як в мирний, так і воєнний час.

Психологічні операції поділяються на наступальні, які призначені посіяти у противника сумніви у правоті власних дій, і оборонні – з метою зміцнення морального духу своїх військ (сил) і нейтралізації інформаційно-психологічного впливу противника. Об'єктами психологічних операцій є населення, армія, уряди ворожих, дружніх і нейтральних держав, а в деяких випадках - населення і армія своєї держави.

Заходами психологічної війни є: пропаганда, дезінформація, дипломатичні маневри, провокації, саботаж, терор, розповсюдження пліток, створення паніки, випуск фальшивих грошей, документів тощо.

Аналіз війни на Балканах дає змогу прослідити динаміку і послідовність інформаційно-психологічного впливу на противника з одного боку та намагання їх нейтралізації або послаблення з іншого.

Чотирнадцять країн НАТО внаслідок проведення повітряно-морської наступальної операції, бойових дій сил спеціальних операцій, вогневої та матеріально-технічної підтримки сепаратистів, серії психологічних операцій добилися капітуляції керівництва СРЮ в Косово і Метохії на умовах, які були висунуті альянсом до початку війни.

Війна на Балканах вразила не тільки застосуванням США найсучасніших воєнних технологій. Є всі підстави стверджувати, що такий наступальний вплив на розум людей, який мав місце з боку НАТО, ще не спостерігався в жодному збройному конфлікті. Широкомасштабна пропагандистська кампанія була організована не тільки проти Югославії, але й проти світового співтовариства. Для створення позитивного іміджу застосуванню воєнної сили, дезінформації, приховування своїх втрат і залякування військ і населення Югославії країнами НАТО були задіяні преса, телебачення, радіо. Одночасно наносилися ракетно-бомбові удари по югославських телецентрах, телетрансляторах та інших джерелах інформації (було знищено і виведено з ладу 45% радіо- і телестанцій, телерадіомовлення зберігалось лише в межах міст).

Важливими завданнями психологічної боротьби до початку збройного конфлікту є:

послаблення морально-психологічної готовності військ та населення противника до участі у війні;

спрямування природного намагання особового складу військ та населення противника до самоврятування внаслідок активних і пасивних анти-воєнних акцій;

послаблення впливу психологічних сил та засобів противника;

викриття воєнних, економічних, дипломатичних та політико-ідеологічних приготувань противника до агресії.

Основними напрямками протидії психологічній боротьбі противника є:

роз'яснення справедливого, визвольного характеру війни зі сторони того, хто обороняється; викриття агресивного характеру війни зі сторони противника;

пропаганда воєнно-економічних і морально-психологічних переваг над противником, показ неминучості його поразки;

викриття винуватців, організаторів злочинної війни, показ визвольної місії військових формувань держави;

роз'яснення правди про країну, яка стала жертвою агресії;

розкриття нахабної брехні, наклепів, пропаганди противника;

роз'яснення особовому складу збройних сил і населення противника шляхів виходу з війни (здача в полон, дезертирство, ухилення від мобілізації, саботаж, відмова робити на війну, капітуляція, антивоєнні виступи та інше);

цілеспрямоване розповсюдження інформації серед військ та населення противника, спрямованої на посилення національних, соціальних та інших протиріч в його державі та армії;

При визначенні, яким напрямкам віддати перевагу, треба врахувати:

характер і політичні цілі війни з боку противника;

військові та політичні умови, які склались на ТВД (операційному напрямку);

рівень свідомості різних верств населення та особового складу збройних сил противника;

наявність, зміст та політичну спрямованість антивоєнного руху в країні противника, діяльність опозиції;

зміст та ефективність дій уряду щодо підвищення морального духу військ та населення противника;

національні, соціальні, психологічні, релігійні та інші особливості населення противника.

На тактичному рівні організацію психологічної боротьби здійснюють відділення виховної роботи частин і з'єднань, в яких один чи декілька офіцерів-виховників відповідають за цю роботу.

Органи психологічної боротьби постійно організовують взаємодію з державними установами з метою:

вирішення питань щодо використання можливостей державних видавництв і друкарень (з їх витратними матеріалами) для видання матеріалів психологічного впливу іноземними мовами на постійній основі;

вирішення питань щодо виділення ефективного часу державних центральних та регіональних теле-радіостанцій для здійснення психологічного впливу на війська та населення противника;

проведення стажування офіцерів психологічної боротьби в структурах теле-радіомовних компаній;

періодичного інструктажу спеціально відібраних груп журналістів для роботи в зонах конфліктів (бойових дій);

обміну досвідом підготовки та проведення теле- та радіопередач для іноземної аудиторії.

Ефективність психологічної боротьби залежить від оперативності, цілеспрямованості, безперервності й чіткості її організації у всіх видах бойових дій.

Під час наступу військ головними завданнями психологічних операцій є:

ослаблення противника, який обороняється і пониження його можливостей до опору;

дезорганізація і деморалізація його відступаючих військ, блокованих гарнізонів, оточених з'єднань і частин;

схилення до капітуляції окремих військовослужбовців, груп, підрозділів і частин.

В обороні основними завданнями психологічних операцій є:

знесення і зрив наступального пориву противника;

внесення в його свідомість почуття невпевненості, сумніву в правильності дій командування;

викликання остраху за свої розтягнуті комунікації, фланги і тили за долю їх рідних і близьких, за майбутнє їх держави, відповідальності за участь в несправедливій, загарбницькій війні.

Таким чином потрібно зробити висновок:

успіх у збройних конфліктах, антитерористичних операціях та миротворчих акціях у великій мірі забезпечується ефективним веденням психологічних операцій;

важливим елементом готовності військових формувань до дій є уміння командирів і виховних органів, нарівні зі збройною боротьбою, в максимальній мірі використовувати і результати психологічної боротьби.

Висновки

Внутрішні війська МВС України – це військове формування на яке покладені важливі державні завдання. Інтересам їх успішного виконання підпорядковані навчання особового складу, організаційно-штатна структура військ, їх матеріально-технічне забезпечення.

Суттєво впливає на ефективність дій частин і підрозділів морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань. Концепція виховної роботи, що затверджена Указом Президентом нашої держави 4 вересня 1998 року, визначає морально-психологічне забезпечення дій військ найважливішою складовою виховної роботи.

Морально-психологічне забезпечення здійснюється на стратегічному, оперативному, оперативно-тактичному рівнях. Воно включає інформаційно-пропагандистське забезпечення, психологічне забезпечення, військово-соціальну роботу, культурно-виховну роботу, інформаційно-психологічну протидію. На його характер впливають військово-політична обстановка у світі, економічна та загальнополітична ситуація в державі, укомплектованість і бойова злагодженість частин і підрозділів, індивідуально-психологічні та професійні якості військовослужбовців.

Морально-психологічне забезпечення дій частин та підрозділів проводиться у відповідності з Конституцією та законами України, указами Президента та постановами Верховної ради України, вимогами статутів, наказів міністра внутрішніх справ України та командуючого внутрішніми військами.

Досвід підтверджує, що морально-психологічне забезпечення, у великій мірі, забезпечується суворим дотриманням певних вимог, які за своєю роллю і значенням можна поставити в один ряд з принципами. До таких вимог слід віднести: зв'язок з життям, цілеспрямованість, конкретність, комплексний підхід, безперервність, оперативність, правдивість, переконливість, гнучкість, дохідливість.

Обов'язки посадових осіб щодо здійснення морально-психологічного забезпечення визначені статутами та іншими керівними документами військового управління. Згідно з Концепцією виховної роботи керують ним командири, а організують його заступники командирів з виховної роботи. Ця діяльність має певний алгоритм і реалізується в оформленні необхідних документів. Варіанти деяких із них наведені в додатках.

На етапі організації морально-психологічного забезпечення дій військ доцільно знати і використовувати досягнення США та країн Західної Європи. В даний час у арміях НАТО розроблена і діє система морально-психологічної підготовки. Особливої уваги потребує досвід дій частин і підрозділів Російської Федерації щодо морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань внутрішніх військ в екстремальних умовах, особливо при проведенні контртерористичних операцій в Дагестані та Чечні. Але при використанні цього д. від. не можна допускати його сліпо-

го копіювання без врахування історичних, економічних, соціальних, національних особливостей і традицій становлення і розвитку нашої держави.

Зміст морально-психологічного забезпечення залежить від конкретних умов діяльності внутрішніх військ, видів варт і військових нарядів, особливостей поставлених завдань. При виконанні всіх службово-бойових завдань воно організовується в три періоди: підготовки до служби, в ході виконання завдань і після служби.

Морально-психологічне забезпечення дій військ носить творчий характер. Його форми, методи і засоби розвиваються разом з розширенням і ускладненням завдань, що виконуються, підвищенням вимог до його змісту. Різноманіття службово-бойових завдань не допускає здійснення його за шаблоном, по раз і назавжди заведеної схемі. Морально-психологічне забезпечення вимагає від командирів, штабів, органів виховної роботи уміння наполегливо впроваджувати в практику все передове і прогресивне, потребує ініціативи і пошуку.

Література

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения личности. — М.: Мысль, 1976.
2. Безбах В.Г. Організація морально-психологічного впливу на особовий склад в арміях передових країн світу. Зб. наук. праць ВГІ НАОУ. — 2003. — № 2 (33). — С. 3–10.
3. Боевой устав сухопутных войск. - М.: Воениздат, 1982.
4. Військове виховання: історія, теорія та методика. За редакцією В.В.Якупова. —К.: “Graphik & Design”, 2002.
5. Військові статuti Збройних сил України. - К. Воєнне видавництво “Варта”, 1999.
6. Военная педагогика и психология./Под ред. Барабанщикова А.В.- М.: Воениздат, 1986.
7. Давидов Г.А. Методика оцінки морально-психологічного стану військового підрозділу під час ведення бойових дій.
8. Джеджула Ю. Таємна дипломатія Богдана Хмельницького. — К., Преса України, Політика і час. - №11, 1993.
9. Военный энциклопедический словарь. - М.: Воениздат, 1984.
10. Зеленков М.. Морально-психологическая подготовка в армиях зарубежных стран. ”Зарубежное военное обозрение”. № 11, 2000.
11. Ілляк О.О. Виховна робота — важливий компонент бойової готовності військ . Народна армія. — 1997. — 17 верес.
12. Ілляк О.О. Якою має бути концепція виховної роботи? Народна армія. — 27 груд. 1997 р. — С. 3.
13. Ілляк О.О. Концептуальні основи виховної роботи у військових формуваннях України. Честь і закон. — 2002. — № 2. — С. 31–39.
14. Ілляк О.О. Щодо необхідності розробки положення про морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності військ. Честь і закон. — 2002. — № 3. — С. 27–38.
15. Керівництво з морально-психологічного забезпечення виконання службово-бойових завдань підрозділами внутрішніх військ МВС України (проект). — К., ГУВВ МВСУ, 2002.
16. Конституція України. К.: Преса України, 1997.
17. Кримінальний кодекс України (новий). - Х.: СиМ, 2001.
18. Морально-психологічне забезпечення дій зведених загонів./Під ред. Пилипіва Б.І. — К., ГУВВ МВСУ, 2000.
19. Курс социальной и военной психологии./Под ред. Н.Ф.Федеренко. - М.: ВПА. 1985.
20. Москвин П. Морально-психологическая подготовка личного состава Бундесвера. “Зарубежное военное обозрение”. № 10, 1987.
21. Організація виховної роботи в підрозділах внутрішніх військ МВС України./Під ред. Литвина М.М. — К., ГУВВ МВСУ, 1997.
22. Організація виховної роботи в частинах та з'єднаннях Внутрішніх військ МВС України./Під ред. Литвина М.М., - К., ГУВВ МВСУ, 1998.

23. Савченко О.А. Пріоритетний напрям виховної роботи – морально-психологічне забезпечення службово-бойових завдань. “Честь і закон”. №1. 2002.
24. Подоляк Я.В. Личность и коллектив: психология военного управления. - М.: Воениздат. 1997.
25. Психологическое обеспечение деятельности органов внутренних дел в экстремальных условиях: Методическое пособие. Авторский коллектив. - М.: УВР ГУКиКП МВД России, ЦОКП МВД России, 2001.
26. Сергійчук В. Морські походи запорожців. – Київ: МП “Фото-відеосервіс”, 1992.
27. Сімончук П. Сучасні погляди на організацію та зміст морально-психологічного забезпечення. /Народна армія/ за 4,5,11.03.2000р.
28. Субтельний О. Історія України. – К.: Либідь, 1991.
29. Темко Г.Д. Формування системи виховання воїна в Україні в період утвердження державності (світоглядно-філософський аналіз): Автореферат дис. д-ра філос. наук.- К.: Ін-т філос. АН України, 1998.
30. Темко Г.Д., Тамчук М.І. Методологічні основи виховання воїнів Збройних Сил України. Монографія. – Київ: Варта, 1997.
31. Тонких Ф.П., Фокин Ю.Г. Как вы управляете?-М.: Воениздат, 1984.
32. Указ президента України № 981/98 від 4 вересня 1998 року “Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України.
33. Яковенко С.І., Яковенко Т.І. Психічна стійкість військовослужбовців до впливу екстремальних чинників. Методичні рекомендації- К.: КВГІ, 1997.
34. Энциклопедический социологический словарь / Общая редакция Осипова Г.В.- М.: НСПИ РАН, 1982.

Додатки

Додаток 1

Методика узагальнення суспільно-політичної обстановки в регіоні дислокації та виконання завдань

Аналізуючи суспільно-політичну обстановку необхідно врахувати ряд факторів та показників. Основними серед них є:

рівень стабільності суспільно-політичної ситуації в регіоні, тенденції розвитку;

загальний морально-політичний клімат та настрої населення, його соціальна активність, ставлення до політики в державі в цілому, актів та рішень органів влади з тих чи інших питань;

ступінь впливу політичних партій, рухів, спілок та угруповань на соціально-політичне життя регіону;

наявність тих чи інших дій, що негативно впливають на громадський порядок, ускладнюють ситуацію, впливають на громадське життя;

рівень міжнаціональних, конфесійних протиріч, прояви сепаратизму, криміногенна ситуація;

наявність кризових, негативних явищ в задоволенні соціально-економічних потреб громадян;

соціально-економічні катаклізми, аварії, катастрофи, що стосуються інтересів багатьох верств населення.

В процесі оцінки суспільно-політичної обстановки виділяють два етапи:

збір, накопичення, класифікація інформаційного матеріалу з метою створення бази даних, розширення інформаційного поля показників з використанням матеріалів радіо, телебачення, преси, аналізу відповідних документів і літератури (органів влади, політичних партій, рухів та ін.), з джерел інформації: офіційних, службових, закордонних;

безпосередній аналіз та оцінка суспільно-політичної обстановки з метою виділення з усієї маси факторів, фактів, дій головного, що може впливати безпосередньо або не прямо на морально-психологічний стан, настрої та поведінку особового складу, на боєздатність військ, їх потенціал в цілому. Ще можуть бути фактори одноактної або тривалої (короткої, довгої) дії, які мають різний рівень впливу на особовий склад в тій чи іншій сфері життєдіяльності.

Основним завданням, яке необхідно вирішити, є встановлення причин виникнення і подальшого перебігу тієї чи іншої події або явища, визначення тенденції її розвитку. Тут використовується метод порівняння різних факторів, які характеризують суспільно-політичну обстановку в регіоні і належать до різного за часом та характером стану подій, а за допомогою методу синтезу складається цілісна картина для її оцінки, здійснюється прогноз можливого розвитку тих чи інших подій в даних умовах.

Методичні рекомендації для частин і з'єднань визначають наступні питання аналізу суспільно-політичної обстановки:

визначні події в суспільно-політичному, історико-культурному житті, які стосуються населення регіону, в тому числі військовослужбовців, або в яких вони беруть участь;

рішення, дії, заяви, інформація органів законодавчої, виконавчої, судової влади з різних питань, інтересів, потреб, життєдіяльності особового складу, які позитивно або негативно впливають на морально-психологічний клімат в колективах, бойову готовність військ;

дії, акції, заклики, прокламації політичних партій, рухів, громадських організацій, юридичних та фізичних осіб стосовно внутрішніх військ, питань воєнної політики, взаємовідносин армії і народу, які можуть мати певні моральні або матеріальні наслідки, впливати на ситуацію, життєдіяльність військ. Ступінь впливу політичних партій, громадських організацій у військовому середовищі;

актуальні проблеми соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку регіону тимчасової або тривалої дії, які позначаються на ступені реалізації завдань підготовки військ, характеризують умови їх діяльності;

загальні настрої населення, його морально-політичний стан, тенденції суспільної думки, соціально-економічного розвитку регіону, ставлення до армії, військовослужбовців, обстановка навколо частин, підрозділів на місцях;

конфесійна (релігійна) міжнародна ситуація в регіонах, її активний прояв і взаємодія, спроби та напрямки впливу на особовий склад;

криміногенна ситуація взагалі, посягання на права та безпеку військовослужбовців та членів їх сімей, тиск на їх морально-психологічний стан, конкретні дії щодо військових частин та об'єктів, попередження злочинів, пов'язаних з крадіжками зброї та боєприпасів;

інші події різнопланового характеру, які в тій чи іншій мірі торкаються інтересів вищих органів України, життєдіяльності військ;

події у житті військових частин, виступи депутатів, гостей, старших начальників, делегацій поза планом підготовки військ, заяви, пропозиції, оцінки.

На підставі зібраного матеріалу робиться аналіз суспільно-політичної обстановки в регіоні та опрацьовується прогноз у вигляді рекомендацій та пропозицій для прийняття рішень, управлінських дій, організаційної та виховної роботи.

Вказівки
командира ПВВ з морально – психологічного забезпечення маршу

1. Виховну роботу спрямувати на роз'яснення особовому складу державної важливості отриманого бойового завдання щодо ліквідації озброєних злочинних груп, підтримання у військових колективах високого морального духу, мобілізацію військовослужбовців на своєчасне і організоване здійснення маршу.

2. Провести комплекс виховних заходів щодо дотримання мір безпеки на транспорті, збереження зброї, попередження дорожньо-транспортних пригод.

3. Основні зусилля зосередити на виховній роботі з особовим складом автомобільної роти.

4. Особливу увагу звернути на проведення виховних заходів з водіями і старшими машин.

5. Заступнику командира полку з виховної роботи своє рішення і план морально-психологічного забезпечення маршу подати мені на затвердження до 11.00 год. 17.01.2001 р.

Командир ПВВ
полковник   В. Левченко

**Пропозиції
командиру ПВВ з морально – психологічного забезпечення маршу в
район бойових дій**

З метою морально-психологічного забезпечення маршу ПВВ в район зосередження

Пропоную:

1. Основні зусилля у виховній роботі зосередити на підтриманні у особового складу високого морально-психологічного стану, мобілізації особового складу на організоване здійснення маршу і своєчасне прибуття в район зосередження.

2. Морально - психологічне забезпечення маршу здійснити у три етапи: перед початком маршу, під час маршу і після завершення маршу.

3. Офіцерів відділення виховної роботи розподілити :

в 1МСБ - начальник відділення виховної роботи;

в 2МСБ - старший офіцер;

в 3МСБ - офіцер.

4. Особливу увагу звернути на проведення виховної роботи у підрозділах, які залучаються до похідної охорони, розвідки та комендантської служби.

5. Провести комплекс виховних заходів щодо дотримання мір безпеки на транспорті, збереження зброї, попередження дорожньо-транспортних пригод, роз'яснення особовому складу необхідності дисципліни та організованості.

6. В першу чергу довести до особового складу сигнали оповіщення та управління, міри щодо маскуванню техніки та збереження військової таємниці.

7. Особливу увагу звернути на проведення виховних заходів з водіями та старшими машин.

8. Під час привалу з особовим складом провести короткі бесіди щодо дотримання мір безпеки, збереження зброї.

Я знаходжусь : перед початком маршу - в підрозділах;

під час маршу - з основними силами .

**Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник Л. Косенко**

Пропозиції
командиру ПВВ з морально-психологічного забезпечення спеціальної операції по ліквідації злочинних груп

З метою мобілізації особового складу на успішне проведення спеціальної операції з ліквідації озброєних злочинних груп

Пропоную:

1. Проведення всіх виховних заходів спрямувати на підтримання у особового складу високого морального духу, стійкості в подоланні труднощів, високої пильності і бойової готовності, сміливих і рішучих дій під час затримання і ліквідації злочинців.

2. Морально-психологічне забезпечення здійснити в три етапи: в період підготовки, в ході спеціальної операції і після завершення спеціальної операції.

3. Перед початком спеціальної операції:
оперативно довести обстановку, що склалась;
роз'яснити поставлені завдання, особливості їх виконання;
здійснити підбір і розстановку особового складу, активу за елементами бойового порядку;
довести пам'ятки щодо дій в спецоперації, по застосуванню і збереженню зброї.

4. Під час спеціальної операції:
особливу увагу зосередити на забезпеченні особистого прикладу офіцерів і активу;

забезпечити вмілі і рішучі дії військовослужбовців при ліквідації злочинних груп;

в групах блокування - забезпечити дотримання маскуванню, пильності, застосування зброї;

в пошукових групах - мобілізувати особовий склад на рішучі і героїчні дії, роз'яснити правила орієнтації на місцевості;

мати в готовності гучномовці для звернення до оточених злочинців з пропозицією здатись;

на рубежах вирівнювання оперативно доводити зміни в обстановці, приклади вмілих і рішучих дій військовослужбовців.

5. Після завершення спеціальної операції:
підвести підсумки дій у спецоперації з усім особовим складом і за категоріями;

розповсюдити передовий досвід морально-психологічного забезпечення дій;

підготувати подання для заохочення військовослужбовців, що відзначились.

Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник   В.Шевченко

Командирам _ ПВВ, _ ПВВ, _ ПВВ,
заступникам командирів полків
з виховної роботи

**Попереднє розпорядження
з морально-психологічного забезпечення дій частин У ТрК ВВ з тери-
торіальної оборони**

У зв'язку з заявою уряду “Зелених” про територіальні претензії до України, формування озброєних загонів серед цивільного населення, сепаратистські дії місцевої влади “Слов'янської області” частинам У ТрК ВВ поставлено бойове завдання висунутись у встановлений район і зайняти встановлені рубежі.

В и м а г а ю:

1. Основні зусилля виховної роботи зосередити на викритті агресивних номерів “Зелених”, роз'ясненні мір Президента України щодо забезпечення територіальної цілісності нашої держави, на збереженні у тасмниці заходів які приймаються, пропаганді визвольних історичних традицій українського народу.

2. До проведення виховної роботи залучити всіх офіцерів виховних структур, управління частин, командирів підрозділів, актив. Підготувати для перевезення і користування в польових умовах необхідне культурно-освітнє майно, наочну агітацію, стінний друк, пересувні інформаційні центри.

3. Першочергово провести інструктування офіцерів-виховників, командирів і активу, доведення до всього особового складу обстановки, що склалась, роз'яснення отриманого завдання, виховну роботу з військовослужбовцями, призваними із "Слов'янської області", підготовку до майбутнього маршу.

4. Готуватись до проведення мітингу по зверненню Військової Ради внутрішніх військ, зборів особового складу підрозділів щодо забезпечення особистого прикладу кожного військовослужбовця.

5. Особливу увагу звернути на залучення мобілізуючого потенціалу громадських організацій. Міри щодо проведення необхідних заходів обговорити на засіданні рад військових колективів.

6. Роботу проводити шляхом особистого спілкування командирів і офіцерів-виховників з підлеглими, а також, використовуючи найбільш ефективні форми і методи виховного впливу на особовий склад з метою попередження порушень законності, збереження майна, мір безпеки, підт-

римання високої дисципліни та організованості під час виконання завдан-
ня.

7. Про зміни в оперативній обстановці, морально-психологічний стан
особового складу, проведені виховні заходи доповідати мені або началь-
нику відділення виховної роботи У ТрК щодобово з 9.00 до 10.00.

Заступник начальника У ТрК з виховної роботи
полковник В. Петренко

Командирам ПВВ, ПВВ, ПВВ
заступникам командирів полків
з виховної роботи

**Попереднє розпорядження
з морально-психологічного забезпечення дій
У ТрК ВВ з ліквідації наслідків пожежі**

У зв'язку з пожежею на нафтопереробному заводі в м. Кременчук, яка виникла в 5.00 5.01.95 р. Командуючий внутрішніх військ віддав розпорядження частинам У ТрК ВВ висунутися до місця гасіння пожежі і прийняти участь у її ліквідації.

Вимагаю:

1. Виховну роботу з особовим складом організувати силами штатних заступників командирів частин і підрозділів з виховної роботи, використовуючи в повній мірі можливості морально-психологічного впливу на особовий склад до виїзду із місць розташування, під час зупинок на марші, в пунктах збору, при занятті частинами і підрозділами встановлених місць в бойовому розрахунку.

2. Роботу проводити шляхом особистого спілкування командирів і виховників з підлеглими, а також, використовуючи всі можливі форми і методи виховного впливу на особовий склад з метою попередження порушень законності, зберігання майна, мір безпеки, підтримання високої дисципліни та організованості при виконанні завдання.

3. Про зміни в оперативній обстановці, проведену виховну роботу, приклади мужніх та умілих дій військовослужбовців доповідати у відділення виховної роботи управління територіального командування.

**Заступник начальника У ТрК з виховної роботи
полковник В.Петренко**

Історико-географічна та соціально-політична характеристика Запорізької області

Запоріжжя, історична область на Дніпрі, на території якої в 16-18 ст. знаходилась Запорізька Січ (територія сучасної Дніпропетровської, значна частина Запорізької, частина Херсонської і Донецької областей).

Запорозька Січ була заснована Дмитром Вишневецьким, який зібрав розрізнені козацькі ватаги і збудував у 1553 - 1554р.р. на віддаленому, стратегічно розташованому за дніпровськими порогами острові Мала Хортиця, фортецю. Відмовляючись визнати авторитет будь-якого правителя, запорожці здійснювали самоврядування, обираючи на Січових Радах своїх ватажків - гетьмана чи кошового отамана, осавулів, писаря, обозного та суддю. У період воєнних походів старшина користувалась абсолютною владою, включаючи право застосування смертної кари. Козаки вели боротьбу з кримськими татарами, турками, поляками та московитами. Запорізька Січ була ліквідована царизмом у 1775 році. Коли більшість запорожців ще перебувала на турецькому фронті, російська армія під командуванням генерала Текелі, що поверталась з війни, оточила Січ і зрівняла її з землею. Кошового отамана Калнишевського й старшину було заарештовано і заслано до Соловків.

Запорізька область межує: на півночі з Дніпропетровською областю, на сході з Донецькою областю, на півдні омивається водами Азовського моря. Область займає територію біля 27,5 тис. кв. км. Місцевість, в основному, рівнинна, над рівнем моря в середньому на 175 метрів. В області проживає біля 2 млн. чоловік., із яких близько 70% міське населення. Центром області є місто Запоріжжя, яке засноване у 1770 році, на території області мається 13 міст різного підпорядкування. Середня температура влітку 20-25 °С. Головна річка – Дніпро. В області розвинена чорна і кольорова металургія, машинобудування, нафтопереробна, хімічна, харчова, легка та інші види промисловості. Великі площі чорноземів дозволяють вирощувати: пшеницю, кукурудзу, соняшник, льон - кудряш. Сільське господарство має овочівництво, бахчові культури, садівництво, м'ясо-молочне тваринництво. На території області знаходяться два порти: Бердянськ і Кирилівка.

В адміністративному плані область має: 1 місто обласного підпорядкування - м. Запоріжжя, 5 міст районного підпорядкування, решта міст і населених пунктів міського типу підпорядковані міським радам. Населені пункти Дніпровка, Ново-Миколаївка, Олексіївка створені руськими старообрядцями.

На території області діють такі політичні партії і течії:

Українська національна партія;

Всеукраїнське політичне об'єднання “Державна самостійність України”;

Українська християнсько - демократична партія;

Українська республіканська партія;

Соціал - демократична партія України;

Українська селянська демократична партія;

Народна партія України;

Партія зелених України;

Ліберально - демократична партія України;

Демократична партія України;

Партія демократичного відродження України;

Конфедерація анархістів України;

Український ліберально - демократичний союз.

Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник Л.Гриценко

Висновки
із оцінки суспільно-політичної обстановки в районі майбутніх дій

1. Заяви уряду “Зелених” щодо територіальних претензій, формування озброєних загонів серед цивільного населення, сепаратистські дії місцевої влади “Слов’янської області” та інше, свідчать про підготовку громадської думки і практичні дії для збройного захоплення території України.

2. Виходячи із сепаратистських дій місцевої влади Слов’янської області, розраховувати на співробітництво і взаємодію не доводиться.

3. Особовий склад з’єднання (частини) буде діяти на території, частина населення якої співчуває “Зеленим” і завдаватиме шкоди нашим діям.

4. Частина військовослужбовців з’єднання призвана на військову службу з території “Слов’янської області”, тому будуть спроби сепаратистських сил через їх рідних та знайомих вести агітацію в частинах.

5. На території “Слов’янської області” діє ряд громадських організацій, які виступають проти сепаратистських дій місцевої влади. З ними необхідно встановити взаємодію.

6. Високий патріотичний настрій та здоровий морально-психологічний стан особового складу забезпечують успішні дії частин У ТрК під час захисту територіальної цілісності нашої Батьківщини.

Заступник начальника У ТрК ВВ з виховної роботи
полковник Л.Гриценко

Рішення
заступника командира ПВВ з виховної роботи про
морально - психологічне забезпечення маршу в район зосередження

1. Головним завданням морально-психологічного забезпечення є мобілізація особового складу на своєчасне і якісне здійснення маршу.

2. Виховну роботу провести в три етапи: в період підготовки, в ході маршу, після здійснення маршу.

3. Для проведення виховної роботи залучити 14 офіцерів-виховників, з них: ротної ланки – 8; батальйонної ланки – 3; відділення виховної роботи полку – 3.

Використати засоби виховної роботи: клубну машину – 1; ротних інформаційних центрів – 8; радіоприймачів – 12; переносних телевізійних приймачів - 3.

5. Офіцери-виховники ротної та батальйонної ланок діють у своїх підрозділах, офіцери відділення виховної роботи: капітан Демиденко В.К. - в голові колони; майор Костюк Л.К. - з 2 бат.; старший лейтенант Косенко А.С. - з 3 бат.

6. Основні зусилля морально-психологічного забезпечення зосередити в автомобільній та комендантській ротах.

7. Особливу увагу звернути на проведення виховних заходів зі старшими машин, водіями, військовослужбовцями технічного замикання.

8. Для нарощування виховного впливу на основних етапах дій провести:

а) в період підготовки - збори, бесіди, наради, інструктажі:

щодо роз'яснення завдань;

щодо забезпечення безпеки руху, попередження ДТП;

щодо дій під час вимушених зупинок;

б) в період здійснення маршу:

забезпечити особистий приклад командирів (начальників) та активу;

особистим спілкуванням і через актив мобілізувати особовий склад на своєчасне прибуття в район майбутніх дій.

9. Донесення про морально - психологічне забезпечення маршу подати з прибуттям в район зосередження.

10. Я знаходжусь:

в період підготовки маршу - в підрозділах;

в ході маршу - в голові колони.

Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник В.Загоруйко

“Затверджую”
командир ВОРез У ТрК ВВ
полковник В.Гнатенко
20 травня 2001 року

П л а н
морально - психологічного забезпечення маршу ВОРез У ТрК ВВ
від м. Донецьк до м. Роздільно, Одеської області

№ з/п	З а х о д и	Дата	Виконавці	Відм. про вик.
1	2	3	4	5
	I. В період підготовки.			
1.	Доведення до особового складу ВОРез обстановки, що склалась та поставлених завдань.	20.05.	Командири всіх ланок	
2.	Нарада з офіцерським складом. Довести досвід здійснення маршу автомобільним транспортом. Поставити завдання щодо морально-психологічного забезпечення маршу.	20.05.	ЗК ВОРез ВР	
3.	Розподіл офіцерів-виховників за підрозділами та елементами бойового порядку, їх ретельне інструктування.	20.05.	ЗК ВОРез ВР	
4.	Роз'яснення указу Президента України “Про введення надзвичайного стану”.	20.05.	ЗКБ ВР	
5.	Інструктивні наради з сержантським складом щодо забезпечення їх особистого прикладу в період підготовки та здійснення маршу.	20.05.	КБ, ЗКБ ВР	
6.	Інструктивні заняття з активом: завдання активу щодо мобілізації особового складу на активні та рішучі дії; забезпечення особистого прикладу активом; форми та методи роботи активу щодо розповсюдження досвіду військовослужбовців які відзначились.	20.05.	ЗКР ВР	
7.	Інструктування старших машин на період здійснення маршу.	21.05.	ЗК ВОРез ОТ	
8.	Провести наради та бесіди: а) з водіями: про маршрут руху та його особливості; підготовка броневих автомобільної та спеціальної техніки до маршу; б) зі зв'язківцями: суворо дотримуватися дисципліни радіообміну.	21.05. 21.05	ЗКВ ВОРез ОТ Нач. зв'язку	
9.	Довести до особового складу міри безпеки, сигнали оповіщення та взаємодії.	21.05.	Командири-виховники	

1	2	3	4	5
10.	Бесіда з особовим складом: дисципліна та організованість - головна умова успішного виконання поставлених завдань.	21.05.	ЗКР ВР	
11.	Провести індивідуальну роботу з особовим складом ВОРез, що призваний з Молдови та Одеської області.	21.05.	ЗКБ ВР	
12.	Забезпечити особовий склад необхідними пам'ятками: про міри безпеки на транспорті і поведженні зі зброєю; про збереження зброї та бойової техніки; про дотримання законності при виконанні завдань.	20.05.	Нач. клубу	
13.	Підготувати історико-географічну та соціально-політичну характеристику Одеської області.	21.05.	ЗК ВОРез ВР	
14.	Організувати доставку газет, доведення останніх новин, змін в оперативній обстановці.	весь період	ЗКР ВОРез ВР	
15.	Підготувати та укомплектувати ротні (батальйонні) похідні інформаційні центри, комплект культпросвіт- майна ВОРез.	20.05.	Нач. клубу	
16.	Прийняти участь у перевірці готовності особового складу, техніки та зброї до маршу	21.05.	ЗК ВОРез ВР	
II. Під час маршу				
1.	Особистим спілкуванням та через актив мобілізувати особовий склад на своєчасне прибуття в район майбутніх дій.	22.05. - 23.05.	Командири виховники	
2.	Забезпечити дотримання військової та службової таємниці, мір безпеки, дисципліни та організованості.	22.05. - 23.05.	Командири, актив	
3.	Оперативно підводити підсумки кожного етапу маршу, відзначити кращих.	22.05. - 24.05.	Командири, актив	
4.	Надати своєчасну допомогу в забезпеченні особового складу їжею, медичною допомогою.	22.05. - 24.05.	Виховники	
5.	На привалах силами активу розповсюдити досвід кращих водіїв, доводити особливості наступного відрізка шляху. Випустити "блискавки".	22.05. - 24.05.	ЗКР ВР	
6.	Під час організованих зупинок оперативно доводити до особового складу останні новини, особливості маршу, пам'ятки.	22.05. - 24.05.	ЗКР ВР	
7.	В ході привалів провести короткі бесіди: суспільно-політична обстановка в районі виконання завдань; експлуатація техніки в умовах бездоріжжя та пересіченої місцевості; суворе виконання мір безпеки та маршової дисципліни - запорука виконання завдання.	22.05. - 24.05.	ЗКБ ВР КР ЗКР ВР	
III. Після завершення маршу				
1.	Підвести підсумки маршу з усім особовим складом, організувати заохочення кращих.	25.05.	Командир ВОРез	

1	2	3	4	5
2.	Підсумки морально-психологічного забезпечення маршу з офіцерами-виховниками, активом.	25.05.	Виховники	
3.	Спільно з офіцерами тилу організувати розміщення та харчування особового складу.	25.05.	Виховники	
4.	За підсумками маршу випустити бойові аркуші, "блискавки", в яких відобразити досвід кращих військовослужбовців.	25.05.	ЗКР ВР	
5.	Довести до особового складу отримані завдання та зміни в обстановці.	25.05.	Виховники	
6.	Відправити донесення про морально-психологічне забезпечення маршу ВОРез У_ТрК ВВ в район дій.	25.05.	ЗК ВОРез ВР	

**Заступник командира ВОРез У ТрК з виховної роботи
полковник М.Завірюха**

“Затверджую”
Командир ПВВ
полковник О.Сорока
10 лютого 2001 року

П л а н
морально-психологічного забезпечення розташування
ПВВ на місці в районі зосередження

№ з/п	З а х о д и	Дата	Виконавці	Відм. про вик.
1	2	3	4	5
1.	В районі зосередження З метою якісного виконання заходів виховного впливу, провести інструктування різних категорій військовослужбовців: - активу про форми та методи виховної роботи в районі зосередження, при організації охорони та маскування; - зв'язківців про необхідність дотримання режиму таємності, правил радіообміну; - спостерігачів за повітряним противником про необхідність своєчасного оповіщення особового складу, пильність в спостереженні за противником; - особового складу, який залучається до сторожової охорони та дозорів про необхідність сумлінного виконання поставлених завдань, пильність при несенні служби	6.02. 6.02. 6.02. 6.02.	ЗКР ВР Нач. зв'язку ЗКБ ВР ЗКР ВР	
2.	Особисто прийняти участь у контролі за отриманням особовим складом зброї, боєприпасів, речового та медичного майна.	6.02. - 7.02.	КП ЗКП ВР	
3.	Провести інструктування заступників командирів з виховної роботи, активу з питань: своєчасного доведення та роз'яснення особовому складу заходів безпеки при інженерному обладнанні району та маскуванні; про необхідність контролю за зброєю та боєприпасами, дотримання заходів безпеки при їх застосуванні; форм та методів виховного впливу на особовий склад в районі зосередження з метою якісного виконання поставленого завдання.	6.02	ЗКП ВР ЗКБ ВР ЗКР ВР	
4.	Організувати доставку особовому складу пошти, прослуховування радіопередач.	Весь період	ЗКП ВР	
5.	Особисто та через бойовий актив вести індивідуа-	Весь	ЗКБ ВР	

1	2	3	4	5
	льну виховну роботу серед військовослужбовців, доводити зміни в обстановці, розповсюджувати передовий досвід в обладнанні району, націлювати особовий склад на своєчасне маскування техніки.	період	ЗКР ВР	
6.	Провести з особовим складом інформування: суспільно-політична обстановка в районі бойових дій; слабкі та сильні сторони противника; порядок дій особового складу при застосуванні противником зброї масового знищення.	6.02. 7.02 8.02	ЗКБ ВР ЗКР ВР КР	
7.	Провести заняття з гуманітарної підготовки за темами: - Закон України про внутрішні війська МВС України; - збройні формування України - наступники кращих традицій українського війська.	6.02. 7.02.	ЗКР ВР ЗКР ВР	
8.	перевірити обладнання пунктів обігріву, організувати своєчасне харчування особового складу та його відпочинок.	Весь період	ЗКП ВР ЗКБ ВР	
9.	Організувати обмін досвідом з наступними категоріями військовослужбовців: офіцерів організації стійкої та активної оборони на прикладах бойових дій в Афганістані; сержантів про особистий приклад в бою; з активом про роботу агітаторів, редакторів бойових аркушів у розповсюдженні прикладів мужніх вчинків військовослужбовців в ході бою.	7.02 8.02. 9.02.	ЗКП ВР ЗКБ ВР ЗКР ВР	
10.	Зібрати інформацію про військовослужбовців, які відзначились у ході маршу та при обладнанні району зосередження.	6.02.	ЗКП ВР	
11.	Під час їжі організувати виступ агітбригади з метою підняття морально-психологічного стану військовослужбовців.	7.02.	ЗКП ВР	
12.	Проаналізувати дії особового складу, який потребує підвищеної уваги при підйомі по тривозі, в ході здійснення маршу. При необхідності зробити перестановку для бойового застосування.	Весь період	ЗКП ВР ЗКБ ВР ЗКР ВР	
В ході підготовки до оборони				
1.	Уточнити бойовий та чисельний склад полку, надати дані заступнику командира з'єднання з виховної роботи.	10.02	ЗКП ВР	
2.	Провести інструктування бойового активу з питань: бойових завдань підрозділів та особливостей району майбутніх дій; змісту, форм та методів виховної роботи під час підготовки та ведення оборони.	11.02 12.02.	ЗКБ ВР ЗКР ВР	

1	2	3	4	5
3.	Провести бойове та тематичне інформування з усіма категоріями військовослужбовців: особливості місцевості в районі бойових дій, можливості маскуванню та інженерного обладнання позицій. морально-психологічний стан противника, його слабкі та сильні сторони; форми та методи психологічних диверсій противника.	12.02. 13.02. 14.02.	ЗКР ВР ЗКБ ВР ЗКБ ВР	
4.	Підготувати пропозиції до рішення командира полку про морально-психологічне забезпечення оборони.	15.02.	ЗКП ВР	
5.	Скласти та подати заступнику командира з'єднання з виховної роботи донесення про морально-психологічне забезпечення, розташування полку в районі зосередження.	10.02.	ЗКП ВР	

**Заступник командира _ ПВВ з виховної роботи
підполковник М.Кравченко**

“Затверджую”
командир ПВВ
полковник О.Сорока
2 серпня 2001 року

П л а н
морально-психологічного забезпечення дій ПВВ в наступі

№ з/р	З а х о д и	Дата	Виконавці	Відм. про вик.
1	2	3	4	5
	I. Перед початком наступу			
1.	Довести завдання до всього особового складу, звернути увагу на оцінку противника, який обороняється у смузі наступу полку.	6.00-7.00 3.07	командири всіх ланок	
2.	Провести мітинги особового складу в підрозділах щодо звернення Військової Ради ВВ.	6.00-7.00	командири ЗКВР	
3.	Нарада з офіцерським складом. Довести досвід попередніх дій в наступі. Поставити завдання щодо організації виховної роботи.	6.00-6.30	КП ЗКПВР	
4.	Провести розстановку офіцерів-виховників і їх ретельне інструктування.	6.00-6.45	ЗКПВР	
5.	Інструктивні наради з активом: завдання активу щодо мобілізації особового складу на активні та рішучі дії; забезпечення особистого прикладу активу; форми і методи роботи активу щодо популяризації досвіду тих, хто відзначиться.	9.00-9.30	КБ (кр) ЗКБВР (зкрвр)	
6.	Забезпечити актив пам'ятками, бланками бойових аркушів, "блискавок".	до 14.00	ЗКБВР	
7.	Організувати доставку особовому складу газет, доведення останніх новин, випуск бойових аркушів і листівок-"блискавок".	10.00-14.00	ЗКБВР	
8.	Організувати перевірку і надання допомоги працівникам тилу в якісному приготуванні їжі, своєчасному харчуванні і матеріально-технічному забезпеченні.	10.00-18.00	командири підрозділів	
9.	Бесіди з особовим складом: Воїн! Сміливо діючи на полі бою ти продовжуєш кращі традиції княжих дружин, запорозьких козаків, січових стрільців на захист Української держави; дисципліна і організованість - важливі умови виконання бойового завдання; любов до своєї Батьківщини (незалежної Української держави) - характерна риса військовослужбовців внутрішніх військ; армія противника - знаряддя агресії, розбою і поневолення.	10.00-20.00	ЗКБВР ЗКРВР Командири підрозділів ЗКБВР ЗКРВР КБ,КР	

1	2	3	4	5
10.	Організувати читання пам'яток агітаторами про порядок дій військовослужбовців в різних умовах обстановки.	16.00-20.00	Агітатори взводів	
11.	Провести зустрічі учасників бойових дій з особовим складом підрозділів. Особливу увагу звернути на роботу з молодим поповненням.	17.00-20.00	ЗКБВР ЗКРВР	
12.	Збори військових колективів підрозділів: "Про особистий приклад військовослужбовців у бою".	18.00-20.00	ЗКБВР ЗКРВР	
13.	Нарада з сержантами: "Про особистий приклад сержантів й уміле керівництво особовим складом в період бойових дій".	19.00-19.30	КБ, КР	
14.	Бесіди, наради з окремими категоріями військовослужбовців: з водіями: "Про вірогідні маршрути слідування та, їх особливості. Підготовка бойової техніки до застосування"; з навідниками: "Роль навідників у бою"; з вогневими номерами: "Успіх залежить від роботи кожного номера"; зі зв'язківцями: "Суворо дотримуватись дисципліни радіообміну"; з розвідниками: "Розвідка - очі й вуха військ. Завдання розвідників в майбутньому бою".	до 16.00	НАС НШБ НШБ Нач.ЗВ КБ	
15.	Проінструктувати особовий склад про дії під час знищення диверсійних груп противника, про міри безпеки у різній обстановці.	15.00-16.00 15.30	командири підрозділів	
16.	Довести до особового складу сигнали оповіщення, відкриття і припинення вогню.	16.00	командири підрозділів	
17.	Встановити зв'язок з командирами, офіцерами-виховниками взаємодіючих частин і підрозділів. Організувати зустрічі особового складу.	17.00	ЗКПВР	
18.	Прийняти участь в перевірці готовності особового складу підрозділів, техніки, озброєння до майбутнього бою.	20.00 перед почат. бою	усі командири виховники	
1.	II. В ході бойових дій а) в період висування до переднього краю оборони: забезпечення таємного і своєчасного пересування військ, їх одночасного і злагодженого виходу на намічені рубежі.		командири	
2.	б) в ході атаки забезпечити: особистий приклад командирів, офіцерів-виховників, активу в ланцюгу атакуючих;		командири-виховники	
3.	видати індивідуальні доручення активу першими піднятись в атаку;		ЗКБВР, ЗКРВР	
4.	проголошення закликів свідомими військовослужбовцями: "За Україну, вперед!", "Ми переможемо, за мною, вперед!".		ЗКРВР	

1	2	3	4	5
5.	в) під час бою в глибині оборони противника: встановлення Державних прапорів України на відвойованих об'єктах і важливих ділянках місцевості;		виховники військово-службовці	
6.	вручення Державних нагород на полі бою;		командири	
7.	негайне повідомлення про героїчні вчинки і нагороди в "блискавках" і бойових аркушах "Прочитай і передай товаришу";		ЗКРВР	
8.	оперативне інформування військовослужбовців про хід бойових дій;		ЗКРВР	
9.	особисте спілкування командирів і офіцерів-виховників з військово-службовцями;		командири виховники	
10.	проведення індивідуальних бесід з особовим складом "Солдат, твоя мужність - основа успіху в бою";		ЗКБВР ЗКРВР	
11.	організація і здійснення контролю за евакуацією загиблих і поранених;		командири виховники	
12.	г) в ході відбиття контратак противника: особлива увага військовослужбовців звертається на необхідність швидкого захоплення вигідних рубежів, забезпечення стрімкого удару по ворогу сходу.		ЗКПВР	
III. Після завершення бою				
1.	Збір матеріалів для підведення підсумків дій в наступі і проведену виховну роботу.		ЗКПВР	
2.	Детальний аналіз підсумків бою з усіма категоріями військовослужбовців з командирами, виховниками, активом, особовим складом за категоріями.		ЗКПВР	
3.	Організувати заохочення військовослужбовців, що відзначились в бою. Підготувати і відправити подання для державних нагород.		КП ЗКПВР	
4.	Узагальнення і розповсюдження передового досвіду дій особового складу у бою – наступі.		ЗКПВР	
5.	Мобілізувати особовий склад на приведення в повну бойову готовність техніки і зброї.		КП ЗКПВР	
6.	Організувати роботу щодо мобілізації всього особового складу для подальших бойових дій на знищення противника. Доведення до особового складу завдань на майбутні бойові дії.		КП ЗКПВР	
7.	Написати листи на батьківщину військовослужбовців, які відзначились чи загинули в бою.		ЗКПВР	
8.	Відправити підсумкове донесення про морально-психологічне забезпечення дій військ.		ЗКПВР	

**Заступник командира _ ПВВ з виховної роботи
підполковник В.Наливайко**

“Затверджую”
командир ПВВ
полковник О.Журба
10 лютого 2001 року

П л а н
морально-психологічного забезпечення дій ПВВ в обороні

№ з/р	З а х о д и	Дата	Виконавці	Відм. про вик.
1	2	3	4	5
	I. Період організації оборони			
1.	Довести та роз'яснити завдання на оборону. Добитися розуміння кожним військовослужбовцем причин переходу військ в оборону, тимчасового характеру дій в обороні. Особливу увагу звернути на виховання у військовослужбовців почуття впевненості у діях командування та віри в свою моральну та технічну перевагу над ворогом.	10.02	Бойовий актив	
2.	Уточнити розподіл офіцерів-виховників, активу за елементами бойового порядку.	10.02	ЗКП ВР	
3.	Провести інструктування особового складу, який залучається до розвідки та бойової охорони з питань пильності під час спостереження за противником.	10.02	ЗКБ ВР	
4.	Організувати та активно проводити роботу щодо налагодження дружніх зв'язків з місцевим населенням.	10.02	ЗКП ВР ЗКБ ВР	
5.	Роз'яснити особовому складу правила орієнтування та маскування, сигнали оповіщення, послідовність інженерного обладнання району оборони.	10.02	КР ЗКР ВР	
6.	Піклуватися особисто та через офіцерів-виховників про своєчасне забезпечення особового складу всім необхідним для ведення бою (надання медичної допомоги, евакуація поранених, забезпечення гарячою їжею).	10.02 - 11.02	ЗКП ВР	
7.	Протягом 10-15 хвилин провести тематичне інформування про суспільно-політичну обстановку в районі бойових дій, в державі та за кордоном.	10.02 - 11.02	ЗКР ВР	
8.	Провести бесіди з особовим складом, спрямовані на попередження випадків мародерства, безпідставної вирубки лісу, негативного відношення до місцевого населення.	10.02 - 11.02	ЗКБ ВР	
9.	З метою створення морально психологічних умов стійкості та активності оборони, мужності, високої бойової активності і переходу в рішучий на	10.02 - 11.02	ЗКБ ВР ЗКР ВР	

1	2	3	4	5
	ступ, провести наступні заходи: роз'яснити особовому складу перевагу нашої зброї над зброєю противника; довести до розуміння кожного військовослужбовця, що у випадках, коли окремі види зброї противника мають технічну перевагу, шляхом створення відповідної тактичної обстановки з нашого боку, створюються умови, коли технічна перевага зброї ворога компенсується; довести до особового складу інформацію про позитивне відношення місцевого населення до наших військ та допомогу в розгромі ворога.			
1.	II. Під час бою Стислими формами виховної роботи, особистим прикладом офіцерів забезпечити стійку та активну оборону.	в ході бою	КП ЗКП ВР	
2.	Шляхом закликів, індивідуальних бесід та звернень мобілізувати військовослужбовців на мужні та героїчні вчинки в ході бою.		Бойовий актив	
3.	Своєчасно замінити офіцерів-виховників, активістів, які вибули зі строю.		ЗКП ВР	
4.	Організувати випуск та передачу по траншеях "блискавок" про військовослужбовців, що відзначились в бою.		ЗКР ВР	
5.	Рішуче боротися з проявами паніки під час масованих атак. Роз'яснювати про слабкі місця противника.		ЗКБ ВР ЗКР ВР	
6.	В перервах між атаками противника доводити до особового складу зміни в оперативній обстановці та завдання для подальшого ведення бою.		ЗКБ ВР	
7.	При переході у контрнаступ Через бойовий актив роз'яснювати особовому складу характер та особливості контрнаступу, його мету.		ЗКП ВР	
8.	Випустити "блискавку" "Прочитай і передай товаришу" про успіхи бою в обороні.		ЗКР ВР	
9.	Провести інструктування офіцерів-виховників та активу, який залучається до контрнаступу, про форми та методи виховного впливу, які забезпечать рішучі та впевнені дії особового складу в ході контрнаступу.		ЗКП ВР ЗКБ ВР	
10.	З метою створення сприятливих умов для контрнаступу, особисто та через бойовий актив роз'яснити особовому складу: тактичну обстановку та моральний стан противника; стан озброєння та бойової техніки ворога, його можливості.		ЗКР ВР	

1	2	3	4	5
11.	Своєчасно впливати на забезпечення чіткої та безперервної взаємодії між підрозділами, які приймають участь у контрнаступі, роз'яснювати особовому складу бойові можливості підрозділів та тих, що підтримують.		КП ЗКП ВР	
12.	Провести інформування особового складу: повне використання можливостей бойової техніки та зброї - запорука швидкого просування вперед.		ЗКР ВР	
III. Після завершення бою				
1.	За підсумками бою в обороні визначити кращих військовослужбовців, організувати їх заохочення. На військовослужбовців, які відзначились мужніми та героїчними діями, підготувати подання для нагородження.		КП ЗКП ВР	
2.	Провести розбір роботи активу підрозділів у ході бою в обороні та контрнаступі, заохотити кращих агітаторів та редакторів бойових аркушів.		ЗКБ ВР ЗКР ВР	
3.	Розповсюдити передовий досвід кращих військовослужбовців за результатами бою. Випустити бойові аркуші, стінні газети з узагальненням їх досвіду.		ЗКР ВР	

Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник Л.Семенюк

“Затверджую”
командир ВОРез ВІ ВВ
полковник О.Метелиця
8 лютого 2001 року

П л а н
морально-психологічного забезпечення дій ВОРез ВІ ВВ МВС в
спеціальній операції щодо ліквідації озброєних злочинних груп
в районі н. п. Крюково

№ з/п	З а х о д и	Дата	Виконавці	Відм. про вик.
1	2	3	4	5
I. Перед початком спеціальної операції				
1.	Провести нараду з командирами та офіцерами-виховниками і поставити завдання з виховної роботи.	до 7.00 8.02	ЗК ВОРез ВР	
2.	Здійснити розстановку особового складу, активу за елементами бойового порядку.	до 7.00 8.02	ЗКБ ВР	
3.	Провести інструктування активу.	до 7.00 8.02	ЗКР ВР	
4.	Оперативно довести до особового складу обстановку, що склалась, поставлені завдання.	до 7.00 8.02	Виховники ЗКР ВР	
5.	Провести індивідуальні бесіди з військовослужбовцями групи застосування спеціальних засобів.	до 7.00 8.02	ЗКБ ВР	
6.	Довести до військовослужбовців пам'ятки щодо застосування та збереження зброї; дотримання законності.	до 7.00 8.02	ЗКР ВР	
7.	Встановити тісну взаємодію з виховними органами МВС, регулярно здійснювати обмін оперативною інформацією.	до 7.00 8.02	ЗК ВОРез ВР	
8.	У всіх підрозділах підготувати похідні інформаційні центри.	до 7.00 8.02	ЗКБ ВР	
II. Під час спеціальної операції				
1.	Оперативно інформувати командирів і виховників про морально-психологічний стан особового складу.	з 7.00 8.02	ЗК ВОРез ВР ЗКБ ВР	
2.	Постійно здійснювати збір і доведення до особового складу прикладів позитивних дій підрозділів, військових нарядів, офіцерів, сержантів, солдат.	з 7.00 8.02	ЗК ВОРез ВР ЗКБ ВР	
3.	Забезпечення особистого прикладу офіцерів і активу.	з 7.00 8.02	ЗК ВОРез ВР ЗКБ ВР	
4.	Роз'яснення військовослужбовцям необхідності суворого дотримання законності.	з 7.00 8.02	ЗК ВОРез ВР ЗКБ ВР	
5.	Проведення заходів щодо забезпечення мір особистої безпеки.	з 7.00 8.02	ЗК ВОРез	

III. Після завершення спеціальної операції				
1.	Збір і узагальнення позитивних прикладів в діях підрозділів та особового складу.		ЗК ВОРез ВР	
2.	Роз'яснити особовому складу завдання на марш в район дислокації, необхідність дотримання дисципліни маршу.		ЗКР ВР	
3.	Узагальнення досвіду організації і проведення виховної роботи в ході спецоперації.		ЗК ВОРез ВР	
4.	Подання донесення про морально-психологічне забезпечення дій ВОРез ВІ ВВ МВС в спецоперації.		ЗК ВОРез ВР	

**Заступник командира ВОРез ВІ ВВМВС з виховної роботи
полковник В.Нестеренко**

“Затверджую”
командир ПБВ
полковник О.Береза
6.02.20 травня 2001 року

П л а н
морально-психологічного забезпечення охорони ПБВ Запорізької
атомної електростанції

№ з/п	З а х о д и	Дата	Виконавці	Відм. про вик.
1	2	3	4	5
	I. В період прийому атомної електростанції під охорону			
1.	Довести та роз'яснити завдання поставлене командуючим внутрішніх військ МВС України.	20.05	Командири	
2.	Нарада з офіцерським складом. Поставити завдання щодо морально-психологічного забезпечення дій полку в період прийому АЕС під охорону.	20.05	КП, ЗКП ВР	
3.	Нарада з сержантським складом про їх особистий приклад в ході виконання поставленого завдання.	20.05	КБ, ЗКБ ВР	
4.	Нарада з активом: про особистий приклад активу; про форми та методи виховної роботи.	20.05	ЗКР ВР	
5.	Забезпечення активу необхідними пам'ятками та літературою для проведення виховної роботи.	20.05	ЗКП ВР	
6.	Встановити взаємодію з місцевими органами влади, керівництвом ЗАЕС, командуванням військових частин, що дислокуються в м. Запоріжжя.	20.05- 22.05	ЗКП ВР	
7.	Організувати забезпечення особового складу газетами.	весь період	ЗКП ВР	
8.	Обладнати в місцях розташування особового складу, у вартях куточки з наочною агітацією, стінним друком та організувати роз'яснювальну роботу.	до 23.05.	ЗКБ ВР	
9.	Організувати доведення мір безпеки в ході несення служби, особливостей виконання завдань з охорони та оборони ЗАЕС.	до 24.05	Ком. всіх ланок	
10.	Організувати зустрічі особового складу з керівництвом та робітниками ЗАЕС.	24.05	ЗКП ВР	
11.	Провести бесіди щодо роз'яснення особовому складу поставлених завдань, соціально-політичної обстановки на Україні, Запорізькій області, на військові та моральні теми. Особливу увагу звернути на роз'яснення Положення “Про обов'язки та права особового складу ВВ”.	20.05 - 24.05	ЗКБ ВР	

1	2	3	4	5
12.	Організувати проведення інструктажів посадових осіб варт, активу щодо форм та методів морально-психологічного забезпечення охорони ЗАЕС.	24.05	ЗКВ ВР	
13.	Надати військовослужбовцям можливість листування.	Весь період	КБ, КР	
14.	Підготувати та подати донесення про морально-психологічне забезпечення прийому ЗАЕС під охорону.	24.05	ЗКП ВР	
II. Під час несення служби				
1.	Щоденно проводити інструктування посадових осіб та активу варт щодо морально-психологічного забезпечення служби.	Весь період	ЗКР ВР	
2.	Організувати розподіл офіцерів для проведення виховної роботи у вартах та з резервом, надати їм допомогу у підготовці виховних заходів.	Весь період	ЗКП ВР	
3.	Забезпечити варти необхідною літературою та культурно-освітнім майном.	Щоденно	ЗКР ВР	
4.	Спільно з офіцерами тилу створити нормальні умови для розташування та служби особового складу.	Весь період	ЗКП ВР, ЗКР ВР.	
5.	Щоденно за категоріями підводити підсумки виконання службових завдань.	Весь період	КР	
6.	В підрозділах скласти плани виховної роботи з особовим складом вільним від служби, звернути увагу на : доведення особовому складу завдань, що поставлені командуючим ВВ, та мобілізацію військовослужбовців на їх виконання ; зміцнення військової дисципліни, суворе дотримання вимог законів України та військових статутів; індивідуальну роботу з військовослужбовцями; організацію культурно-освітньої роботи.	Весь період	ЗКБ ВР ЗКР ВР	
7.	Організувати екскурсії особового складу по історичних місцях м. Запоріжжя та о.Хортиця.	до 30.05	ЗКБ ВР	
8.	Провести зустрічі з керівництвом місцевої держадміністрації, лідерами громадських організацій.	до 7.06	ЗКП ВР	
9.	Організувати виступи офіцерів-виховників перед робітниками ЗАЕС та місцевим населенням.	до 15.06	ЗКП ВР	
10.	Узагальнювати та розповсюджувати передовий досвід військовослужбовців, які відзначились при несенні служби.	Весь період	ЗКР ВР	
III. Після завершення служби				
1.	Збір матеріалів для підведення підсумків служби.	Періодично	ЗКП ВР	
2.	Щотижнево відправляти донесення про морально-психологічне забезпечення дій особового складу полку.		ЗКП ВР	

3.	Підсумки виконання завдань щодо охорони ЗАЕС з усім особовим складом та за категоріями.		Командири виховники	
4.	За підсумками діяльності особового складу випустити, радіо-, стінні та фотогазети, бойові аркуші.		ЗКР ВР	
5.	Організувати розповсюдження передового досвіду виховної роботи та служби кращих військово-службовців.		ЗКБ ВР	
6.	Подати заступнику командира з'єднання з виховної роботи донесення про морально-психологічне забезпечення охорони ЗАЕС.		ЗКП ВР	

**Заступник командира _ ПВВ з виховної роботи
підполковник М.Кравченко**

Командирам 1, 2 батальйонів,
батальйону забезпечення,
заступникам командирів батальйонів
з виховної роботи

Розпорядження
про морально-психологічне забезпечення маршу ВОРез ВІ ВВ МВС в
район зосередження для проведення спеціальної операції

У січні 2001 року в м. Глинську та області різко загострилась криміногенна обстановка. Мають місце випадки нападу злочинців на торгові підприємства, склади із застосуванням вогнепальної зброї.

Рішенням командуючого внутрішніх військ ВОРез ВІ ВВ МВС залучається для надання допомоги УВС в розшуку і знищенні озброєних злочинців.

З метою мобілізації особового складу на своєчасне і організоване прибуття в район зосередження автомобільним транспортом

Вимагаю

1. Основні зусилля у виховній роботі зосередити на підтриманні у особового складу ВОРез високого морального духу, мобілізації військово-службовців на організоване здійснення маршу.

2. Оперативно довести і роз'яснити всім категоріям військовослужбовців обстановку, що склалась у м. Глинську і в районах області.

3. Провести розстановку офіцерів, активу за елементами бойового порядку колони.

4. Провести інструктивні наради з офіцерами і активом підрозділів щодо форм і методів виховної роботи в період підготовки і здійснення маршу, забезпечення особистого прикладу.

5. Провести комплекс виховних заходів з водіями, старшими машин щодо дотримання мір безпеки, правил дорожнього руху з урахуванням ожеледиці.

6. Підготувати встановлений комплект агітаційно-пропагандистських засобів.

7. Особливу увагу звернути на роз'яснення мір безпеки під час пересування на автомобільному транспорті, збереження зброї, військової таємниці.

8. На привалах організувати інформування особового складу про умілі дії військовослужбовців.

9. Після закінчення маршу підвести підсумки, заохотити кращих водіїв і старших машин.

10. Про морально-психологічний стан особового складу, проведені заходи виховної роботи, приклади вмілих дій доповісти з прибуттям в район зосередження.

Заступник командира ВОРез ВІ ВВ МВС з виховної роботи
полковник **В.Нестеренко**

Командирам 1, 2, 3 батальйонів,
заступникам командирів батальйонів
з виховної роботи

Розпорядження
про морально-психологічне забезпечення дій ВОРез ПВВ у
спеціальній операції щодо ліквідації озброєних злочинних груп

У Харківській області, а особливо у Вовчанському районі, різко загострилась криміногенна обстановка.

Згідно оперативних даних у м. Вовчанську і в районах області діє до дев'яти озброєних злочинних груп.

О 23.00 8.04.2001 р. злочинна група у кількості 6 чоловік на АЗС у с.Червоноармійське здійснила збройний опір працівникам МВС і зникла у напрямку нп. Рубіжне.

Рішенням начальника У ТрК ВВ ВОРез ПВВ залучається до проведення спеціальної операції щодо розшуку і знищення озброєних злочинців.

З метою мобілізації особового складу на успішні і рішучі дії в ході спеціальної операції

Вимагаю:

1. Основні зусилля у виховній роботі зосередити на забезпеченні умілих і рішучих дій особового складу щодо ліквідації озброєної злочинної групи.

2. Виховну роботу провести в три етапи: в період підготовки, в ході спеціальної операції і після завершення спеціальної операції.

3. Оперативно довести і роз'яснити особовому складу обстановку, що склалась, поставлені завдання.

4. Особливу увагу звернути на підбір особового складу до основних елементів бойового порядку, розстановку активу, роботу з начальниками військових нарядів, проведення з особовим складом групових та індивідуальних бесід, організацію взаємодії зі співробітниками МВС.

5. Провести інструктування офіцерів-виховників, активу про отримані завдання і способи їх виконання, форми і методи виховної роботи з особовим складом.

6. Особливу увагу звернути на проведення виховних заходів з особовим складом 2 роти - виділеної для проведення пошуку.

7. В ході операції виховну роботу спрямувати на підтримання високого морального духу особового складу, стійкості в подоланні труднощів, високої пильності і бойової готовності.

8. Прийняти міри щодо попередження страху і особливо паніки.

9. Основними заходами виховної роботи в ході операції повинні бути: особисте спілкування командирів і офіцерів-виховників з підлеглими, приклад активу під час виконання поставлених завдань.

10. В групах блокування особливу увагу звернути на забезпечення швидкого і скритого заняття встановлених рубежів, організацію системи вогню, дотримання мір маскування, високої пильності.

11. В пошукових групах зосередити зусилля на мобілізації солдат, сержантів і офіцерів на сміливі і рішучі дії під час зустрічі зі злочинцями.

Заступник командира ВОРез ПВВ з виховної роботи
підполковник В.Шевченко

Командирам ПВВ, ПВВ, ПВВ
заступникам командирів полків
з виховної роботи

**Розпорядження
про морально-психологічне забезпечення дій У ТрК ВВ
по територіальній обороні**

Воєнно-політична обстановка у Східній Європі за останні місяці істотно змінилася - “Зелені”, “Сині”, “Жовті” на підставі територіальних посягань почали створювати антицентральний союз та коаліційні збройні сили з метою розв’язання агресії, яка може розпочатись у середині червня цього року.

Метою агресії може бути:

відторгнення спірних територій з одночасним захопленням частини промислових районів;

зламання нашої волі та спроможності до ведення збройної боротьби;

примушення до укладення угод на вигідних для противника умовах;

зрив державного та воєнного управління, мобілізаційного та оперативного розгортання збройних сил “Центральних” на початку бойових дій.

Найбільш імовірно, що основні зусилля спеціальних формувань зосереджуватимуться у прикордонних районах, на основних комунікаціях та портах чорноморського узбережжя, в тому числі, тих, що будуть знаходитись під охороною внутрішніх військ.

Поряд із діями диверсійно-розвідувальних формувань, противник може використати націонал-сепаратистські організації, терористичні та незаконно створені військові групи.

З урахуванням воєнно-політичної обстановки, підготовки частин УТрК ВВ до виконання завдань територіальної оборони, морально-психологічного забезпечення службово-бойових завдань, дотримання режиму воєнного стану

Вимагаю:

1. Негайно довести до всього особового складу обстановку у Східній Європі і дії “Зелених”, “Синіх” і “Жовтих” про створення антисхідного союзу. Детально роз’яснити військовослужбовцям мету можливої агресії і які наслідки чекають наш народ, сім’ї і близьких у разі її здійснення.

2. Особливу увагу зосередити на:

доведення і роз’яснення особовому складу мір Президента і Уряду України щодо попередження агресії;

згуртування військовослужбовців навколо ідеї державної незалежності України, виховання їх у дусі відданості українському народу;

пропаганду визвольних бойових традицій княжих дружин, запорізьких козаків і січових стрільців;

всебічне підвищення рівня бойової готовності і пильності, зміцненні військової дисципліни і організованості.

3. Провести наступні виховні заходи:

мітинги особового складу по зверненню Військової ради ВВ;

здійснити розстановку офіцерів-виховників і їх ретельне інструктування;

інструктивні наради з офіцерами, сержантським складом щодо форм і методів виховної роботи, мобілізації особового складу на активні і рішучі дії, забезпечення їх особистого прикладу;

бесіди :”Україна - моя Батьківщина “, “Дисципліна і організованість - головна умова виконання бойових завдань”;

збори особового складу: “Про особистий приклад військовослужбовців у період підготовки і бойових дій по захисту своєї Батьківщини”;

заходи щодо морально-психологічного забезпечення маршу в район виконання бойового завдання;

забезпечити актив пам'ятками, бланками бойових аркушів, організувати доставку газет.

4. Особливу увагу звернути на роботу з водіями, зв'язківцями і розвідниками.

5. З прибуттям у район виконання бойового завдання встановити взаємодію з міськими органами влади, взаємодіючими частинами і підрозділами внутрішніх військ, Збройних Сил України, прикордонних військ України.

6. Організувати проведення додаткових виховних заходів в допоміжних підрозділах і тих, які комплектуються приписним складом.

7. Цілеспрямовано проводити роботу щодо вивчення морально-психологічного стану військовослужбовців, запобігання панічних настроїв та протидії пропагандистським акціям противника.

8. Особливу увагу звернути на роботу з військовослужбовцями призваними з районів майбутніх дій.

9. Донесення про морально-психологічне забезпечення дій військ подавати:

після закінчення підготовчого періоду;

з прибуттям у район виконання бойових завдань і готовності до дій;

під час ведення бойових дій щоденно, до 9.00 кожної наступної доби;

при відсутності бойових дій щотижнево, до 9.00 кожного понеділка.

Заступник начальника У ТрК ВВ з виховної роботи
полковник **Н. Міхнюк**

Заступнику начальника У ТрК ВВ
з виховної роботи

Донесення
про морально-психологічне забезпечення маршу і
рятувальних робіт ВОРез ПВВ

Доповідаю, що 19.03.2001р. з 13.00 до 15.00 особовий склад ВОРез ПВВ здійснив марш за маршрутом Харків-Мохнач Зміївського району.

В ході здійснення маршу особовим складом ВОРез не скоєно ДТП та порушень військової дисципліни. Відзначився водій автомобіля ЗІЛ-130 рядовий Петренко Семен Петрович, який вмілими діями попередив зіткнення з рейсовим автобусом, водій якого порушив правила дорожнього руху.

З особовим складом проведено комплекс організаційних та виховних заходів щодо забезпечення своєчасного і якісного проведення рятувальних робіт.

Налагоджено зв'язок з представниками державної адміністрації, представницьких органів влади, МВС, СБУ.

Створено інформаційний центр для збору даних про врятованих, їх стан здоров'я, надану медичну допомогу і місце евакуації.

Організовані місця обігріву, відпочинку, харчування, надання медичної допомоги.

На 20.00 19.03.2001р. особовим складом ВОРез врятовано 50 громадян, із них: 25 дітей, 20 осіб похилого віку.

Відзначились:

стрілець 1 роти рядовий Гопанюк Петро Володимирович, який, ризикуючи життям, затримав озброєного вогнепальною зброєю мародера;

старшина 4 роти прапорщик Куліш Василь Іванович, який у складних умовах особисто врятував троє дітей.

В місцях обігріву і відпочинку особового складу розгорнуті похідні інформаційні центри, по діях прапорщика Куліш В.І., рядового Петренка С.П., Гопанюка П.В. випущені аркуші-"блискавки". Вмілі дії особового складу відзначені в спеціальних випусках місцевого радіо і телебачення.

Морально-психологічний стан особового складу здоровий, рівень військової дисципліни задовільний.

Прохань немає.

Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник **В.Шевченко**

Заступнику начальника У ТрК ВВ
з виховної роботи

Донесення
про морально-психологічне забезпечення дій ПВВ
в районі зосередження

КП - м. Богодухів; 20.05.2001 року; 18.00; карта: 1-200, 1955 р.

Доповідаю, що з 9.00 16.05.2001р. до 18.00 20.05.2001р. ПВВ знаходиться в районі зосередження м. Богодухів.

1. Суспільно-політична обстановка в районі розташування сприятлива. Місцеві органи влади та громадські організації надають особовому складу матеріальну та моральну підтримку.

2. За інформацією СБУ в районі дислокації і майбутніх дій веде розвідку до 5 диверсійно-розвідувальних груп противника.

3. Полк отримав завдання доукомплектуватись до повного штату, отримати зброю, набої, яких не вистачає і провести бойове злагодження.

4. Морально-психологічний стан особового складу здоровий, рівень військової дисципліни в підрозділах полку задовільний.

5. З особовим складом проведено комплекс виховних заходів щодо мобілізації на успішне виконання поставлених завдань:

а) проведені інструктивні заняття з різними категоріями військовослужбовців:

з офіцерами: “Форми і методи виховної роботи в районі зосередження, при організації охорони та маскування”;

із зв'язківцями: “Про необхідність дотримання режиму таємності, правил радіообміну”;

із спостерігачами за повітряним противником: “Про необхідність своєчасного оповіщення особового складу, пильності в спостереженні за противником”;

з особовим складом, який залучається до сторожової охорони та дозорів: “Про необхідність сумлінного виконання поставлених завдань, пильності при несенні служби”;

б) проведено інструктування активу:

своєчасне доведення та роз'яснення особовому складу заходів безпеки при інженерному обладнанні та маскуванні району, що займається;

необхідність збереження зброї та боєприпасів, дотримання мір безпеки при їх застосуванні;

форми та методи виховного впливу на особовий склад у районі зосередження з метою якісного виконання поставлених завдань;

в) проведено комплекс агітаційно-масових та індивідуально-виховних заходів щодо доведення змін в оперативній обстановці, розповсюдження

передового досвіду в обладнанні району, мобілізації військовослужбовців на своєчасне маскування техніки;

г) проведено інформування особового складу за темами:
суспільно-політична обстановка в районі майбутніх дій;
слабкі та сильні сторони морально-психологічного стану противника;
порядок дій особового складу під час застосування противником зброї масового знищення;

д) проведені заняття з гуманітарної підготовки у формі інформаційної години:

закон України “Про внутрішні війська МВС України”;
збройні формування України - наступники кращих традицій українського війська;

є) організовано обмін досвідом з військовослужбовцями за категоріями:

з офіцерами: “Організація стійкої та активної оборони на прикладах бойових дій у Афганістані”;

з сержантами: “Шляхи забезпечення особистого прикладу сержанта в ході бойових дій”;

з активом: “Робота агітатора, редактора бойового аркушу у розповсюдженні прикладів мужніх вчинків військовослужбовців під час ведення бою”.

6. В місцях відпочинку особового складу обладнані пункти обігріву і прийому їжі.

7. Організовано доставку особовому складу пошти, періодичного друку.

8. Під час виконання завдань в районі зосередження відзначились:
командир 1 роти капітан Петренко Семен Леонідович;
командир 1 взводу 3 роти лейтенант Денисенко Роман Леонідович;
стрілець 6 роти рядовий Коломієць Гнат Прокопович.

9. Організована взаємодія з виховними структурами частин Збройних Сил України, лідерами громадських організацій, яким не байдужа незалежність Української держави.

10. Втрат особового складу та бойової техніки в полку немає.

11. Прошу організувати для особового складу полку концерти творчих колективів м. Харкова патріотичного спрямування.

Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник В.Гриценко

Заступнику начальника У ТрК ВВ
з виховної роботи

**Донесення
про морально-психологічне забезпечення дій ПВВ
за сигналом “Туман-3”**

Доповідаю, що 19.03.2001р. о 9.00 _ ПВВ отримав бойове розпорядження до 12.00 19.03.2001р. привести ВОРез полку в ГОТОВНІСТЬ № 1 до дій за сигналом “Туман-3” для здійснення маршу в с. Мохнач Зміївського району, проведення рятувальних робіт і ліквідації наслідків повені.

З метою виховного забезпечення дій полку:

здійснено інструктування виховників та активу, їх розподіл за елементами бойового порядку;

проведені інструктивні наради з офіцерами, прапорщиками, сержантами щодо форм і методів виховної роботи під час виконання поставлених завдань;

особлива увага зосереджена на проведенні виховних заходів в автомобільній роті, з водіями та старшими машин;

підготовлені один полковий, два батальйонні та шість ротних пересувних інформаційних центрів згідно встановлених норм;

проведено комплекс виховних заходів щодо роз'яснення особовому складу обстановки і наслідків повені, важливості успішного виконання поставлених завдань, дотримання мір безпеки;

доведено оперативну обстановку в районі дій, рішення командира ВОРез щодо ліквідації наслідків стихійного лиха.

Техніка до маршу підготовлена, підрозділи матеріальними засобами забезпечені повністю, морально-психологічний стан особового складу високий, що дозволяє успішно виконати завдання маршу та ліквідації наслідків повені.

Прохань немає.

**Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник В.Шевченко**

**Формалізовані матеріали щодо морально-психологічного
забезпечення дій ПВВ**

Затверджую командир ПВВ п-к О.Сорока “___” 200_р	Формалізовані матеріали щодо морально-психологічного забезпечення дій ПВВ				Таємно по заповненню прим. єд.
Рішення ЗКП ВР	Карта України				Довідка- довідь про мор.-псих. забезпечення
_____ _____ _____ _____ _____					_____ _____ _____ _____ _____
Розрахунок часу роб. ЗКП ВР	План м-п забезпе- чення маршу	_____ _____ _____ _____	План м-п за- безпеч. дій в обороні	_____ _____ _____ _____	Стан військової дисципліни
Оцінка соц.-пол. умов дій ПВВ	Бойовий розрахунок о/с, техніки, озброєння	Розподіл виховни- ків за підрозді- лами	Соц.- географ. характери- стика р-ну дій	Соц. демограф. характери- ристика о/с	Наявність та потреба техн. зас.

**Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник В.Кравченко**

Рішення
заступника командира з'єднання (частини)
з виховної роботи про морально-психологічне забезпечення дій
в бойових умовах

1. Головним завданням виховної роботи вважати:

---

2. Для цього використовуються сили та засоби
офіцери - виховники -
в т.ч. виховники частини -
виховники відділення виховної роботи

3. Основні зусилля виховної роботи зосередити в частині (підрозділі)

---

4. В основних елементах бойового порядку провести виховні заходи
а) першого ешелону

б) другого ешелону

в) артилерії

г) ППО

д) підрозділу бойового забезпечення

е) підрозділу тилу

5. Заходи щодо нарощування виховного впливу на основних етапах бойових дій:

а) в період підготовки до дій:
інформування:

бесіди:

б) в ході дій:

Для цього використовувати

екз. газет _____

екз. журналів _____

радіоприймачі _____

автоклуб _____

---

6. Особливу увагу звернути на роботу з такими категоріями

---

7. Для протидії психологічного впливу здійснити

---

8. Проти військ противника провести наступні заходи

---

9. Заміну офіцерів-виховників, вибувших зі строю, проводити

---

10. Донесення про морально-психологічне забезпечення подавати: _____

про готовність до дій _____

далі _____

У випадках появи панічних настроїв серед особового складу, ускладнення бойової обстановки - негайно.

---

11. Зв'язок здійснювати _____

---

12. Я знаходжусь:

в період підготовки до дій _____

під час дій _____

---

13. У випадку мого виходу зі строю мої обов'язки виконує

Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник В.Петренко

**Соціально-демографічна
характеристика особового складу ПВВ**

1. За національністю:

українці _____

росіяни _____

поляки _____

білоруси _____

молдавани _____

греки _____

інші _____

2. За віком:

18-20 _____

20-25 _____

25-30 _____

30-35 _____

35-40 _____

40-45 _____

45-50 _____

3. За освітою:

неповна середня -

середня -

вища -

4. Вихідці із:

робітників -

селян -

інтелігенції -

підприємців -

5. Призваних з:

міста -

села -

6. Сімейний стан військовослужбовців строкової служби:

одружені -

не одружені -

мають дітей -

без батьків -

виховувались у родичів -

**Розрахунок часу
щодо організації морально-психологічного
забезпечення дій військ**

1. Вихідні дані:

час отримання бойового завдання _____

час готовності до дій _____

маю часу всього _____

з нього :

світлого _____

темного _____

2. Розподіл часу:

№ з/п	Заходи	Термін виконання	Відм. про викон.
1	З'ясування отриманого бойового завдання.		
2	Підготовка і доведення попередніх розпоряджень щодо морально-психологічного забезпечення дій.		
3	Вивчення обстановки бойових дій і виховної роботи.		
4	Підготовка пропозицій командирів про морально-психологічне забезпечення.		
5	Прийняття рішення щодо морально-психологічного забезпечення дій.		
6	Складання плану морально-психологічного забезпечення на період бойових дій.		
7	Розпорядження про морально-психологічне забезпечення дій. Проінструктувати командирів, офіцерів-виховників.		
8	Встановити зв'язок та здійснити взаємодію з офіцерами-виховниками приданих, підтримуючих підрозділів, сусідів.		
9	Прийняти участь у рекогносцировці.		
10	Провести виховні заходи особисто.		
11	Доповісти заступнику начальника У ТрК ВВ з виховної роботи про проведені виховні заходи та морально-психологічний стан особового складу.		

**Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник В. Гриценко**

**Довідка-доповідь
про соціально-політичну обстановку в районі дій та морально-
психологічний стан особового складу**

У довідці-доповіді відображаються такі питання:

1. Висновки з оцінки соціально-політичної обстановки в районі майбутніх дій:

воєнно-політичне та економічне значення регіону (району);
розстановка політичних сил і соціально-політичні процеси;
соціальний і національний склад населення, особливості його психології, звичаї, традиції, рівень релігійності, райони міжконфесійних протиріччя;

відношення різних прошарків населення до війни і військ;
економічна ситуація;
загальна економічна характеристика району розташування військ (бойового застосування);

найбільш значні об'єкти промисловості, транспорту, зв'язку;
спрямованість сільськогосподарського виробництва;
мережа теле- і радіомовлення, поліграфічна база;
основні пам'ятки світової та національної культури;
об'єкти покарань;
екологічно небезпечні об'єкти (місця поховання отруйних та радіоактивних речовин);

міжнаціональні відносини і демографічна ситуація;

релігійна обстановка;

криміногенна ситуація;

екологічна та санітарно-епідеміологічна обстановка;

інформаційне поле та інше.

2. Головні завдання та напрямки роботи щодо морально-психологічного забезпечення дій військ.

3. Укомплектованість бригади (полку) особовим складом, у тому числі офіцерами-виховниками, згідно зі штатами мирного часу (за категоріями, кількості та відсотках). Рівень підготовки особового складу.

4. Загальна укомплектованість бригади (полку) особовим складом, у тому числі офіцерами-виховниками, згідно зі штатом воєнного часу (за категоріями, кількості та відсотках). Національний склад, соціальний стан особового складу.

5. Склад структур виховної роботи та їх укомплектованість за категоріями, кількості та у відсотках.

6. Забезпеченість технічними засобами виховання, газетами і журналами.

7. Стан гуманітарної підготовки, інформування особового складу, їх вплив на виконання завдань.

8. Морально-психологічний стан особового складу:

рівень морально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань;

здатність та ефективність командирів керувати навчально-виховним процесом, їх авторитет перед особовим складом;

згуртованість військових колективів;

стан військової дисципліни, масштаб розповсюдження явищ, які знижують морально-бойові якості особового складу, ставлення військовослужбовців до виконання службових обов'язків;

заходи, спрямовані на поліпшення морально-психологічного стану військової дисципліни особового складу.

9. У висновках визначається:

морально-психологічний стан особового складу;

вплив виховної роботи на готовність полку до виконання завдань;

соціально-політична обстановка;

загальна оцінка відношення населення до війни чи конфлікту, до внутрішніх військ і сил противника (можливого), як це може впливати на хід операцій (бойових дій), пропозиції з цих питань;

на що у роботі з населенням потрібно звернути особливу увагу, які сили і засоби для цього потрібні, основні заходи щодо встановлення правильних взаємовідносин.

Заступник командира ПВВ з виховної роботи
підполковник В. Гриценко

**Варіанти
можливих психологічних ситуацій під час
несення бойової служби**

По кожному з наведених прикладів військовослужбовцю пропонується:

оцінити ситуацію, що склалася;

в ролі чатового або розвідного прийняти рішення і обґрунтувати його згідно з вимогами Статуту гарнізонної та вартової служби;

спрогнозувати можливий розвиток даних ситуацій.

За результатами відповідей виставляються оцінки за знання вимог Статутів, окремих положень з вартової служби.

Ситуація № 1.

Чатовий стоїть на посту. Час 11.30.

До межі поста підходить товариш чатового і говорить: "Петро, до тебе приїхали батьки на КПП".

Дії чатового?

Ситуація № 2.

Чатовий охороняє об'єкт. Час 3.00. На пост приходять начальник варти і просять віддати йому автомат в руки для того, щоб звірити номер зброї.

Дії чатового ?

Ситуація № 3.

На складі, що охороняється, виникла пожежа. Час 15.00. Поблизу проходили солдати строкової служби і кинулися до складу гасити пожежу.

Ваші дії?

Ситуація № 4.

До вартового приміщення підбігають хлопчики і просять чатового дати їм потримати автомат.

Дії чатового ?

Ситуація № 5.

У нічний час чатовий почув постріли на сусідньому посту. Він кинувся до телефону, аби повідомити начальника варти, але зв'язок виявився несправним.

Дії чатового?

Ситуація № 6.

5.30 Зі сторони лісу по чатовому здійснили постріли. Чатовий сховався в шанці, озирнувся, зняв із запобіжника автомат, пересмикнув замок, побачив осіб, які здійснювали напад і продовжували вести вогонь, натиснув на спусковий гачок, але постріл не відбувся. Він повторив свої дії з автоматом, але результат виявився таким же - пострілу не було.

Дії чатового?

Ситуація № 7.

У вечірній час люди в чорних комбінезонах і масках на обличчях напали на чатового і зв'язали його. Потім вони пограбували склад, забрали боєприпаси, а автомат повернули і розв'язали чатового.

Дії чатового ?

Ситуація № 8.

О 2 годині ночі на пост до чатового прийшов чатовий із сусіднього посту.

Дії чатового ?

Ситуація № 9.

Чатовий несе службу вночі по охороні складу ПМР. Проходячи по маршруту, він помітив на території посту невідомих.

Дії чатового?

Ситуація № 10.

Розвідний у нічний час прибув зі зміною на пост, виявив, що чатовий відсутній.

Дії розвідного?

Ситуація № 11.

У нічний час з боку сусіднього посту пролунали постріли.

Дії чатового ?

Ситуація № 12.

Близько 5.30 із зовнішнього боку огорожі під'їхав автомобіль. Із нього вийшла дівчина і почала пропонувати чатовому цигарки та спиртні напої.

Дії чатового ?

Ситуація № 13.

Просуваючись за маршрутом вночі, чатовий помітив попереду невідому людину. На крик "Стій, хто йде ?" невідомий відповів, що це його друг Олександр.

Дії чатового ?

Ситуація №14.

На пост до чатового у супроводі розвідного прийшов з перевіркою офіцер. Він почав розмовляти з чатовим у підвищеному тоні, кричати.

Дії чатового ?

Ситуація №15.

Склади з боєприпасами здані під охорону варти. Чатовий прийшов на пост і здійснює обхід об'єкту, що охороняється. О 22.00 біля одного із складських приміщень він бачить начальника складу озброєння та 5 невідомих йому військовослужбовців. Вони виносять із складу ящики. Наближення чатового вони поки що не помічають.

Дії чатового ?

Ситуація №16.

До вартового, який виконує обов'язки на вході у вартове приміщення, підходить невідома йому жінка і говорить, що вона дружина начальника варти, та просить передати для нього важкий клунок. Додатково пояснює, що це вечера для чоловіка. Начальник варти в цей час відпочиває.

Дії чатового ?

Ситуація №17.

Час 21.20. Пост знаходиться під охороною варти. Чатовий по селекторному зв'язку отримує наказ від особи, яка назвалася начальником варти, допустити на пост 3 військовослужбовців-електриків. Вони повинні установити додаткове освітлення об'єкту, що охороняється. Через деякий час до межі посту підходять 3 невідомих у солдатській формі одягу з електроінструментами в руках.

Дії чатового ?

Ситуація №18.

Поруч з вартовим приміщенням спалахнула пожежа, вітер у бік варти.

Подальші дії чатового ?

Ситуація №19.

Поруч із постом за зовнішньою огорожею зупинився легковий автомобіль. У автомобілі сидить чоловік, який дивиться в бінокль у бік варти.

Дії чатового ?

Ситуація №20.

Чатовий несе службу в 1.30 на посту. Несподівано з території посту зі сторони складу ПМР почувалися кулеметні черги. Трасери показують, що вогонь ведеться по чатовому.

Його дії ?

Ситуація №21.

Дії відбуваються у світлий час доби. Чатовий бачить, що на сусідньому посту вартовий упав і не подає ознак життя. Зв'язок не працює.

Дії чатового ?

Ситуація №22.

Поруч із зовнішньою огорожею посту проходить дорога. Чатовий, який несе службу на вежі, побачив, що автомобіль втратив керування, зійшов з дороги, зруйнував зовнішню огорожу та зіткнувся зі стовпом. Електричні проводи обірвалися і уразили чоловіка та жінку, які знаходилися в автомобілі.

Дії чатового?

Ситуація №23.

Поруч із зовнішньою огорожею посту проходить дорога. Чатовий, який несе службу на вежі, побачив, що жінка, яка проходила по дорозі, впала і не подає ознак життя. Зв'язок не працює.

Дії чатового ?

Ситуація №24.

Два чоловіки, які знаходяться в нетверезому стані, проходячи по дорозі, почали ображати чатового словами, потім почали кидати в нього каміння і перелазити через огорожу. На команди чатового уваги не звертають.

Дії чатового ?

Ситуація №25.

Знаходячись на дорозі, що проходить поруч із зовнішньою огорожею посту, невідомий чоловік здійснив постріл по чатовому із мисливської рушниці. Не влучив і перезаряджає рушницю. Дії відбуваються вдень. Невідомий знаходиться у стані сильного алкогольного сп'яніння.

Дії чатового?

Методика виявлення військовослужбовців із підвищеним ризиком суїцидальної поведінки

Оснoву методики становить спеціальна карта, до якої віднесено 31 фактор ризику суїциду. Наявність та ступінь вираження кожного із цих факторів необхідно встановити у військовослужбовця, що обстежується. Збирання необхідної інформації здійснюється традиційними методами, які широко використовуються психологами (офіцерами-виховниками).

Навпроти кожного фактора ставиться його умовна “вага” у відповідності з наведеною таблицею.

Наприклад, за наявності факторів 8, 9, 11-31, навпроти них проставляється “вага” +1, якщо вони слабо виражені – +0,5, якщо не виражені – проставляється 0, якщо фактор відсутній, проставляється - 0,5. “Вага” факторів 5-7 оцінюється балами від -0,5 до + 2, а факторів 1-4, 10 - від - 0,5 до +3.

Нулем оцінюються також характеристики факторів 7-10 у осіб, які не досягли середнього віку початку статевого життя (19 років) та вступу у шлюб (21 рік). Потім вираховується алгебраїчна сума “ваги” всіх факторів. Якщо отримано значення менше від 8,80 - ризик суїцида незначний.

Якщо ця величина коливається від 8,80 до 15,40, то є ризик здійснення суїцидальної спроби. Коли ж сума “ваги” перевищує 15,40 ризик суїциду особи, що досліджується, великий, а в разі наявності в анамнезі спроби самогубства, значний ризик її повторення. За наявності цифр, що перевищують критичне значення ризику суїциду, необхідно негайно звернутися до лікарів і здійснити клініко-психологічне обстеження цього військовослужбовця. Результати вивчення воїнів доцільно записувати в робочий зошит, блокнот за певною системою. Навіть за найкращої організації не розраховуйте на швидкий успіх. Немає сумніву, що зібрані вами дані дозволять розпізнати відхилення в поведінці військовослужбовців, знайти прийнятні форми душевного контакту і надати допомогу.

Карта ризику суїцидальності.

Фактори, що вивчаються.

Дані анамнезу:

1. Вік першої суїцидальної спроби - до 18 років.
2. Раніше мала місце суїцидальна спроба.
3. Суїцидальні спроби у родичів.
4. Розірвання шлюбу або смерть одного із батьків (до 18 років).
5. Недостатність тепла збоку сім'ї у дитинстві чи в юнацькі роки.
6. Повний або частковий безнагляд у дитинстві.
7. Початок статевого життя - 16 років і раніше.
8. Провідне місце в системі цінностей належить інтимним стосункам.
9. Виробнича сфера не відіграє важливої ролі в системі цінностей.

10. В анамнезі мало місце розірвання шлюбу.

Актуальна конфліктна ситуація:

11. Ситуація невизначеності, очікування.
12. Конфлікт в інтимних чи шлюбних стосунках.
13. Тривалий службовий конфлікт.
14. Подібний конфлікт мав місце раніше.
15. Конфлікт, обтяжений негараздами в інших сферах життя.
16. Суб'єктивне почуття безвихідності в конфліктній ситуації.
17. Почуття образи, жалю до себе.
18. Почуття втоми, безсилля.
19. Висловлювання із загрозою суїциду.

Характеристика особи:

20. Емоційна нестійкість.
21. Імпульсивність.
22. Емоційна залежність, необхідність близьких емоційних контактів.
23. Довірливість.
24. Емоційна доскіпливість, нерухливість.
25. Хворобливе самолюбство.
26. Самостійність, відсутність залежності в прийнятті рішення.
27. Напруженість, потреби (гостро виражене бажання досягнути своєї мети, висока інтенсивність цієї потреби).
28. Наполегливість.
29. Рішучість.
30. Безкомпромісність.
31. Низька здатність до створення компенсуючих механізмів, витіснення фрустрируючих факторів.

“ВАГА” фактору ризику суїциду в залежності від його наявності, виявлення та значення

Характеристика наявності факторів	Номери факторів		
	8; 9; 11-13	5-7	1-4; 10
Відсутній	- 0,5	- 0,5	- 0,5
Слабо виражений	+ 0,5	+ 1,0	+ 1,5
Присутній	+ 1,0	+ 2,0	+ 3,0
Наявності не виявлено	0	0	0

**Психологічний опитувальник (вартовий)
для експрес - оцінки готовності військовослужбовця до
несення бойової служби**

1. Чи є у Вас скарги на самопочуття?
а) так; б) трохи; в) ні.
2. Яке ставлення з боку дівчат до Вас у зв'язку з тим, що Ви є військово-
вослужбовцем?
а) це їм подобається; б) важко відповісти; в) це зменшує їх цікавість до мене.
3. Чи пов'яжете Ви несення вартової служби з реальною небезпекою для себе?
а) так; б) не знаю; в) ні.
4. Чи можна сказати, що Ви життєрадісна людина, якій життя дає багато приємного та цікавого?
а) так; б) важко відповісти; в) ні.
5. Чи вдається Вам після варти добре відпочити?
а) так; б) коли як; в) ні.
6. Чи уявляли Ви коли-небудь, як застосовується зброя на поразку по конкретній особі, людині?
а) так; б) не пам'ятаю; в) ні.
7. Чи відчуваєте Ви, що Вас по-справжньому, якісно і серйозно готують до вартової служби, пояснюють усі головні моменти, на практиці навчають всьому необхідному?
а) так; б) не дуже відчуваю; в) зовсім не відчуваю.
8. Чи бували у Вас погіршення фізичного самопочуття під час несення вартової служби?
а) бували досить часто; б) досить рідко; в) ні.
9. Чи були випадки, коли, знаходячись на посту, у Вас виникали дивовижні та незвичайні думки?
а) так; б) важко відповісти; в) ні.
10. Яким буває Ваш настрій перед заступанням у варту?
а) рівний і спокійний; б) коли як; в) поганий.
11. Чи подобається Вам форма одягу, у якій Ви буваєте у звільненні?
а) так; б) не дуже; в) я відчуваю до неї огиду.
12. Чи буває так, що Ви багато готові віддати, тільки б не заступати у варту?
а) так; б) важко відповісти; в) ні.
13. Чи буває так, що в момент охорони об'єкта Вам стає моторошно?
а) такого практично ніколи не буває; б) іноді; в) дуже часто.
14. Яку допомогу, підтримку надають Вам у несенні вартової служби офіцери виховної роботи?
а) дякуючи їх допомозі мені трохи легше служити;

б) допомоги практично немає, але я знаю, що у важкий момент я можу її отримати;

в) ніякої допомоги від офіцерів виховної роботи я не бачу.

15. Чи є серед Ваших співслужбовців люди, які погано до Вас ставляться і можуть заподіяти Вам зло?

а) так; б) не знаю; в) ні.

16. Чи важко вам боротися зі сном у нічний час, знаходячись на варті?

а) важко; б) коли як; в) не важко.

17. Чи відчуваєте Ви у собі сили, знаходячись у варті, відбити реальний напад на пост?

а) так; б) важко відповісти; в) ні.

18. Чи завжди у Вас є можливість відпочити перед заступанням на варту, згідно з вимогами статутів?

а) завжди; б) іноді якісь службові обов'язки заважають відпочинку; в) дуже часто відпочити не вдається.

19. Чи трапляються такі випадки, коли Вас дратує хтось зі співслужбовців, з якими Ви разом несете службу?

а) трапляється часто; б) іноді; в) ніколи.

20. Чи викликає у Вас зброя, коли вона у Ваших руках, якесь турбування або інші не зовсім звичайні почуття?

а) так; б) важко відповісти; в) ні.

21. Чи викликає у Вас труднощі бойова служба в умовах низької температури повітря?

а) так; б) іноді; в) ні.

22. Чи траплялось Вам, незважаючи на хворобу, заступати у добовий наряд?

а) неодноразово; б) колись доводилось; в) ні.

23. Як Ви вважаєте, чи приносить бойова служба у внутрішніх військах МВС України реальну користь державі?

а) вважаю так; б) важко відповісти; в) не приносить.

24. Якби через 5 років Ви випадково зустрілись на вулиці з людиною, яка є Вашим молодшим командиром, Ви б скоріше за все:

а) дуже зраділи цій зустрічі; б) зробили вигляд, що не впізнали цю людину, пройшли повз неї; в) сказали б їй у вічі все, що про неї думаєте.

Позитивні відповіді

1. Психологічний стан: 4А; 6В; 9В; 10А; 13В; 15В; 17А; 19В; 20В.

2. Фізіологічне самопочуття: 1В; 5А; 8В; 16В; 21В.

3. Ставлення до служби: 2А; 3А; 11А; 12В; 23А.

4. Номери питань, відповіді які підлягають окремому аналізу: 5; 7; 14; 18; 22; 24.

Кожна відповідь, яка співпала з ключем, оцінюється в 2 бали, проміжні відповіді - по 1 балу.

За відповіді, які не співпали з ключем, бали не нараховуються.

Якісна оцінка результатів:

1. Психічний стан: середньостатистичний бал - 9,5; низький рівень показника – 0...7 балів; середній – 8...11 балів; високий – 12...18 балів.

2. Фізичне самопочуття: середньостатистичний бал - 5,1; низький - 0-3 бали; середній - 4-6 балів; високий - 7-10 балів.

3. Загальне ставлення до служби:

середньостатистичний бал - 4,6; низький - 0-3 бали; середній - 4-6 балів; високий - 7 -10 балів.

План інструктажу активу, який заступає у внутрішню варту

1. Оголосити склад активу варті.
2. Коротко ввести в оперативну обстановку, оголосити завдання і особливості виконання бойової служби вартою.
3. Роз'яснити мету, завдання і зміст виховної роботи у варті, довести основні заходи плану й методику їх проведення, вказати рекомендовані посібники та літературу.
4. Вивчити позитивні приклади бойової служби попередньої варті і досвід виховної роботи.
5. Поставити конкретне завдання кожному активісту.

Начальник варті

Служити прикладом для особового складу. Організувати і контролювати виконання плану виховної роботи. Оперативно доводити до особового складу зміни оперативно-службової обстановки. Продовжувати вивчення обов'язків за табелем постів з кожним військовослужбовцем. Проводити індивідуальні бесіди з молодими солдатами за конкретними темами і проявляти турботу щодо їх потреб і запитів. Проводити конкретну роботу зі спеціалістами.

Допомагати агітаторам і редактору бойового аркушу. Після прибуття зі служби разом з активом доповісти про проведену виховну роботу, військову дисципліну і якість служби.

Агітатору варті

Бути для особового складу у всьому прикладом. Знати розстановку особового складу за постами і змінами. Взяти у варту необхідну літературу, наочні посібники. Проводити роботу з особовим складом варті, передбачену планом виховної роботи. Надавати військовослужбовцям конкретну допомогу у вивченні обов'язків по службі, адміністративної карти, питань гуманітарної підготовки, організувати прослуховування українського радіо (перегляд програм українського телебачення). Організувати читання книжок, брошур, газет, журналів, матеріалів наочної агітації. Надавати допомогу редактору бойового аркуша. Після служби прийняти участь у пропагуванні прикладів зразкового виконання бойового завдання варті. Доповісти заступнику командира з виховної роботи про свою роботу.

Редактору бойового аркушу

За період бойової служби випустити бойовий аркуш. За допомогою начальника варті дати військовослужбовцям теми для заміток:

- отримання бойового завдання;
- приклади високої пильності і вмілих дії чатових;

дружня взаємодопомога і товариство;
зразкове знання обов'язків.

Узгодити зміст бойового аркуша з начальником варти і довести його матеріали до складу варти.

Випуск бойового аркуша розпочати з початком служби.

Інструктуючи актив необхідно нагадати, що виховна робота організується на весь строк служби варти і має головну мету - забезпечити високу пильність і суворе виконання кожним військовослужбовцем своїх обов'язків. Основним методом виховної роботи в цей період є особистий приклад активу. Йому необхідно знати настрій, відношення до служби, стан військової дисципліни кожного чатового і вартового.

Актив повинен широко використовувати в період служби дружню пораду, взаємодопомогу, схвалення. Звертається увага активу також на те, щоб оцінка за службу військовослужбовців була об'єктивною і відповідала рівню виконання бойового завдання варти.

Обов'язки активу варті

Начальник варті

Начальник варті безпосередньо забезпечує виконання плану (індивідуального завдання) і несе відповідальність за стан виховної роботи серед особового складу. Він

приймає участь в підборі і розподілі особового складу за постами і змінами;

проводить намічені в плані виховні заходи, а в період своєї відсутності (відпочинок, перевірка служби) повинен давати помічнику конкретні доручення по цим питанням;

надає допомогу активу у виконанні плану виховної роботи;

підтримує сприятливу моральну атмосферу в колективі, зразковий порядок у вартовому приміщенні та місцях несення служби;

надає допомогу молодим військовослужбовцям в оволодінні військовою майстерністю;

разом з активом вивчає відношення військовослужбовців до виконання завдань бойової служби, їх настроїв та запити, пропагує приклади пильності та вмілих дій військовослужбовців, турбується про забезпечення варті всім необхідним.

Начальник варті зобов'язаний бути прикладом для підлеглих і вимагати від них постійної бойової готовності, пильності, суворого дотримання вимог законів та статутів, високої військової дисципліни, правил і мір безпеки на бойовій службі, своєчасно та правильно доповідати своїм начальникам про хід виконання поставлених завдань.

Після закінчення служби начальник варті підводить підсумки.

Агітатор варті

Агітатор призначається в кожен зміну варті заступником командира роти з виховної роботи.

Він проводить виховну роботу з особовим складом варті, спрямовану на підвищення пильності і особистої відповідальності кожного військовослужбовця за виконання бойового завдання, підтримує високу бойову готовність і міцну військову дисципліну.

Головним в діяльності агітатора є індивідуальна виховна робота з кожним військовослужбовцем.

Агітатор варті зобов'язаний:

А. В період підготовки до служби:

отримати інструктаж заступника командира роти з виховної роботи щодо проведення виховних заходів з особовим складом варті;

знати розстановку особового складу за постами і змінами;

взяти в варту необхідну літературу і посібники;

проводити індивідуальну роботу з особовим складом, що заступає у варту.

Б. В період виконання служби:

постійно роз'яснювати особовому складу дії Президента України, Кабінету міністрів України щодо зміцнення державної незалежності України;

виховувати у військовослужбовців любов до своєї Батьківщини - України, рішучість за будь-яких умов зразково виконати завдання бойової служби;

роз'яснювати державне значення завдань, що покладені на внутрішні війська, вимоги Військової присяги;

виховувати у особового складу почуття військового обов'язку і особистої відповідальності за виконання завдань бойової служби;

надавати військовослужбовцям допомогу у вивченні тем гуманітарної і бойової підготовки, проводити роботу щодо доведення до них радіоповідомлень, матеріалів із журналів і газет, вивчення адміністративної карти України;

постійно пропагувати історію і бойові традиції війська України, вмілі дії особового складу, приклади героїзму і мужності під час виконання завдань служби;

проводити групові та індивідуальні бесіди;

надавати допомогу начальнику варту, редактору бойового аркуша в їх роботі;

словом і особистим прикладом переконувати особовий склад в необхідності чіткого і пильного виконання обов'язків служби, суворо дотримуватись військової дисципліни і законності;

слідкувати за правильним використанням книжок, газет, журналів, наочної агітації і настільних ігор;

проводити в змінах читку і роз'яснення газет, методичної і художньої літератури.

В. Після закінчення служби:

приймати участь в підведенні підсумків служби;

особисто приймати участь в пропагуванні серед військовослужбовців прикладів військової пильності, мужності і героїзму на службі;

доповісти заступнику командира роти з виховної роботи про виконання плану виховної роботи, морально-психологічний стан і військову дисципліну особового складу.

Редактор бойового аркуша

Редактор бойового аркуша призначається заступником командира роти з виховної роботи.

Редактор бойового аркуша повинен:

пропагувати через бойовий аркуш ідею державної незалежності України, вимоги Військової присяги, військових статутів, поставлене бойове завдання, необхідність високої дисципліни, організованості, пильності і

особистої відповідальності кожного військовослужбовця за виконання бойового завдання.

Редактор бойового аркуша зобов'язаний:

отримати вказівки від заступника командира роти з виховної роботи про порядок випуску бойового аркуша і його зміст.

В бойовому аркуші відображається:

досвід майстрів бойової служби;

отримане бойове завдання;

підготовка до служби;

дії особового складу варті в період несення служби;

проведення виховної роботи у варті;

приклади високої пильності, бойової готовності, дотримання законності;

приклади товариської взаємодопомоги;

приклади зразкової служби активу, їх передову роль;

підсумки служби.

Теми заміток для написання за участю начальника варті, редактор розподіляє між особовим складом варті. Замітки повинні бути короткими і конкретними.

Після служби редактор бойового аркуша доповідає заступнику командира роти з виховної роботи і подає бойовий аркуш.

Тематика бесід про внутрішні війська і бойову службу

Бойовий шлях внутрішніх військ України.

Основні етапи службово-бойової діяльності підрозділу, частини, з'єднання.

Героїчні подвиги військовослужбовців, здійснені при виконанні бойової служби.

Державне значення завдань, які виконують внутрішні війська.

Пишатися службою у внутрішніх військах, свято зберігати і примножувати їх славні традиції.

Завдання поставлені міністром внутрішніх справ України з бойової служби.

Основні вимоги Статуту внутрішніх військ МВС України до військово-вслужбовців, варт, військових нарядів.

Наша служба - бойова.

В бойовій службі завжди є місце подвигу.

Бойова служба варт і шляхи її успішного виконання.

Чому несення вартової служби є виконанням бойового завдання?

Особливі обов'язки чатових за табелем постів.

Пильність - наша зброя. Що означає бути пильним воїном?

Які відомості складають державну та військову таємниці?

Бойова готовність варт (військових нарядів). Чим вона досягається?

Що значить знаходитися в постійній бойовій готовності?

Що означає зразково нести бойову службу?

Тісна взаємодія з адміністрацією охороняемого об'єкта - важлива умова успішного виконання завдань бойової служби.

Які дії воїнів по відношенню до засуджених вважаються порушенням чинного законодавства?

Які дії вважаються забороненими зв'язками з засудженими?

Хитрощі, які застосовуються злочинцями для здійснення нападу та втечі з-під охорони.

До чого приводить недбалість на бойовій службі.

Застосування зброї - крайній захід. В яких випадках забороняється і дозволяється застосовувати зброю при несенні бойової служби?

Значення інженерно-технічних засобів в охороні об'єкта.

Що означає утримувати інженерно-технічні засоби в постійному робочому стані?

Переваги виконання бойової служби способом оперативного чергування.

Відмінно знати і вміло експлуатувати у варті інженерно-технічні засоби, зв'язок і сигналізацію.

Як необхідно діяти по сигналам технічних засобів охорони?

З чого складається службове навантаження на особовий склад? Необхідність його жорсткого регулювання у військовому наряді, варті.

Порядок поступового втягування молодих солдат у бойову службу. Допомогати їм оволодівати службовою майстерністю - обов'язок воїнів старших призовів.

Пияцтво на бойовій службі - злочин.

Про відповідальність військовослужбовця за порушення правил вартової служби.

Про культуру поведінки воїнів внутрішніх військ.

Берегти зброю, військове і народне майно - обов'язок кожного воїна.

Дотримуватись мір безпеки при несенні бойової служби.

Зброя жартів не любить і помилок не прощає.

В чому задум і значення статутних взаємовідносин між військовослужбовцями, начальниками і підлеглими?

Зміцнювати дружбу і військове товариство - обов'язок кожного воїна.

Які вимоги висуваються до відмінників бойової служби?

Солдатські приказки про службу

Для солдата всі слова присяги святі.
По статуту жити - легко служити.
Службу служити - душею не кривити.
Пам'ятай чатовий, твій пост - рубіж передовий.
Де пильність є, там ворогу не пройти.
Пильність - наша зброя, пильність ворога виявляє.
Де чатовий зіркий (пильний), там ворог не пролізе.
Хто завжди на сторожі, той в біду не вскочить.
Чатовому треба знати, як злочинця задум зруйнувати.
Зброю тримай на запобіжному взводі, а пильність на бойовому.
Покажи мені свою зброю і я скажу, який ти воїн.
Недбалість - рідня злочину.
Де на посту рахують ворон - там і втрати.
Не доглянеш оком - заплатиш боком.
Пам'ятай товариш: сон - другий зрадник.
Що роззяві доручено, те навіки втрачено.
Канув у вічність за свою непрактичність.
Дивись на небезпеку очима сміливості і ти будеш в цілості.
Військову таємницю відкрити - свою ж силу підкосити.
Зберігай таємницю не тільки замком, але й язиком.
Не завжди кажи, що знаєш; але завжди знай, що говориш.
Військова дисципліна солдат з'єднує в ціле.
Сила воїна дисципліною подвоєна.
Свят наказ, без дисципліни солдат не солдат.
Йдучи в армію, домашні звички залишай вдома.
Кращий спосіб запобігти покарання - не робити поганих вчинків.
Той собі шкодить, хто по чарці оком водить.
Себе солдат загубить, якщо вино полюбить.
Варта без міцного порядку - що без цементу кладка.
Від військової науки відстав - солдатом бути перестав.
Послав кулю за "молоком" - не ображайся, якщо соску дадуть.
Духом міцного обухом не збити.

**Особистий рахунок
виконання службово-бойових завдань**

(військове звання, прізвище, ім'я, по-батькові)

2001 рік	Відмінно	Добре	Задовільно	Незадовільно	Всього виконано завдань
Січень Лютий Березень					
I квартал					
Квітень Травень Червень					
II квартал					
I півріччя					
Липень Серпень Вересень					
III квартал					
Жовтень Листопад Грудень					
IV квартал					
II півріччя					
ЗА РІК					

Командир взводу
лейтенант **В.Петренко**

**Екран
результатів службово-бойової діяльності 2 роти**

№ п/п	Військ. звання	Прізвище та ініціали	Результати СБД				
			виконано всього СБЗ	із них			
				відмінно	добре	задо- вільно	нерадо- вільно
1	2	3	4	5	6	7	8
1	ряд.	Рудь В.К.	50	30	18	2	-
2							
3							
...							
9							

Результати СБД						
за квітень (числа місяця)						
1	2	3	4	...	29	30
9	10	11	12	...	37	38
5	4	5	5	-	4	-

Затверджую
командир 2-ї патрульної роти в/ч 3000
капітан А.Власенко
“ _____ ” січня 2001 р.

План
морально-психологічного забезпечення служби з охорони
громадського порядку особовим складом
2-ї патрульної роти 11 січня 2001 року

Актив військових нарядів:

сержант Гнатюк Д.В.- голова ради військового колективу;
мол. сержант Вишневецький О.А.- член ради військового колекти-
ву.

Агітатори:

мол. сержант Байда Ю.А.;
ряд. Макарчук В.Н.;
ряд. Мажок Ю.Б.

Редактори бойових аркушів:

ряд. Михалюк П.В.;
ряд. Дробот О.В.;
ряд. Савченко М.П.

№ п/п	Зміст заходів	Час провед.	Хто проводить	Відм. про вик.
1	2	3	4	5
	I. Перед початком служби:			
1.	Провести інструктування чергового військових нарядів, начальників патрульних груп, начальників військових нарядів, активу за планом виховної роботи. Визначити кожному індивідуальне завдання.	12.30 25.07	л-нт Шевчук П.Г.	
2.	Забезпечити актив необхідними матеріалами, організувати його підготовку до проведення виховних заходів.	до 12.30	л-нт Шевчук П.Г.	
3.	Провести бесіду з особовим складом військових нарядів: “15 секунд подвигу” (про подвиг військовослужбовця в/ч 1005 ряд. Давидова Д.).	13.00 - 13.15	л-нт Шевчук П.Г.	
4.	Провести індивідуальні бесіди з військовослужбовцями, які вперше заступають на службу, зі схильними до порушень порядку несення служби.	13.15 - 13.50	к-н Іваненко О.Д., л-нт Шевчук П.Г.	

1	2	3	4	5
5.	Перевірити готовність офіцерів та прапорщиків, призначених для контролю за службою, до проведення виховної роботи.	14.30 - 15.00	л-нт Шевчук П.Г.	
6.	Проконтролювати організацію відпочинку водіїв, проходження особовим складом медичного огляду	до 13.00	л-нт Шевчук П.Г.	
7.	Перевірити (шляхом усного або письмового опитування) знання особовим складом чинного законодавства з питань підтримання громадського порядку, вимог керівних документів.	10.00 - 10.15	к-н Іваненко О.Д., ком. взводів	
II. Під час служби:				
1.	Провести бесіди: під час руху до РВВС: "Правові підстави виконання завдань з охорони громадського порядку військовослужбовцями СМВЧМ"; під час збору нарядів в РВВС після закінчення служби: "Роль та місце незалежної України у світовому суспільстві"	15.00 - 15.20 21.45 - 22.00	мл. с-нт Байда Ю.А., ст солд. Мандрик Ю.Б.	
2.	Оперативно доводити до особового складу обстановку на маршрутах патрулювання, інформацію про несення служби кращими військовослужбовцями.	Постійно	ЧВН, НВН, актив	
3.	Надати допомогу та підтримку в оволодінні навичками несення служби з охорони громадського порядку: ряд. Микульському А.Т.; ряд. Євтушенку А.В.; ряд. Іваненку С.Г.		с-т Гнатюк Д.В., ряд. Дробот О.В.	
III. Після завершення служби:				
1.	Заслухати ЧВН, НВН про виконання заходів плану виховної роботи, поведінку військовослужбовців при несенні служби.	9.00 - 9.15 26.07.	л-нт Шевчук П.Г.	
2.	Підбити підсумки несення служби з охорони громадського порядку в РВВС та в підрозділі.	22.00 - 22.10 26.07	к-н Іваненко О.Д., ЧВН	
3.	Заохотити військовослужбовців, які досягли кращих результатів при несенні служби.	26.07	к-н Іваненко О.Д.	
4.	Підвести підсумки роботи активу, виконання індивідуальних завдань.	26.07	л-нт Шевчук	
5.	Занести оцінки військовослужбовців до накопичувальних відомостей взводів.	26.07	ком. взв.	
6.	Висвітлити результати служби в наочній агітації підрозділу.	26.07	ред. бой. аркуша	
7.	Надіслати інформацію про військовослужбовців, що відзначилися до засобів масової інформації.	26.07	л-нт Шевчук П.Г.	

Заступник командира 2-ї патрульної роти з виховної роботи
лейтенант Шевчук П.Г.

“Затверджую”
командир 1-ї роти
капітан І.І.Колос
18 квітня 2001 р.

**План
морально-психологічного забезпечення бойової служби внутрішньої
варті № 1 з 11 на 12 квітня 2001 року**

Актив варті:
начальник варті – пр-к Гриб І.К.
помічник начальника варті - с-нт Горів К.І.
агітатори за змінами:
1 зміна - ряд. Зозуля К.В.
2 зміна - ряд. Грабар Р.В.
3 зміна - ряд. Гринько В.Я.
редактор бойового аркуша - ряд. Гура С.Я.

№ з/п	Зміст заходів	Час пров.	Хто провод.	Від. про вик.
1	2	3	4	5
	I. Перед початком служби.			
1.	Підібрати особовий складу у варту, по постам та змінам.	9.04	к-н Колос І.І.	
2.	Скласти план виховної роботи у варту, підготувати бланки бойового аркуша, блискавок, газети, журнали.	10.04	ст. л-нт Рудь Г.І.	
3.	Призначити та проінструктувати актив варті.	10.04	-''-	
4.	Поставити завдання та надати допомогу перевіряючим щодо проведення виховних заходів у варті.	18.00 10.04	-''-	
5.	Провести бесіду: “Пильність - наша зброя”.	10.04	-''-	
6.	Провести психологічне обстеження особового складу призначеного у варту.	11.04	-''-	
	II. В ході несення служби.			
1	Оперативне доведення до особового складу про всі зміни оперативної обстановки.	весь період	пр-к Гриб І.К.	
2.	Провести індивідуальні бесіди з молодими воїнами ряд. Сидорчуком С.Б. та Горенко Т.Б.	До 05.00	пр-к Гриб І.К.	
3.	Провести колективну читку та обговорення статі із газети “Народна армія” за 9.04.2002р. “Правоохоронці не підвели”.	19.00 01.00	агітатори	
4.	Надати допомогу ряд.Семенчику П.К. та Борисенку В.С. у вивченні порядку дій за бойовим розрахунком.	19.00 01.00	с-нт ГорівК.І.	
5.	Провести бесіду: “Військові походи князя Святослава”.	01.00 07.00	пр-к Гриб І.К.	

1	2	3	4	5
6.	Провести турнір з шахів.	07.00 13.00	агітатори	
7.	Провести вікторину: “Як я знаю адміністративну карту України”.	13.00 06.00	пр-к Гриб І.К.	
8.	Довести до особового складу зміст виступу Президента України на засіданні Верховної Ради України.	до 15.00	ст. л-нт Рудь Г.І.	
9.	Провести бесіду: “Успіхи України в освоєнні космосу”.	до 16.00	к-н Колос І.І.	
10.	Підведення підсумків служби після кожної зміни чатових.	весь період	пр-к Гриб І.К.	
11.	Випустити бойовий аркуш.	до 17.00	ряд. Гура С.І.	
	III. Після завершення служби.			
1.	Підведення підсумки бойової служби особовим складом варті.	до 19.00	пр-к Гриб І.К.	
2.	Підвести підсумки виконання плану виховної роботи у варті з начальником варті, його помічником та активом.	до 19.30	ст.л-нт Рудь Г.І.	
3.	Організувати заохочення військовослужбовців, які відзначились умілими діями в ході несення бойової служби.	до 21.00	к-н Колос І.І.	
4.	Заповнити накопичувальні відомості результатів бойової служби.	до 20.45	л-нт Гора Л.І.	

Заступник командира 1-ї роти з виховної роботи
ст. лейтенант Рудь Г.І.

Пам'ятка військовослужбовцю з охорони громадського порядку

Військовослужбовець внутрішніх військ !

Твердо знай і наполегливо виконуй поставлене завдання, рішуче припиняй порушення і злочини в місцях несення служби.

Суворо дотримуйся законності, не перевищуй свої права.

Вимагай від громадян дотримання порядку, який встановлений органами державної влади України.

Дій сміливо і рішуче затримуючи осіб, які злісно порушують порядок.

Приймай заходи для надання допомоги особам, які постраждали в результаті злочинів чи нещасних випадків, а також тим, хто знаходиться в громадських місцях у безпомічному стані.

Підтримуй взаємодію з нарядами міліції.

Вимагай пред'явлення документів, які засвідчують особистість, від осіб, що підозрюються у скоєнні злочину.

Затримуй та передавай робітникам ДАІ осіб, які керують транспортними засобами у нетверезому стані.

Під час затримання і переслідування злочинця виявляй самовідданість та ініціативу.

В місцях подій дій спокійно та впевнено, не допускай метушні, непотрібних вигуків, подачі без потреби сигналів свистком та інших дій.

Виявляй витримку та самовладання.

В місцях порушення громадського порядку:

старанно вивчай обстановку і своєчасно доповідай про свої спостереження старшому групи;

приймай заходи щодо виявлення активних порушників громадського порядку;

під час припинення дій порушників поведься обережно та обачно, щоб не викликати ускладнення обстановки;

під час несення служби з охорони громадського порядку не допускай проходу громадян через ланцюг.

Пам'ятка солдату, який заступає на службу чатовим

Військовослужбовець! Тобі виявлено велике довір'я - заступити на бойову службу чатовим. Чатовий - не просто особа варти, яка охороняє доручений об'єкт. За твоєю спиною вся українська земля. Згадай, як батьки, земляки, друзі проводжали тебе на військову службу, давали наказ: надійно охороняти мирне життя громадян України.

Ти добре знаєш, що несення вартової служби є виконанням бойового завдання.

Бойове завдання. Виключно об'ємна і зобов'язуюча формула. Бойова - значить така, що вимагає від особового складу високої відповідальності, бездоганної дисциплінованості, точного дотримання всіх положень Бойового статуту ВВ, високої пильності, неухильної рішучості та ініціативи.

Бойова - значить така, що не терпить найменшого відступу від встановлених правил ні на одну мить, ні на одному із встановлених етапів підготовки і несення служби.

Ніколи не припиняється виконання вартової служби.

Вдень і вночі, взимку і влітку стоять на постах чатові. Під їх охороною - Бойові знамена, склади з військовим і народним майном, інші важливі об'єкти.

У зв'язку з цим на чатового покладаються складні і відповідальні обов'язки. Вони вимагають від військовослужбовця високих ідейних та морально-психологічних якостей. Обов'язки чатового єдині для воєнного і мирного часу, співзвучні бойовому наказу.

Чатовий зобов'язаний пильно охороняти і стійко обороняти свій пост. Тому будь завжди пильним! Вмій чути в тиші, бачити в темряві. В будь-яких умовах: в заметіль, в дощ, в темну ніч - будь завжди наготові, не відволікайся від спостереження за своїм постом. Зброю тримай в постійній готовності до дій. Статут вимагає від тебе мати зброю на посту завжди заряджену, не випускай її із рук і нікому не віддавай, в тому числі і тим, кому підпорядкований.

Під час несення служби безпідставно не досилай патрон в патронник. Це не дає переваги у часі в момент відкриття вогню, але значно збільшує небезпеку раптового пострілу.

Чатовий зобов'язаний бути дисциплінованим.

Постійно пам'ятай про те, що висока дисциплінованість виявляється в неухильному і точному дотриманні статутних вимог, в беззаперечному виконанні наказів та розпоряджень начальника варти, його помічника та розвідного.

Пам'ятай, солдат, що чатовий наділений особливими правами.

Ці права і твоя особиста гідність охороняються законом. Якраз це відрізняє чатового від інших військовослужбовців. Тобі надане виняткове право застосовувати зброю у випадках, визначених статутом. Але до цього права треба відноситись з великою відповідальністю.

Солдат, ти підпорядковуєшся тільки начальнику варту, його помічнику і своєму розвідному. Тільки їм, а при фізичній неможливості ними виконувати свої обов'язки, командир твоєї роти надане право прибути до тебе на пост, тільки спільно з одним із них ти можеш здати пост іншому військовослужбовцю. Всі особи, які наближаються до поста, зобов'язані беззаперечно виконувати вимоги чатового, визначені його службою, і не підходити до поста ближче відстані, вказаної в таблиці постам.

Самовільне залишення поста є військовим злочином. За скоєння його передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком до трьох років.

Ослаблення пильності, відволікання від виконання бойового завдання завжди ведуть до серйозних наслідків. І, якщо порушення цієї вимоги потягне за собою проникнення на об'єкт сторонніх осіб, крадіжку майна, техніки, зброї, то за свою безпечність тобі доведеться тримати відповідь перед військовим судом.

Пам'ятай, коли ти допускаєш на пост стороннього, то порушуєш статутні вимоги про святість поста, варту і недоторканність чатового. Це може привести до нападу на тебе, оволодіння твоєю зброєю, застосування її проти тебе і твоїх товаришів.

Порушення дисципліни і порядку несення служби у варті частіше всього бувають скоєні не тому, що хтось з твоїх товаришів схильний до них, а за причиною відсутності почуття ліктя, дружньої підтримки. Докладай усі зусилля для створення в своєму маленькому колективі атмосфери дружби і взаємної вимогливості. Якщо ти робиш перші кроки в ролі чатового, уважно придивляйся до дій досвідчених товаришів, переймай все добре, а, якщо у тебе строк служби підходить до кінця - особистим прикладом допоможи молодому солдату в становленні, надай йому підтримку і приділи увагу.

Всебічно підтримуй в процесі несення бойової служби високу дисципліну і постійну бойову готовність.

Ти зобов'язаний виправдати високе довір'я Батьківщини і Українського народу - з честю і гідністю виконувати поставлене тобі бойове завдання щодо охорони і оборони поста.

Успіхів тобі, військовослужбовець! Зразкової бойової служби.

Віктор Володимирович Говоруха
Олександр Олександрович Іллюк

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО-
БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК
МВС УКРАЇНИ

Відповідальний за випуск: Ф.М. Сирнів

Редактор: О.В. Марценяк

Комп'ютерна верстка К.В. Новікова

Підписано до друку 16.9.2002 р.

Формат паперу 60x84/16

Різограф

Папір офсетний

Обсяг 17,75 друк. арк.

Тираж 190 прим.

Зам. 481

Друкарня ВІ ВВ МВС України, майдан Повстання, 3